

HONORÉ DE BALZAC ÖSSZES MŰVEI
XXXII.

HONORÉ DE BALZAC

A HOMÁLYOS ÜGY

EPIZÓD A RÉMURALOM IDEJÉBŐL

FORDITOTTA
ÉBER LÁSZLÓ

GENIUS KIADÁS

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2014
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5433-29-0 (online)
MEK-12614

TARTALOM

A HOMÁLYOS ÜGY.

ELSŐ FEJEZET.

A RENDŐRSÉG KESERVEI.

MÁSODIK FEJEZET.

CORENTIN BOSSZUJA.

HARMADIK FEJEZET.

POLITIKAI PER A CSÁSZÁRSÁG ALATT.

BEFEJEZÉS.

EPIZÓD A RÉMURALOM IDEJÉBŐL.

A HOMÁLYOS ÜGY.

ELSŐ FEJEZET. A RENDŐRSÉG KESERVEL.

Az 1803. év ősze a legszebbek egyike volt századunknak abban az első korszakában, amelyet a császárság korának nevezünk. Októberben esőzések üdítették fel a mezőket és a fák zöldek és lombosak voltak még november közepén is. A nép valami rejtek kapcsolatot kezdett felismerni az ég és Bonaparte között, aki akkor nyerte el az életfogytiglani konzuli méltóságot és nimbuszát részben ennek a vélt kapcsolatnak köszönhette. Különös, hogy aznap, midőn 1812-ben a nap elrejtette előle ábrázatát, szerencséje is letűnt. Az említett év novemberének 15. napján, esti négy óra tájt a nap mintegy vörös port hintett egy főúri park útja mentén négyesével hosszan sorakozó szilfák évszázados koronáira és felragyogtatta a homokot és gyeptájakat azoknak az óriási köröndöknek egyikén, amelyekkel olyan vidékeken találkozunk, ahol a föld egykor nem volt oly drága, hogy ne lehessen az ékesség kedvéért feláldozni. A levegő oly tiszta volt, a hőmérséklet oly enyhe, hogy az emberek künn tartózkodhattak a szabadban, akár csak nyáron. Egy férfi, zöld csinvatból készült zöldgombos vadászujjasban, ugyanabból a kelméből varrott nadrágban, vékonytalpu cipőbe, térdigérő csinvat lábszárvédőbe öltözködve, karabélyt tisztogatott, még pedig olyan odaadó gonddal, amilyennel ügyes vadászok szokták pihenésük perceit ennek a foglalkozásnak szentelni. Nem volt sem tarsolya, sem tarisznyája, szóval semmi sem vallott arra, mintha vadászatra készült vagy onnan visszatért volna és az a két nő, aki mellette ült és nézte, nem volt képes szemmel látható rémületét palástolni. Ha valaki látta volna ezt a jelenetet, amelyet egy bokor takart el, bizonyára csak úgy megremegett volna, mint annak a férfinak öreg anyósa és felesége. Nyilvánvaló, hogy a vadász nem fordít ilyen aprólékos gondot fegyverére azért, hogy a vadat elejtse és Aube környékén nem használnak ily nehéz vontcsövű karabélyt.

- Őzre akarsz vadászni, Michu? - kérdezte szép fiatal felesége nevető kifejezést iparkodva adni arcának.

Mielőtt válaszolt volna, Michu végignézett a kutyáján, amely a napon feküdt, lábait előre nyújtotta, fejét lábain pihentette, a vadászkutyák kedves helyzetében. Egyszerre azonban felkapta a fejét és felváltva hol az előtte negyedmérföldnyire elnyuló fásor, hol a balra a köröndre nyíló harántút irányában szimatolt.

- Nem, - válaszolt Michu, - hanem egy vadállatra, amelyet nem szeretnék elhibázni, egy fenevadra. - A kutya, fehér szőrű, barna pettyes pompás fürjészeb, morogni kezdett. - Jól van, - mondta Michu magában, - tudom, kémek! csak úgy hemzsegek a környéken.

Michuné fájdalmasan emelte szemét az ég felé. Kékszemű szép szőke asszony volt, olyan a termete, mint egy antik szoboré. Mélabús kifejezése arra vallott, mintha sötét, keserű bánat emésztene. Bizonyos mértékben a férj külseje is megmagyarázhatta a két asszony rémületét. Az emberi arc törvényei szabatosak, nemcsak a jellemhez való vonatkozásukban, hanem az élet végzetszerűségére nézve is. Vannak profétikus arcok. Ha lehetséges lenne - és ez az eleven statisztika a társadalomnak volna érdeke - hogy pontos rajzokat nyerjünk azokról, akik a vesztőhelyen mulnak ki, Lavater és Gall tudománya cáfolhatatlanul bebizonyítaná, hogy mindezeknek az embereknek fején, még az ártatlanokén is, különös jelek mutatkoznak. Igen, a végzet megjelöli azoknak arcát, akikre erőszakos halál valamely neme vár! Nos, ez a bélyeg a megfigyelő szemében észrevehetően tűnt fel a karabélyos ember arcán. Michu kistermetű, köpcös ember volt, higgadt jelleme mellett is olyan mozgékony és fürge, mint egy majom. Fehér arcának, amelyet helyenkint véraláfutások tarkítottak és amely kalmuk módra össze volt nyomva, göndör vörös haja baljóslatu kifejezést adott. Sárgás, világos szeme, akár a tigrisé, belső mélységet tárt fel, amelybe a reánéző pillantása beleveszett, anélkül, hogy indulattal

vagy melegséggel találkozott volna benne. Merevségével, fényével, ridegségével ez a szempár végül is irtózatot keltett. Szeme mozdulatlanságának és teste élénkségének állandó ellentéte még fokozta azt a fagyasztó benyomást, amelyet Michu az első látásra ébresztett. Ennél az embernél bizonyára nyomon követi a cselekvés a hirtelen gondolatot, mint ahogy az állatoknál az élet megfontolás nélkül az ösztön szolgálatában áll. 1793 óta legyező alakban növesztette rőt szakállát. Még ha nem is lett volna egy jakobinus klubnak elnöke a rémuralom idején, pusztán külsejének ez a sajátossága is elég lett volna ahhoz, hogy megijessze az embert. E pisze-orru, sokratesi ábrázat fölött igen szép homlok emelkedett, amely azonban oly domború volt, hogy látszólag az arc fölé dőlt. Elálló füleinek mozgékonyága az örökösen figyelő vadállatokra emlékeztetett. Szája, amely a falusi népnél meglehetősen általános szokás szerint rendesen nyitva volt, mandulákhoz hasonló, erős és fehér, de rendetlen fogakat villantott ki. Sűrű és fénylő pofaszakáll szegélyezte ezt a fehér és helyenkint lilás színű ábrázatot. Elöl rövidre nyírt, kétoldalt és hátul hosszú haja a maga rőt vörösségével még inkább hangsúlyozta a sajátságos arc végzetes benyomását. Rövid, vastag nyaka kísértésbe hozta a törvény bárdját. Ebben a pillanatban a napfény, amely ezt a csoportot surolta, élesen megvilágította a három fejet, amelyekre a kutya időről-időre szemét rávetette. Ez a jelenet egyébként nagyszerű szintén játszódtott le. Ez a körönd legvégén terül el a gondrevillei parknak. Gondreville Franciaország legpompásabb uradalmainak egyike és kétségkívül a legszebb a départementban, nagyszerű szilfasoraival, Mansard rajzai alapján épített kastélyával, falakkal körülvett ezerötszáz holdnyi parkjával, kilenc nagy majorjával, malmaival és rétjeivel. Ez a szinte királyi birtok a forradalom előtt a Simeuse családé volt. Ximeuse egy lotharingiai nemesi birtok neve. A kezdőbetűt sz-nek ejtették ki és végül is a Simeuse írásmód honosodott meg.

A Simeuse nemesi család a burgundi uralkodóházzal tartott; legnagyobb virágzása arra az időre esett, midőn a Guise-ek a Valoisokat szorongatták. Előbb Richelieuék, majd XIV. Lajosnak jutott eszébe a Simeuse családnak a pártütő lotharingiai ház iránt való hűsége, és kicseppentek az udvarból. Az akkori Simeuse marquis, aki vén burgundi, vén Guise-párti, vén liga-párti, vén frondeur volt egy személyben - a nemességnek a királyság iránt táplált mind a négy ellenszenvét örökölte - Cinq-Cygne-ben telepedett le. Ez az udvaronc, mihelyt a Louvre elutasította magától, feleségül vette Cinq-Cygne gróf özvegyét, a híres Chargeboeuf nemzetség ifjabb ágából. Ez a nemzetség a régi Champagne grófság legjelesebbjeinek egyike volt és ifjabb ága ép oly hírnévre és még nagyobb gazdagságra tett szert, mint az idősbik. A marquis, aki korának leggazdagabb emberei közé tartozott, ahelyett, hogy az udvar fényéért törte volna magát halálra, felépítette Gondrevillet, összehordta az uradalmat és még további földeket szerzett hozzá, csakis azért, hogy szép vadászterületet biztosítson magának. Ugy szintén felépítette Troyes-ban a Simeuse-palotát, még pedig a Cinq-Cygne palota közelében. Troyes-ban hosszú ideig ez a két ház és a püspöki lak voltak az egyedüli kőből épült házak. Simeuse-t a lotharingiai hercegnek adta el a marquis. XV. Lajos uralkodása alatt fia eltékozolta, ami pénzt ő megtakarított, sőt a nagy vagyonhoz is hozzá nyult, utóbb azonban hajórajparancsnok, majd altengernagy lett és kiváló szolgálataival jóvátette ifjúkora bolondságait. Ennek a tengerésznek fia, a későbbi Simeuse marquis, Troyes-ban vérpadon mult ki, két ikerfia pedig emigrált és a Condé család sorsában osztozva, történetünk idején külföldön tartózkodott.

Ez a körönd valamikor a „nagy” marquis vadászatainak gyülekező helye volt. A családban ezen a néven nevezték Gondreville építőjét. 1789 óta Michu lakott itt, a park belsejében, a Cinq-Cygne-pavillonnak nevezett épületben, amely XIV. Lajos korában épült. Cinq-Cygne falu a nodesme-i (Notre-Dame-ból elferdítve) erdő szélén húzódik meg, és az a négy szilfasor vezet oda, ahol Fürge, a kutya, most kémeket szimatolt. A nagy marquis halála óta ezt a pavillont tökéletesen elhanyagolták. Az altengernagy sokkal többet forgolódott a tengeren és az udvarnál, mint Champagne-ban, fia pedig Michunek adta lakóhelyül a megviselt pavillont.

Ez a nemes épület téglából való, sarkain, ajtóin és ablakain berakott kövek diszítik. Minden oldalról szépen kovácsolt, de rozsdamérsztett rácsos kapu nyílik. Azon túl széles és mély árok húzódik, amelyből jókora fák emelkednek ki és amelynek korlátfalait számtalan tüskével ellátott vasdrótsövények biztosítják a gonosztevők ellen.

A park falai csak a körönd kerületén túl kezdődnek. Kivülről szilfákkal beültetett lejtők jelzik a nagyszerű félholdat, míg a park belsejében a megfelelő félhold exotikus fák csoportjaiból áll. A pavillon ilyképpen e két patkóidom által alkotott körönd középpontját foglalja el. A földszint egykori termeit Michu istállóvá, óllá, konyhává és faskamrává alakította át. A régi fény egyedüli nyoma az a fekete és fehér márvánnyal padozott előszoba, amelybe a park felől apró táblákkal ellátott ablakos ajtó vezet, olyan, aminők még Versaillesban is láthatók voltak, mielőtt Lajos Fülöp menedékházzá avatta volna az épületet Franciaország dicső férfiai számára. A pavillon belsejét szuette, de igen eredeti falépcső választja ketté, amely felvezet az első emeletre, ahol öt, kissé alacsony szoba sorakozik egymás mellé. Fölül óriási padlás terül el. Ezt a tiszteletreméltó épületet ama négysiku nagy tetők egyike fejezi be, amelyek gerincét két ólomból készült virágcsokor disziti és amelyeken négy ökörszemű ablaknyílás tátogat. Mansard joggal kedvelte az efféle tetőzetet, mert Franciaországban az olaszos attikáknak és lapos tetőknek nincs értelmük, és már az éghajlat is tiltakozik ellenük.

Itt tartotta Michu a takarmányát. A parknak ezt a régi pavillont környező egész része angol jellegű. Száz lépésnyire tó terült el valamikor, amely bizony már nem egyéb poshadt pocsoljánál, a fák fölött lebegő könnyű pára, valamint ezer béka, varangy, különösen naplemente idején oly hangos lármája árulja csak el, hogy víz van a közelben. A dolgok ódonsága, az erdők mély csendje, a fásor perspektívája, a távoli erdőség, ezernyi részlet, a rozsdamarta vasak, a köveknek mohától bársonyos felülete, mindez költőivé teszi ezt a még ma is fennálló épületet.

Történetünk kezdetének pillanatában Michu a mohos kerítésfalak egyikéhez támaszkodott. Oda tette le löportartóját, sapkáját, zsebkendőjét, csavarhuzóját, rongyait, szóval mindazokat a szerszámokat, amelyek gyanus műveletéhez szükségesek voltak. Felesége háttal ült a falnak a pavillon külső ajtaja mellett, amely fölött még megvolt a gazdagon faragott Simeuse-cimer ezzel a szép jelmonddal: *Si meurs!* Anyja, paraszti ruhában, Michuné elé állította a székét, hogy annak keresztfájára rakhassa lábait és úgy védekezzék a föld nedvessége ellen.

- Hol a kicsi? - kérdezte Michu feleségétől.

- A tó körül csatangol, bolondja a békáknak és bogaraknak, - válaszolt az anya.

Michu füttyentett, még pedig ijesztő módon. Az a fürgeség, amellyel fia előkerült, bizonyítéka volt a gondrevillei ispán korlátlan uralmának. 1789, főleg azonban 1793 óta ugyszólván Michu volt itt az úr. Rettegésben tartotta feleségét, anyósát, Gaucher nevű szolgagyerekét, Marianne nevű szolgálóját és tiz mérföldnyi körzetben az egész vidéket. Talán ne halasszuk tovább ennek a rettegésnek a megokolását, amely egyébiránt erkölcsi szempontból is be fogja fejezni Michu arcképét.

Az öreg Simeuse marquis 1790-ben hagyta ott jószágait, az események azonban megelőzték, úgy hogy gondrevillei szép birtokát már nem bizhatta hü kezekre. Simeuse marquis és felesége ellen azt a vádat emelték, hogy a braunschweigi és coburgi hercegekkel leveleznek. Bebörtönzésük után a troyesi forradalmi törvényszék, amelynek Marthe apja volt az elnöke, halálra ítélte őket. A szép uradalmat tehát a nemzet javára eladták. A marquis és marquisné kivégzésekor némi irtózáttal látták ott az emberek a gondrevillei birtok fő mezőörét, aki az arcisi jakobinusok klubjának elnöke lett és azért ment Troyes-ba, hogy ott lehessen a kivégzésnél. Michut, egyszerű paraszt árváját, a marquisné elhalmozta jótéteményeivel, a kastélyban neveltette, majd főmezőörnek tette meg. Így hát a tulzók Brutusnak tekintették és

hálátlanságának e tanujele óta az egész környéken senki sem érintkezett vele. A birtokot egy arcisi ember, valami Marion vette meg, aki a Simeuse család egyik kasznárjának unokája volt. Ez az ember, aki a forradalom előtt és után ügyvédkedett, félt a mezőőrtől, ispánjának tette meg és háromezer frank fizetést és az eladásokból jutalékot adott neki. Michu, akiről az hirlett, hogy máris van vagy tizezer franknyi vagyona és akit hazafiui hirneve is támogatott, elvette egy troyesi timár leányát. Ez a timár a forradalom apostola volt Troyes városában, ahol a forradalmi törvényszék élén elnökölt. Meggyőződéses ember volt, jellemére nézve Saint-Just-höz hasonló, utóbb belekeveredett a Babeuf-féle összeesküvésbe és megölte magát, hogy az ítéletet elkerülje. Marthe a legszebb leány volt egész Troyes-ban és így, megható szerénysége ellenére is, félelmes apja arra kényszerítette, hogy egy köztársasági szertartáson a Szabadság istennőjének a szerepét játssza. Az új gazda hét éven át háromszor sem járt Gondreville-ben. Nagyapja Simeuse-ék kasznárja volt, így tehát egész Arcis azt hitte, hogy Marion polgártárs a Simeuse uraságokat képviseli. A rémuralom idején a gondrevillei ispán, mint odaadó hazafi, a troyesi forradalmi törvényszék elnökének veje, akit Malin, Aube departament képviselőinek egyike felkarolt, némi tiszteletnek örvendett. Mikor azonban legyőzték a hegypártot és apósa megölte magát, Michuból bünbak lett. Mindenki sietett neki, valamint apósának tulajdonítani olyan cselekedeteket is, amelyekhez neki, a maga részéről, semmi köze sem volt. Az ispán talpára állt a törvény igazságtalanságával szemben, kimutatta a foga fehérét és ellenséges magatartást öltött. Beszéde vakmerővé vált. Brumaire 18-a óta azonban az erős emberek filozofiája szerint mély hallgatásba merült, már nem küzdött a közvélemény ellen és beérte a cselekvéssel. Ez az okos magatartás az alattomoság színében tüntette fel, mert földbirtokban körülbelül százezer franknyi vagyona volt. Első sorban mit sem költött, azután ezt a vagyont törvényes uton szerezte, részben apósa örökségéből, részben abból a hatezer franknyi jövedelemből, amelyet állása részesedés és fizetés címén évente hozott. Noha tizenkét év óta ispán volt és akárki kiszámithatta, mennyit takarított meg, mégis midőn a konzulátus kezdetén ötvenezer frankért majort vásárolt, vádak emeltek az egykori hegypárti ellen és az arcisiak azt a szándékot tulajdonították neki, hogy nagy vagyon összeharácsolásával akarja visszaszerezni a közbecsülést. Szerencsétlenségére éppen akkor, amikor mindenki megfélemedezett róla, egy ostoba história, amelyet a falusi pletyka még elmérgesített, újból felélesztette a jellemének kegyetlenségéről táplált általános hitet.

Egy este, Troyes-ból jövet, néhány paraszt társaságában, akik között ott volt a cinq-cygne-i bérlő is, az országúton valami irást ejtett el. A bérlő, aki leghátul haladt, lehajolt és felszedte. Michu megfordul, meglátja kezében az irást, azonnal pisztolyt ránt elő övéből, megtölti és azzal fenyegeti meg a bérlőt, aki tudott olvasni, hogy szétloccsantja az agyvelejét, ha kibontja az irást. Michu oly hirtelen és erőszakosan lépett fel, hogy mindenki megdermedt az ijedségtől. A cinq-cygne-i bérlő természetesen Michu ellensége volt. Cinq-Cygne kisasszonyának, Simeuse-ék unokatestvérének, már csak egy major volt az egész vagyona. Cinq-cygne-i kastélyában lakott és csak unokatestvéreinek, az ikeknek élt, akikkel gyermekkorában Troyes-ban és Gondreville-ben játszott. Egyetlen testvére, Jules de Cinq-Cygne, még hamarabb emigrált, mint Simeuse-ék és Mainznál halt meg; egy meglehetősen ritka kiváltságnál fogva azonban, amelyről még szó lesz, a Cinq-Cygne név a férfiággal nem halt ki.

Michu-nek és a cinq-cygne-i bérlőnek ez az esete nagy port vert fel a vidéken, és még sötétebbé tette azt a fátylat, amely Michut takarta; ez a körülmény azonban nem volt az egyetlen, amely félelmissé tette őt. Néhány hónappal e jelenet után Marion polgártárs Malin polgártárssal együtt Gondreville-be jött. Hire járt, hogy Marion el fogja adni a birtokot ennek az embernek, akinek hasznára váltak a politikai események és akit az első konzul az államtanács tagjává nevezett ki, hogy Brumaire 18-án tett szolgálataiért megjutalmazza. Arcis városka politikusai kisütötték akkor, hogy Marion nem a Simeuse-uraságoknak kölcsönözte a nevét, hanem Malin polgártársnak. A mindenható államtanácsos a legnagyobb személyiség volt

Arcisban. Egyik politikai barátját hozzásegítette a troyesi prefekturához, egyik gondrevillei bérlőjének, valami Beauvisage-nak fiát felmentette a katonai szolgálat alól, mindenkinek szivességeket tett. Ez az ügy tehát nem találkozhatott ellenmondással azon a vidéken, ahol Malin uralkodott és még ma is uralkodik. A császárság hajnalának ideje volt. Azok, akik ma a francia forradalomról szóló történeti műveket olvassák, sohasem fogják megtudni, hogy az általános felfogás mily óriási hézagokkal választotta el egymástól ama korszak egymást nyomon követő eseményeit. A békének és csendnek általános óhaja, amely a heves rázkódások után mindenkit eltöltött, tökéletesen elfeledtette az előző legsúlyosabb tényeket is. A történelem gyorsan vénült és állandóan új és izzó érdekek által érlelődött. Így tehát Michu kivételével senki sem kereste ennek az üzletnek multját és egész egyszerűnek tartották azt. Marion, aki annak idején hatszázezer frankért vette meg Gondreville-t assignátákban, egymillióért adta el pengő pénzben, Malin azonban csak a telekkönyvi illetéket fizette le. Grévin, aki valamikor Malin hivataltársa volt, természetesen előmozdította ezt a suskust és az államtanácsos azzal jutalmazta meg, hogy jegyzőnek nevezette ki Arcisba. Midőn ez az ujság az erdő és park között, a szép fasortól balra eső Grouage-major bérlője útján eljutott a pavillonba, Michu elsápadt és kiment a szabadba. Marionra lesett és végül a park egyik fasorában egyedül találta.

- Marion ur eladja Gondreville-t?

- Ugy van, Michu, ugy van. Hatalmas ember lesz a gazdája. Az államtanácsos ur az első konzul barátja, igen bizalmas viszonyban van valamennyi miniszterrel, pártfogolni fogja magát.

- Hát az ő számára tartogatta a birtokot?

- Nem éppen, - felelt Marion. - Annak idején nem tudtam, hogyan helyezzem el a pénzemet, és hogy biztosítsam magam, nemzeti javakba fektettem be. Nem illenék azonban, hogy megtartsam azt a birtokot, amely annak a családnak tulajdona volt, ahol apám...

- Cseléd volt, kasznár, - szólt Michu indulatosan. - Nem fogja neki eladni! Én akarom megvenni és ki is tudom fizetni, én.

- Te?

- Igen, én, még pedig komolyan, jó aranyakban, nyolcszázezer frank...

- Nyolcszázezer frank? Honnan vetted te azt? - kérdezte Marion.

- Semmi köze hozzá, - válaszolt Michu. - Azután lecsillapodva halkán megjegyezte: - Apósom sok embert megmentett!

- Elkéstél, Michu, az üzlet már meg van kötve.

- Fel fogja bontani, uram! - kiáltott az ispán. Megragadta gazdája kezét és úgy megszorította, mintha harapófogóba préselte volna. - Gyülöl itt mindenki, azért akarok gazdag lenni és hatalmas, Gondreville kell nekem! Vegye tudomásul, hogy nem bánom, ha az életem árán szerzem is meg, de vagy nekem adja el a birtokot, vagy szétloccsantom az agyvelejét...

- Annyi időt engedjen hát legalább, hogy értekezhessek Malinnal, aki nem egy könnyen birható rá...

- Huszonnégy órát adok önnek. Ha csak egy szót is szól erről, csakugy levágom a fejét, mintha egy répát vágnék ketté...

Marion és Malin még az éjjel elhagyta a kastélyt. Marion megijedt, értesítette az államtanácsost az esetről és azt mondta neki, hogy szemmel kell tartani az ispánt. Marionra nézve lehetetlen volt kivonnia magát az alól a kötelezettség alól, hogy annak adja át a birtokot, aki tényleg kifizette azt és Michut nem olyan embernek ismerte, aki ezt az okot megérteni és el-

ismerni képes lett volna. Különben ez a szolgálat, amelyet Marion Malinnak tett, mind az ő, mind testvére politikai szerencsésének forrásává vált később. 1806-ban Marion ügyvédet Malin kinevezette az egyik császári törvényszék első elnökének és midőn a főadószedői állásokat megszervezték, az ügyvéd testvérének megnyerte Aube département főadószedőségét. Az államtanácsos azt mondta Marionnak, hogy maradjon Párisban és értesítette a rendőrmínisztert, aki felügyelet alá helyezte az ispánt. Mégis, hogy szélsőségekig ne ingerelje, és talán, hogy jobban felügyelhessen rá, Malin meghagyta Michut ispánnak, az arcisi jegyző fenhatósága alatt. Ettől kezdve Michu, aki mind hallgatagabbá és mogorvábbá vált, abba a hirbe került, hogy olyan ember, aki valami erőszakos csinyre is képes. Malin, az államtanácsos - ezt a méltóságot az első konzul akkoriban a miniszterekével egyenlővé tette - és a törvénykönyv egyik szerkesztője, nagy szerepet játszott Párisban, ahol megvásárolta a Saint-Germain-negyed legszebb palotáinak egyikét, miután elvette Sibuelennek, egy gazdag, de meglehetősen rossz hírű szállítónak egyetlen leányát. Apósát Marion mellé behelyezte az aubei főadószedőségbe. Nem is ment ki Gondrevillebe egyszernél többször, különben érdekeit teljesen rábízta Grévinre. Végre is, miért kellett volna neki, Aube egykori képviselőjének, az arcisi jakobinusok klubjának egykori elnökétől tartania? Az a vélemény azonban, amely az alsó néposztályokban máris oly kedvezőtlenül alakult ki Michuról, természetesen a polgárságban is gyökeret vert, és Marion, Grévin, Malin, anélkül, hogy kimagyarázkodtak vagy magukat kompromittálták volna, úgy beszéltek róla, mint valami rendkívül veszedelmes emberről. A hatóságok, amelyekre az állami rendőrség minisztere az ispánra való felügyelet gondját bízta, nem rombolták le ezt a hitet. Végül is mindenki csodálkozott a környéken, hogy Michu helyén maradhatott, és ezt az engedményt a tőle való rettegés hatásának tulajdonították. Ki ne értené meg most már azt a mélységes buskomorságot, amely Michu feleségét elfogta?

Marthe első sorban is jámborságban nevelte fel anyja. A két jó katolikus nő sokat szenvedett a timár nézetei és viselkedése miatt. Marthe sohasem tudott pirulás nélkül arra gondolni, hogy istennő jelmezében sétáltatták végig Troyes utcáin. Apja kényszerítette, hogy hozzá menjen Michuhöz, akinek rossz híre egyre növekedett és akitől Marthe sokkal jobban félt, semhogy valaha megítélhette volna. Mégis érezte, hogy Michu szereti, és szíve mélyén a legigazabb vonzalom élt e rémitő ember iránt. Sohasem látta, hogy másként cselekedett volna, mint helyesen, beszédében sohasem volt durva, legalább vele szemben nem és minden óhaját kitalálni iparkodott. Ez a szegény pária, abban a hiszemben, hogy feleségére tán a jelenléte is kellemetlen, majdnem mindig künn tartózkodott. Marthe és Michu között a kölcsönös bizalmatlanság olyasféle feszültséget teremtett tehát, amit ma *fegyveres béké*-nek nevezünk. Marthe senkivel sem érintkezett és majd hogy nem összeroskadt annak a megvetésnek terhe alatt, amely hét év óta reá, mint egy hóhér leányára és férjére, mint árulóra nehezedett. Nem egyszer hallotta, amint a Beauvisage (a Simeuse család egyik hive) bérelte és a nagy fasortól jobbra eső sikágon elterülő Bellache-major emberei a pavillon előtt elhaladva megjegyezték: Ime, Judásék háza! Az ispánt fejének a tizenharmadik apostoléhoz való különös hasonlatossága miatt, amelyet látszólag még tökéletesbiteni igyekezett, csakugyan ezzel a gyűlöletes névvel illették az egész környéken. Ez a szerencsétlenség és a jövőtől való bizonytalan, de állandó rettegés, komollyá és gondolkodóvá tette az asszonyt. Mi sem okoz mélyebb szomorúságot, mint a meg nem érdemelt megaláztatás, amelyből lehetetlenség kilábolni. A festő szép képet festhetett volna erről a pária családról, itt Champagne legszebb helyeinek egyikén, ahol a táj jellege általában szomorú.

- François! - kiáltott ismét az ispán, hogy siettesse fiát.

François Michu tiz éves volt. Kiélvezte a parkot és erdőt, amelyeket, mint azok kis gazdája megadóztatott. Ette gyümölcsseit és vadászott gond és bu nélkül. Ő volt az egyetlen boldog tagja ennek a családnak, amely a park és az erdő között lakozván, épp úgy el volt szigetelve a környéktől, mint ahogy az általános ellenszenv erkölcsileg is elszigetelte.

- Szedd össze mindezt, - szólt Michu fiához a kerítésfalra mutatva, - és tedd el. Nézz rám! szereted apádat?

A gyermek apjának esett, hogy megölelje, de Michu egy mozdulattal félretette karabélyát és ellökte fiát.

- Eljárt egy párszor a szád, hogy mi történik itt, - szólt és rászegezte szemét, amely olyan félelmesen tüzelt, mint a vadmacska szeme. - Jegyezd meg magadnak, ha még a legközbösebb dolgot is elárulnád, amit itt látsz, akár Gauchernek, akár a grouage-i vagy bellache-i embereknek, vagy akár csak Marianne-nak is, aki szeret bennünket, életébe kerülhet a szavad apádnak! Meg ne halljak többé ilyesmit. Ez egyszer még megbocsájtok tegnapi fecsegésedért. - A gyermek sirva fakadt. - Ne sirj, de ha akármit kérdeznek is tőled, úgy felelj, mint a parasz-
tok: Nem tudom! Itt a környéken kószálnak egyesek, akik nem tetszenek nekem. Eridj! Hallottátok? - szólt Michu az asszonyokhoz, - fogjátok be ti is a szátokat.

- Miben töröd a fejed, Michu?

Michu, aki gondosan kimért egy adag puskaport és karabélyá csövébe öntötte, a fegyvert odatámasztotta a kerítésfalhoz és így szólt feleségéhez: - Senki sem tudja, hogy ez a karabély birtokomban van, állj elébem!

Fürge felugrott és dühösen ugatni kezdett.

- Szép és okos állat! - kiáltott Michu, - tudom, hogy kémek...

Tudták, hogy kémkednek rájuk. Fürge és Michu, akiknek láthatólag egy és ugyanaz a lelkük volt, úgy éltek együtt, mint az arab és lova a sivatagban. Az ispán ismerte Fürge hangjának minden változatát és az általuk kifejezett gondolatokat, viszont a kutya gazdája szeméből olvasta ki gondolatát és testének kigőzölgéséből megérezte azt.

- Mit szólsz hozzá? - kiáltott fel Michu egészen halkan és két baljóslatu személyiséget mutatott feleségének, akik az egyik haránt fasorban tüntek fel és a körönd felé igyekeztek.

- Mi történik itt? Párisiak ezek? - kérdezte az öregasszony.

- Ó, csakugyan, - kiáltott Michu. - Dugd csak el a karabélyomat, - sugta felesége fülébe, - felénk tartanak.

A két párisi, amint a köröndön áthaladt, bizonyára alkalmas figura lehetett volna valami festő ecsetjére. Egyikök, az, amelyik az alsóbb rangnak látszott, visszahajtott száru csizmát viselt, amely kissé alacsony volt, úgy hogy satnya lábikrái és kétes tisztaságu mustrázott selyem-harisnyái kilátszottak. Barackszinű csikos, fémgombos nadrágja kissé lötyögött rajta; a test kényelmesen elfért benne és a kikopott ráncok elrendezése az íróasztalnál gubbasztó emberre vallott. A domboru himzésekkel zsufolt pikémellény nyitva volt és csak egyetlen gomb tartotta össze a has fölött. Ez a fogyatékoság annál szembeötlőbb volt, mert dugóhuzókba fésült fekete haja elfödte homlokát és arca két oldalán lelógott. Két acél óralánc fityegett le a nadrágjára. Ingét fehér és kék kameás tü ékitette. Fahéjszinű kabátja nem került volna el a torzképrajzolók figyelmét: hosszú farka oly tökéletesen hasonlított a tőkehalhoz, hogy annak neve végül is rajta ragadt. A tőkehal-farku kabátok divatja tiz évig tartott, majdnem annyi ideig, mint Napoleon császársága. A sok nagy ráncot vető laza nyakkendő lehetővé tette, hogy gazdája orrig temethesse bele arcát. Pörsenéses ábrázata, téglavörös, hosszú és vastag orra, élénk színű pofacsontja, fogatlan, de fenyegető és torkos szája, tömör aranyfüggőkkel ékes

füle, alacsony homloka, mindez együttvéve talán groteszknak tűnt volna fel, ha kérlelhetetlen mohóságu, kihívó és szinte vidám kegyetlenségű apró szeme, amelynek vágása és elhelyezése a disznóéra emlékeztetett, félelmet nem keltett volna az emberben. Ez a fürkésző és éleslátású szempár, amelynek kékje fagyos és fagyasztó volt, mintául szolgálhatott volna ama híres szem, a rendőrség félelmes jelképe számára, amelyet a forradalom alatt gondoltak ki. Fekete selyemkeztyűt és sétapálcát tartott kezében. Valami hivatalos személyiség lehetett, mert magatartásában, abban a módban, ahogy a burnótot kivette és orrába tömte, az olyan alsóbbrendű ember bürokratikus fontoskodása nyilvánult meg, aki szemmeláthatólag rátartós és akit felsőbb helyről jött parancsok pillanatnyilag hatalmassá tettek.

A másik, akinek ruhája ugyanolyan szabású volt, csak elegánsabb, a legapróbb részletekig gondosan, elegánsan volt öltözködve. Menet közben Szuvarov-szabású csizmáját recsegtette, amely testhezálló nadrágjára nyult fel, és spencert viselt kabátja fölött a clichy-i royalisták és az aranyifjúság általánosan elfogadott divatja szerint, amely túlélte a clichy-i royalistákat és az arisztokratikus aranyifjúságot. Abban az időben akadtak olyan divatok, amelyek tovább tartottak, mint a pártok: az anarchia tünete ez, amelyet már 1830 elének tár. Ez a tökéletes piperkőc harminc évesnek látszott. Modorán megérzett a jó társaság, értékes ékszerek csillogtak rajta. Ingének gallérja füléig ért. Hivalkodó és majdnem szemtelen arckifejezése a rejtett felsőbbbség egy nemét árulta el: arca olyan fakó, mintha egy csepp vér sem lenne benne, pisze és finom orrának gunyoros hajlása a halálfejekére emlékeztetett, szeme zöld volt és kifürkészhetetlen; pillantása épp oly titoktartónak tetszett, mint aminő keskeny és összeszorított szája lehetett. Társa ártatlan gyerekeknek tűnt fel, összehasonlítva ezzel a száraz és sovány fiatalemberrel, aki a napfényben villogó fejű sétapálcáját suhogtatta. Amaz is képes lett volna talán levágni valakinek a fejét, de ez a rágalom és cselszövény hálói belebonyolította volna magát az ártatlanságot, a szépséget, az erényt is, hogy hidegen vízbefojtja vagy megmérgezze ellenfelét. A borvirágos ember mókákkal vigasztalta volna áldozatait, emez még csak nem is mosolygott volna. Az első negyvenöt év körüli ember volt, szerethette a hasát és a nőket. Az ilyenfajta embereknek mindig vannak szenvedélyeik, amelyek mesterségük rabszolgáivá teszik őket. A fiatalembernek azonban nem voltak szenvedélyei és bűnös hajlamai. Kém mivoltában a diplomáciához tartozott és a tiszta művészetért dolgozott. Ő volt a tervező, a másik a végrehajtó, ő volt az eszme, a másik a forma.

- Ugy-e, Gondreville-ban vagyunk, jó asszony? - kérdezte a fiatalember.

- Mifelénk nem úgy mondják, hogy *jó asszony*, - válaszolt Michu. - Mi egyszerű nép még mindig polgártársnak és polgártársnőnek szólítjuk egymást.

- Ugy! - szólt a fiatalember a legtermészetesebb hangon és éppen nem mutatott megütközést.

A nagyvilág-ban a játékosok, kivált az *écarté*-játéknál, gyakran éreznek valami belső összeomlásfélét, hogy ha szerencsájük közepette olyan játékos telepszik a kártyaasztalhoz, akinek modora, tekintete, hangja, kártyakeverési módja vereséget jósol nekik. Ilyenféle zsidbadást érzett Michu, mihelyt a fiatalembert megpillantotta. Halálos előérzet lepte meg, homályosan maga előtt látta a vérpadot; egy hang azt kiáltotta feléje, hogy ez a piperkőc végzetes lesz reá nézve, noha még semmi közük sem volt egymáshoz. Érdes is volt a hangja; goromba akart lenni és az is volt.

- Malin államtanácsos ur embere ön? - kérdezte a másik párisi.

- A magam ura vagyok, - felelt Michu.

- Szóval, hölgyeim, - szólt a fiatalember a legudvariasabb hangon, - Gondreville-ban vagyunk, nemde? Malin ur vár itt bennünket.

- Itt a park, - mondta Michu és a nyitott kapura mutatott.

- És vajjon miért dugja el ezt a karabélyt, szép gyermekem? - kérdezte a fiatalember kedélyes társa, aki a rácson áthaladva észrevette a fegyver csövét.

- Te csak mindig *dolgozol*, még faluhelyen is, - kiáltott fel a fiatalember mosolyogva.

Mindketten visszafordultak; a bizalmatlanság oly gondolata lepte meg őket, amelyet az ispán arcuk szenvtelensége ellenére is megértett. Fürge szüntelen ugatása közben Marthe megmutatta nekik a karabélyt, mert meg volt róla győződve, hogy Michu valami rosszban törí a fejét, és így majdnem örült az ismeretlenek körültekintésének. Michu olyan pillantást vetett feleségére, amely megremegtette az asszonyt, azután fogta a karabélyt és hozzálátott, hogy golyóra töltse. Vállalta e felfedezés és találkozás végzetes eshetőségeit; úgy látszott, hogy nem törődik már életével, és felesége teljesen megértette komor elszántságát.

- Talán farkasok vannak errefelé? - kérdezte a fiatalember Michu-tól.

- Ahol bárányok vannak, ott mindig akadnak farkasok is. Champagne-ban, láthatják, sok az erdő; vaddisznó is kerül, nagy vad is, meg kicsi is, mindenből van valamink, - felelte Michu ingerkedve.

- Fogadni mernék, Corentin, - szólt az idősebbik jövevény, jelentős pillantást váltva a másikkal, - hogy ez az ember az én Michum...

- Nem őriztünk együtt disznókat, - szólt közbe a kasznár.

- Nem, de elnőköltünk a jakobinusoknál, polgártárs, - vágott vissza a vén cinikus, - kigyelmed Arcis-ban, én meg egyebütt. Nem szoktál még le a Carmagnole udvarias hangjáról, pedig az ma már nem divat, barátocskám!

- Ugy látom, hogy a park jókora, még el találunk tévedni benne; ha maga az ispán, kísértessen bennünket a kastélyhoz, - szólt Corentin parancsoló hangon.

Michu fütttyentett a fiának és tovább babrált a puskájával. Corentin közönyös szemmel nézte Marthet, míg társát szemmeláthatólag elbájolta az asszony. Észrevette azonban a nő aggodalmának jeleit, amelyekre a vén kéjenc nem ügyelt, holott a karabély láttára meghökkent. Természetük eltérő volta tökéletesen visszatükröződött ez apró és mégis oly nagy dologból.

- Találkozóm van az erdőn túl, - mondta az ispán. - Magam nem lehetek szolgálatjukra, de fiam majd elkíséri önöket a kastélyig. Merről felől jöttek Gondreville-be? Talán Cinq-Cigne-en keresztül?

- Nekünk is dolgunk volt az erdőben, akárcsak magának, - szólt Corentin észrevehetetlen gunnyal a hangjában.

- François, - kiáltott Michu, - kísérd ezeket az urakat a kastélyhoz, de valami rejtek ösvényeken, hogy meg ne lássák őket, mert nem szeretnek járt utakon járni. Gyere csak ide egy kicsit! - szólt aztán a fiához, látván, hogy a két idegen hátat fordított nekik és halkán beszélgetve elindul.

Michu megfogta fiát és majdnem áhitatosan ölelte meg, olyan kifejezéssel, amely megerősítette felesége aggodalmait. Az asszonyon végigfutott a hideg és száraz szemmel nézett anyjára, mert nem tudott sirni. - Eredj, - szólt Michu fiához. - És utána nézett, míg csak teljesen el nem vesztette szeme elől. Fürge a gronuage-i major felől ugatott. - Ó, ez Violette, - jegyezte meg Michu. - Már harmadszor jár erre reggel óta. Ugyan mi lehet készülöben?

Néhány perc múlva egy ló poroszkálása hallatszott.

Violette olyan lovacskán ült, amilyenén a Páris környéki bérlők szoktak lovagolni. Széles karimájú kerek kalapja alatt láthatóvá vált faszínű és ráncokkal barázdált ábrázata, amely az árnyéktól még sötétebbnek tetszett. Gonoszul csillogó szeme palástolta jelleme álnokságát.

Fehér lábszárvédői térdéig értek és szikár lábszárai csak úgy lógtak le, kengyel nélkül, mintha csak megvasalt otromba cipőit tartották volna fenn azokat. Kék posztó ujjasa fölött fehér és fekete sávós lebernyc lebegett. Ősz haja fürtökben hullott le nyakára. Ruházata, a rövidlábu szürke lovacska, az a mód, ahogy Violette megülte, kidüllesztett hassal, hátravetett testtel, repedezett és földszínű nagy keze, amellyel a kopott és rongyos, hitvány kantárt tartotta: minden a fősvény és kapzsi parasztra vallott, aki földet akar és minden áron megvásárolja azt. Kékes ajku szája úgy fel volt hasítva, mintha sebész keze nyitotta volna meg, arcának és homlokának számtalan ránc megakadályozta a formák játékát, úgyhogy csak ábrázatának körvonalai szólaltak meg. Mintha e kemény, megállapodott vonalak fenyegetést fejeztek volna ki, amaz alázatosság ellenére, amelybe majdnem minden falusi ember burkolózik, az alá rejtve érzelmeit és számításait, mint ahogy a keleti és vad népek rendületlen komolysággal palástolják indulataikat. Violette egyre fokozódó, szinte tervszerű gonoszság árán lett egyszerű paraszt napszámosból Grouage bérlője, és ezt a tervszerűséget tovább aknáztta akkor is, mikor már oly helyzetbe jutott, amely meghaladta eredeti vágyát. Felebarátja baját akarta és hőn kívánta neki. Ha módjában volt hozzájárulni, kedvteléssel mozdította elő. Violette nyíltan irigy volt, de minden huncutságában a törvényesség határai között maradt, csakugy, mint az ellenzék a parlamentben. Azt hitte, hogy az ő üdve a mások romlásától függ s ha ki nagyobb ur nálánál, mindjárt ellensége is, akivel szemben minden eszköznek jónak kell lennie. Ez a jellem igen gyakori a parasztok között. Most abban sántikált, hogy kivívja Malinnél bérlete időtartamának meghosszabbítását, mert az már csak hat évre terjedt. Féltékeny volt az ispán szerencséjére és szemmel tartotta állandóan; a környékbeli nép szidta is, amiért Michuékkal barátkozik, a furfangos bérlő azonban abban a reményben, hogy bérletét még további tizenkét évre meghosszabbíttatja, csak az alkalomra lesett, hogy szolgálatot tehessen a kormánynak vagy Malin-nek, aki nem bízott Michuben. A gondrevillei erdőkerülő, a mezőőr és néhány rözszesedő segítségével Violette az arcisi rendőrbiztost Michunek még legapróbb cselekedeteiről is állandóan tájékoztatta. Ez a tisztviselő is megpróbálta Mariannet, Michu szolgáját, a kormány pártjára téríteni, csak hogy sikertelenül, Violette és szövetségesei azonban mindent kitudtak Gauchernek, a szolgagyereknek révén, akinek hűségére Michu számított és aki hitványságokért, mellényekért, csattokért, gyapotharisnyákért, nyaláncsokért elárulta gazdáját. A fiu egyébiránt nem is sejtette fecsegései jelentőségét. Violette Michunek minden cselekedetét befeketítette és a legképtelenebb feltevésekkel bűnös színben tüntette fel, az ispán tudtán kívül, noha ez tisztában volt azzal az aljas szereppel, amelyet a bérlő nála játszott és örült, ha felültethette.

- Ugyan sok dolga lehet Bellache-ban, hogy már megint itt van! - szólt Michu.

- Már megint! Szemrehányás akar ez lenni, Michu ur. Talán csak nem verebeknek akar muzsikálni ezzel a furulyával! Nem is tudtam, hogy ilyen karabélyja van!

- Egyik földemen termett, ahol karabélyok nőnek, - válaszolt Michu. - Nézze csak, hogyan vetem el a magját.

Az ispán célbavett egy ördögfarku kórót, amely harminc lépésnyire állt tőle és derékban találta.

- Talán biz' a gazdáját őrzi ezzel a haramiafegyverrel? Alighanem ő ajándékozta magának.

- Külön azért jött Párisból, hogy elhozza nekem, - felelt Michu.

- Annyi szent, hogy sokat beszélnek erről az egész környéken, már mint erről az ő utjáról. Némelyek azt mondják, hogy kegyvesztett lett és visszavonul a közügyektől, mások azt, hogy tisztán akar itt látni; de hát mért is terem itt csak úgy egyszeriben, akár az első konzul? Tudta, hogy jön?

- Nem vagyok olyan jóban vele, hogy bizalmában részesítene.

- Hát még nem is látta?

- Csak akkor értesültem megérkezéséről, midőn az erdőben tett körutamról visszatértem, - jegyezte meg Michu, aki újból megtöltötte karabélyát.

- Grévin urért küldött Arcisba; talán biráskodni akarnak...

Malin bírósági személy volt azelőtt.

- Ha Cinq-Cygne irányában megy, - szólt Violette-hez az ispán, - vigyen magával, odakészülök.

Violette sokkal félénkebb volt, semhogy olyan erős embert maga mögé vegyen a lóra, amilyen Michu volt, és elbaktatott. A Judás vállára vette karabélyát és a nagy fasorba sietett.

- Ugyan ki ellen készülődik Michu? - kérdezte anyjától Marthe.

- Mióta Malin ur megérkezéséről értesült, ugyancsak megkomorodott, - válaszolt amaz. - De nedves az idő, menjünk be.

Midőn a két asszony a kandalló kürtője elé telepedett, Furge ugatását hallották.

- Itt a férjem! - kiáltott Marthe.

Csakugyan Michu jött föl a lépcsőn; nyugtalan felesége a szobájába sietett.

- Nézz utána, nincs-e itt valaki, - szólt Marthehoz, felindult hangon.

- Senki, - felelt az asszony. - Marianne a mezőn van a tehénnel, Gaucher pedig...

- Merre van Gaucher? - kérdezte Michu.

- Nem tudom.

- Nem bizom abban a fickóban; eridj a padlásra, kutasd át még a legkisebb zugát is.

Marthe sarkon fordult, ment; midőn visszatért, Michut térdenállva, imádkozva találta.

- Mi a bajod? - kérdezte tőle ijedten.

Az ispán átkarolta feleségét, magához vonta, homlokon csókolta és megindult hangon így szólt:

- Ha többé nem látjuk egymást, tudd meg, szegény feleségem, hogy nagyon szerettelek. Kövesd pontról-pontra azokat az utasításokat, amelyek ama facsoportban levő vörösfenyő tövénél eltemetett levélben foglaltatnak, - mondta rövid szünet után. - Bádogtokban van. Csak halálom után nyulj hozzá. Szóval, bármi történjék is velem, gondold az emberek igazságtalansága ellenére is, hogy csak az isteni igazságot szolgáltam.

Marthe, aki fokozatosan sápadt, olyan fehér lett mint a fal; merev és az irtózáttól tágranyilt szemmel nézett férjére; beszélni akart, de torka kiszáradt. Michu ugy elillant, mint az árnyék. Furgét ágya lábához kötötte és a kutya ugy vonított, ahogy kétségbeesésükben szoktak vonítani a kutyák.

Michunek Marion ellen táplált dühe komoly okokon alapult, de most ez a düh az ő szemében még sokkal bűnösebb ember ellen fordult: Malin ellen, akinek titkai lelepleződtek az ispán előtt, mert hiszen ő mindenki másnál inkább beleláthatott az államtanácsos kártyáiba. Michu apósa politikai értelemben bizalmasa volt Malinnak, aki Grévin jóvoltából Aube képviselője lett a konventben.

Talán nem felesleges elmondani azokat a körülményeket, amelyek Simeuse-éket és Cinq-Cygne-éket Malinnal összehozták és amelyek ránehezedtek a két ikertestvér és Cinq-Cygne kisasszony, de még inkább Marthe és Michu sorsára. Troyesban a Cinq-Cygne-palota szem-

közt volt a Simeuse-palotával. Midőn a csőcselék, amelyet époly okos, mint meggondolt kezek szabadjára eresztettek, már kifosztotta a Simeuse-kastélyt, felfedezte a marquist és marquisnét, akiket azzal vádoltak, hogy az ellenséggel leveleznek, és a nemzetörök kezére, börtönbe juttatta mindkettőjüket, a következetes tömeg felkiáltott: Cinq-Cygne-ékhez! Nem képzelték, hogy Cinq-Cygne-ék ártatlanok lehessenek Simeuse-ék büneiben. A nemes és bátor Simeuse marquis, hogy megmentse két tizennyolc éves fiát, akiket bátorságuk kompromittálhatott volna, néhány perccel a vihar előtt nagynénjükre, Cinq-Cygne grófnéra bízta őket. A Simeuse család két hü inasa zárta be mögöttük az ajtót. Az aggastyán, aki nem akarta az ő életüket is kockára tenni, meghagyta, hogy végső veszedelem esetén mindent titkoljanak el fiaik előtt. Laurence-t, aki akkor tizenkét éves volt, a két testvér egyformán szerette és ő is egyformán szerette őket. Mint ikreknél gyakori, a két Simeuse fiú annyira hasonlított egymáshoz, hogy anyjuk sokáig különböző színű ruhákba öltöztette, hogy össze ne tévessze őket. Az elsőszülöttnek, idősbiknek Paul-Marie, a másiknak Marie-Paul volt a neve. Laurence de Cinq-Cygne, aki tisztában volt helyzetükkel, igen jól játszotta a leánytestvér szerepét. Könyörgött unokatestvéreinek, dédelgette és mindaddig visszatartotta őket, míg a csőcselék körül nem vette a Cinq-Cygne palotát. Ekkor a két testvér egyszerre megértette a veszélyt és pillantásuk egyszerre mondta ki azt. Azonnal elhatározták magukat, felfegyverezték két inasukat és Cinq-Cygne grófné szolgaszemélyzetét, eltorlaszolták a kaput és becsukva a zsalugátereket, öt inassal és Hauteserre abbéval, a Cinq-Cygne család rokonával, az ablakok mögött helyezkedtek el. A nyolc vitéz bajnok rettenetes tüzeléssel fogadta a tömeget. Minden lövés megölt vagy megsebesített egy-egy ostromlót. Laurence nem hagyta el magát, hanem rendkívüli hidegvérrel töltötte a puskákat, golyót, puskaport adogatott azoknak, akik kifogytak belőle. Cinq-Cygne grófné térdreasett.

- Mit csinál, anyám? - kérdezte Laurence.

- Imádkozom, - volt a válasz, - ő értük és értetek!

Fenkölt szó, - ugyanezt mondta Spanyolországban De la Paix herceg anyja is, hasonló körülmények között. Egy-kettőre tizenegy ember esett halálra találva a sebesültek közé. Az ilyen események vagy lehűtik vagy még jobban felingerlik a csőcseléket; vagy egészen belemelegszik munkájába, vagy elkotródik. Az élen állók rémülten hátráltak, de a tömeg zöme, amely ölni, rabolni akart, a halottak láttára felordított.

- Gyilkosok! gyilkosok!

Az óvatosabbak a nép képviselőjeért szaladtak. A két testvér, aki ekkor értesült a nap vészes eseményeiről, élt a gyanúperrel, hogy a konventtag családjuk romlását akarja, és gyanújuk csakhamar meggyőződésévé vált. Bosszútól tüzelve a kapu alól lestek, töltött puskával a kezükben, Malinre, hogy ha felbukkan, tüstént lelőhessék. A grófné azonban elvesztette fejét, házat már is felperzselve, leányát meggyilkolva látta, s rosszalta rokonai hősie védekezését, amely nyolc napon át egész Franciaországot foglalkoztatta. Malin felszólítására Laurence kinyitotta a kaput, és a képviselő a gyenge lány láttára bizva a maga félelmetességében s a gyermek gyengeségében belépett.

- Hogy akarja ön szabaddá tenni Franciaországot, - válaszolt Laurence Malin első szavára, midőn ez kérdőre vonta az ellenállásért - ha nem védelmezi meg az embereket saját otthonukban! Fel akarják gyújtani házunkat, le akarnak gyilkolni bennünket, s még azt kérdezi, hogy merészeltünk erőszakkal felelni az erőszakra?

Malinnak szinte gyökeret vert a lába.

- Ön annak a kőművesnek az unokája, aki a nagy marquis kastélyát építette - szólt hozzá Marie-Paul - s börtönbe hurcoltatta apánkat, hitelt adva a rágalomnak!

- Visszanyeri szabadságát - válaszolt Malin, aki elveszettnek vélte magát, midőn látta, hogy a fiatalemberek görcsösen emelgetik puskájukat.

- Ennek az ígéretnek köszönheti az életét - szólt Marie-Paul ünnepélyesen, - de ha ma estig nem teljesül az ígérete, ön adja meg az árát.

- Ami pedig ezt az üvöltöző csordát illeti - mondta Laurence - ha tüstént el nem kotródik innen, magába röpitem az első golyót. Végeztünk, Malin ur!

A konventtag eliskolt, s odakint beszédet intézett a sokasághoz; beszélt a tüzhely szent jogairól, a *habeas corpus*-ról és az angol otthonról. Azt mondta, hogy a törvény és nép mindenhatók, hogy a törvény a nép akarata, hogy a népnek csak a törvény útján szabad cselekednie és hogy a törvényt illeti az erőszak joga. A szükség ékesszólóvá tette Malint és sikerült szétosztatnia a csődületet. Sohasem felejtette el azonban sem a két testvér megvető arc-kifejezését, sem Cinq-Cygne kisasszony szavát: Végeztünk, Malin ur! Így tehát midőn arról volt szó, hogy Cinq-Cygne grófnak, Laurence bátyjának birtokait a nemzet javára eladják, a felosztást szigorúan intézték. A terület ügynökei csupán a kastélyt, parkot, kerteket és a cinq-cygnei majort hagyták meg Laurence-nak. Malin utasításai szerint Laurence csak törvényes jussát követelhetette, mert az emigrált jogaiba a nemzet lép, annál is inkább, mert az fegyvert fogott a köztársaság ellen. E dühöngő vihar estéjén Laurence, aki unokatestvéreit árulástól és a képviselő törvéteitől féltette, addig kérlelte őket, hogy távozzanak, míg nem lóra kaptak és szerencsésen el is érték a porosz hadsereg előőrseit. Alig juthattak azonban a gondrevillei erdőig, mikor már körülzárták a Cinq-Cygne-kastélyt és maga a képviselő jelent meg karhatalommal, hogy a Simeuse család örököseit letartóztassa. Cinq-Cygne grófné ágynak dőlt és szörnyű ideglázba esett, s a képviselő nem mert kezét emelni rá, sem a tizenkétéves Laurence-ra. A cselédség félt a köztársaság szigorától és eltűnt. Másnap reggel, mikorra a két testvér ellenállásának és Poroszországba szökésének híre az egész környéken elterjedt, állítólag háromezer ember csődült össze a Cinq-Cygne-palota előtt, amelyet megmagyarázhatatlan gyorsasággal leromboltak. Cinq-Cygne grófné, akit a Simeuse-palotába szállítottak át, lázrohamban meghalt. Michu csak jóval az események lezajlása után jelent meg a politika színterén, mert a marquis és marquisné körülbelül öt hónapig senyvedt a börtönben. Ezalatt a nép képviselője küldetésen volt. Abból azonban, hogy Marion Malinnak adta el Gondrevillet és hogy az egész környék megfélemedezett a történekről, Michu tökéletesen megértette Malint, vagy legalább is azt hitte, hogy megérti, mert Malin, mint Fouché, ama személyiségek egyike volt, akiknek annyi az ábrázatuk és mindegyik ábrázatuk alatt akkora mélység rejlik, hogy játék közben kifürkészhetetlenek és csak sokkal a játszma után magyarázhatók meg cselekedeteik. Életének főbb mozzanatai alkalmából Malin soha sem mulasztotta el, hogy meg ne kérdezze hű barátját, Grévint, az arcisi jegyzőt, akinek - legalább is első pillanatra - határozott, tiszta és szabatos ítélete volt az emberekről és dolgokról. Az okosság olyan tulajdonság, mely erőssé teszi még a másodrendű embereket is. Az 1803. év novemberében olyan veszedelmes körülmények közé került az államtanácsos, hogy egy levél mindkettőjüket kompromittálhatta volna. Malin, akinek szenátorrá való kinevezése küszöbön állt, nem mert Párisban kimagyarázkodni, elhagyta tehát palotáját és lejött Gondrevillebe, az első konzulnak pedig csak egyet árult el azok közül az okok közül, amelyek ott időzésre készítették, még pedig olyan okot, amely Bonaparte szemében különös buzgalom színében tüntette fel őt, holott nem annyira államérdekről, mint inkább saját magáról volt szó. Mig tehát Michu a parkban leleselkedett és vademberek módjára a kedvező pillanatot várta, hogy bosszút állhasson, a politikus Malin, aki hozzá volt szokva, hogy az eseményeket a maga javára aknázza ki, barátját az angol kert egyik kis rétje felé vezette. Ez az elhagyatott hely a titokzatos tanácskozássra fölöttebb alkalmas volt. A két barát megállt a rét közepén, halkan beszélgetett és sokkal messzebb maradt bárkitől is, semhogy elrejtőzködve kihallgathatta volna valaki beszédjüket, azonkívül meg kíváncsiak közeledtére a beszéd tárgyát is megváltoztathatták.

- Miért nem maradtunk inkább a kastély valamelyik szobájában? - kérdezte Grévin.

- Nem láttad azt a két embert, akit a rendőrfőnök küldött hozzám?

Noha Pichegru, Georges, Moreau és Polignac összeesküvésének ügyében Fouché volt a konzuli hivatal lelke, mégsem ő vezette a rendőrminisztériumot. Akkoriban egyszerű államtanácsos volt, akár csak Malin.

- Ez a két ember Fouché két karja. Egyikök, az a fiatal piperkőc, akinek alakja limonádés palackhoz hasonlít, akinek ajka ecetes és szeme fanyar, a VII. esztendőben tizennégy napon belül véget vetett a nyugati felkelésnek. A másik Lenoir gyermeke, az egyedüli, akiben ma a rendőrség nagy hagyományai megvannak. Különösebb jelentőség nélkül való rendőrügynököt kértem, akit egy hivatalos személyiség támogasson és ezt a két alakot küldik ide a nyakamra. Bizony Grévin, Fouché kétségkívül bele akar nézni kártyáimba. Azért hagytam ott magukra ezeket az urakat ebédközben; hadd vizsgálják csak meg apróra a kastélyt, úgy sem akadnak rá se XVIII. Lajosra, de még csak a legcsekélyebb nyomra sem.

- Eredj már, - szólt Grévin, - mintha bizony eféle játékot üznél?

- Hja, barátom, a kétszínű játék magában is meglehetősen veszedelmes; Fouchéhoz való vonatkozásában pedig éppenséggel háromszínűre válik, és most alighanem kiszimatolta, hogy be vagyok avatva a Bourbon család titkaiba.

- Te!?

- Én, - felelt Malin.

- Hát nem emlékszel Favrasra?

Ez a szó hatott a tanácsosra.

- És ugyan mióta? - kérdezte Grévin rövid hallgatás után.

- Azóta, hogy Bonaparte elnyerte az örökös konzulságot.

- De bizonyítékok csak nincsenek?

- Ennyi sem! - szólt Malin hüvelykujja körmével pattintva egyet.

Aztán néhány szóval vázolta, milyen kritikus helyzetbe juttatta Bonaparte Angliát, melyre nézve a boulognei tábor halálos fenyegetést jelentett. Megmagyarázta Grévinnek e támadási terv jelentőségét, amely ismeretlen volt Franciaország és Európa előtt, noha Pitt gyanította azt. Majd arra a még kritikusabb helyzetre tért át, amelybe Anglia fogja sodorni Bonapartét, ha a hatalmas szövetség, Poroszország, Ausztria és Oroszország, angol arannyal pénzelve, hét-százezer embert fegyverez fel ellene. Ugyanakkor félelmes összeesküvés terjeszti ki hálózatát az ország belsejében is egyesítve a hegypartiakat, chouanokat, royalistákat és hercegeket.

- Ameddig három konzult látott XVIII. Lajos, azt hihette, hogy az anarchia folytatódik és egy kedvező mozgalom esetén bosszut állhat vendémiaire 13-áért és fructidor 18-áért, - magyarázta Malin, - az életfogytiglani konzulság azonban leálcázta Bonaparte terveit. Hamarosan császár lesz belőle. Ez a volt hadnagyocska dinasztiát akar alapítani! Ezuttal hát az életére törnek és a tervet ügyesebben készítik elő, mint a Saint-Nicaise-utcai merényletet. Részt vesz benne Pichegru, Georges, Moreau, Enghien herceg, Polignac és Rivière, Artois gróf két barátja.

- Micsoda együttes! - kiáltott Grévin.

- Egész Franciaországot ellepik titokban, általános rohamra készülnek, a nép apraját-nagyját felbujtják! A végrehajtást száz emberre bízták, Georges vezénylete alatt; nekik kell szemtől-szembe megtámadni a konzuli testőrséget és magát a konzult.

- Jelentsd hát fel őket!

- A konzul, rendőrminisztere, a prefektus és Fouché már két hónapja kezében tartja az óriási szövevény szálainak egy részét; nem ismerik azonban még annak egész kiterjedését és a jelen pillanatban szabad lábon hagyják az összeesküvők tulnyomó részét, csakhogy mindent ki tudhassanak.

- Ami a jogot illeti, - szólt a jegyző, - a Bourbonoknak bizony több joguk van ahhoz, hogy a Bonaparte ellen irányuló vállalkozást kieszeljék, vezessék, végrehajtsák, mint amennyi joga volt Bonapartenak Brumaire 18-án konspirálni a köztársaság ellen, amelynek gyermeke volt: ő meggyilkolta az anyját, amazok csak a házukba akarnak visszatérni. Érthető, hogy mikor azt látták, hogy lezárják az emigráltak lajstromait, szaporítják a pertörléseket, visszaállítják a katolikus istentiszteletet és csak úgy halmozzák az ellenforradalmi rendeleteket, a hercegek belátták, hogy visszatérésük nehéz, hogy ne mondjuk lehetetlen. Bonaparte az ő visszatérésük egyetlen akadálya és ők el akarják mozdítani az akadályt: mi sem egyszerűbb ennél. Ha legyőzik az összeesküvőket, akkor haramiák, de ha győznek, akkor hősök és így tétovázásod eléggé természetesnek tűnik fel előttem.

- Arról van szó, - folytatta Malin, - hogy vagy Bonaparte gurítja oda a Bourbonoknak Enghien herceg fejét, mint ahogy a konvent XVI. Lajos fejét vetette oda a királyoknak, hogy utána éppoly mélyen belemerüljön a forradalom árába, mint mi; vagy hogy mi döntsük le a francia nép jelenlegi bálványát és leendő császárárt, hogy az igazi trónt állítsuk vissza trónusa romjain. Ki vagyok szolgáltatva az eseményeknek, egy szerencsés pisztolylövésnek, egy Saint-Nicaise-utcai eredményes pokolgépnek. Nem mondtak el nekem mindent. Azt ajánlották csak, hogy a kritikus pillanatban hijjam össze az államtanácsot és vezessem a Bourbonok restaurációjának törvényes eljárását.

- Várj még, - felelt a jegyző.

- Lehetetlen! Itt az utolsó pillanat, határoznom kell.

- Ugyan miért?

- Mert a két Simeuse fiu az összeesküvőkkel tart és már benn van az országban. Vagy üldöztetnem, kompromittáltatnom kell őket, hogy megszabaduljak tőlük, vagy titkon védelmeznem. Alantas közegeket kértem és két hiuzt küldtek a sarkamba, akik Troyes-n át jöttek, hogy a zsandárokat megnyerjék maguknak.

- Gondreville a veréb, s az összeesküvés a tűzok, - mondta Grévin. - Sem Fouchénak, sem Talleyrandnak, a két partnerednek nincs köze hozzá: játsszál velük nyílt kártyákkal. Hogy van csak? mindazok, akik fejét vették XVI. Lajosnak, benne vannak a kormányban, Franciaország hemzseg az olyanoktól, akik megvásárolták a nemzeti javakat, és te azokat akarnád visszahozni, akik visszakövetelnék tőled Gondrevillet? A Bourbonok - hacsak nem ostobák - fátyolt kell, hogy borítsanak mindarra, amit mi tettünk. Értesítsd Bonapartét.

- Az én rangombeli ember nem denunciálhat, - szólt Malin élénken.

- A te rangodbeli? - kiáltott Grévin mosolyogva.

- Tudod, hogy a pecsétőrséget ajánlották fel nekem!

- Egy szóval elkápráztatták a szemed világot s most nekem kell tisztán látnom ebben a politikai homályban, hogy kilábolhass belőle. Lehetetlen előrelátni azokat az eseményeket, amelyek visszahozhatnák a Bourbonokat, mikor Bonaparte tábornoknak nyolcvan hajója és négyszázezer embere van. A várakozás politikájában az a legnehezebb, hogy kitudja az ember mikor fog megdőlni valamelyik hanyatló hatalom; de öregem, Bonaparte hatalma most emel-

kedőben van. Nem Fouché fürkésztetett-e ki, hogy megismerje gondolkodásod legmélyét és megszabaduljon tőled?

- Nem, a követ felől biztos vagyok. Különb is Fouché nem küldene két ilyen majmot a nyakamra, akiket sokkal jobban ismerek, semhogy gyanut ne fognék.

- Félek tőlük, - mondta Grévin. - Ha Fouché nem bizalmatlan irántad, ha nem akar kipróbálni, miért küldte volna akkor ide ezeket? Fouché nem üz ilyen játékot oktanul...

- Ez döntő reám nézve, - kiáltott Malin, - a két Simeuse fiutól sohasem lesz nyugtom; Fouché, aki ismeri helyzetemet, talán őket akarja elcsipni, hogy rajtuk keresztül elérje Condét.

- No, öregem, Bonaparte alatt ugyan nem igen fogják Gondreville birtokosát nyugtalanítani.

Malin felpillantott s egy sűrű hársfa lombja közül puskacsövet látott kivillanni.

- Nem csalódtam, olyan zörejt hallottam, mint amikor puskát töltenek meg, - szólt Grévinhez egy vastag fatörzs mögé állva, ahová a jegyző is követte, mert barátja hirtelen mozdulata nyugtalanította.

- Michu bujkál itt, - szólt Grévin, - látom rőt szakállát.

- Ne áruljuk el, hogy ránk ijesztett, - mondta Malin, apránként odébb húzódva s mindegyre csak azt hajtogatva: - Mit akarhat ez az ember e föld gazdáitól? Bizonyára nem téged vett célba. Ha kihallgatott bennünket, gondoskodnom kell a fejről! Miért is nem mentünk ki inkább a rétre? Ki az ördög gondolt volna rá, hogy még a szabad ég alatt is árulója lehet!

- Az ember holtig tanul! - szólt a jegyző; - de hiszen ő messzire volt, mi pedig suttogva beszélünk.

- Majd a figyelmébe ajánlom Corentinnak, - válaszolt Malin.

Néhány perc múlva Michu sápadt, dult arccal ért haza.

- Mi bajod? - kérdezte rémulten felesége.

- Semmi, - felelt Michu, mikor meglátta Violette-et, akinek jelenléte villámcsapásként hatott reá.

Széket vett elő, nyugodtan leült a tűz elé és levelet dobott bele, amelyet olyan bádogtokból vett ki, aminőben a katonák szokták irataikat tartani. Ennek láttára Marthe úgy fellélekzett, mintha valami nehéz kő esett volna le szívről, Violette azonban roppant kíváncsi lett. Az ispán csodálatraméltó hidegvérrel tette le karabélyát a kandalló párkányára. Marianne és Marthe anyja fonogatott a lámpavilágnál.

- Gyere, François, - szólt az apa, - feküdjünk le. Nem akarsz még lefeküdni?

Derékon kapta a fiát és kivitte magával.

- Eregy a pincébe, - sugta a fülébe, midőn a lépcsőhöz értek, - öntsd ki két mâconi borosüveg egyharmad részét és töltsd fel azzal a konyakkal, amelyet a palackos-polcon találsz, azután vegyíts egy üveg fehér bort felerészben pálinkával. Ügyeskedj, és tedd a három üveget a pince bejáratánál levő hordóra. Mihelyt ablakot nyitok, gyere fel a pincéből, nyergeld meg a lovamat, ülj rá és várj meg engem a Koldusok Póznájánál. - Soh'sem akar lefeküdni a fickó, - mondta aztán magyarázatkép, visszatérve, - mindent úgy akar csinálni, mint a nagyok, mindent látni, hallani, tudni akar. Bizony elkényezteteti, Violette apó!

- Uristen! nagy Isten! - kiáltott Violette, - ki oldotta meg így a nyelvét? sohasem beszélt még ennyit.

- Azt hiszi, hogy itt kémkedhetik örökkön, s még észre sem veszem? Nem jó helyen kereskedik, Violette apó. Ha hozzám pártolna ahelyett, hogy az ellenségeimet szolgálja, többet tennék magáért, mint hogy megújítsam a bérletét...

- Ugyan mi többet tehetne? - kérdezte a kapzsi paraszt, nagy szemeket meresztve.

- Eladnám magának olcsón a birtokomat.

- Semmi sem olcsó, ha meg kell fizetni érte, - szólt Violette nagykomolyan.

- El akarok költözni erről a vidékről; ötven ezer frankért odaadnám magának mousseau majoromat az épületekkel, vetőmaggal, állatokkal együtt.

- Igazán?

- No, mit szól hozzá?

- Majd meglátjuk.

- Beszéljük meg. De foglalót kell adnia!

- Semmim sincs.

- Elég egy szó!

- Ugyan már?

- Mondja, ki küldi magát ide?

- Visszajövet onnan, ahová az előbb mentem, gondoltam, beszólok kicsit magához.

- Hát a lovadat hová tetted? Ugyancsak ostobának nézel. Hazudsz. Nem kapod meg a majoromat.

- Jól van no! hát Grévin ur küldött! Azt mondta: Violette, szükségünk van Michu-re, menj el érte. Ha nincs otthon, várd meg... Megértettem, hogy ma este itt kell maradnom...

- A párisi fogdmegek a kastélyban voltak még?

- Nem vagyok egészen biztos benne, de voltak még a szalonban.

- Megkapod a majoromat, állapodjunk meg a feltételekben! Anyjuk, bort ide, hadd igyuk meg az áldomást. Hozz a legjobb roussilloniból, a volt marquis borából. Nem vagyunk gyerekek. Ott lesz két üveggel a bejáratnál az üres hordón, hozz fel egy üveg fehérét is.

- Ez már beszéd! - szólt Violette, aki sohasem itta le magát. - Igjunk rája!

- Magának ötvenezer frankja van az ágya alatt a padlója alá rejtve; két hétre rá, hogy Grévin-nél a szerződést megkötöttük, ideadja azt nekem...

Violette rámeredt Michure és elképedt.

- Ugy, te ki akarsz kémlelni egy igazi jakobinust, aki szerencsés volt az arcisi klub elnöki székében ülni és azt hiszed, hogy nem csip meg téged? Van szemem és láttam, hogy padló-tégláid frissen vannak levakolva. Mindjárt gondoltam, hogy nem azért szedted fel őket, hogy buzát vess alájuk. Igjunk.

Violette zavarodottságában felhajtott egy nagy pohár bort, anélkül, hogy annak minőségére ügyelt volna; a rémület szinte tüzes vasként égette gyomrát s a kapzsiság a pálinkánál is jobban fütötte. Sokért nem adta volna, hogy otthon lehessen és más helyre rejthesse kincsét. A három nő mosolygott.

- No ugy-e, izlik? - szólt Michu Violettehez és újból megtöltötte poharát.

- Hogyne.

- Mindjárt helyben leszünk, vén kópé.

Egy félórai élénk vitatkozás, a haszonélvezet kezdetének időpontja és ezer aprólékosság fölött, aminőkkel a parasztok adásvételi üzletei járnak, bizonykodások, poharak üritése, ígéretektől áradó szavak, ellenvetések, - ugy-e? - ugy bizony! - becsületemre! - nem megmondtam! - vágják le a fejemet... - váljék ez a pohár bor méreggá, ha nem *szinigazság* amit mondok... és Violette kidőlt, feje lehanyatlott az asztalra, nem is ittasan, hanem holtrészegen. Mihelyt Michu látta, hogy szeme megzavarodik, sietve kinyitotta az ablakot.

- Hol az a semmirekellő Gaucher? - kérdezte a feleségétől.

- Lefeküdt.

- Te, Marianne, - szólt az ispán hü szolgálójához, - feküdj keresztbe az ajtaja elé és ügyelj reá. Maga, mama, maradjon itt és vigyázzon erre a kémre, résen legyen és csak François hangjára nyisson ajtót. Életről és halálról van szó! - tette hozzá mély hangon. - Aztán, ha kérdeznék, valamennyien, akik itt házam fedele alatt éltek, azt felelitek, ki se tettem a lábamat innen egész éjszaka. Még hogyha a kinpadon faggatnának is. - Gyerünk, - szólt feleségéhez, - gyerünk, anyjuk, huzz cipőt, végy kendőt és induljunk! Ne kérdezz semmit, csak gyere!

Háromnegyed óra óta ennek az embernek mozdulataiban és nézésében uralkodó, ellenállhatatlan felsőbbség nyilvánult meg; abból a közös és ismeretlen forrásból merítette azt, amelyből a nagy hadvezérek merítik rendkívüli hatalmukat a csatatéren, midőn feltüzelik a tömegeket, amelyből a nagy szónokok meritenek, midőn magukkal ragadják a gyülekezeteket és - mondjuk ki - a nagy gonosztevők is vakmerő csínyjeik elkövetésénél! Ugy látszik ilyenkor, mintha valami leküzdhetetlen büvölet áradna tekintetükből és szállna szavukkal, mintha mozdulatuk a mások akaratát irányítaná. A három nő tudta, hogy rettenetes válság közepette vannak; senki sem mondotta nekik, de kiéreztek ez ember gyors cselekvéséből, akinek az arca fénylett, homloka sugárzott és szemei úgy ragyogtak, mint a csillagok; látták a haja tövéből előgyöngyöző izzadságot, hangja nem egyszer a türelmetlenségtől és dühtől remegett. Marthe gépiesen engedelmeskedett. Michu, állig felfegyverkezve, vállára vetett puskával, kirohant a fásorba, felesége utána és csakhamar eljutottak az utkereszteléshez, ahol François a bozótba rejtőzködve várta őket.

- Elég értelmes a kicsi, - szólt Michu, mikor meglátta.

Ez volt az első szava. Idáig szaladt a feleségével, anélkül, hogy egyetlen szót is szólhattak volna.

- Menj vissza a pavillonhoz, bujj el a legsűrűbb fa lombjai közé és figyeld meg a tájat, meg a parkot, - szólt a fiához. - Mi mindannyian lefeküdtünk, senkinek sem nyitunk ajtót. Nagyanyád virraszt és csak akkor jön elő, ha tégedet hall! Jegyezd meg minden szavamat. Apád és anyád életéről van szó. Az igazságszolgáltatásnak soha sem szabad megtudnia, hogy nem aludtunk otthon. - Susogva ejtette ki e szavakat, ránézett a fiúra s a gyerek arra átsurrant az erdőn, mint az ángolna a vizen. Akkor a feleségéhez fordult Michu:

- Lóra! és kérd az Istent, hogy velünk legyen. Kapaszkodj belém! A ló akár bele is pusztulhat.

Alig mondta ki ezeket a szavakat, lova, amelynek oldalába kétszer is belevágta sarkát és amelyet hatalmas térdeivel agyonszorított, versenyló gyorsaságával nekiiramodott; az állat, mintha értette volna gazdáját, negyed óra se telt belé, már túl voltak az erdőn. Michu, anélkül, hogy a legrövidebb útról letért volna, az erdő szélének ahhoz a pontjához ügetett, ahonnan a Cinq-Cygne-kastély tetői bukkantak elő a holdfényben. Fához kötötte lovát és fürgén felkapaszkodott a dombocskára, ahonnan végig lehetett látni a cinq-cygnei völgyet.

A kastély, amelyet Marthe és Michu elnéztek egy pillanatig, kedvesen illeszkedett bele a környezetbe. Noha sem terjedelme, sem építészeti értéke szempontjából nem jelentős, nincs némi archeológiai érdek híjával. A tizenötödik századból származó régi épület, amely magaslapon, még ma is vízzel telt mély és széles árkok közepette emelkedik, habarcsba rakott hömpöly-kövekből épült, falai azonban hét lábnyi vastagok. Egyszerűsége csudálatraméltóan emlékeztet a hűbéres idők kezdetleges és harcias életére. Az igazán primitív kis vár két vörhenyes színű öreg toronyból áll, amelyeket hosszú lakóépület választ el egymástól. A kőkeretes ablakok durván faragott osztói szőlővenyigére hasonlítanak. A lépcső kívül, középen van elhelyezve egy ötszögű toronyban, amelyből csúcsives kis ajtó nyílik. XIV. Lajos alatt belülről újjáépítették a földszintet, valamint az első emeletet, melyek fölé itt-ott faragott ormú nyílással áttört óriási tetők tornyosulnak.

A kastély előtt roppant pázsit terül el, amelynek fáit nemrégiben vágták ki. A bejáró hidnak két oldalán kis kertészlakások silbakolnak, sovány, jellegtelen, nyilván modern ráccsal elválasztva egymástól. A kövezett uttal kettéválasztott pázsittól jobbra-balra az istállók, ólak, pajták, fáskamra, sütőkemence, baromfiudvar, cselédlakások sorakoznak, kétségkívül a jelenlegi kastély két hasonló szárnya maradványainak felhasználásával. A várkastély egykor négyszögletes lehetett, négy sarkán megerősítve, boltíves kapuju hatalmas torony védelme alatt, alján, a rács helyén, felvonó hiddal. A két öregtorony borstartó alaku süvegét nem bontották le; a középső torony harangháza adta meg a falu jellegét. A nemkülönben régi templom, amely csak néhány lépésnyi távolságban emelkedik, csucsos tornyával jól illik a kastély tömegéhez. A holdvilágban minden orom és görbe sik ragyogott a visszaverődő fényességtől. Michu úgy nézte ezt az urasági lakást, hogy felesége megcsillapodott kissé: arca nyugodtabbra vált, remény és büszkeség suhant át rajta. Majd megint bizalmatlanul tekintett végig a szemhatáron, hallgatózott: kilenc óra lehetett; a hold fénye az erdő szélére esett és kivált a dombocskát erősen megvilágította. Ez a helyzet veszedelmesnek tűnhetett az ispán szemében, lement a dombról, nyilván azért, mert félt, hogy megláthatják. Semmi gyanus nesz sem zavarta meg azonban a csendet a szép völgyben, amelyet erről az oldalról a nodesmei erdő határolt. A vágatásban kimerült, reszkető Marthe valami megoldásra várt. Vajjon miben kell segédkeznie? jó cselekedetben-e vagy gonosztettben? Ebben a pillanatban Michu felesége füléhez hajolt.

- Elmesz Cinq-Cygne grófnőhöz és megízened neki, hogy beszélni akarsz vele; ha elébe kerülsz, megkéred, hogy négyszemközt szólhass. Mikor aztán senki sem hallhatja, mondd neki: „Kisasszony, két unokatestvérének élete veszélyben forog és az, aki a miéttet és hogyan megmagyarázhatja, várakozik önre.” Ha fél vagy bizalmatlankodik, mondd meg neki: „Az ön fivérei az első konzul ellen irányuló összeesküvés részesei és az összeesküvést felfedezték.” Ne nevezd meg magad, tulságosan bizalmatlanok velünk szemben.

Marthe férje felé emelte fejét és így szólt:

- Őket szolgálod?

- Hát aztán? - felelte Michu szemöldökét összeráncolva, mert szemrehányásnak vette a kérdést.

- Nem értesz meg engem, - kiáltott Marthe. Megragadta Michu széles kezét, térdre esett előtte és megcsókolta a kezét, amelyet teljesen elborítottak könnyei.

- Eridj, majd aztán kisirhatod magadat - szólt Michu nyers erővel ölelve meg az asszonyt.

Mikor már nem hallotta felesége lépteit, könnyek gyűltek a vasember szemébe. Apja nézetei miatt Martheban sem bízott meg és életének titkait elrejtette előtte; felesége egyszerű jellemének szépsége most épp oly hirtelen tárult fel előtte, mint ahogy az ő jellemének nagysága szemébe villant az asszonynak. Abból a mély megalázásból, amelyet annak az embernek lesülydedése okoz, kinek nevét a nő viseli, Marthe abba az elragadtatásba szédült, amelyet

dicsősége szerezh, még pedig átmenet nélkül, úgyhogy megrázkódtatása nagyon is érthető volt. Mint később elmondta férjének, a legnagyobb nyugtalanság közepette, mintha vérben gázolt volna a pavillontól Cinq-Cygne-ig, míg most egyszerre úgy érezte, mintha angyalok az égbe emelnék. A férfi, aki azt hitte, hogy nem méltányolják, aki felesége bánatos és mélabus magatartását a vonzalom hiányának tekintette, aki magára hagyta őt, a szabadban élt és minden szeretetét fiára pazarolta, most egy szempillantás alatt megértette, mit jelentettek felesége könnyei: az asszony átkozta azt a szerepet, amelyet szépsége, és atyjának akarata játszottak vele. Égi villámként ragyogott fel bennük a boldogság legszebb lángja a vihar közepette. Micsoda villám volt az! Mindegyikük tíz évi meg nem értésre gondolt vissza és csak önmagát vádolta. Michu állva, mozdulatlan maradt, könnyökét karabélyára, állát könnyökére támasztotta és mély álmodozásba merült. Ilyen pillanat jóváteszi a legfájdalmasabb mult minden fájdalmát.

Marthe, akinek lelkében ezer hasonló gondolat rajzolt mint Michuében, most Simeuse-ék veszedelmes helyzetén aggódott, mert mindent megértett, még a két párisi megjelenését is, csak a karabélyt nem tudta magának megmagyarázni. Az őz fürgeségével iramodott neki a kastélyhoz vezető utnak, egyszerre azonban meglepetésére férfilepteket hallott maga mögött, felkiáltott és Michu széles keze fogta be a száját.

- A dombtetőről paszomántos kalapok ezüstjét láttam felcsillanni! Bujj abba az árokba, amely a kisasszony tornya és az istállók között húzódik! úgy próbálj belopózni! a kutyák nem bántanak. Kerülj a kertbe, szólítsd a fiatal grófkisasszonyt az ablakon át, nyergeltesd meg a lovát, mondd, hogy vezessék át az árkon. Én is ott leszek, csak előbb kitanulmányozom a párisiak tervét és módot keresek, hogy megmenekülhessünk előlük.

Ez a lavinaszerűen rájuk zuduló veszedelem, amelyet meg kellett előzni, szárnyakat adott Marthenak.

A Cinq-Cygne és Chargeboeuf-családok közös frank neve Duineff volt. Cinq-Cygne-nek azóta hívták a Chargeboeuf-család ifjabb ágát, mióta egyszer a család öt leánytagja, akik valamennyien feltűnően fehérek voltak és akiknek részéről senki sem várt volna hősiességet, apjuk távollétében megvédelmezett egy várkastélyt. Champagne első grófjainak egyike ezzel a szép névvel akarta megörökíteni ezt az emléket minden időkre, amíg csak él valaki a családból. A különös haditett óta e család leánytagjai mind büszkék voltak, ha talán nem is voltak mindig fehérek. A legutolsó, Laurence, volt a sali törvény ellenére a névnek, cimerek és hitbizománynak örököse. Franciaország királya helybenhagyta Champagne grófjának oklevelét, amelynek erejénél fogva ebben a családban női ágon öröklődött a vagyon s a nemesség. Laurence tehát Cinq-Cygne grófnője volt, akinek leendő férjére kellett hogy szálljon mind neve, mind cimere, jelmondatként azzal a fenkölt válasszal, amelyet az öt nővér adott arra a felhívásra, hogy adják át a várkastélyt: *Dalolva a halálba!* Laurence-ot, aki különben is méltó volt ama szép hősnőkhöz, a véletlen kegye megajándékozta azok fehérségével is. Kék ereinek legapróbb vonalai is átlátszottak bőre finom és sima felületén. Gyönyörű szőke haja csodálatosan illett csodálatosan kék szeméhez. Minden kecses volt rajta. Gyengéd testében, tejfehér arcbőre és karcsu dereka ellenére, olyan lélek élt, amely edzett volt, akár a legszebb jellemű férfié, amelyet azonban senki, még a legélesebb szemű megfigyelő sem gyaníthatott volna szelid és hajlott metszésű arca láttára, amelynek szelidsége némileg a báránnyra emlékeztetett. Ez a rendkívüli jóság, bármilyen nemes volt is, látszólag a bárány ostoba türelmességével volt határos. - „Olyan képem van mint egy álmodozó birkának!” szokta volt mosolyogva mondani. Laurence keveset beszélt és nem is annyira álmodozónak, mint inkább zsibbadtnak látszott. De ha valami komoly körülmény merült fel, a lappangó Judith azonnal kiütkezött belőle, s az efajta körülmények, szerencsétlenségére, nem igen vártak magukra. Tizenhárom éves korában Laurence, az előttünk már ismeretes események folytán árvaságra jutott Troyesban, azon

a helyen, ahol előző nap még a tizenhatodik század építészetének egyik legérdekesebb emléke, a Cinq-Cygne-palota emelkedett. Hauteserre ur, egyik rokona lett a gyámja akkor, s azon nyomban magával vitte falura. Ez a derék vidéki nemes, megrémülve testvérének, Hauteserre abbénak halálától, akit éppen akkor talált el egy golyó a város főterén, mikor parasztruhában menekülni próbált, nem sokat tehetett gyámleánya érdekeinek védelmére: két fia a hercegek hadseregében szolgált és nap-nap után a legkisebb neszre attól kellett rettegnie, hogy az arcisi hatóságok elfogják. Laurence, aki büszke volt rá, hogy kiállt egy ostromot és hogy elődei történeti fehérségét örökölte, megvetést érzett a vihar szele alatt meghajló aggastyán bölcs gyávasága iránt és csak arra gondolt, hogy kitüntesse magát. Cinq-cygne-i szegényes szalonját vakmerően Charlotte Corday arcképével diszította és tölgyfagalyakból font koszorúval övezte a képet. Futár útján menesztett leveleket az ikreknek, dacolva a törvénnyel, amely halálbüntetést rótt volna reá. A küldönc, aki a maga életét is kockára tette, hozta meg a válaszokat is. A troyes-i katasztrófa óta Laurence már csak a király ügyének diadaláért élt. Miután józanul megítélte Hauteserret és feleségét és felismerte becsületes, de erélytelen természetüket, a saját körének törvényein kívül állóknak tekintette őket. Sokkal több ész és igazi megértés lakozott benne, semhogy jellemükért neheztelt volna reájuk; jó, szeretetreméltó és szeretetteljes volt hozzájuk, de egyetlen titkát sem árulta el nekik. Mikor nagykorúságát elérte, ügyeinek intézését továbbra is a derék Hauteserre-re bízta. Beérte vele, ha gondját viselték kedves kancájának, ha szolgálója, Catherine kedvére tett valamiben s kis inasának, Gothardnak megvolt a tisztességes ruhája: a többivel édeskeveset törődött. Sokkal magasabb cél foglalkoztatta gondolatát, semhogy holmi apróságokkal törődjék, amelyekben más körülmények között aligha kedvét nem lelte volna. A ruházkodásra nem nagy gondot fordított és különben is unokatestvérei nem voltak otthon. Üvegöld lovaglóruhát viselt, ha kilovagolt, közönséges szövötruhát sujtásokkal diszített derékkel, ha gyalog járt, a ház körül pedig selyem háziruhát. Kis csatlósa, Gothard, egy tizenöt éves, ügyes és bátor fiucska kísérte mindenüvé, mert majdnem mindig a szabadban tartózkodott, vadászott a gondrevillei uradalom egész területén anélkül, hogy a bérlők vagy Michu tiltakoztak volna ellene. Bámulatosan jól ülte meg a lovat és a vadászatban szinte csudás volt ügyessége. A környéken általában csak kisasszonynak hitták, még a forradalom alatt is.

Ha olvastuk Rob-Roy szép regényét, bizonyára emlékszünk ama ritka női jellemek egyikére, amelyek megalkotásánál Walter Scottot elhagyta szokott hidegsége: Diana Vernon alakjára. Ez az emlék hozzájárulhat Laurence jellemének megértéséhez, ha a skót vadászno tulajdonságait megtoldjuk még Charlotte Corday elfojtott rajongásával, de megfosztjuk attól a szeretetreméltó élnékségtől, amely olyan vonzóvá teszi Dianát. A fiatal grófnő látta meghalni anyját, látta elesni Hauteserre abbét és a vérpadon kimulni Simeuse marquist és marquisnét; egyetlen bátyja belehalt sebeibe, unokatestvérei pedig, akik Condé hadseregében szolgáltak, bármely pillanatban halálukat lelhatték; ráadásul a Simeuse és Cinq-Cygne családok vagyonát fölfalta a köztársaság, anélkül, hogy a köztársaságnak haszna lett volna belőle. Érthető tehát a komolysága, amely látszólagos tompasággá fajult.

Hauteserre egyébiránt a legbecsületesebb és leghozzáértőbb gyámnak mutatkozott. Az ő kezelése alatt Cinq-Cygne valóságos paradicsommá változott. A derék ember, aki sokkal kevésbbé hasonlított daliához, mint holmi vérbeli gazdához, a körülbelül kétszáz hold kiterjedésű parkot és kerteket hasznosította; kitermelte belőle, ami a cselédségnek meg a lovaknak kellett; még a tüzelő is onnan került. Hála a legszigorubb takarékoságnak, a grófnő nagykorúságakor, a jövedelmeknek az államnál való elhelyezése következtében már meglehetősen vagyon birtokában volt. 1798-ban Laurencenak mintegy huszezer frank állami járadéka volt, amelynek részletei azonban hátralékban voltak, és vagy tizenkétezer frankot hozott Cinq-Cygne, amelynek bérleteit jelentős béremeléssel ujitották meg. Hauteserre és felesége háromezer franknyi Tontrendszerű évjáradékkal vonult vissza falura: vagyonuknak ez a maradványa nem engedte meg

nekik, hogy másutt élhessenek, mint Cinq-Cygne-ben és Laurence első cselekedete az volt, hogy éltük fogytáig átengedte nekik ama pavillon használatát, amelyben laktak. Hauteserre-ék, akik mind gyámleányuk, mind a maguk számlájára fukarkodtak és akik két fiukra gondolván évről-évre élére rakták a maguk ezer tallérját, ugyancsak sovány konyhára fogták a birtok várományosát. Cinq-Cygne egész évi kiadása nem tett ki többet ötezer franknál. Laurence azonban, aki semmiféle kicsiséggel nem törődött, mindent jónak talált. A gyám és felesége észrevétlenül is e jellem befolyásának hatalma alá került, amely a legapróbb dolgokban is megnyilvánult, és végül is csudálatot éreztek Laurence iránt, akit még gyermekkorából ismertek, pedig ez az érzés meglehetősen ritka. Laurence modorában, különös torokhangjában, parancsoló tekintetében megvolt az a kimondhatatlan valami, az a megmagyarázhatatlan erő, amely mindig imponál, még akkor is, ha csak látszólagos, mivelhogy az ostobák szemében az üresség is mélységet takar. A közönséges ember számára a mélység érthetetlen. Talán innen ered a nép bámulata minden olyasmi iránt, amit meg nem ért. Hauteserre és felesége, akikre mély benyomást gyakorolt a fiatal grófnő szokott hallgatagsága és zárkózottsága, mindig valami nagy dologra vártak. Jótéteményei révén, amelyeket megkülönböztetéssel gyakorolt, úgyhogy nem hagyta magát megcsalni, Laurence arisztokrata létére is nagy tiszteletben állt a parasztnál. Származása, neve, balsorsa, életének eredetisége, minden hozzájárult, hogy maguknál különbnek ismerjék el a cinq-cygne-i völgy lakói. Néha egy-két napra is elment hazulról, Gothard kíséretében és visszatértekor sem Hauteserre, sem felesége nem kérdezte tőle távolléte okát. Laurence-ban, jegyezzük meg, semmiféle bizarr vonás sem volt. Férfias elszántsága a legnőiesebb és látszólag leggyengébb külső szín alatt lappangott. Szíve rendkívül érzékeny volt, fejében azonban hősi készség és stoikus szilárdság lakozott. Átható kék szeme nem ismerte a sirást. Kék erekkel árnyalt fehér és finom csuklója láttára senki sem képzelte volna, hogy a legedzettebb lovasával is versenyezhetne. Lágy, gyengéd keze a gyakorlott vadász biztonságával kezelte a pisztolyt, a puskát. A szabadban mindig olyan kalapot viselt, mint a lovagló nők szoktak, kacér kis hódkalapot leeresztett zöld fátyollal. Finom arca, fehér nyaka, amelyet fekete nyakkendő fedett el, sohasem szenvedett a szabad ég alatt való tartózkodásától. A direktórium alatt és a konzulátus kezdetén Laurence bizvást viselkedhetett így, anélkül, hogy bárki is törődött volna vele, mióta azonban a kormány helyzete megszilárdult, az új hatóságok, Aube prefektusa, Malin barátai és maga Malin is rossz hírét akarták kelteni. Laurence egyetlen gondolata Bonaparte megbuktatása volt: az ő nagyravágyása és diadala dühre, de hideg és kiszámított dühre gerjesztette. Mint e dicsőségtől elborított ember rejtett és ismeretlen ellensége, völgyének és erdeinek mélyéből szörnyű állhatatossággal vette célba; olykor Saint-Cloudba vagy Malmaison környékére készült, hogy megölje őt.

Már maga ez a szándék is megmagyarázhatja életmódját és szokásait; az amiensi béke megszegése óta azonban be volt avatva azoknak az embereknek összeesküvésébe, akik Brumaire 18-át az első konzul ellen akarták fordítani és ettől kezdve erejét és gyűlöletét annak a széleskörű és igen jól kieszelt tervnek rendelte alá, amely Bonapartét kifelé Oroszország, Ausztria és (a császár korában Austerlitznél legyőzött) Poroszország hatalmas szövetségével, az ország belsejében pedig egymásközt a lehető legellentétesebb, de a közös gyűlölet kapcsával összetartott emberek szövetezése által akarta porba sújtani. Ezek közül többen - mint Laurence is - halálára gondoltak és nem riadtak volna vissza gyilkosságtól sem. Ebben a pillanatban tehát ez a látszatra oly törekeny, valójában azonban oly erős leányka volt azoknak a nemeseknek hű és biztos utmutatója, akik Németországból jöttek, hogy e komoly támadásban résztvegyenek. Fouché a Rajnán-tuli emigránsok e közreműködésére támaszkodott, hogy Enghien herceget belekeverje az összeesküvésbe. A hercegnek Baden területén, Strassburgtól csekély távolságra való tartózkodása utóbb jelentőséget adott e feltevésnek. Az a nagy kérdés, vajjon a herceg valóban tudott-e a vállalkozásról, hogy annak sikere után be akart-e jönni Franciaországba, ama titkoknak egyike, amelyeket, mint némely másokat is, a Bourbon ház a legmélyebb hallgatással őrzött meg. Abban a mértékben, ahogy e kor története vénülni fog, a pártatlan

történetírók legalább is vigyázatlanságnak fogják itélni azt, hogy a herceg éppen akkor közelítette meg a határt, amidőn kitörőfélben volt az az óriási összeesküvés, amelynek titkáiban bizonyára az egész királyi család osztozott. Azt az óvatosságot, amelyet Malin tanusított, midőn a szabad ég alatt érkezett Grévinnel, a leányka még sokkalta inkább tulhajtotta. A küldöncöket vagy a nodesmei erdő szélének különböző pontjain, vagy a cinq-cygne-i völgyön túl, Sézanne és Brionne közt fogadta, ott tárgyalt velük. Gyakran tizenöt mérföldet is megtett egyhuzamban Gotharddal és úgy tért vissza Cinq-Cygne-be, hogy üde arcán a fáradság vagy aggodalom legcsekélyebb nyoma sem volt észrevehető. A kis bojtár szemeiben, aki akkor kilenc éves volt, először is azt a naiv csudálatot fedezte fel, amellyel a gyermekek minden rendkívüli iránt viseltetnek. Lovászának fogadta meg és megtanította azzal a gonddal és figyelemmel gondozni a lovakat, amelyet az angolok fordítanak ménjeikre. Felismerte benne a vágyat, hogy jól csináljon mindent, az értelmet és minden számítás hiányát; kipróbálta hűségét és annak nemcsak szellemét, hanem nemességét is megtalálta benne: nem is gondolt a jutalomra. Laurence kiművelte ezt a még annyira fiatal lelket, jó volt hozzá és nagylelkű, és megnyerte ragaszkodását azzal, hogy maga is ragaszkodott hozzá, hogy maga is csiszolta ezt a félvad jellemet, anélkül, hogy üdeségétől és egyszerűségétől megfosztotta volna. Midőn már kellőképpen kipróbálta valóságos kutyahűségét, amelyet ő szított a fiuban, Gothard találékony és mégis együgyű cinkostársa lett.

A parasztfiú, akire senki sem gyanakodhatott, Cinq-Cygne-től Nancy-ig is elbandukolt néha és vissza is jött, anélkül, hogy bárki is tudott volna távollétéről. Mindazokat a furfangokat alkalmazta, amelyekhez a kémek folyamodnak. Az a rendkívüli bizalmatlanság, amelyet ur-nője beléje oltott, semmiképp sem változtatta meg természetét. Gothard, akiben egyesült volt a nők ravaszsága, a gyermekek elfogulatlansága és az összeesküvő örökös ébersége, ezeket a csudálatraméltó tulajdonságokat mélységes tudatlanság és a falusi nép kábasága alá rejtette. Együgyűnek, gyengének és ügyetlennek látszott az emberke, de ha egyszer munkában volt, olyan fürge volt mint a hal, úgy siklott mint az ángolna és - mint a kutyák - megértette a pillantást is: megszimatoalta a gondolatot. Gömbölyű és vörös ábrázata, aluszékony barna szeme, paraszti módra nyirt haja, ruházata, igen hátramaradt növése tízéves gyermekre vallott. Unokanővérük oltalma alatt, aki Strassburgtól Bar-sur-Aube-ig vigyázta utjukat, a Hauteserre és Simeuse fiuk más emigránsok kíséretében Elzászon, Lotharingián és Champagne-on át jöttek be, míg más, nem kevésbé bátor összeesküvők Normandia partjai felől közelítették meg Franciaországot. Munkásnak öltözve, erdőről-erdőre vándoroltak Hauteserre-ék és Simeuse-ék. Időről-időre más és más vezetők útmutatása szerint, akiket Laurence három hónap alatt választott ki az egyes départementekben azok közül, akik a Bourbonokhoz a leghivebbek voltak és a legkevésbé álltak gyanuban.

Az emigránsok nappal aludtak és éjjel utaztak. Mindegyiköikkel két-két hü katona volt, akik közül az egyik felderítés végett előrement, míg a másik hátramaradt, hogy baj esetén a visszavonulást fedezze. Hála e katonai óvó intézkedéseknek, a lelkes kis csapat baj nélkül érte el a nodesmei erdőt, amelyet találkozóhelyül választottak. Huszonhét más nemes Svájcban lopakodott be az országba, átvonult Bourgogne-on és hasonló elővigyázatossággal igyekezett Páris felé. Riviére ötszáz emberre számított, közöttük száz nemes ifjura, e szent zászlóalj tisztjeire. Polignac és Riviére, akik mint vezetők rendkívül figyelemreméltóan viselkedtek, feltétlenül megóvták ama cinkostársaik titkát, akiket nem fedeztek fel. A restauráció alatt tett közlésekkel egyezően most azt is elmondhatjuk már, hogy Bonaparte ép úgy nem ismerte teljes nagyságát annak a veszélynek, amelyben forgott, mint ahogy Anglia sem ismerte azt a veszedelmet, amellyel a boulognei tábor fenyegette; pedig a rendőrséget sohasem vezették több szellemmel és ügyességgel. Abban az időpontban, amelyben történetünk kezdődik, egy gyáva ember, amilyenek mindig akadnak az olyan összeesküvésekben, amelyek nem szorítkoznak egyenlően erős jellemű emberek kis körére, - egy összeesküvő, akit vérpadra hurcoltak,

olyan vallomásokat tett, amelyek a vállalkozás terjedelmére nézve szerencsére elégtelenek voltak, de annak célját meglehetősen szabatossággal megjelölték. A rendőrség - ahogy Malin Grévinnek elmondta - a felügyelet alatt álló összeesküvőket szabadlábon hagyta, hogy a csel-szövény minden elágazását felkutathassa. A kormány kezét ugyan némi tekintetben cselekvésre kényszerítette a tettekreész Georges Cadoudal, aki csak úgy a maga feje után indulva, huszonöt chouannal Párisba férközött, hogy az első konzult megtámadja.

Laurence gondolatában a szeretet a gyűlölettel párosult. Megdönteni Bonaparte uralmát és helyreállítani a Bourbonokét, nem azt jelentette-e ez, mint visszaszerezni Gondrevillet és megalapozni unokatestvérei boldogulását? Ez a két érzelem, amely oly ellentétes, kivált huszonhárom éves korban, elégséges ahhoz, hogy a lélek minden képességét és az élet minden erejét kifejlessze. Csakugyan, két hónap óta Laurence szebbnek tűnt fel Cinq-Cygne lakói előtt, mint amilyen valaha volt. Arca rózsás lett, a remény időről-időre büszkeséget varázsolt homlokára, midőn azonban esténként a hivatalos lapot olvasták, amelyben egymást érték az első konzul konszolidáló intézkedései, Laurence lesütötte szemét, hogy ne olvashassák ki belőle a Bourbonok ellenségét fenyegető közeli bukás bizonyosságát. Senki sem sejtette tehát a kastélyban, hogy a grófkisasszony a múlt éjjel viszontlátta unokatestvéreit, mert Laurence, hogy gyanut ne keltsen, éjjeli egy és két óra közt, miután Hauteserre-t és feleségét lefektette, kereste fel a találkozó helyen unokatestvéreit, az erdő mélyébe vezette és egy erdőőr kunyhójában rejtette el őket. A viszontlátás biztos reményében az örömnél semmi jelét sem adta, mi sem árulta el rajta a várakozás izgalmát, sőt palástolni tudta a viszontlátás boldogságának sugárzását is: szenvtelen volt. A csinos Catherine, Laurence dajkájának leánya és Gothard, akik be voltak avatva a titokba, urnőjük viselkedéséhez alkalmazták a magukét. Catherine tizenkilenc éves volt. Ebben a korban, mint Gothard korában is, a leányok fanatikusok és szó nélkül levágnának valakiért akár a fejüket is. Ami Gothardot illeti, ő szó nélkül állta volna a kivádat is, csak hogy érezhesse azt az illatot, amely a grófkisasszony hajából és ruhájából áradt.

Abban a pillanatban, amidőn Marthe, a fenyegető veszélyről értesülve, árnyék gyorsaságával surrant a Michu által jelzett rés felé, a cinq-cygne-i kastély szalonja a legbékésebb képet nyújtotta. Lakói annyira nem is sejtették a rájuk zúduló zivatart, hogy magatartásuk a legridegebb emberben is részvétet keltett volna, ha a helyzetüket ismeri. A magas kandallóban, amely tükörrel volt díszítve, fölötté pedig viganós pásztorlánykák táncoltak, akkora tűz égett, amilyent csak erdő szélén épült kastélyokban szoktak rakni. A kandalló sarkában, aranyozott fából készült és pompás zöld selyemmel bevont nagy, négyszögletes támlásszékekben elnyújtózva a fiatal grófnő pihent. Csak hat órákor érkezett haza a brie-i határból, ahol a csapat előtt felderítette az utat, csak hogy szerencsésen eljuttassa a négy nemest arra a helyre, ahol utoljára kellett volna megpihenniök, mielőtt Párist elérnék. A Hauteserre házaspárt ebéd közben találta és oly éhes volt, hogy azonnal asztalhoz ült és még csak sáros lovaglóruháját és cipőjét sem vetette le. Ebéd után, ahelyett, hogy levetkezett volna, annyira elnyomta a fáradtság, hogy az óriás karosszék támlájára hajtotta fejcskáját, amelyet ezer szőke fürt borított, míg lábait kis zsámolyon pihentette. A tűz megszáritotta sárral befröcskölt lovaglóruháját és cipőjét. Dámvad bőrből készült keztyűje, kis hódkalapja, kék fátyla és lovaglővesszője azon az asztalkán hevert, amelyre ledobta őket. Hol a régi Boule-féle órára nézett, amely a kandalló párkányán két virágos gyertyatartó között pompázott, hogy lássa elérkezett-e már a négy összeesküvő számára a lefekvés ideje, hol meg a kandalló elé állított boston-asztalra, amelyet a Hauteserre házaspár, a cinq-cygne-i plébános és nővére ültek körül.

Még ha nem is illeszkednének bele e személyek drámánkba, megvolna az a jelentőségük, hogy egyben-másban hiven képviselik azt az arisztokráciát, amely az 1793-i vereséget túlélte. E tekintetben a cinq-cygne-i szalon leírásának az adja meg zamatát, hogy szinte pongyolában pillantjuk meg a történelmet.

Hauteserre ur, aki akkor ötvenkét éves volt, jóegészségre valló, magas, szikár, vérmes alakjával a cselekvő erő benyomását keltette volna, ha kidülledt, fayence-kék szemének pillantása nem árulja el rendkívül jámbor természetét. Arcán, amely papucsszerű állban végződött, az orr és száj a rajz törvényeihez képest aránytalan távolságban volt egymástól és ez az alázatosság kifejezését adta neki, ami teljesen megegyezett jellemével, melyet ábrázatának még legapróbb részletei is hiven tükröztettek. Ősz haját a kalap, amelyet majdnem egész napon át fején tartott, sapkaszerűvé formálta, úgy hogy koponyájának körtealakja szembeszökővé vált. Homloka, amelyet falusi élete és örökös aggályai következtében számtalan ránc borított, lapos és kifejezéstelen volt. Sasorra kidomborította arcvonásait; férfias erőre csak bozontos szemöldöke vallott, amely megőrizte feketeségét, nemkülönben élénk arcszíne, s e kettő vallomása annál kevésbbé hazudott, mert Hauteserre ur, ha jámbor és szelid volt is, makacsul monarchikus és katolikus is egyben, s e hitétől semmiféle tekintet sem tántoríthatta volna el. Ez a derék ember türte volna letartóztatását, nem lőtt volna a hatóság embereire és szép, szeliden ment volna a vérpadra. Háromezer frank évjáradéka, egyetlen jövedelme, akadályozta csak meg abban, hogy ne emigráljon. Engedelmeskedett tehát a tényleges kormánynak, de hű maradt a királyi családnak és szívből kívánta visszatérésüket. Vonakodott volna azonban attól, hogy a Bourbonok érdekében bármiféle lépést is tegyen s esetleg kompromittálja magát. A royalisták ama fajtájához tartozott, akik örökösen arra gondoltak, hogy megverték és kirabolták őket, akik azóta örökösen duzzogtak, kellő erély híján éppoly képtelenek lévén hitük megtagadására, mint akármilyen áldozatra, akik örömmel üdvözölték volna a diadalmaskodó királyságot, barátai voltak a vallásnak és papoknak, de elszántak arra, hogy a balsors minden megpróbáltatását elviseljék. Már nem nézetről volt szó, hanem konokságról. A pártok lényege a cselekvés. Hauteserre úr, aki szellemtelen, de loyális volt, olyan fősvény, mint egy paraszt, ám mégis előkelő modoru, vágyaiban vakmerő, bár szavaiban és cselekedeteiben óvatos, aki mindenképp hasznot húzott és kész lett volna cinq-cygne-i polgármesterré kineveztetni magát, - csodálatraméltó képviselője volt azoknak a tiszteletreméltó nemesembereknek, akiknek Isten a *mites* szót írta homlokukra, akik kívárták, míg a forradalom fergetege elviharzott uralmuk és fejük fölött, akik a restauráció alatt titokban összekuporgatott gazdagságukkal, óvatos ragaszkodásukra hivatkozva büszkén álltak talpra, 1830 után pedig visszatértek falusi birtokaikra. Hauteserre ruhája, bensejének hű tükre, mind az embert, mind a kort jól jellemezte. Olyan kigalléros, mogyorószínű kabátot viselt, amelyet az utolsó orleansi herceg hozott divatba, midőn Angliából hazatért és amely a forradalom alatt mintegy megalkuvást jelentett a rémitő népviseletek és az arisztokrácia elegáns felöltői között. Virágos csikos bársonymellénye alól, amelynek szabása Robespierre és Saint-Just mellényeire emlékeztetett, kilátszott az inghez lapuló, apró fodros betét. Térdnadrágja volt, de durva kékposztóból való, futtatott acélcsattokkal. Inas lábszáraihoz közönséges fekete selyemharisnya simult, otromba cipőjét pedig fekete-posztóból készült lábszárvédő borította. Ragaszkodott az ezerráncu muszlin-gallérhoz, amelyet arany-csatt tartott össze. A derék ember éppen nem akart a politikai eklekticizmusnak hódolni, midőn a paraszti, forradalmi és arisztokratikus viseleteket egyesítette magán, hanem csak ártatlanul engedelmeskedett a körülményeknek.

Hauteserre-né negyvenéves lehetett, de az izgalmak korán megviselték; fonnyadt arcán állandóan olyan kifejezés ült, mintha épp most akarnák lefesteni. Fehér csokor csipke-főkötője még inkább fokozta az ünnepélyesség benyomását. Még rizsporozta magát, pedig fehér kendőt, laposujju, igen bő szoknyájú, bolhaszerű ruhát hordott, - Mária Antoinette királyné szomorú, utolsó ruhájához hasonlót. Kényes orra, hegyes álla volt, arca majdnem háromszög alakú, szemén meglátszott a sok sírás, az a picike pirosító azonban, amelyet használni szokott, megélevenítette szürke tekintetét. Tubákol, és pedig minden alkalommal olyan modoros körülmenyességgel, amilyennel valamikor a kényes hölgyikék tetszelegtek maguknak; a tubákolás minden mozzanata valóságos szertartás volt számára, amit némiképp azzal magyarázhatnak, hogy nagyon szép keze volt.

Két éve Goujet, a két Simeuse fiu volt tanítója és Hauteserre abbé barátja, a minoriták apátja, Hauteserre-ék és a grófkisasszony kedvéért ide vonult vissza a cinq-cygne-i plebániára. Nővére, Goujet kisasszony, a maga hétszáz frank járadékát egyesítette a plebánia gyenge jövedelmével és vezette fivére háztartását. Csekély értékük miatt nem adták el sem a templomot, sem a paplakot. Goujet abbé alig pár lépésnyire lakott a kastélytól, mert a plebánia kertjének fala és a park fala helyenkint közös volt. Így tehát Goujet abbé és nővére hetenkint kétszer Cinq-Cygne-ben ebédeltek, s minden este eljöttek Hauteserre-ékkel kártyázni. Laurence még csak kezébe sem tudta fogni a kártyákat. Goujet abbé galambősz aggastyán volt, arcán, amely olyan fehér volt, mint egy öreg asszonyé, szeretetreméltó mosoly játszott; lágy, behizelgő hangon beszélt; meglehetősen pufók arcának kifejezéstelenségét pótolta értelmet sugárzó homloka és szelid tekintete. Közepes magasságu, arányos termete volt; ragaszkodott a franciás fekete kabáthoz, térdnadrágján és cipőjén ezüstcsattokat viselt, hozzá fekete selyemharisnyát; fekete mellényére lehajló inggallérja előkelőbbé tette külsejét, anélkül, hogy méltóságának ártott volna. Az abbét, aki a restauráció alatt Troyes püspöke lett, régi foglalkozása megtanította, hogy az ifjuság lelkéhez férközzék. Hamarosan felismerte Laurence nagy jellemét, kellőképpen méltányolta értékét és kezdettől fogva tiszteletteljes hódolatot tanusított a leányka iránt, ami erősen hozzájárult ahhoz, hogy Laurence függetlenítse magát Cinq-Cygne-ben s az ő akarata irányítsa a szigorú öreg hölgyet és derék férjét, akiknek pedig - a szokásnak megfelelően - engedelmeskednie kellett volna. Goujet abbé hat hónap óta figyelte Laurencet, azzal a különös tehetséggel, amely a papoknak, a legélesebben látó embereknek, sajátja és noha nem tudta, hogy a huszonhárom éves leány Bonaparte megbuktatására gondolt akkor, mikor a lovaglóruhájáról lefeszett sujtást gyenge kezével leszaggatta, mégis feltételezte róla, hogy valami nagy tervet forgat fejében.

Goujet kisasszony ama leányok közül való volt, akiknek arcképét két szóval is úgy megrajzolhatjuk, hogy még azok is maguk elé idézhetik alakját, akiknek nincsen különösebb képzelő tehetségük: az esetlen nagy nők fajtájához tartozott. Tudta magáról, hogy csunya; ő nevetett elsőnek csunyaságán, csontos kezét és hosszú fogait mutogatva, amelyek épp oly sárgák voltak, mint arcüre. Tökéletesen jó és vidám teremtes volt. A régi idők híres ujjasát viselte; igen bő szoknyájának zsebei mindig tele voltak kulcsokkal, fejét szalagos főkötő és konty takarta. Nagyon hamar negyvenéves lett, de aztán - amint mondani szokta - utólérte önmagát és husz év óta változatlanul ugyanannyi maradt. Tisztelte a nemességet, és a saját méltóságát óvta meg, midőn nemesemberekkel szemben azt a tiszteletet és hódolatot tanusította, amely megillette őket.

Ez a társaság igen kapóra jött Cinq-Cygne-be. Hauteserre-nére nézve, akinek nem voltak gazdasági teendői, mint férjének és akinek magányosságát nem tette elviselhetőbbé a gyűlölet ellenszere, mint Laurence-ét. Hat év alatt különben valamiképp javult is a helyzet. A katólikus istentisztelet visszaállítása lehetővé tette, hogy megfeleljenek vallási kötelességeiknek, amelyeknek a falusi életben erősebb a visszhangjuk, mint bárhol. A Hauteserre házaspár, amelyet az első konzul mérsékelt rendeletei felbátorítottak, levelezhetett fiaival, hirt kaphatott tőlük, már nem kellett értük remegnie és megkérhette őket, hogy szorgalmazzák perük törlését és Franciaországba való visszatérésüket. A kincstár folyósította a járadékok hátralékait és pontosan fizette az időszakos részleteket. Hauteserre-éknek akkor életjáradékukon fölül még nyolcezer frank járadékuk volt. Az öreg ur dicsérte bölcs előrelátását, hogy mintegy huszezer franknyi megtakarított pénzét gyámleányával egyidőben, brumaire 18.-a előtt állampapirokba fektette be, amelyek akkor - mint tudjuk - tizenkét frankról tizennyolcra emelkedtek.

Cinq-Cygne sokáig állt kopáran, üresen, elpusztítva. Az okos gyám számításból nem akarta rendbe hozni, míg a forradalmi mozgalmak tartottak; az amiens-i béke után azonban elutazott Troyes-ba és az ottani zsibárosoktól visszavásárolta és hazavitte a kifosztott két kastély berendezésének maradványait. Ekkor butoroztatta be a szalont. A Simeuse-palotából származó zöld

virágos, szép fehér selyem függönyök diszitették annak a teremnek hat ablakát, hol történetünk szereplői most tartózkodtak. Ennek az óriási helyiségnek falait mindenütt faburkolat borította, mezőkre osztva, gyöngysoros lécekkel keretelve, a sarkokon maszkokkal ékitve, és kétféle szürkeszínre befestve. A négy ajtó fölötti grisaille-ok afféle témákat ábrázoltak, amilyenek XV. Lajos alatt voltak divatban. Hauteserre ur aranyozott konzolokat szerzett Troyesból, zöld selyemmel bevont butorokat, üvegcsillárt, berakott diszű kártyaasztalt; összeszedett mindent, amire csak szüksége lehetett a cinq-cygne-i kastély berendezéséhez. 1792-ben a kastély egész butorzatát elhordták, mert a városi paloták kifosztása után nemsokára a vidéki kastélyokat is kirabolták. Valahányszor az öreg ur bement Troyes-ba, mindannyiszor az egykori pompa valamelyik ereklyéjével tért haza, hol egy szép szőnyeggel, (így került vissza az is, amelyik a szalon padlójára volt terítve), hol edényneművel vagy régi meissenai és sèvres-i porcelánnal. Hat hónapja előszedte a cinq-cygnei ezüstműt is, amelyet a szakács ácsolt el Troyesban, városvégi kis háza kertjében. Ez a hü szolga, névszerint Durieu, feleségével együtt mindenben osztozott fiatal urnője sorsában. Durieu a kastély ezermestere volt, felesége meg a kastély mindenese. Durieunek a konyhán Catherine nővére segédkezett, akit megtanított művészetére és akiből kitűnő szakácsnő vált. Egy öreg kertész, a felesége, napszámra fizetett fia és a leánya, aki a teheneket látta el, egészítették ki a kastély személyzetét. Hat hónapja Durieuné asszonyság titokban a Cinq-Cygne színeiben pompázó libériát csináltatott a kertész fiának és Gothardnak. Hauteserre ugyan jól leszidta ezért az oktalanságért, de az asszonynak megvolt az az öröme, hogy Szent Lőrinc napján, Laurence nevenapján, majdnem olyan pompával szolgálták fel az ebédet, mint azelőtt. A dolgoknak ez a fáradságos és lassu helyreállítása volt a Hauteserre házaspár és Durieu-ék minden öröme. Laurence csak mosolygott azokon, amiket gyerekségeknek tartott. Ámde a derék Hauteserre a lényeges dolgokra is gondolt. Kitatarozta az épületeket, újra építette a falakat, fákat ültetett minden-hová, ahol csak gondolhatta, hogy megélnek: egy talpalatnyi földet sem hagyott kihasználatlanul. Sikertelenül visszaszereznie száz hold peres földet, amelyet a község nem adott el, hanem a maga földjei közé kebelezett be. Mesterséges rétté változtatta át ezt a területet, mely ezután a kastély állatállományának szolgált legelőül, köröskörül pedig jegenyefákat ültetett, amelyek hat év óta pompásan tenyésztek. Az volt a szándéka, hogy visszavásárol még egy pár holdnyi szántót és a kastély valamennyi épületét hasznosítva, egy második majort létesít ott, amelynek vezetését sajátmagának szánta.

Igy tehát két év óta a kastélyban majd minden visszazökkent a régi kerékvágásba. Hauteserre már napkeltekor felkerekedett, kiment, szénézett a munkások közt (állandóan dolgozott nála egynéhány), azután hazajött reggelizni, majd gebéjére ülve, úgy körüljárt a gazdaságban, mint egy kasznár. Hazatérése után az ebéd következett és napját a bostonjátszmával fejezte be. A kastély minden lakójának megvolt a maga foglalkozása, az élet oly szabályozott volt ott, akár egy zárdában. Csak Laurence zavarta meg hébe-hóba a rendet hirtelen utazásaival, gyakori távollétével, azzal, amit Hauteserrené az ő elkalandozásainak nevezett. Ámde mégis kétféle politika folyt Cinq-Cygneben és volt ok a visszavonásra is. Első sorban is Durieu és felesége féltékenykedtek Gothardra és Catherine-ra, akik kettőjükénél meghittebb bizalmasai voltak fiatal urnőjüknek, a ház bálványának. Aztán meg a Hauteserre házaspár, amelyet Goujet kis-asszony és a plebános is támogatott, azt akarta, hogy fiaik, valamint a két Simeuse ikertestvér, térjenek vissza és vegyenek részt e békés élet boldogságában, ahelyett, hogy idegenben tengetnék sanyaru napjaikat. Laurence megbélyegezte ezt a gyűlöletes megalkuvást és a tiszta, küzdő és engesztelhetetlen royalizmust képviselte.

A négy öreg nem akarta többé kockára tenni mostani nyugalmas életét, veszélyeztetni azt a zugocskát, ahol a forradalom dühöngő hullámverése után sikerült a lábát megvetni, így tehát igyekezett Laurence-t a maga valóban bölcs felfogására áttéríteni. - Sejtették ugyanis, hogy a leánynak nagy része van abban az ellenállásban, amelyet fiaik és a Simeuse fiuk Franciaország-

ba való visszatérésükkel szemben kifejtettek. Gyámleányuk dölyfös megvetése megrémítette szegényeket és nem is csalódtak, midőn olyasmitől féltek, amit ők meggondolatlanságnak neveztek. Ez a viszály akkor tört ki, midőn a Saint-Nicaise-utcában felrobbant a pokolgép: az első royalista merénylet a marengói győző ellen, aki visszautasította a Bourbon-házzal való tárgyalásokat. Hauteserre-ék szerencséjének tekintették, hogy Bonaparte megmenekült ebből a veszélyből, abban a hiszemben, hogy republikánusok voltak a merénylet szerzői. Laurence sirt dühében, mikor az első konzul megmeneküléséről értesült. Kétségbeesése akkora volt, hogy nem volt képes tovább színlelni, azzal vádolta Istent, hogy cserben hagyja Szent Lajos fiait.

- Nekem sikerült volna a merénylet, - kiáltotta. - Nincs-e jogunk, - szólt Goujet abbéhoz, amidőn észrevette azt a mély ámulatot, amelyet kijelentése mindnyájuk arcán keltett, - minden lehető eszközzel támadni a bitorlót?

- Gyermekeim, - válaszolt Goujet abbé, - az Egyházat nem egyszer támadták és hibáztatták a filozófusok, amiért azt vallotta egykor, hogy a bitorlók ellen felhasználhatók ugyanazok az eszközök, amelyeket a bitorlók használtak, hogy célt érjenek. Ma azonban az Egyház sokkal többel tartozik az első konzul urnak, semhogy kötelessége ne lenne megvédelmezni és biztosítani őt az ellen az elv ellen, amely egyébiránt a jezsuitáktól ered.

- Így hát az Egyház cserben hagy bennünket! - jegyezte meg sötéten a grófnő.

Ettől a naptól kezdve, valahányszor a négy öreg arról beszélt, hogy a Gondviselésnek vetik alá magukat, a grófkisasszony elhagyta a szalont. Egy idő óta a plebános, aki ügyesebb volt a gyámnál, ahelyett, hogy elvek fölött vitatkozott volna, a konzuli kormányzat anyagi előnyeire mutatott reá, nem annyira azért, hogy meggyőzze a grófnőt, mint inkább azért, hogy szemének oly kifejezését lesse el, amely felvilágosítást adhatna tervei felől. Gothard ismételt távolléte, Laurence gyakori kirándulásai és az az aggodalom, amely pár napja leritt az arcáról, továbbá egy sereg apróság, amely a cinq-cygnei élet csendjében és nyugalomban Hauteserre-ék, Goujet abbé és Durieu-ék nyugtalan tekintetét nem kerülhette el, mindez felkeltette a meghódolt royalisták aggodalmait. Mivel azonban semmi sem történt és néhány nap óta a leg-tökéletesebb nyugalom uralkodott a politika légkörében, a két kastély élete ismét lecsillapodott. A grófnő kirándulásait a vadászat iránt való szenvedélyének tulajdonította mindenki.

Képzeltük, mily mély csend uralkodott este kilenc órakor a cinq-cygnei kastély körül, a parkban s az udvarokban, mialatt odabenn oly harmonikus egészbe olvadtak emberek és tárgyak! A legmélyebb békesség honolt a szivekben, a bőség visszatért és a jó és bölcs nemes azt remélte, hogy a konzulság mindegyre hathatósabban megmutatkozó áldásai révén csakhamar sikerülni fog gyámleányát is a maga behódoló politikájának megnyerni. Ezek a royalisták még mindig bostont játszottak, pedig ez a kártyajáték terjesztette el a függetlenség eszméit Franciaország-szerte; eredetileg az amerikai felkelők tiszteletére találták ki és minden műkifejezése a XVI. Lajos által felbátorított küzdelemre emlékeztetett. Miközben *indépendance*-okat és *misère*-eket csináltak, valamennyien Laurence-t figyelték, akit csakhamar elnyomott az álom és aki ajkán ironikus mosollyal aludt el: utolsó gondolata az asztal békés képét ölelte fel, holott két szóval, mellyel Hauteserre-ék tudomására hozta volna, hogy fiaik a mult éjszakát fedelük alatt töltötték, a legnagyobb rémületbe ejthette volna mindnyájukat. Van-e huszonhárom éves leányka, aki, mint Laurence, ne lett volna büszke reá, hogy a végzet szerepét játszhatja és ne érzett volna, mint ő, egy kis szánalmat azok iránt, akiknek olyannyira fölötté állott?

- Alszik, - szólt az abbé, - sohasem láttam még ilyen fáradtnak.

- Durieu azt mondta, hogy olyan a lova, mintha megbénult volna, - jegyezte meg Hauteserre-né, - puskájának serpenyője tiszta, tehát nem vadászott.

- Teringettét! - szólt ismét a plébános, - ez még sincsen rendjén!

- Ugyan, - kiáltott Goujet kisasszony, - mikor én huszonhárom esztendő voltam és láttam, hogy már pártában kell maradnom, még amugyabbul agyon fárasztottam magam. Érthető, hogy a környéket járja, anélkül, hogy közben a vadászatra gondolna. Hiszen maholnap már tizenkét éve, hogy nem látta unokatestvéreit, pedig szereti őket. Az ő helyében jómagam, ha még olyan fiatal és szép is lennék hozzá, mint ő, egyenesen Németországba mennék. Talán bizony a szegény kicsikét is a határ felé vonzza valami!

- Ugyancsak fürge az eszejárása, Goujet kisasszony, - szólt mosolyogva a plébános.

- Látom már, hogy nyugtalankodnak egy huszonhárom éves leányka kiruccannásai miatt, hát majd megmagyarázom maguknak.

- Majd haza jönnek az unokatestvérei, vagyona is szépecskén akad, akkor aztán lecsillapodik, - szólt a derék Hauteserre.

- Adná Isten! - kiáltott az öreg hölgy és elővette burnótszelencéjét, amely Bonaparte konzul-sága óta ismét napfényre került.

- Hallotta már az ujságot, plebános ur? - szólt Hauteserre az abbéhoz, - tegnap este óta Malin Gondreville-ben van.

- Malin! - kiáltott Laurence, akit a név még mély álmából is felriasztott.

- Igen, - felelte a plebános, - de holnap már elutazik és most mindenfelé találgatják, mi lehet az oka e hirtelen utazásának.

- Ez az ember, - szólt Laurence, - a mi családaink rossz szelleme.

A fiatal grófnő éppen unokatestvéireiről és Hauteserre-ékről álmodott, veszedelemben látta őket. Szép szeme előtt elhomályosult a világ, midőn arra gondolt, mi érheti őket Párisban. Hirtelen felkelt és szó nélkül szobájába ment. A legszebb szobában lakott, amelyhez kabinet és kápolna csatlakozott, az erdő felé néző tornyocskában. Mikor kilépett a szalonból, a kutyák ugatni kezdtek s a kiskapu felől csengetés hallatszott. Durieu rémülten rontott be a szalonba és így szólt:

- Itt a polgármester! valami történt.

A polgármester, a Simeuse-család egykori lovászmestere, el-eljárogatott a kastélyba, ahol Hauteserre-ék, csupa politikából, olyan tiszteletet tanusítottak iránta, amelynek ő igen nagy értéket tulajdonított. Goulardnak hívták; egy troyes-i gazdag kereskedő leányát vette el, aki-nek a cinq-cygne-i határban levő birtokához minden megtakarított pénzének befektetésével, hozzávásárolta egy gazdag apátság összes földjeit. A val-depreux-i tágas apátság, amely egy-negyed mérföldnyire volt a kastélytól, majdnem olyan pompás lakóhellyel szolgált kettőjük-nek, mint aminő Gondreville volt, és Goulard és felesége úgy festettek benne, mint két patkány a székesegyházban.

- No, Goulard, jóllaktál-e már? - kérdezte tőle nevetve a grófkisasszony, mikor első ízben látogatott el Cinq-Cygne-be.

Noha nagy hive volt a forradalomnak és a grófnő igen hidegen fogadta, a polgármester mégis úgy érezte, hogy a tisztelet száalai még mindig hozzáfűzik a Cinq-Cygne meg a Simeuse-családhoz. Szemet is hunyt mindenre, ami a kastélyban történt. Legalább is szemethunyásnak tartotta, hogy látszólag nem vette észre XVI. Lajos, Mária-Antoinette, a királyi gyermekek, a trónörökös, Artois gróf, Casalès, Charlotte Corday arcképeit, amelyek a szalon falsíkjaikat diszítették, - hogy nem rosszállotta, ha az ő jelenlétében a köztársaság bukását kívánták, vagy az ötös direktóriumot s egész kormányzati rendszerüket gunyolták. Ennek az embernek hely-

zetét, aki, - mint aféle egyszerű sorból felcseperedett ember - mihelyt biztos földet érzett a talpa alatt, újból csak a régi családokhoz huzott és érintkezést keresett velük, a maga hasznára fordította az a két személyiség, akiknek mesterségét Michu oly hamar kitalálta és akik, mielőtt Gondreville-be érkeztek, átkutatták a környéket.

A régi rendőrség szép hagyományainak ez a letéteményese és Corentin, a kémek főnix, titkos küldetéssel jöttek. Malin nem csalódott, mikor kettős szerepet tulajdonított a tragikus komédiák e két szereplőjének, nem árt tehát, ha mielőtt munkában látnók őket, bemutatjuk az irányító főt, amelynek két karjául szolgáltak. Midőn Bonaparte első konzul lett, Fouché találta a rendőrség élén. A forradalom nyíltan és helyesen külön miniszteriumot rendelt a rendőrségnek. Marengo után azonban Bonaparte átszervezte a rendőrfőnökséget, Dubois helyezte oda, Fouché pedig az államtanácsba hívta meg. A rendőrmíniszterium élére Cochon konventtag került, akiből utóbb Lapparent gróf lett. Fouché, aki a rendőrmíniszterséget tekintette a legfontosabb feladatnak minden nagyvonalu, megállapodott politikájú kormányzatban, kegyvesztést vagy legalább is bizalmatlanságot látott ebben a változásban s Napoleon, miután a pokolgépes merénylet és az elbeszélésünkben szereplő összeesküvés körül kifejtett tevékenységéből felismerte e nagy államférfiu rendkívüli képességeit, vissza is helyezte őt a rendőrmíniszterium élére. Utóbb azonban a császár megijedt azoktól a képességektől, amelyeket Fouché az ő távolléte alatt a Walcheren-ügy alkalmából megcsillantott, és a rovigói hercegnek adta ezt a miniszteriumot, az otrantói hercegre pedig rábízta az illir tartományok kormányzását, ami valóságos számkivetés volt.

Fouché lángesze, amely az ijedség egy nemével döbbsentette meg Napoleont, nem jelentkezett egy csapásra. Ez a szürke konvent-tag, kora legrendkívülibb és legfélreismertebb embereinek egyike, viharok közepette nőtt nagygyá. A direktórium alatt olyan magaslatra emelkedett, ahonnan a mély gondolkozásu emberek a mult megítélése útján bele tekinthetnek a jövőbe, majd hirtelen - közepes színészekhez hasonlóan, akik hirtelen fénysugártól megihletve kitünőekké válnak - brumaire 18.-ának gyors fordulátában különös ügyességének adta tanujelét. Ez a sápadtképü ember, aki szerzetesi alakoskodásban nőtt fel, éppugy ismerte a hegypártiak titkait, akikhez tartozott, mint a royalistákét, akikhez végül csatlakozott és lassanként titokban sorra kitanulmányozta a politika szereplőit és mozgató rugóikat; behatolt Bonaparte titkaiba és hasznos tanácsokat és becses felvilágosításokat adott neki. Fouché beírte azzal, hogy kimutatta hozzáértését és hasznavehetőségét, de vigyázott, hogy teljesen le ne leplezze magát, mert az ügyek élén akart maradni; Napoleonnak iránta tanusított tévovázása azonban visszaadta politikai szabadságát. A császár hálátlansága vagy jobban mondva bizalmatlansága a Walcheren-ügy után megmagyarázza ezt az embert, aki - szerencsétlenségére - nem volt nagy ur és akinek viselkedése Talleyrand hercegéhez hasonlított. Ebben a pillanatban sem régi, sem új kollégái nem sejtették tisztán miniszteriális, lényegében kormányzati, minden előrelátásában helyes és hihetetlenül okos lángelméjének egész nagyságát. Bizonyos, hogy ma már minden pártatlan történetíró szemében Napoleon rendkívüli önteltsége volt bukása ezer okának egyike, amivel keservesen le is vezekelte mindazt, amiben hibázott.

A gyanakvó uralkodó féltékenyen őrizte fiatal hatalmát és ez épp ug befolyásolta cselekedeteit, mint az ügyes emberek, a forradalom becses öröksége iránt táplált titkos gyűlölete, holott olyan kormányt alakíthatott volna velük, amely gondolatainak letéteményese lett volna. Ámde a bitorlóknak az a szerencsétlensége, hogy épp ug ellenségei azok, akiktől a koronát nyerték, mint azok, akiktől elvették. Napoleon sohasem győzte meg uralkodói mivoltáról azokat, akik fellebbvalói vagy vele egyrangbeli bajtársai voltak, sem azokat, akik a joghoz tartották magukat: így tehát senki sem hitte, hogy esküje kötelező volna irányában. A közép-szerű Malin, képtelen arra, hogy Fouché rejtelmes lángelméjét megértse vagy biztos éleslátásától óvakodjék, ug megégette magát, mint a lepke a gyertyalángon, amikor bizalmasan megkérte, küldene neki rendőrügynököket Gondreville-be, ahol - mint mondta - az összees-

küvésre vonatkozólag nyomokra vélt akadni. Fouché, anélkül, hogy barátját kérdezősködéssel megriasztotta volna, felvetette a kérdést magában, vajjon miért is megy Malin Gondreville-be és miért nem adja le Párisban és közvetlenül azokat a felvilágosításokat, amelyekkel szolgálhat. Az egykori oratoriánus, a huncutságok nagymestere, aki tisztában volt nem egy konventtag kétszínű játékával, így okoskodott: „Kinek a révén tudhatna valamit Malin, mikor még magunk sem tudunk sokat?” Fouché tehát valami lappangó vagy leskelődő cinkosságot gyanított, eszeágában sem volt azonban, hogy gyanuját az első konzulnak elárulja. Inkább eszközévé akarta tenni Malint, mintsem hogy tönkretegye. Ily módon Fouché magának tartva a titkok nagy részét, amelyekre rájött, lassanként nagyobb hatalmat biztosított magának az emberek fölött, mint aminő Bonaparte-é volt. Ez a kétszínűség volt Napoleon iránta táplált neheztelésének egyik oka. Fouché ismerte azokat az üzemeket, amelyeknek Malin gondreville-i birtokát köszönhetette és amelyek arra készítették, hogy Simeuse-éket szemmel tartsa. A Simeuse-fiúk Condé hadseregében szolgáltak; Cinq-Cygne kisasszony az ő unokanővérük; ilyenformán aligha azon a környéken nem tartózkodnak, részesei a vállalkozásnak, s részességük belevonja az összeesküvésbe a Condé-házat, amelynek hű emberei. Talleyrand és Fouché fontosnak vélték, hogy az 1803. évi összeesküvésnek ebbe az igen sötét zugába belevilágítsanak. Mindezek a következtetések gyorsan és tisztán támadtak Fouché agyában. Malint, Talleyrand-t és őt azonban olyan kapcsok fűzték egymáshoz, amelyek a legnagyobb körültekintésre kényszerítették és kíváncsiságot tettek reá nézve, hogy a gondreville-i kastély belsejét tökéletesen megismerje. Corentin feltétlen hive volt Fouchénak, akár csak Bernardière Talleyrand hercegnek, Gentz Metternichnek, Dundas Pittnek, Duroc Napoleonnak, Chavigny Richelieu bibornoknak. Corentin miniszterének nem tanácsadója, hanem elkárhozott lelke volt, e kislábon élő XI. Lajos titkos Tristanja. Természetes tehát, hogy Fouché meghagyta őt a rendőrmíniszteriumban, hogy egy szeme és karja maradjon ott neki. Beszélték, hogy valami olyan rokonság fűzheti a fiút Fouchéhoz, amelyet nem szoktak bevallani, mert valahányszor igénybe vette tevékenységét, mindig pazarul megjutalmazta. Corentin barátjául nyerte meg Peyrade-ot, az utolsó rendőrhadnagy öreg tanítványát, de vele szemben is voltak titkai. Corentin azt a parancsot kapta Fouchétól, hogy kutassa ki a gondreville-i kastélyt, tartsa annak alaprajzát emlékezetében és fürkésze ki legapróbb buvóhelyeit is.

- Megeshetik, hogy ott kell még felütnünk a tanyánkat - mondotta a volt miniszter, egészen úgy, mint ahogy Napoleon meghagyta tisztjeinek, hogy nézzék meg jól az austerlitz-i csatateret, mert hátha oda kell visszavonulniok. Ezenkívül azzal is megbizta Corentint, hogy tanulmányozza Malin magatartását, tájékozódjék a környékre gyakorolt befolyásáról és figyelje meg az embereket, akik ott szolgálatában állanak. Fouché bizonyosnak tartotta, hogy Simeuse-ék arrafelé bujkálnak. Condé herceg e két kedvelt tisztjének kikémlelése révén Peyrade és Corentin becses felvilágosításokra tehetett szert az összeesküvésnek a Rajnán tul való elágazódására nézve is. Szóval Corentin pénzt, parancsokat és kellő számú rendőrügynököket kapott, hogy vegye körül Cinq-Cygne-t és a vidéket a nodesme-i erdőtől kezdve egészen Párizsig. Fouché a legteljesebb körültekintést kötötte lelkére és csak arra az esetre engedte meg Cinq-Cygne-ben a házkutatást, ha Malin pozitív adatokat szolgáltatna. Végül tájékoztatta Corentint Michu megmagyarázhatatlan egyénisége felől, aki három év óta felügyelet alatt állott. Corentinnek ugyanaz volt a gondolata, mint főnökének: - „Malin tud az összeesküvőkről!” - „De ki tudja, gondolta tovább magában, vajjon nincs-e benne Fouché is!”

Corentin hamarabb indult Troyes-ba, mint Malin, érintkezésbe lépett a zsandárparancsnokkal és kiválasztva a legértelmesebb embereket, élükre ügyes kapitányt állított. Találkozó-helyül a gondreville-i kastélyt jelölte meg a kapitánynak és meghagyta neki, hogy éjnek idején a cinq-cygne-i völgy négy pontjára, még pedig egymástól olyan távolságra, hogy feltűnést ne keltse- nek, küldjön ki egy-egy tizenkét emberből álló szakaszt. Ez a négy szakasz ilyképpen négyszöget fog alkotni, amely a cinq-cygne-i kastély körül szorul majd össze. Grévin-nel való

tanácskozása közben Malin a kastélyban magára hagyta Corentin-t, aki ezáltal küldetése egy részének eleget tehetett. A parkból hazatérve, az államtanácsos oly határozottan állította, hogy a Simeuse- és Hauteserre-fiúk a környéken tartózkodnak, hogy a két ügynök felkutatásukra utnak indította a kapitányt, aki az emigránsok szerencséjére a nagy fasoron keresztül vágott neki az erdőnek, mialatt Michu kémét, Violette-et leitatta. Az államtanácsos magyarázni kezdte Peyrade-nak és Corentin-nak a merényletet, amely elől az imént menekült meg. A két párisi ekkor elmondta neki a karabély epizódját, Grévin pedig Violette-et küldte ki, hogy szerezzen értesülést arról, mi történik a pavillonban. Corentin azt ajánlotta a jegyzőnek, hogy biztonság okából éjszakára vigye magával barátját, az államtanácsost Arcis városkába. Abban a pillanatban tehát, amikor Michu az erdőbe sietett és Cinq-Cygne felé igyekezett, Peyrade és Corentin is eltávozott a gondreville-i kastélyból, hitvány fűzfa-kordén ülve, amely elé posta-ló volt fogva és amelyet az arcisi strázsamester hajtott, a csapat legravaszabb embereinek egyike, akit a troyes-i parancsnok különösen ajánlott nekik.

- Ha mindnyájukat el akarjuk csipni, legjobb ha értesítjük őket, - mondta Peyrade Corentin-nek. - Abban a pillanatban, amikor megriadva, vagy írásaikat akarják biztonságba helyezni, vagy menekülni készülnek, úgy rajtuk ütünk, mint a villám. A zsandároknak a kastély körül működő lánc háló gyanánt keríti be őket. Így senkit sem fogunk elszalasztani.

- Oda küldhetik hozzájuk a polgármestert, - szólt a strázsamester, - ő előzékeny ember és nem rosszakarójuk, így hát nem lesznek bizalmatlanok iránta.

Goulard éppen le akart feküdni, mikor Corentin, aki egy erdőcskében állíttatta meg a kordét, felkereste őt és bizalmasan közölte vele, hogy néhány perc múlva a kormány egyik ügynöke fel fogja szólítani, hogy vegye körül a cinq-cygne-i kastélyt és fogja el ott Hauteserre és Simeuse urakat. Ha azonban azok időközben eltűntek volna, akkor bizonyosság szerzendő arról, vajjon a múlt éjjel a kastélyban háltak-e; át kell kutatni Cinq-Cygne kisasszony írásait és talán le kell tartóztatni a kastély személyzetét és gazdáit.

- Kétségtelen, - mondta Corentin, - hogy Cinq-Cygne kisasszonyt előkelő emberek párt-fogolják, mert az a titkos megbízásom, hogy értesítsem őt erről a látogatásról és kövessen el a megmentésére mindent, anélkül, hogy magam kompromittálnám. Mihelyt a kastélyban leszek, már nem leszek a magam gazdája, nem vagyok egyedül, siessen tehát a kastélyba.

A polgármesternek e késő esti látogatása annál inkább meglepte a játékosokat, mert Goulard dult arccal jelent meg előttük.

- Hol a grófkisasszony? - kérdezte.

- Most fekszik le, - felelt Hauteserre-né.

A hitetlen polgármester hallgatózott, nem hallatszik-e valami nesz az első emeletről.

- Mi leli ma este, Goulard? - kérdezte Hauteserre-né.

Goulard-t a legmélyebb álmélkodás fogta el, midőn végignézett ezeken az arcokon, amelyekről nyíltság és állandó derű sugárzott. E nyugalom és e félbeszakított ártatlan bostonjátészma láttára nem értette a párisi rendőrség gyanuját. Ugyanakkor Laurence, kápolnájában térdelve, hőn imádkozott az összeesküvés sikeréért! Kérte Istent, segitené és támogatná Bonaparte gyilkosait! Esdve könyörgött Istenhez, zúzná szét ezt a végzetes embert. Harmodius, Judith, Jacques Clément, Ancastroen, Charlotte Corday, Limoelan fanatizmusa tüzelte ezt a tiszta és szüzsies szép lelket. Catherine az ágyat bontotta, Gothard az ablakot csukta be, úgyhogy Marthe Michu, Laurence ablakai alá érve, kavicshajigálással próbált jelt adni magáról.

- Kisasszony, valaki járkal itt lenn, - szólt Gothard, midőn az ismeretlen nőt megpillantotta.

- Csendesen! - szólt Marthe halk hangon. - Jöjjenek le és hallgassanak meg.

Gothard hamarabb ott lenn termett, mintsem egy madár a fáról leröppenhetne a földre.

- A kastélyt pár pillanat múlva körülveszik a zsandárok, - szólt Gothardhoz. - Eredj, nyergeld meg csendben a kisasszony lovát és vezesd le az árok résén keresztül, az udvar és az istállók között.

Marthe megremegett, mikor alig két lépésnyire Gothard mögött Laurencet pillantotta meg, aki követte.

- Mi az? - kérdezte Laurence, egyszerűen és izgalom látszata nélkül.

- Az első konzul ellen tervezett összeesküvést felfedezték, - sugta Marthe a grófnő fülébe. - Férjem, aki meg akarja menteni két unokatestvérét, azért küldött, hogy hijjam hozzá, mert beszélni akar a kisasszonnyal.

Laurence három lépést hátrált és Marthera nézett.

- Ki maga? - kérdezte tőle.

- Marthe Michu.

- Nem tudom, mit akarhat tőlem, - válaszolt Cinq-Cygne kisasszony hidegen.

- Bizony megöli őket. Jöjjön, a Simeuse-ék nevében! - szólt Marthe, térdre esve és kezeit Laurence felé nyújtotta. - Nincs itt valami irás vagy egyéb, ami kompromittálhatná a kisasszonyt? Az erdő magányából épp most látta férjem előcsillanni a zsandárok paszományos kalapjait és puskacsöveit.

Gothard azonnal felmászott a padlásra, távolról észrevette a közelgő zsandárokat és az éj csendjében tisztán hallotta lovaik zaját; azonnal lelódult az istállóba és megnyergelte urnője lovát, amelynek lábaira, Gothard egyetlen szavára, Catherine ruhákat kötött.

- Hova menjek hát? - kérdezte Laurence Marthetól, akinek tekintete és beszéde az őszinteség utánozhatatlan kifejezésével hatott reá.

- Csak a résen át! - szólt Marthe, elvezetve Laurencet, - ott várja az én jó uram; majd meglátja most, mit ér egy Judás!

Catherine sebtiben beperdült a szalonba, összeszedte urnője lovaglóvesszőjét, keztyűjét, kalapját és fátylát, aztán szaladt. Catherine váratlan megjelenése és kapkodása oly beszédes kommentárja volt a polgármester szavainak, hogy Hauteserre-né és Goujet abbé olyan pillantást váltottak egymással, amellyel ezt a rettenetes gondolatot juttatták kifejezésre: Vége minden boldogságunknak! Laurence konspirál, vesztét okozta unokatestvéreinek és a Hauteserre fiuknak.

- Miről van szó? - kérdezte Hauteserre ur Goulardtól.

- Nem látja, hogy körülvették a kastélyt és mindjárt házkutatásban lesz részük. Szöktessék meg a fiaikat meg a Simeuse urakat, ha még itt vannak.

- A fiaimat?! - kiáltott Hauteserrené elképedve.

- De hiszen színüket sem láttuk, - szólt Hauteserre.

- Annál jobb! - válaszolt Goulard. - Sokkal jobban szeretem azonban a Cinq-Cygne és Simeuse családokat, semhogy bajbajutásukat elnézhetném. Hallgassanak ide. Ha vannak kompromittáló írásaik...

- Írásaink?... - ismételte Hauteserre ur.

- Azok. Égessék el tüstént, ha vannak, én addig mulattatom a rendőrügynököket.

Goulard, aki meg akarta kimélni mind a royalista kecskét, mind a republikánus káposztát, sarkon fordult s ment. Kint a kutyák dühösen ugatni kezdtek.

- Már késő, itt vannak - szólt a plebános. - De ki értesíti a grófnőt, hol a grófnő?

- Catharine nem azért jött a lovaglóvesszőjéért, keztyüért, kalapéért, hogy muzeumba rakja őket, - jegyezte meg Goujet kisasszony.

Goulard néhány percre fel akarta tartóztatni a két rendőrügynököt és Cinq-Cygne kastély lakóinak teljes ártatlanságát bizonygatta előttük.

- Nem ismeri ezeket az embereket, - szólt Peyrade és Goulard szemébe nevetett.

Ez az édeskésen baljóslatu két ember belépett, utánuk pedig az arcisi strázsamester és egy zsandár. Erre a látványra meghült a vér a négy békés boston-játékos ereiben; helyükön maradtak; a szokatlanul erős készültség megrémítette őket. Tíz zsandár lármája elvegyülve lovaik lábdobogásával, visszhangzott a pázsiton.

- Csak Cinq-Cygne kisasszony nincsen itt, - szólt Corentin.

- De hiszen bizonyára a szobájában van és alszik, - válaszolt Hauteserre.

- Jöjjenek velem hölgyeim, - szólt Corentin és kisietett az előszobába, innen pedig a lépcsőházba, ahova Goujet kisasszony és Hauteserre-né követte. - Számithatnak reám, - sugta Corentin az öreg hölgy fülébe, - az önöké vagyok, én küldtem ide a polgármestert. Ne bizzanak kollegámban, bizzák magukat csak reám, mindnyájukat meg fogom menteni!

- De hát miről van szó? - kérdezte Goujet kisasszony.

- Életről és halálról! hát nem tudják? - felelt Corentin.

Hauteserre-né elájult. Goujet kisasszony nagy csodálkozására és Corentin nagy csalódására Laurence lakosztálya üres volt. Biztos lévén benne, hogy senki sem szökhett ki sem a parkból, sem a kastélyból a völgybe, amelynek minden hozzávezető útja őrizet alatt állott, Corentin minden szobába egy-egy zsandárt rendelt, megparancsolta, hogy kutassák végig az épületeket és istállókat, azután újra lement a szalonba, ahova Durieu, felesége és az egész személyzet a legnagyobb izgalomban összecsdült. Peyrade apró kék szemével mindnyájuk ábrázatát végigfűrkészte. E zürzavar közepette is hideg és nyugodt maradt. Midőn Corentin egyedül tért vissza, mert Goujet kisasszony Hauteserre-nét ápolta, a kis kapu felől lódobogás, majd meggyerekek siránkozása hallatszott. Az általános aggodalom közepette egy örsvezető lépett a terembe, maga előtt taszigálva az összekötözött kezű Gothardot és Catherine-t, akiket a rendőrügynökök elé vezetett.

- Itt vannak a foglyok, - jelentette. - Ez a kis gazfickó lóháton menekült.

- Ostoba! - mordult rá Corentin az elképedt örsvezetőre, - miért nem hagyta futni? Megtudhattunk volna valamit, ha üldözőbe vesszük.

Gothard jónak látta, hogy a hülyék módjára, könnyeket hullasson. Catherine az ártatlanság és naivság oly kifejezésével állt ott, amely gondolkodóba ejtette az öreg rendőrügynököt. Lenoir tanítványa összehasonlította a két gyermeket egymással, végignézett az öreg nemes együgyű ábrázatán, akit furfangosnak vélt, a szellemes abbén, aki a játékbárcákkal babrált, szemügyre vette az egész elámulat gyülekezetet, aztán odament Corentinhez és fülébe sugta:

- Nem süsükkel van ám dolgunk!

Corentin előbb csak egy pillantással válaszolt, a kártyaasztalra mutatott, majd így szólt:

- Bostont játszottak! Megvetették a ház urnőjének ágyát, de ő maga elillant. Meglepetést színelnek, no de majd sarokba szorítjuk őket.

A réseknek mindig megvan a maguk oka és haszna. Az a rés, amely a Kisasszony tornyának nevezett torony és az istállók között volt, a következőképpen jött létre. Mikor Hauteserre ur Cinq-Cygne-ben megtelepedett, utá alakított át egy hosszú vizmosást, amelyen át az erdőből jövő vizek az árokba folytak. A kastély belsőségéhez tartozó két nagy darab föld között húzódott ez az új út, s Hauteserre urnak leginkább azért volt szüksége rá, hogy két oldalán elültethesse azt a száz diófát, amelyet egy faiskolában talált. Tizenegy év óta ezek a diófák szépecskén meglombosodtak és majdnem egészen eltakarták ezt az utat, amelyet amugy is hét láb magas lejtők szorítottak össze és amely egy ujonnan vásárolt harminc holdas erdőcskébe vezetett. A kastély lakói mindnyájan inkább az árokpartot s a hozzácsatlakozó országutat választották, amely a park falai mentén a majorhoz vezetett, mintsem, hogy a rácsos kapu felé kerüljenek. Átjáráskor közben kétoldalt a rést akaratlanul is kitágították, még pedig annál kevesebb lelkifurdalással, mert a tizenkilencedik században a várakok ugyanis feleslegesek voltak és a gyám gyakran szóba is hozta, hogy hasznosítani akarja azokat. Az állandó rombolás folytán a sok föld, törmelék, kő végül is kitöltötte az árok fenekét. A víz, amely fölött ez az úttest-féle létrejött, már csak nagy esőzések idején emelkedett az út fölé. Mindamellet e rombolás ellenére is bajos volt e résen lóháton keresztülvágni s a községi utra felrugtatni. Ugy látszik azonban, hogy veszély idején a lovak megértik gazdájuknak még a gondolatát is. Mialatt a grófkisasszony habozott, hogy kövesse-e Marthet és magyarázatokat kívánt tőle, Michu, aki a domb magaslatáról szemmel tartotta a zsandárok mozdulatait és megértette a kémek tervét, kétségbeesett sikeres előnyomulásuk láttára, hogy Marthe és a grófnő nem mutatkoztak. Egy rendőrszakasz a park mentén haladt előre, járőrök módjára sorakozva s csak annyi közt hagyva az egyes emberek között, hogy szóval és tekintettel érintkezhessenek egymással, amellet pedig meghallják és észrevegység a legcsekélyebb neszt és a legapróbb dolgokat is. Michu lehasalt, fülét a földhöz illesztette és az indiánok módjára a hang erősségéből ítélte meg, hogy mennyi ideje lehet még.

- „Elkéstem! - állapította meg magában. - De'jszen megállj csak Violette! Ugyan soká tartott, míg leitted magadat! Mitevő legyek?”

Hallotta, amint az erdő felől közele szaksz elhaladt a rácsos kapu előtt, hogy a községi ut felől előnyomuló szakszéhoz hasonló meneteléssel amazzal összetalálkozzék.

- Még öt-hat perc! - mondta magában.

Ebben a pillanatban felbukkant a grófnő. Michu erősen megragadta a karját és a mély utra rántotta. Meglátván Catherine-t, aki a lovaglós-vesszőt, keztyűt és kalapot hozta, főleg azonban meglátván a kancát és Gothardot, ez az ember, aki oly élénk felfogású volt a veszélyben, elhatározta, hogy kijátssza a zsandárokat, mint ahogy az imént Violette-et is kijátszotta. Gothard szinte boszorkányos ügyességgel rugtatott fel a lovakkal az árokpartra.

- Ronggyal burkoltad be a ló lábát?... Nagyszerű! - szolt az ispán - és karjaiba zárta Gothard-ot.

Elszedte Catherinetől a holmit, aztán újra a gyerekhez fordult.

- Van eszed, meg fogsz érteni, - szolt Gothardhoz. - Kényszerítsd lovadat, hogy szintén másszék fel az utra, üld meg szörén és késztesd a zsandárokat arra, hogy téged kövessenek, azzal, hogy lóhalálában vágatsz a földeken át a major felé. Tereld magadra az egész szaksz figyelmét, - jegyezte meg és gondolatát oly kézmozdulattal tetőzte be, amely megmutatta a követendő utat. - Te pedig, lányom, - fordult Catherine-hez, - ha a Cinq-Cygne-ből Gondreville-be vezető uton még más csendörök találának jönni, iramodj ellenkező irányba, mint Gothard és család el őket a kastély közeléből az erdő felé. Szóval, cselekedjeteK úgy, hogy a mély uton ne nyugtalanítsanak bennünket.

Catherine és a csodálatraméltó gyermek, aki ebben az ügyben annyi tanujelét adta értelmességének, oly módon hajtották végre mozdulataikat, hogy a zsandárok mindegyik szaksza hitt

az üldözött vad szökésében. A csalóka holdfényben nem igen lehetett megkülönböztetni az üldözötteknek sem természetét, sem ruházatát. Azt se tudták, fiut kergetnek-e vagy lányt, egyet-e vagy többet. Vakon loholtak utánuk abban a téves meggyőződésben, hogy azt kell elfogni, aki menekül. Ennek az elvnek képtelenségét a magasabb rendőri tudomány szempontjából Corentin erélyesen ki is fejtette az őrsvezető előtt. Michu, aki a zsandárok ösztönére számított, az erdőt kevéssel a fiatal grófnő után érte el, akit Marthe a kijelölt helyre vezetett.

- Szaladj a pavillonhoz, - szólt Michu feleségéhez. - Az erdőt bizonyára szemmel tartják a párisiak, itt nem maradhatunk. Elvesztünk, ha itt érnek bennünket.

Michu eloldotta lovát és kérte a grófnőt, hogy kövesse őt.

- Egy tapodtat sem megyek tovább, - szólt Laurence, - míg meg nem mondja az okát, miért törődik velem? Hisz' maga... végtére is... Michu.

- Kisasszony, - felelt Michu szelid hangon - szerepemet két szóval megmagyarázhatom. A Simeuse-ök vagyonának, tudtukon kívül, én vagyok az őrzője. E tekintetben utasításokat kaptam boldogult apjuktól és édesanyjuktól, az én pártfogómtól. Csak azért játszottam a dühös jakobinus szerepét, hogy fiatal gazdáimat szolgálhassam; fájdalom, elkésve kezdtem el a játékot és az öregeket már nem menthettem meg! - Michu hangja itt elváltozott. - A fiatalok szökése óta eljuttattam hozzájuk bizonyos összegeket, amelyekre szükségük volt, hogy tisztelegesen élhessenek.

- A strassburgi Breintmayer cég útján? - kérdezte Laurence.

- Igen, kisasszony. A cég összeköttetésben áll a troyesi Girellel, aki royalista, de hogy vagyonát megmentse, épp úgy jakobinus, akár csak én. Az az írás, amelyet az önök bérlője egy este, Troyesből hazajövet felszedett, erre az ügyre vonatkozott és kompromittáló lehetett volna reánk nézve: életem már nem volt az enyém, hanem az övéké; ért most már? Én nem szerezhettem meg akkor Gondreville-t. Nyakamba kerülhetett volna a multság, ha megkérdik, honnan vettem annyi aranyat. Valamivel utóbb akartam megvenni a birtokot, az a gaz Marion azonban Malinnak, ennek a másik gazembernek cinkosa volt. De azért Gondreville mégis vissza fog jutni gazdái birtokába. Ez az én dolgom. Most négy órája már puskát is fogtam Malinra, majd megpukkadt ijedtében! Nos, ha ő meghal, el fogják árverezni Gondreville-t, s az árverésen újra megvehetik. Halálom esetén feleségem átadott volna önnek egy levelet, amely megadta volna hozzá a módot. Az a zsvány azonban azt mondta cimborájának, Grévinnek, a másik csirkefogónak, hogy Simeuse urak összeesküdtek az első konzul ellen, hogy itt vannak a környéken és hogy helyesebb lenne kiszolgáltatni őket, mert akkor végleg megszabadulnak tőlük és nyugton lehetnek Gondreville-ben. Mikor aztán azt a két fő-fő kutyát is itt láttam, kiszedtem a töltést karabélyomból és időt nem veszve idesiettem, abban a hiszemben, hogy a kisasszony bizonyára tudja, hol és miként lehet a fiatalurakat értesíteni. Ez az egész.

- Megérdemelné a nemességet, - mondta Laurence és kezét nyújtotta Michunek, aki le akart térdelni, hogy azt megcsókolja. Laurence észrevette mozdulatát, megelőzte és így szólt hozzá:

- Álljon fel, Michu! - olyan hangon és pillantással, amely ebben a pillanatban éppoly boldoggá tette őt, amilyen boldogtalan volt tizenkét esztendő óta.

- A grófnő úgy megjutalmaz, mintha már is megtettem volna mindazt, ami tennivalóm van még. Nem hallja a guillotine huszárjait? Gyerünk odébb beszélgetni! - Michu megfogta a kanca kantárszárát, arra az oldalra ment, amely felé a grófnő háttal fordult és így szólt:

- Ne törődjön egyébbel, csak tartsa magát erősen a nyeregben, nógassa lovát és vigyázzon, hogy a faágak arcába ne csapódjanak.

Azután félórán át teljes vágatásban vezette a grófnőt, kerülőkkel, kanyarulatokkal, a tisztásokon már megtett utat újra átszelve, hogy a nyomok összezavarodjanak, míg végre megállapodott.

- Már nem tudom, hol vagyok, pedig éppoly jól ismerem az erdőt, mint maga, - szólt körül nézve a grófnő.

- Az erdő kellős közepén vagyunk, - válaszolt Michu. - Ketten is üldöztek, de megmenekültünk!

Az a festői hely, ahová az ispán Laurence-ot vezette, oly végzetessé vált drámánk fő szereplőire és magára Michure nézve, hogy a történetírónak kötelessége leírni azt. Ez a táj egyébiránt - mint látni fogjuk - sokat szerepelt később a császárság bűnügyi krónikájában.

A nodesme-i erdő a Notre-Dame-ről nevezett kolostor tulajdona volt. E kolostor, elfoglalása, kifosztása, lerombolása után, szerzeteseivel és javaival együtt eltűnt. Az erdő, amely vetélkedés tárgya volt, a champagne-i grófok kezére került, akik később elzálogosították és eladták. Hat évszázadon át a természet gazdag és hatalmas palástjának zöldjével vont be a romokat és oly jól eltakarta őket, hogy a legszebb zárdák egyikének létezését már csak igen enyhe domborulat jelezte, szép fák árnyékában és áthatlan sűrűségű bozótól körülvéve, amelyet Michu még áthatolhatatlanabbá igyekezett tenni azáltal, hogy tüskés akácot ültetett azokba a hézagokba, ahol a bokrok kivesztek. E magaslat tövében elterülő mocsár eldugult forrás helyét jelezte, amely egykor kétségkívül döntő befolyást gyakorolt a kolostor helyének megválasztására. Csakis a nodesme-i erdő birtokleveleinek tulajdonosa ismerhette fel e nyolcszázéves szó etimológiáját és fedezhette fel, hogy az erdő közepén egykor zárdá emelkedett. A forradalom első mennydörgéseinek hallatára Simeuse marquis, akit egy igényper kényszerített arra, hogy a birtoklevelekhez folyamodjék, véletlenül megtudta ezt a tényt és olyan hátsógondolattal, amely elég könnyen megérthető, keresni kezdte a kolostor helyét. A felügyelő, aki oly jól ismerte az erdőt, természetesen segítségére volt gazdájának ebben a munkában és az erdei lakók éles szemével felfedezte a kolostor romjait. Az erdő őt fő útjának irányát megfigyelve, noha azok egy része már elenyészett, rájött, hogy valamennyi a dombnál és mocsárnál végződik. Arrafelé járhattak valamikor a kolostorba Troyes-ből, az arcisi völgyből, a cinq-cygne-i völgyből és Barsur-Aube-ből. A marquis át akarta kutatni a dombot, ehhez a munkához azonban csak olyan munkásokat fogadhattak volna, akik nem arról a vidékről valók. A körülmények kényszerítő hatása alatt lemondott ezekről a kutatásokról, azt a gondolatot oltotta azonban Michu agyába, hogy a magaslat alatt kincsek vagy az apátság alapfalai rejlenek. Michu folytatta ezt az archeologiai munkát; észrevette, hogy a föld magának a mocsárnak szintjében, két fa között, a magaslat egyetlen meredek pontjának tövében úgy döng, mintha üreg lenne alatta. Egy szép éjszakán ásóval felfegyverkezve odaballagott, ásni kezdett és munkája során pincenyílást fedezett fel, ahova kőlépcsőkön lehetett lemenni. A mocsár, amelynek három láb a legnagyobb mélysége, lapát idomu, amelynek nyele a domb felé huzódik, mintha ebből az ál-sziklából forrás fakadna, amely felszivódás következtében a nagy erdőben vész el. Ennek az ingoványnak szélénél égerfák, fűzfák, kőrisfák sűrűjébe futnak össze az összes ösvények, elhagyatott utak és erdei fasorok maradványai. Ez a víz, amely eleven, noha holtnak látszik, nagylevelű növényekkel, zsázsával van borítva és tükre teljesen zöld, úgyhogy finom és sűrű füvel benőtt partjairól alig észrevehető. Sokkal távolabb van minden emberi lakóhelytől, semhogy más állatok, mint az erdei vadak háborgatnák. Az erdőkerülők vagy vadászok, abban a meggyőződésben, hogy ez alatt a mocsár alatt semmi sem lappanghat, visszariadtak a domb hozzáférhetetlen széleitől és sohasem kutatták át ezt a zugot, amely az erdő legrégebb vágásához tartozott és amelyet Michu akkor is meghagyott, amikor vágásra sorra került volna. A pince végében tiszta és ép boltozatu üreg volt, teljesen faragott kövekből rakva, azok formájára, amelyeket *in pace*-knek neveztek és a zárdák

tömlőceiül szolgáltak. Ennek az üregnek épsége, a lépcső maradványainak és a boltozatnak fennmaradása azzal magyarázható, hogy egyrészt a rombolók kimélték a forrást, másrészt, hogy egy fal, amely valószínűleg igen vastag volt és a rómaiak falazási módja szerint téglából és cementből épült, tartóztatta fel a felülről szivárgó vizeket. Michu nagy kövekkel zárta el e menedékhely bejáratát, aztán pedig, hogy a titkot teljesen magáévá és kifürkészhetetlenné tegye, azt a törvényt róttá magára, hogy mindig az erdős domb felől és annak meredek oldalán ereszkedik le a pincébe, ahelyett, hogy a mocsáron át közelítené azt meg. Abban a pillanatban, midőn a két menekülő odaért, a hold szép ezüstös fényét rávetette a domb évszázados fáinak csucsaira és ott játszadozott az erdő pompás facsoportjain, amelyeket az ide torkoló utak különböző, hol lekerekített, hol csucsos idomokban határoltak és amelyek hol egy magában álló fában, hol bokorban végződtek.

A szem innen ellenállhatatlanul elkalandozott a távolba, vagy egy ösvény domborulatát követve, vagy egy hosszú erdei fasor nagyszerű perspektíváját, hol meg a lombozatok majdnem fekete falát. A fény, amely ez utkereszteződés lombjain átszűrődött, a zsázsák és vizililiomok világos foltjai közt megcsillogtatta e csendes és rejtett viz gyémántjait. Békabrekegés zavarta meg a csendet az erdőnek e szép zugában, amelynek vad illata a szabadság vágyát keltette fel a lélekben.

- Csakugyan megmenekültünk? - kérdezte a grófnő Michutól.

- Meg, kisasszony. De mindkettőnknek megvan a maga teendője. Kösse oda lovainkat a dombocska tetején valami fához és kösse be kendővel mindegyiknek a száját - szólt Michu és odanyújtotta neki nyakkendőjét. - Mindkét állat értelmes és tudni fogja, hogy hallgatniok kell. Ha készen van, induljon egyenesen a víz felé ezen a lejtőn, de vigyázzon, hogy lovaglórúhája fenn ne akadjon: odalenn majd találkozunk.

Mialatt a grófnő elrejtette a lovakat és bekötötte szájukat, Michu elhengergette a köveket a pince bejáratáról. A grófnő, aki azt hitte, hogy úgy ismeri az erdőt, mint a tenyerét, rendkívül meglepődött, midőn a pince boltozata alatt találta magát. A bejárat fölötti boltozat köveit Michu egy kőmives ügyességével rakta vissza. Mire elkészült, lódobogás és a zsandárok lármája verte fel az éjszaka csendjét; Michu azonban rendületlen nyugalommal csiholt tüzet, meggyújtott egy fenyőgallyacskát és a grófnőt a tömlőcüregebe vezette, ahol még megvolt az a gyertyavég, amelyet a pince felkutatásakor hagyott ott. A vasajtó több hüvelyknyi vastag volt, de helyenként megetté a rozsdá; az ispán hozta karba, és kívülről mindkét oldalt lyukakba illeszthető rudakkal záródott. A holtfáradt grófnő egy kőpadra ült le, amely fölött még megvolt a falba erősített vasgyűrű.

- Ez a szalonunk, ahol elbeszélgethetünk, - szólt Michu. - Most már a zsandárok kedvükre süröghetnek; legfeljebb az történhetik velünk, hogy elkötik a lovainkat.

- Elkötik a lovainkat, - szólt Laurence, - de hisz akkor végük van unokafivéreimnek és társaiknak! Ki vele, mit tud?

Michu elmondta azt a keveset, amit Malin és Grévin beszélgetéséből ellesett.

- Utban vannak Páris felé, ma reggel odaérnek, - mondta a grófnő, mikor Michu bevégezte mondókáját.

- Akkor végük van! Képzelteri, hogy az utasoknak jól szemükbe néznek a sorompóknál. Malinnak legfőbb érdeke, hogy kompromittáltassa gazdáimat, csakhogy elveszítse őket.

- Én pedig mitsem tudok az egész dolog általános tervéről! - kiáltott Laurence. - Miképpen tudósíthatnók George Rivière-t és Moreaut? hol vannak ők? De végtére is ne gondoljunk mással, csak unokatestvéreimmel és Hauteserre-ékkel, keresse fel őket minden áron.

- A táviró gyorsabb a legjobb lónál, - jegyezte meg Michu, - és ebbe az összeesküvésbe belekeveredett valamennyi nemes közül a kisasszony unokatestvéreit hajszojják leginkább. Ha megtalálom őket, itt kell őket elrejtenuk és őriznuk mindaddig, mig az ügy véget nem ér. Szegény apjuknak talán látomása volt, midőn e rejték nyomára vezetett: sejtette, hogy fiai itt találhatnak majd menedéket.

- Az én kancám Artois gróf istállójából való, legszebb angol lovának ivadéka, de harminchat mérföldet tett meg és kidőlné, még mielőtt célhoz érhetne vele, - szőlt Laurence.

- Az enyém jó ló, - mondta Michu, - és ha a kisasszony harminchat mérföldet tett meg, nekem csak tizenennyolcat kell megtennem.

- Huszonhármát, - válaszolt Laurence, - mert öt órája menetelnek. Lagny fölött, Coupvrainál fogja megtalálni őket, és hajnalhasadáskor matrőznek öltözve akarnak onnan tovább indulni, hogy hajón jussanak be Párisba. Ime, - folytatta és levette ujjáról anyja jegygyűrűjét, - az egyetlen dolog, amelynek hitelt fognak adni, nekik adtam a párját. A coupvrai-i erdőkerülő, egyik katonájuk édesapja, ma éjjelre a szénégetők elhagyott bódéjában rejtette el őket, az erdő mélyén. Összesen nyolcan vannak. A két Hauteserre és négy ember van unokatestvéreimmel.

- Kisasszony, a katonákat aligha fogják kergetni, ne törődjünk másokkal, csak a Simeuse urakkal, hadd szőkjenek a többiek tetszésük szerint. Nem elég, ha odakiáltjuk nekik: Vigyázzatok!

- Cserbenhagyni Hauteserre-éket? Soha! - szőlt Laurence. - Vagy pusztuljanak el mind, vagy menekőljenek meg együtt!

- Hiszen csak kurtanemesek, - jegyezte meg Michu.

- Csak lovagok, - válaszolt a grőfnő, - tudom; ámde Cinq-Cygne-ék és Simeuse-ék szövetségesei. Kalauzolja ide unokatestvéreimet, meg a Hauteserreket és tanácskozza meg velük, mi lenne a legjobb módja, hogy azt az erdőt elérjék.

- Itt vannak a zsandárok! nem hallja, hogy tanakodnak?

- Kétszer már kijátszotta őket ma este, menjen most és játssza ki őket harmadszor is. Hozza ide az üldözötteket és rejtse el őket ebben a pincében, ahol biztonságban lehetnek. Nekem semmi hasznomat sem veheti, - kiáltott dühösen a grőfnő, - én csak világító szövétnek lennék az ellenség számára. A rendőrség el sem képzei, hogy rokonaim ide jőjenek vissza ebbe az erdőbe, ha egyszer engem nyugodtnak látnak. Így hát most minden csak azon fordul meg, hol keritünk öt jó lovat, amelyekkel hat óra alatt Lagnyból el lehet jutni a mi erdőnkbe és amelyek ott veszhetnek aztán a sűrűben.

- Pénzük van? - kérdezte Michu, aki mélyen elgondolkodva hallgatta a grőfnőt.

- Száz Lajos-aranyat adtam az éjjel unokatestvéreimnek.

- Felelek érte, hogy itt lesznek, - kiáltott Michu. - De ha egyszer elrejtőztek, a kisasszonynak nem szabad őket látnia. Hetenkint kétszer feleségem vagy fiacskám hoz majd nekik ennivalót. Minthogy azonban magamról nem felelhetek, arra az esetre, ha valami baj találna érni, tudja meg a kisasszony, hogy pavillonom mestergerendája ki van furva. Abban a lyukban, amely egy vastag szeggel van bedugva, az erdő egyik zugának alaprajza található. Azok a fák, amelyek az alaprajzon vörös ponttal vannak jelezve, a valóságban feketére vannak mázolva a tövükön. E fák mindegyike útjelző. Mindegyik ilyen útjelzőtől balra eső harmadik vén tölgyfa törzse előtt három lépésnyire és hét láb mélységben egy-egy bádoggal van elásva, amelyek mindegyike százezer aranyfrankot tartalmaz. Ez a tizenegy fa - mert csak tizenegy van - a Simeuse család egész vagyona, mióta Gondreville-t elvették tőlük.

- A nemességnek száz évre lesz szüksége, míg összeszedheti magát azok után a csapások után, amelyek érték! - szólt csendesen Cinq-Cygne kisasszony.

- Van valami jelszavuk? - kérdezte Michu.

- „Franciaország és Károly!” a katonáknak, „Laurence és Lajos!” Hauteserre és Simeuse uraknak. Istenem! tizenegy év óta ma láttam őket először s most arról kell értesülnöm, hogy a halál torkában vannak, s még hozzá milyen haláléban! Michu, - folytatta mélabus hangon, - legyen most vagy tizenöt óra hosszát éppoly okos, mint amilyen nagyszivü és hűséges volt az utóbbi tizenkét év alatt. Meghalnék, ha baj érné unokatestvéreimet. Nem! elég ideig fogok élni, hogy Bonapartét megölhessem!

- Ketten leszünk hozzá, azon a napon, midőn minden elveszett.

Laurence megragadta Michu érdes kezét és angolosan, jól megszorította. Michu elővette az óráját, éjfélre járt.

- Menjünk innen, akárhogyan is! - szólt Michu. - Jaj annak a zsandárnak, ki utamat állja. A kisasszony pedig, - nem mintha parancsolni akarnék, méltóságos grófnő - lóhalálában vissza fog sietni Cinq-Cygne-be. Ott vannak a kémek, mulattassa őket.

Michu szabadabbá tette a kijáratot. Már nem hallott semmit. Fülét a földhöz illesztette, hirtelen felemelkedett és így szólt:

- Az erdő szélén járhatnak, Troyes irányában! no majd elhuzom én a nótájukat!

Segített a grófnőnek a kijövetnél, aztán visszarakta a köveket. Mikor ezzel elkészült, hallotta, hogy Laurence, aki lovon akarta látni, mielőtt maga is lóra kapna, édes hangján szólítja. Könnyek szöktek a durva férfi szemébe, midőn utolsó pillantást váltott ifju urnőjével, akinek szeme szárazon maradt.

- Mulattassuk őket, igaza van! - szólt magában, mikor már minden nesz elült. Azzal elvágatott Cinq-Cygne felé.

Hauteserre-né, aki nem hitte, hogy a forradalom véget ért és jól ismerte azoknak az időknek sommás igazságszolgáltatását, mikor megtudta, hogy fiait veszély fenyegeti, talán éppen ama fájdalom hevesége révén nyerte vissza önuralmát és cselekvőképességét, amely annak idején megfosztotta azoktól. Szörnyű kíváncsiságtól hajtva lement a szalonba, amely akkor a genre-festő ecsetjére igazán méltó képet nyújtott. A plebános még mindig a kártyaasztalnál ült és gépiesen babrált a játékbárcákkal, miközben lopva figyelte Peyrade-ot és Corentint, akik a kandalló egyik szögletében állva, halk hangon beszélgettek. Corentin okos pillantása több ízben találkozott a plebános nem kevésbé okos pillantásával; olyan ellenfelek módjára azonban, akik egyenlő erőknek találják egymást és vigyázz-állásba térnek vissza, miután kardjaikat összemérték, mindketten azonnal másfelé fordították tekintetüket. A derék Hauteserre úgy állt ott mint egy gém, a vastag, kövér, nagy és fősvény Goulard mellett eleven szobraként a csodálkozásnak. A polgármester polgári ruhában volt ugyan, de meglátszott rajta az egykori szolga. Mindketten kába szemmel nézték a zsandárokat és a még mindig sirdogáló Gothardot, akinek kezét oly szorosan összekötötték, hogy egészen belekékült és kidagadt rajta az ér. Catherine még mindig olyan együgyű és naiv, kifürkészhetetlen arccal bámult a világba. Az őrsvezető, aki - Corentin szerint - azt a butaságot követte el, hogy elfogta ezt a két emberkét, nem tudta, menjen-e, maradjon-e? Elgondolkodva állott a szalon közepén, kezét kardja markolatára támasztva, szemét a két párisira függesztve. A megdöbbsent Durieu-ék és a kastély egész háznépe a nyugtalanság csodálatraméltó csoportját alkották. Ha Gothard görcsös zokogása meg nem töri a csendet, hallani lehetett volna még a légy repülését is.

Hauteserre-né, akit a kisirt szemü Goujet kisasszonynak szinte vonszolnia kellett, sápadtan, rémült arccal nyitott be. Minden szem a két nő felé fordult. A két rendőrügynök éppannyira remélte, hogy Laurence lép be, mint ahogy a kastély lakói remegtek ettől az eshetőségtől. Ugy látszott, mintha a személyzet és a gazdák hirtelen mozdulatát ama gépezetek egyike idézte volna elő, amelyek segítségével a fababák ugyanegy mozdulatot tesznek vagy egyformán hunyorítják szemüket.

Hauteserre-né nagysietve, három nagy lépéssel Corentin felé közeledett és elcsukló, de heves hangon így szólt hozzá:

- Az ég szerelmére, de hát mondja, mivel vádolják tulajdonképpen a fiaimat? Azt hiszi talán, hogy idejöttek?

A plebános, aki az öreg hölgy láttára mintha azt mondta volna magában: „Valami bolondot fog csinálni!” lesütötte a szemét.

- Kötelességem és megbízásom tiltja, hogy felvilágosítást adhassak önnek, - felelt Corentin olyan hangon, amely nyájas és gunyos volt egyszerre.

Ez a visszautasítás, amelyet a piperkőc ellenszenves udvariassága még engesztelhetetlenebbé tett, kővé dermedtette az öreg asszonyt, aki a Goujet abbé mellett álló karosszékbe hanyatlott, összekulcsolta kezét és imádkozott.

- Hol fogta el ezt a bőgöncöt? - kérdezte Corentin az örsvezetőtől, Laurence kis csatlósára mutatva.

- Azon az uton, amely a park falai hosszában a majorhoz vezet; a gazfickó a cloiseaux-i erdő felé igyekezett.

- Hát ezt a leányt?

- Ezt Olivier csipte el.

- Merre ment?

- Gondreville felé.

- Hátat fordítottak egymásnak? - kérdezte Corentin.

- Igen, - válaszolt a zsandár.

- Ugy-e Cinq-Cygne polgártársnő kis inasa és szobalánya ez a két gyerek? - szólt Corentin a polgármesterhez.

- Igen, - felelt Goulard.

Peyrade néhány suttogó szót váltott Corentinnal, aztán hirtelen kiment, magával hívta az örsvezetőt.

Ebben a pillanatban lépett be az arcisi örsvezető, Corentinhoz sietett és egészen halkán így szólt hozzá:

- Jól ismerem a hely színét, teljesen átkutattam még a gazdasági épületeket is, de senkit sem találtam. Hacsak a föld alá nem bujtak valahová. Most megkopogtatom a padlót meg a falakat puskatussal.

Peyrade visszajött és intett Corentinnak, kimentek. Odakint aztán megmutatta neki a rést, valamint a mély utat, amely azzal összefüggött.

- Rájöttünk a csalafintaságra, - szólt Peyrade.

- Rájöttem már én is, - válaszolt Corentin.

- A kis gazfickó és a leány kijátszották ezeket az ostoba zsandárokat, hogy közben a nagy vad elinalhasson.

- Már csak nappal tudhatjuk meg a valót, - jegyezte meg Peyrade. - Ez az út nedves, épp most állítottam innen is, túl is egy-egy zsandárt; majd ha kivilágosodik, a lábnyomokról megállapíthatjuk, miféle lények jártak arra.

- Ihol, ni, egy ló patkó nyoma, - szólt Corentin. - Gyerünk az istállóba.

- Hány lovuk van itt? - kérdezte Peyrade Hauteserre-től és Goulardtól, midőn Corentin-nal együtt visszatért a szalonba.

- Ugyan, polgármester ur, hiszen tudja, feleljen hát? - kiáltott rá aztán, midőn a tisztviselő tétovázását látta.

- Három. A grófnő kancája, Gothard hátslova és Hauteserreé.

- Csak egyet láttunk az istállóban, - szólt Peyrade.

- A kisasszony kilovagolt, - jegyezte meg Durieu.

- Gyakran szokott így éjnek idején kilovagolni? - kérdezte célzatosan Peyrade Hauteserre-től.

- Elég gyakran, - válaszolt az egyszerűen, - a polgármester ur tanuságot tehet róla.

- Mindenki tudja, hogy néha rájön a bolondórája, - szólt Catherine. - Lefekvés előtt az eget nézte és úgy hiszem, hogy a távolban csillogó szuronyaik nyugtalanították. Mint távozáskor mondta, azt akarta megtudni, hogy megint valami forradalomról van-e szó.

- Mikor ment el? - kérdezte Peyrade.

- Mikor meglátta a szuronyokat.

- És merre felé ment?

- Nem tudom.

- Hát a másik ló hova lett? - kérdezte Corentin.

- A... a... zsa... zsandá... árok el... ve... ve... vették tő... ő... ő... lem, - dadogta Gothard.

- Hát te hova iparkodtál? - kérdezte az egyik zsandár.

- Urnő... ő... ömet ki... ki... kísértem a ma... ma... majorba.

A zsandár Corentin felé fordult és parancsot várt tőle, a két gyerek beszéde azonban oly hamis és oly igaz, oly mélységesen ártatlan és oly furfangos volt egyszersmind, hogy a két párisi egymásra nézett, mintha csak Peyrade mondását akarná ismételni: Bizony, nem süsük ezek!

A nemes Hauteserre urnak nyilván nem volt elég sütnivalója ahhoz, hogy a helyzetet megértse. A polgármester hülye volt. Az anyaságában együgyű Hauteserre-né, ostobán, ártatlan kérdéseket intézett a rendőrügynökökhöz. A személyzetet csakugyan alvás közben lepték meg. Ez apró tények láttára és e különböző jellemekről ítélve Corentin azonnal megértette, hogy Cinq-Cygne kisasszony az egyetlen ellenfele. Akármilyen ügyes is azonban a rendőrség, számtalan tekintetben hátrányban van. Nemcsak kénytelen kitudni mindazt, amit az összeesküvő tud, hanem ezerfélet kell feltételeznie, míg egyetlenegy igazságra ráhibáz. Az összeesküvő szüntelen a maga biztonságáról gondoskodik, míg a rendőrség csak időnként van ébren. Árulás nélkül mi sem volna könnyebb, mint az összeesküvés. Egy összeesküvő magában is több szellemmel rendelkezik, mint a rendőrség a maga rengeteg eszközével. Corentin és Peyrade úgy érezték, hogy erkölcsileg épp úgy bakot lőttek, mint ahogy bakot lőttek volna fizikailag, ha olyan ajtót fessegetnek föl, amelyikről azt hitték, hogy nyitva találják, s amelyik mögött olyan emberekre bukkannak, akikből egy szót se lehet kihuzni. Észrevették, hogy

átláttak tervükön és kijátszották őket, anélkül, hogy tudták volna, voltaképpen kicsoda tette lóvá őket.

- Azt állítom, - sugta nekik az arcisi örsvezető, - hogy ha a két Simeuse és két Hauteserre csakugyan itt töltötte az éjszakát, akkor apjuk, anyjuk, vagy Cinq-Cygne kisasszony a cselédség ágyába fektette őket, vagy pedig a parkban virradtak meg, mert itt időzésüknek legkisebb nyoma sincs.

- Ugyan ki értesíthette őket? - szólt Corentin Peyrade-hoz. - Hiszen még csak az első konzul, Fouché, a miniszterek, a rendőrfőnök és Malin tudnak valamit a dologról!

- Mindenesetre itt hagyjuk egy pár *báránkyánkat* a vidéken, - sugta Peyrade Corentin fülébe.

- Champagneban biztosan jól fogják érezni magukat, - szólalt meg a plebános, aki nem fojthatott el egy mosolyt, midőn a *báránkyákat* hallotta, mert ebből az egy ellesett szóból mindent kitalált.

- Istenem, - gondolta Corentin, aki a plebános mosolyát hasonlóval viszonzta, - csak egyetlen szellemes ember van itt, csak vele értethetem meg magam, majd munkába veszem.

- Uraim... - szólt a polgármester, aki mégis bizonyítékát akarta adni az első konzul iránt való odaadásának, és a két rendőrügynökhöz fordult.

- Mondja csak egyszerűen: polgártársak! Köztársaság van, - válaszolt Corentin és gunyos arckifejezéssel nézett a plebánosra.

- Polgártársak, - folytatta a polgármester, - abban a pillanatban, midőn beléptem ebbe a szalonba, még mielőtt szájamat kinyithattam volna, Catherine rohant be urnője lovaglopálcájáért, keztyűjéért és kalapjáért.

Az elszörnyűködés tompa morgása tört elő minden kebelből. Csak Gothard hallgatott. Minden szem, kivéve a zsandárokét és a rendőrügynökökét, lángot lövelve, fenyegetőleg tapadt Goulardra, a besugóra.

- Bravo, polgártárs, - szólt Peyrade. - Tisztán látjuk a dolgot. Ugyancsak jókor értesítették Cinq-Cygne polgártársnőt, - jegyezte meg és szemmel látható gyanakodással nézett Corentin-ra.

- Örsvezető, verje vasra ezt a gyereket, - szólt Corentin a zsandárhoz - és vigye külön szobába. Zárja be ezt a kis leányt is, - folytatta Catherine-ra mutatva. - Te pedig fogj hozzá az irományok átvizsgálásához, - sugta Peyrade fülébe. - Kutass fel mindent! semmit se kiméelj! Tisztelendő ur, - szólt bizalmasan a plebánoshoz, - fontos beszédem volna önnel. Gyerünk talán a parkba.

- Hallgasson ide, tisztelendő ur. Ugy látom, hogy ön éleseszü ember, akár püspök lehetne, - itt senki sem hallhat bennünket - meg fog érteni. Már csak önben van minden reményem, hogy megmenthessük ezt a két családot, amelyek csupa ostobaságból olyan bajba sodorhatják magukat, amelyből nincs menekvés. Simeuse és Hauteserre urakat egy olyan aljas kém árulta el, amilyeneket a kormányok csempésznek bele minden összeesküvésbe, hogy megismerjék azok célját, eszközeit és résztvevőit. Ne tévesszen össze azzal a nyomorulttal, aki kíséretemben van; ő a rendőrséget szolgálja, míg én a konzuli hivatalnál vagyok alkalmazva és döntő szavam van ott. Nem kívánják Simeuse urak vesztét; bár Malin szívesen látná, ha agyonlőnék őket, az első konzul, ha csakugyan itt vannak és nincsenek rossz szándékaik, meg akarná menteni őket a romlástól, mert szereti a jó katonákat. A rendőrügynöknek, akivel itt vagyok, teljes hatalma van, én látszólag semmi sem vagyok, de jól tudom, honnan indult ki az összeesküvés. Malin jó embere a rendőrügynöknek, kétségkívül megígérte neki pártfogását, állást és talán pénzt is ígért neki, ha megtalálja és kiszolgáltatja a két Simeuse-t. Az első konzul, aki igazán nagy ember, nem támogatja a kapzsi gondolatokat. Nem akarok róla tudni,

itt van-e a két fiatalember, - folytatta, észrevéve a plebános egy mozdulatát, - de csakis egyetlen módon menthetők meg. Ismeri a X. év floréal 6-i törvényt, amely amnesztiában részesíti az emigránsokat, azokat az emigránsokat, akik még külföldön vannak, azzal a feltétellel, ha a XI. év vendémiaire-jének 1-e előtt, vagyis a múlt év szeptemberéig hazatérnek. Simeuse-ék azonban, éppugy, mint Hauteserre-ék is parancsnoki tisztet töltöttek be Condé hadseregében, így tehát rájuk nem vonatkozhatik e törvény. Ha Franciaországban vannak, itt tartózkodásuk büntett és a mai körülmények között elégséges ahhoz, hogy egy szörnyű összeesküvés cinkostársainak tartsák őket. Az első konzul elítéli a törvénynek ezt a pontját, mert az engesztelhetetlen ellenségeket szerez kormányzásának, szeretné tehát Simeuse urakkal tudatni, hogy semmiféle üldözésben sem lesz részük, ha kérvényt intéznek hozzá és elmondják benne, hogy azzal a szándékkal jönnek vissza Franciaországba, hogy alá vessék magukat a törvényeknek és felesküdjének az alkotmányra. Ugy-e megérti, hogy ennek az írásnak letartóztatásuk előtt kezei között kell lennie, még pedig néhány nappal korábbi keltezéssel ellátva. Ha akarják, én eljuttathatom hozzá. Nem kértem öntől, hol vannak a fiatalemberek, - folytatta, a plebánosnak egy újabb tagadó mozdulatára, - sajnos, biztosra kellennem, hogy megtaláljuk őket; az erdőt megszállták a zsandárok, örök vigyázzák a Párisba vezető utakat és az árkok mentét is. Hallgasson ide! ha az urak az erdő és Páris közt bujkálnak, akkor elfogják, ha Párisban vannak, akkor megtalálják őket; ha meg visszafordulnának, akkor a határon tartóztatják le a szerencsétleneket. Az első konzul szereti a régieket és ki nem állhatja a republikánusokat, és ez egészen természetes is: ha trónra akar jutni, meg kell ölnie a szabadságot. De maradjon ez a kettőnk titka! Gondolja meg a dolgot! holnapig várok, vak leszek. Csak erre a rendőrügynökre ne hallgasson! ez az átkozott provence-i az ördög inasa, Fouché bizalmasa, mint ahogy én az első konzul bizalmasa vagyok.

- Ha Simeuse-ék itt lennének, - szólt a plebános, - véremnek tiz pintjét és egyik karomat adnám ráadásnak, csak hogy megmenthessem őket! De ha Cinq-Cygne kisasszony a bizalmasuk. - Örök üdvösségemre esküszöm, hogy a legcsekélyebb indiskréciót sem követte el és nem tisztelt meg azzal, hogy tanácsomat kikérje. Velem szemben is megőrizte titkát, ha ugyan egyáltalán szó lehet titoktartásról. Tegnap este, mint rendesen, bostont játszottunk és fél-tizenegyig a legnagyobb csendben telt el az idő. Sem nem láttunk, sem nem hallottunk semmit. Ebbe a magányos völgybe különben egy gyermek se tévedhetne anélkül, hogy észre ne venné az ember, s így elmondhatom, hogy két hét óta senki idegen meg nem fordult erre. Hauteserre és Simeuse urak pedig már negyedmagukkal is egy kis csapatot tennének. A derék Hauteserre és felesége behódoltak a kormánynak és minden képzelhetőt elkövettek, hogy fiaikat visszakapják. Még tegnapelőtt is irtak nekik. Lelkemben és lelkiismeretemben is csak az önök ideérkezése ingathatta meg azt a szilárd hitemet, hogy ők Németországban tartózkodnak. Magunk közt szólván, a fiatal grófnő itt az egyetlen, aki nem akarja észrevenni az első konzul kiváló tulajdonságait.

- Ravasz róka vagy! - gondolta magában Corentin. - Ám lássa hát, ha főbelövik ezeket a fiatalembereket, - válaszolt fennhangon, - én nem tehetek róla! én mosom kezeimet.

A holdtól erősen megvilágított helyre értek épen, mikor ezeket a végzetes szavakat kimondta Corentin s hirtelen szemébe nézett az abbénak. Szavai erősen hatottak a papra, de meglátszott rajta, hogy meg van lepetve és nem tud semmiről.

- Értse hát meg, tisztelendő ur, - folytatta Corentin, - hogy a gondreville-i birtokhoz való joguk csak még bünösebbé teszi őket az alárendelt emberek szemében! Azt akarnám, hogy magával az istennel legyen dolguk, ne pedig a szentjeivel.

- Hát összeesküvésről van szó? - kérdezte naivan a plebános.

- Aljas, hitvány, gyáva összeesküvésről, amely annyira ellenkezik a nemzet nemes szellemével, - felelt Corentin, - hogy mindenki csak elítélheti.

- Cinq-Cygne kisasszony nem kapható semmiféle gyávaságra, - kiáltott a plebános.

- Nézze csak, tisztelendő ur, - folytatta Corentin, - bizalmasan elárulhatom önnek, hogy a kisasszony részességének bizonyítékai eléggé meggyőzők a mi szemünkben, csak az igazságszolgáltatás számára nem elégségesek. Alighogy utnak eredtünk a kastély felé, megszökött innen... Pedig előre küldtem a polgármestert.

- Ez igaz; de ha már annyira meg akarta menteni, úgy gondolom, kissé nagyon is nyomon követte a polgármestert, - mondta a pap.

Egymásra néztek s ez a tekintet mindent elárult kettejük közt: mindketten a gondolat ama mély anatomusai közé tartoztak, akiknek elég a hangnak egyetlen rezgése, egyetlen pillantás, egyetlen elejtett szó, hogy ellenfelük veséjébe lássanak, mint ahogy a vademberek európai szemnek észrevehetetlen jelekből is megismerik ellenségüket.

- Azt hittem, kiveszek belőle valamit és lelepleztem magamat, - gondolta magában Corentin.

- A huncut! - állapította meg titkon a plebános.

A templom régi órája éjfél ütött, midőn Corentin és a plebános visszatért a szalonba. Hallani lehetett, amint a szobák és szekrények ajtait nyitogatták, csukdosták. A zsandárok széthányták az ágyakat. Peyrade a kém gyors eszejárásával kutatót és nyomozót mindenfelé. Ez a dulás a hü szolgálk rémületét és egyszersmind megbotránkozását eredményezte. Mozdulatlanul állottak ott. Hauteserre feleségével és Goujet kisasszonnyal résztvevő pillantásokat váltott. Szörnyű kíváncsiság tartott ébren mindenkit. Peyrade lejött és belépett a szalonba, kezében faragott szantálfa ládikával, amelyet Kinából hozhatott valamikor Simeuse tengernagy. Ez a csinos doboz lapos volt és olyan terjedelmű, mint egy negyedréti alaku kötet.

Peyrade intett Corentinnak, félrehívta őt az ablakmélyedésbe:

- Megvan! - szólt diadalmasan. - Ez a Michu, aki nyolcszázezer aranyfrankot tudott fizetni Marionnak Gondreville-ért és az imént meg akarta ölni Malint, bizonyára a Simeuse-ék embere. Ugyanaz az ok indíthatta arra, hogy megfenyegeesse Mariont, mint amiért Malinra is puskát fogott. Képesnek tartottam arra, hogy gondolatai legyenek, holott csak egy gondolata van: tud a dologról és ideszaladt, hogy hirt adjon rólunk.

- Malin az összeesküvésről beszélgethetett a jegyzővel, - mondta Corentin, folytatva kollegája következtetéseit, - és Michu mögöttük leskelődve kihallgatta, hogy Simeuse-éket emlegetik. Valóban csakis olyan baj bírhatta rá, hogy futni hagyja kiszemelt áldozatát, amelyet nagyobb-nak tartott Gondreville elvesztésénél.

- Azonnal felismerte, mifélek vagyunk, - szólt Peyrade. - Ennek a parasztnak az értelmisége első perctől fogást szinte csodával határosnak tűnt fel előttem.

- Ó, ez csak azt bizonyítja, hogy résen állt, - felelt Corentin. - De végre is, öregem, ne áltassuk magunkat: az árulásnak szörnyű büze van és a primitív ember már messziről megérzi a kénkö-szagot.

- Annál jobban tartanak tőlünk! - szólt a provence-i.

- Híjják ide az arcisi őrsvezetőt, - kiáltott Corentin az egyik zsandárnak. - Küldjünk ki valakit Michu pavillonjához, - szólt Peyrade-hoz.

- Az egyik fülünk, Violette apó, ott hallgatózik, - mondta a provence-i.

- Eljöttünk anélkül, hogy híreket kaptunk volna onnan, - szólt Corentin. - Magunkkal kellett volna hoznunk Sabatiert. Kettesben nem vagyunk elegendő. Őrsvezető, - szólt a belépő zsandár-hoz, közrefogva őt Peyrade-dal, - aztán lóvá ne tegyék ám magát is, mint az imént a troyes-i

örsvezetőt. Ugy látszik, Michu is benne van a dologban; menjen az erdőszlakhoz és tegyen hamarosan jelentést.

- Egyik emberem lódobogást hallott az erdőben, midőn elfogták a kis cselédeket és négy derék legényem nyomában van azoknak, akik ott el akarnának rejtőzni, - válaszolt a zsandár.

Kiment és lovának vágatása, amely a gyepfelverte tér kövezetén visszhangzott, csakhamar a távolban veszett el.

- Most pedig dologra! Ezek vagy Páris felé szöknek, vagy vissza Németországba, - szólt magában Corentin. Leült, jegyzőkönyvet vett elő kabátja zsebéből, ceruzával két parancsot írt, lepecsételte és odaintette magához az egyik zsandárt: - Vágtasson Troyes-ba, keltse fel a prefektust és mondja meg neki, hogy hajnalhasadáskor vegye igénybe a távirót.

A zsandár vágatva utnak indult. Távozásának értelme és Corentin szándéka oly világos volt, hogy a kastély valamennyi lakójának összeszorult a szíve. Ez az újabb izgalom azonban ugyszólván csak egy csapással volt több kinszenvedésükben, mert abban a pillanatban mindnyájan a becses ládikára szegezték tekintetüket. Beszélgetés közben a két rendőrügynök fürkészte lángoló pillantásukat. Valami hideg düh mozgatta e két lény érzéketlen szívét, ahogy valamennyiük rémületét élvezték. A rendőrség emberében megvan a vadásznak minden izgalma, csak hogy míg ez teste-lelke minden energiáját azért veti latba, hogy nyulat, foglyot és őzet ejtsen el, amannál arról van szó, hogy megmentse az államot vagy a fejedelmet és bőséges jutalmat nyerjen. Ezért az embervadászat annyival feljebbvaló a másiknál, amekkora a különbség az állatok és emberek között. A kémek egyébként át kell hogy hassa egészen amaz érdekek teljes nagyságának és jelentőségének tudata, amelyeknek szenteli magát. Még ha nem is elegyedünk ebbe a mesterségbe, megérthetjük, hogy a lélek épp annyi szenvedélyt fordít reá, mint a vadász a vad üldözésére. Így ez a két ember annál jobban izzott, minél közelebb jutott a tüzhöz, de magatartásuk, szemük nyugodt és hideg maradt, mint ahogy feltevéseik, eszméik, terveik is kifürkészhetetlenek maradtak. Azoknak azonban, akik követték volna e két kopó erkölcsi szimatjának eredményeit, amint az ismeretlen és rejtett tények nyomát keresték, akik megértették volna kutyaszerűen fürge mozdulataikat, amellyel a valószínűségek gyors mérlegelése révén rájöttek a valóra, ugyancsak meg lett volna a jó okuk a remegésre! Miért alacsonyodtak le ezek a lángeszű férfiak ennyire, holott oly magasan állhattak volna? Miféle fogyatékoság, bűn vagy szenvedély sülyesztette őket ilyen mélyre? Épp úgy lehet-e a rendőrség embere valaki, mint ahogy gondolkodó, író, államférfi, festő vagy hadvezér válik másokból, mert arra született, hogy egyebet se tudjon, csak kémkedni, mint ahogy azok csak szónokolni, írni, igazgatni, festeni vagy verekedni tudnak? A kastély lakóinak csak egy óhajuk volt: Miért is nem sujt le a villám ezekre a gyalázatosakra! Valamennyien bosszura áhítoztak. Ha nyakukon nincsenek a zsandárok, bizony fellázadtak volna.

- Senki se tudja, hol a ládika kulcsa? - kérdezte a cinikus Peyrade a gyülekezettől és kérdését szinte megismételte vörös és vastag orrának egy sajátságos mozdulatával.

A provence-i nem csekély megdöbbenéssel vette észre, hogy egy zsandár sincs odabenn. Corentin-nal együtt magára maradt. Corentin kis tört huzott elő zsebéből és a doboz nyílását kezdte vele feszegetni. Ebben a pillanatban előbb az utról, majd az udvar kövezetéről eszeveszett vágatás zaja hallatszott be, amelyet mindnyájuk rémületére a ló esése és hörgése követett, amint a középső tornyocska tövében egyszerre elvágódott. A jelenlevőket olyan izgalom fogta el, mintha villám csapott volna le közibéjük, midőn meglátták Laurence-ot, akinek jövetelét lovaglóruhájának suhogása jelezte; az egész ház népe hirtelen utat engedett neki. Merő fájdalom volt a lány. Az örületes vágóban se birt megfeledezni a csapásról, amely az összeesküvés felfedezésével érte: minden reménye összeomlott! Romok között vágatott, midőn arra a kényszerűsre gondolt, hogy a konzuli kormánynak kell behódolnia. A négy nemest fenyegető veszély szüntelen tudata nélkül, amelynek izgalmaival fáradtságát és kétség-

beesését leküzdötte, mély álomba merült volna. Majdnem agyonhajsolta kancáját, csak hogy a halál és unokatestvérei közé vethesse magát. E hősie leány láttára, amint sápadt, kimerült arccal, féloldalra vetett fátylával, lovaglővesszejével kezében megjelent a küszöbön, ahonnan égő tekintete felölelte és áthatotta az egész színteret, s arról az észrevehetetlen izgalomról, amely Corentin savanyu és zavart ábrázatán jelentkezett, mindenki megértette, hogy a két igazi ellenfél áll egymással szemközt. Rettenetes párbaj volt kitörőben. Corentin kezei közt látván a ládikát, a fiatal grófnő felemelte lovaglővesszejét és oly hirtelen rohant reá, oly heves ütést mért kezére, hogy a ládika a földre hullott. Laurence felvette, a parázs közé vetette és fenyegetőleg a kandalló elé állt, mielőtt még a két rendőrügynök felocsudott volna meglepetéséből. Megvetés lángolt Laurence szemében, halvány homloka és becsmérő ajkbiggyeszése még sértőbb volt e két emberre nézve, mint az az uralkodói vesszőcsapás, amellyel úgy sujtott le Corentinra, mint valami kártékony féregre. A derék Hauteserre lovagnak érezte magát, egész vére fejébe szállt és sajnálta, hogy nincsen kardja. A szolgák elsőben is örömtől reszkettek. A várva várt bosszu lesújtott végre ez emberek egyikére. Szörnyű aggodalom szorította azonban vissza lelkük mélyébe boldogságukat: a padlásról még mindig behallatszott a zsandárok ide-odatopogása. A *kém*, ez az erélyes elnevezés, amelyben össze van foglalva a rendőrség embereit megkülönböztető minden árnyalat, mert a közönség sohasem akarta a nyelvben specializálni azoknak eltérő minőségét, akik a kormányokra nézve olyannyira szükséges összetétel részei, - a kém sohasem haragszik meg: ez az ő nagyszerű és különös sajátsága. Alázatossága olyan mint a papoké, szeme állja a megvetést és a maga részéről a megvetés korlátjával tartja távol az együgyű népet, amely nem érti meg őt; érchomlokkal türi a sértéseket és úgy halad célja felé, mint az az állat, amelynek erős páncélját csak az ágyugolyó sértheti meg, de ő is, mint az állat, annál dühösebb, ha eltalálják, mert azt hitte, hogy vértete sérthetetlen. Az ujjaira mért vesszőcsapás, nem is szólva a fájdalomról, a páncélt áttörő ágyulövésként hatott Corentinra; a fenkölt és nemes leány részéről az undornak ez a mozdulata megalázta nemcsak e kis világ, hanem önmaga szemében is. Peyrade a kandallóhoz rohant. Laurence őt is megütötte, de a provencai elkapta a leány lábát s addig el nem engedte, míg rá nem kényszerítette, hogy szeméremből a támlásszékre dőljön, amelyen az este aludt. Ez volt a burleszk elem az általános rémület közepette: az emberi dolgokban oly gyakori ellentét. Peyrade megperzselte kezét, hogy az égő ládikát megkaparítsa, de kiszedte, a földre tette és ráült. Ezek az apró események sebesen, szó nélkül játszódtak le. Corentin, a vesszőítés okozta fájdalomból felocsudva lefogta Cinq-Cygne kisasszony kezét, hogy ne mozdulhasson.

- Ne késztesen arra, *szép polgártársnő*, hogy önnel szemben erőszakot alkalmazzak, - szólt sértő udvariasságával.

Peyrade ténykedésének az volt az eredménye, hogy teste súlyával elzárta a levegőt a tüzet fogott ládikától, és a tűz kialudt.

- Ide, zsandárok! - kiáltott Peyrade, megmaradva fura helyzetében.

- Igérje meg, hogy jól viseli magát, - szólt Corentin szemtelenül Laurence-hoz és felszedte törét, de nem követte el azt a hibát, hogy megfenyegesse vele.

- E ládika titkai nem illetik a kormányt, - válaszolt Laurence, - arckifejezésében és hangjában a mélabu vegyülékével. - Ha majd elolvasták a benne levő leveleket, becsstelenségük ellenére is szégyelni fogják, hogy elolvasták azokat. Ha ugyan tudnak még szégyenkezni! - tette hozzá rövid hallgatás után.

A plebános olyan pillantást vetett Laurence-re, mintha azt akarná mondani: Az isten szerelmére, csillapodjék!

Peyrade felállt. A ládika feneke, amely érintkezésbe került a parázzsal és majdnem teljesen elégett, kormos nyomot hagyott a szőnyegen. A teteje már megszenesedett, oldalai megereszkedtek. Ez a groteszk Scaevola, aki a rendőrség istenének, a Félelemnek, áldozatul hozta barackszinű nadrágja ülepét, szétfeszítette a ládika két oldalát, mintha valami könyvet nyitna ki, és három levelet és két hajfürtöt szórt ki a kártyaasztal posztójára. Ránézett Corentinra és már-már elmosolyodott, mikor észrevette, hogy a hajfürtök fehérek és elütő árnyalatúak. Corentin otthagya Cinq-Cygne kisasszonyt, hogy elolvassa a levelet, amelyből a hajfürtök kihullottak.

Laurence is felkelt, odaállott a két kém mellé és így szólt:

- Olvassák csak fennhangon, ez lesz a büntetésük.

S minthogy amazok csak magukban, a szemükkel falták a sorokat, maga Laurence olvasta fel a következő levelet:

Kedves Laurence,

Férjemmel együtt értesültünk róla, mily szépen viselkedtél letartóztatásunk szomoru napján. Tudjuk, hogy épp úgy és épp oly egyformán szereted drága ikreinket, mint magunk, azért rád bízunk egy letétet, amely nekik becses is, szomoru egyszersmind is. Most nyírta le hajunkat a hóhér ur, mert néhány perc múlva meghalunk, és megígérte nekünk, hogy eljuttatja hozzád az egyedüli két emléket, amelyet szeretett két árvánkra hagyhatunk. Őrizd meg tehát számukra e maradványainkat, amelyeket jobb időkben át adsz nekik. Áldásunkkal együtt nekik szóló utolsó csókunkkal illettük azokat. Utolsó gondolatunk először fiainké lesz, aztán a tiéd, végül Istené! Szeresd őket.

Berthe de Cinq-Cygne és Jean de Simeuse

E levél hallatára mindenkinek könny szökött a szemébe.

Laurence dermesztő pillantást vetett a két rendőrügynőkre és szilárd hangon így szólt hozzájuk: - Még a *hóhér ur* is könnyörületesebb, mint maguk.

Corentin nyugodtan visszatette a hajfürtöket a levélbe, ezt pedig oldalt az asztalra helyezte és rátett egy játékbárcákkal telt kosarat, hogy el ne repüljön. Ez a hidegvér valamennyiüket elképesztette az általános megindulás közepette. Peyrade kibontotta a másik két levelet.

- Ó, ami ezeket illeti, - szólt Laurence, - ezek majdnem ugyanolyanok. Hallották a végrendeletet, ime annak beteljesedése. Ezentul szívemnek senki számára sem lesz titka, ez az egész.

1794. Andernach, az ütközet előtt.

Édes Laurenceom, úgy szeretlek, mint az életemet és akarom, hogy tudjad ezt; arra az esetre azonban, ha meg találnék halni, tudd meg, hogy fivérem, Paul-Marie, épp úgy szeret, mint én. A halálban az a tudat lesz egyetlen vigaszom, hogy fivérem valamikor a férjed lehet, anélkül, hogy látnod kellene, mint pusztulok el a féltékenységtől, ami bizonyára bekövetkezne, ha mindketten életben maradnánk és te őt választanád. De végre is ez a választás természetesnek tűnne fel előttem, mert ő talán értékesebb ember nálamnál... stb.

Marie-Paul.

- Ime a másik levél, - folytatta Laurence és homlokát kedves pirosság borította el.

Andernach, az ütközet előtt.

Jó Laurence-om, valami szomorúság van lelkemben, míg Marie-Paulnak sokkal vidámabb a jelleme, semhogy sokkal jobban ne tetszene neked, mint én. Valamikor majd választanod kell közöttünk, mert ámbár olyan szenvedéllyel szeretlek...

- Emigránsokkal levelezett, - szakította félbe Laurence-t Peyrade, aki óvatosságból a fény felé tartotta a levelet, hogy ellenőrizze, nincs-e a sorok között valami vegyi tintával irt írás.

- Igaz, - szólt Laurence, összehajtván a becses leveleket, amelyeknek papirosa megsárgult. - De micsoda jogon sértik meg otthonomat, személyes szabadságomat, egész házi békémet?

- Az igaz! - szólt Peyrade. - Micsoda jogon? Mindjárt megmondom, szépséges arisztokratám, - folytatta és kihuzta zsebéből az igazságügyminiszter kibocsájtotta parancsot, amely a belügyminiszter ellenjegyzésével volt ellátva. - Ime, polgártársnő, a miniszterek fejükbe vették...

- Mi kérdezhetnők öntől, - sugta Corentin Laurence fülébe, - hogy micsoda jogon ad szállást az első konzul gyilkosainak? Lovaglővesszejével támadt rám, ami felhatalmazna, hogy rövidesen iparkodjam tisztelt unokatestvéreivel végezni, pedig azért jöttem, hogy megmentsem őket.

A plebános már Corentin ajkainak mozgásáról és arról a pillantásról, amelyet Laurence reá vetett, megértette azt, amit ez az ismeretlen nagy művész mondott és figyelmeztetően intett a grófnőnek. Csak Goulard vette észre ezt a mozdulatot. Peyrade a doboz fenekét kopogtatta, hogy lássa, nincs-e két deszkából készítve úgy, hogy a kettő közt hézag maradjon.

- Ó, Istenem, - szólt Laurence Peyrade-hoz és kikapta kezéből a ládika fenekét, - ne törje össze, nézze csak.

Gombostűt vett elő, félretolta vele az egyik alak fejét, a rugóra járó két deszka különvált, és a kivájt deszkán előtűnt a két Simeuse miniatűr képe, Condé hadseregének egyenruhájában úgy, amint Németországban lefestették őket. Corentin, aki teljes haragjára méltó ellenféllel találta magát szemtől-szemben, Peyrade-ot egy sarokba intette és titokban tanácskozott vele.

- Nem sajnálta a tűzbe dobni mindezt? - szólt Goujet abbé Laurence-hoz, szemével rámutatva a marquisné levelére és a hajfürtökre.

A grófnő válaszképpen csak jelentősen vonogatta a vállát. A plebános megértette, hogy mindent feláldozott, csak hogy a kémeket félrevezesse és ott tarthassa, míg időt nyer. Hálálkodva nézett fel az égre.

- Hol fogták el Gothardot, ide hallom a sirását? - kérdezte Laurence, elég hangosan, hogy meghallhassák.

- Nem tudom, - felelt a plebános.

- A majorba ment talán?

- Hallja, a majorba? - szólt Peyrade Corentinhez. - Ne küldjünk oda valakit?

- Ugyan! - felelt Corentin, - alig hinném, hogy ez a leány a bérlőre bizta volna unokatestvérei sorsát. Csak mókáz velünk! Tegyen úgy, ahogy mondom, hogy ha idejövételünkkel hibát követtünk el, legalább valami felvilágosítást csaljunk ki belőle.

Corentin a kandalló elé állt, felemelte kabátja két hosszú, hegyes szárnyát, hogy melegedjék, s olyan ember arckifejezését, hangját, modorát utánozta, mint aki látogatóban van.

- Hölgyeim, lefekhetnek, ugyszintén cselédségük is. Polgármester ur, az ön szolgálatai most már feleslegesek reánk nézve. Parancsaink szigora nem engedte meg, hogy másképp cselekedjünk, mint ahogy tettünk, mihelyt azonban valamennyi falat megvizsgáltunk, pedig ugyancsak tömöreknek látszanak, távozunk.

A polgármester köszönt a társaságnak és kiment. Sem a plebános, sem Goujet kisasszony nem mozdult. A cselédség sokkal nyugtalanabb volt, semhogy magára hagyta volna fiatal urnőjét. Hauteserre-né, aki Laurence megérkezése óta a kétségbeesett anya kíváncsiságával figyelte őt, felállt, karonfogta, odavezette az egyik sarokba és halkán megkérdezte: - Láttad őket?

- Hogyan képzelhet ilyesmit? hogy a gyermekei idejőjjenek, anélkül, hogy tudna róluk? - válaszolt Laurence. - Durieu, - szólt oda aztán, - nézzen utána, meg lehet-e menteni szegény Stellámat, talán lélekzik még a szegény pára!

- Nagy utat tett meg, - jegyezte meg Corentin.

- Tizenöt mérföldet három óra alatt, - válaszolt Laurence a plebánosnak, aki elbámulva nézett reá. Féltizkor indultam és jóval egy óra után értem vissza.

Az órára nézett, amely félhármát mutatott.

- Így tehát, - szólt Corentin, - nem tagadja, hogy tizenöt mérföldnyi utat tett meg?

- Nem, - válaszolt Laurence. - Beismerem, hogy unokatestvéreim és Simeuse urak teljes ártatlanságuk tudatában azt akarták kérelmezni, hogy ne vétessenek ki az amnesztia alól és ezért visszajöttek Cinq-Cygne-be. Mikor azonban okom volt azt hinni, hogy Malin ur valami árulásba akarja belekeverní őket, elmentem és rábirtam őket, hogy forduljanak vissza Németországba, ahová el fognak jutni, mielőtt a troyes-i táviró a határra értesítést adhatna róluk. Ha büntettet követtem el, meg fognak büntetni érte.

Ez a válasz, amelyet Laurence mélyen átgondolt és amely minden részletében oly valószínű volt, megingatta Corentin meggyőződését, akit a fiatal grófnő lopva megfigyelt. Ebben a döntő pillanatban, midőn ugyszólván mindenki figyelme e két arcra fordult és minden szem Corentinról Laurencera, Laurencéről meg Corentinra siklott, egy vágató ló dobogása robbant bele a csöndbe, az uton, a kapunál, az előtér kövezetén. Rettenetes aggodalom fogta el mindnyájukat, Peyrade örömtől csillogó szemmel lépett be, odasieltt kollegájához és jó hangosan, hogy a grófnő is meghallhassa, így szólt hozzá:

- Michut elcsíptük.

Laurence, akinek arca az aggodalomtól, fáradságtól és minden értelmi képessége megfeszítésétől rózsás volt, elsápadt és majdnem aléltan rogyott le egy karosszékbe. Durieuné, Goujet kisasszony és Hauteserre-né odasielttek hozzá, mert fulladozott; intett nekik, hogy vágják el lovaglóruhája zsinórzatát.

- Most rajta kaptuk! A *szökevények* Páris felé tartanak, - szólt Corentin Peyrade-hoz, - meg kell másítani a parancsokat.

Kimentek és egy zsandárt állítottak a szalon ajtajához. E két ember pokoli ügyessége rettenetes előnyre tett most szert, hogy Laurence-ot szokott cseleik egyikével kelepcébe csalták.

Reggeli hat órakor, mikor megvirradt, a két rendőrügynök utnak eredt. Megvizsgálták a mély utat és meggyőződtek róla, hogy a lovasok azon át vágta neki az erdőnek. Jelentéseket vártak a zsandárkapitánytól, aki a környék felderítésével volt megbizva. A kastélyt egy örsvezető felügyeletére bízták, maguk pedig reggelizni mentek egy cinq-cygne-i korcsmároshoz. Előzőleg azonban szabadlábra helyeztették Gothardot, aki minden kérdésre szüntelen csak könnyáradattal válaszolt és Catherine-t, aki megőrizte hallgatag mozdulatlanságát. Catherine és Gothard egyenest a szalonba mentek és kezet csókoltak Laurencenek, aki aléltan hevert a

pamlagon. Durieu jött később jelenteni, hogy Stella ki fogja heverni a baját, de nagy gondozást igényel.

A nyugtalan és kíváncsi polgármester a faluban találkozott Peyrade-dal és Corentinnal. Nem akarta tűrni, hogy ilyen magasrangu tisztviselők valami rossz korcsmában reggelizzenek és házához invitálta őket. Az apátság negyedmértöldnyire volt. Utközben Peyrade megjegyezte, hogy az arcisi őrsvezető semmi hirt sem hozott sem Michu-ról, sem Violette-ről.

- Jeles emberekkel van dolgunk, - szólt Corentin, - olyanokkal, akik erősebbek nálunk. Kétségkívül a papnak is része van a dologban.

Abban a pillanatban, midőn Goulardné a tágas, de fűtetlen ebédlőbe vezette be a két tisztviselőt, érkezett meg a csendőrhadnagy, meglehetősen dúlt ábrázattal.

- Az erdőben rábukkantunk az arcisi őrsvezető lovára, - szólt Peyrade-hoz, de a gazdáját nem leljük.

- Hadnagy, - kiáltott Corentin, - vágtsa tüstént Michu pavillonjához és tudja meg, mi történik ottan! Bizonyára megölték az őrsvezetőt.

Ez az ujság befűtött a polgármester reggelijének. A párisiak mindent sietve nyeltek le, mint a vadászok, akik pihenőt tartva kapnak be egy pár falatot, aztán postalóvat fogtak fűzfakordéjuk elé és visszatértek a kastélyba, hogy ott teremhessenek mindenütt, ahol szükség lehetne rájuk. Midőn újból megjelentek a szalonban, ahol zavart, ijedelmet, fájdalmat és kegyetlen aggodalmat idéztek volt elő, Laurence-t háziruhájában, Hauteserre-t és feleségét, Goujet abbét és nővérét a tűz körül ülve találták, látszólag teljes nyugalomban.

- Ha kézrekerítették volna Michut, - gondolta magában Laurence, - magukkal hozták volna. Sajnálom, hogy nem voltam ura magamnak és némi fényt vettem a hitványok sejtelmébe. De még mindent helyre lehet hozni.

- Soká tartanak még itt fogva bennünket? - kérdezte gúnyosan, könnyed hangon a két rendőr-ügynöktől.

- Honnan tudhatná, hogy Michu miatt nyugtalankodunk? odakintről senki se jött a kastélyba; ugrat bennünket, - mondta egymás közt a két kém pillantása.

- Már nem soká alkalmatlankodunk, - válaszolt Corentin; - három óra múlva sajnálatunkat fogjuk kifejezni, hogy megzavartuk magányukat.

Senki sem válaszolt. Ez a megvető hallgatás még fokozta Corentin elfojtott dühét. Laurence és a plebános, e kis világ két sarkpontja, az ő rovására mulatott. Gothard és Catherine a tűz közelében terített reggelihez, amelyen a plebános és nővére is részt vett. Sem a házigazdák, sem a szolgák nem vetettek ügyet a két kémre, akik a kertben, az udvaron, az uton sétálgattak és időről-időre be-benéztek a szalonba.

Félháromkor megjött a hadnagy.

- Az őrsvezetőt, - jelentette Corentinnak, - eszméletlen állapotban találtam meg a cinq-cygne-i pavillontól a bellache-i majorhoz vezető uton; nem sebesült meg, csak a fejét zúzta be, valószínűleg az esés következtében. Amint mondja, oly hirtelen és oly hevesen taszították le lováról, hogy nem képes megmagyarázni, mily módon történhetett; ha lábai nem szabadultak volna ki a kengyelből, halálát lelte volna, mert megriadt lova árkon-bokron végig vonszolta volna. Michure és Violette-re bízunk.

- Ugyan! Michu a pavillonjában van? - kérdezte Corentin és Laurence-re nézett.

A grófnő finoman mosolygott; a nő bosszuja volt ez.

- Épp most készül Violette-tel megkötni az alku, amiről már tegnap este óta tárgyalnak, - felelt a hadnagy. - Ugy láttam, hogy mindketten ittasok, de ez nem is csodálni való, mert hiszen egész éjszaka ittak és még most sem egyeztek meg.

- Violette mondta ezt? - kiáltott Corentin.

- Igen, ő, - válaszolt a hadnagy.

- Ó, mindent magának kellene az embernek csinálni, - kiáltott Peyrade és Corentinra nézett, aki épp oly kevésbé bizott a hadnagy eszében, mint Peyrade.

A fiatalember fejbólintással felelt öreg kollegájának.

- Hány órákor ért oda Michu pavillonjához? - kérdezte Corentin, észrevéve, hogy Cinq-Cygne kisasszony a kandallón álló órára nézett.

- Két óra körül, - szólt a hadnagy. Laurence egy pillantással ölelte fel a Hauteserre házaspárt, Goujet abbét és nővérét, akik mintegy azurkék köpeny alatt érezték magukat; diadalmas öröm csillogott a szemében, elpirult és könnyek tódultak szempillái közé. A legnagyobb bajokkal szemben erős volt, csak örömében tudott sirni. Ebben a pillanatban magasztos volt, főleg a plebános szemében, aki majdnem sajnálta Laurence jellemének férfiasságát, most pedig rendkívül nőies gyengédséget ismert fel benne; ez az érzelmesség azonban rejtett kincs gyanánt végtelen mélységben lappangott gránittömb alatt. Ebben a pillanatban bejött egy zsandár és megkérdezte, beeressze-e Michu fiát, aki apjától jött és a párisi urakkal akar beszélni. Corentin igent bólintott fejével. François Michu, ez a ravasz kis kutya, akinek vérében volt a vadászat, megállt az udvaron, s Gothard, akit szabadlábra helyeztek, egy pillanatig a zsandár szemeláttára beszélhetett ott vele. A kis Michu eleget tett megbízásának és anélkül, hogy a zsandár észrevette volna, Gothard kezébe csusztatott valamit. Gothard François mögött sompolygott, eljutott Cinq-Cygne kisasszonyig és ártatlanul átadta neki a jegygyűrűt párostul, amelyet Laurence hévvel megcsókolt, mert megértette, hogy Michu a küldött gyűrűvel azt akarta tudtára adni, hogy a négy nemes biztonságban van.

- Apám uram azt kérdezteti, mit kölljön csinálni az örsvezetővel, aki sehogy sincsen jól.

- Mi a baja? - kérdezte Peyrade.

- Hát a feje fáj. Szentigaz, hogy jó keményen a fődre teremődött. Hogy ilyesmi megeshetik egy zsandárral, aki jól tud lovagolni! De talán megbotlott. Jaj, akkora lyuk van a feje bubján, akár az öklöm. Ullátszik, valami komisz kövecs érte a szegény embert! Zsandár létre is úgy fáj neki, hogy megsajnálja az ember.

A troyes-i zsandárkapitány az udvarra érkezett, leszállt lováról és intett Corentinnek, aki, mihelyt felismerte, az ablakhoz sietett és kinyitotta azt, hogy időt ne veszítsen.

- Mi ujság?

- Orrunknál fogva vezettek bennünket! Öt fáradságtól kimult, tajtékkal borított lovat találtak a nagy erdei út kellő közepén; őriztetem őket, hogy megtudjuk, hova valók és ki szolgáltatatta azokat. Az erdő körül van véve; azok, akik bennszorultak, nem menekülhetnek a kelepceből.

- Mit gondol, hány óra tájt kerülhettek ezek a lovak az erdőbe?

- Déli félegy tájban.

- Egyetlen nyulnak se szabad elinalni látatlanul az erdőből, - sugta Corentin a kapitány fülébe, - itt hagyom önnek Peyrade-ot, én pedig felkeresem a szegény örsvezetőt! - Maradj a polgármesternél, majd küldök egy ügyes embert, hogy felváltson, - sugta a provenceinek. - Szükségünk lesz az idevaló emberekre, nézd meg jól őket. - A társaság felé fordult és fenyegető hangon köszönt el tőlük: - Viszontlátásra!

Senki sem viszonzta a köszönést, és a rendőrügynökök eltávoztak.

- Mit szól majd Fouché az eredménytelen házkutatáshoz? - kiáltott Peyrade, midőn Corentint felsegítette a füzfa-kordéba.

- Ó, még nincs minden veszve, - válaszolt Corentin suttogva. - A nemeseknek az erdőben kell lenniök. - Laurence-ra mutatott, aki a szalon nagy ablakainak kis üvegtábláin át nézte őket: - Egyszer már elbántam egy nővel, aki felért ezzel és aki tulságosan felforralta az epémet! Ha megint a kezem közé kerül, megfizetek a vesszőcsapásért.

- Amaz amolyan leány volt, - szólt Peyrade, - míg ennek olyan a helyzete...

- Törődöm is én azzal! a tengerben minden hal egyforma! - szólt Corentin és intett a zsandárnak, aki a bakon ült, hogy üssön ostorával a postalóra.

Tíz perc múlva a cinq-cygne-i kastélyból a rendőrség összes emberei elkotródtak.

- Hogyan bántál el az őrsvezetővel? - kérdezte Laurence a kis Michu-tól, akit leültetett és enni adott neki.

- Apa és anya azt mondta nekem, hogy életről és halálról van szó és hogy senkit be ne eresszek. Nohát, hallottam, hogy lovak mozognak az erdőben, tudtam, hogy azokkal a kutya zsandárokkal van dolgom és meg akartam akadályozni, hogy hozzánk bejöhessenek. Vastag köteleket kerítettem padlásunkról és mindenik ut végén levő fához kötöttem egyet-egyet. Aztán kifeszítettem őket egy lovas mellének magasságában és a szemközti fa köré csavartam, azon az uton, ahonnan lódobogást hallottam. Így az ut el volt rekesztve. És sikerült a dolog. A hold már lenyugodott volt, az én őrsvezetőm szépen a földre teremtődött, de nem halt bele. Mert lássa, a zsandároknak szívós ám az életük. Szóval mindenki úgy cselekszik, ahogy tud.

- Megmentettél bennünket! - szólt Laurence és megölelte François Michut, akit a rácsos kapuig kikísért. Itt aztán, nem látván körülöttük senkit, sugva megkérdezte: - Van eleségük?

- Most vittem nekik egy tizenkét fontos kenyeret és négy üveg bort. Hat napig maradjunk vesztég.

A szalonba visszatérve, a fiatal grófnő néma kérdések céltáblája lett. Hauteserre ur és felesége, a plebános és Goujet kisasszony, valamennyien csodálattal vegyes aggodalommal néztek reá.

- Mondd hát, viszontláttad őket? - kiáltott Hauteserre-né.

A grófnő mosolyogva illesztette ajkára ujjait, és felment, hogy lefeküdjék, mert a diadal kivívása után erőt vett rajta a kimerültség.

Cinq-Cygne-ből Michu pavillonjához az volt a legrövidebb ut, amely a falutól a bellache-i majorhoz vezetett és annál a köröndnél végződött, ahol az előző napon Michu a kémekkel találkozott. Így tehát a zsandár, aki Corentin kocsiját hajtotta, ezt az utat választotta. Ez volt egyébiránt az arcisi őrsvezető útja is. Utközben a rendőrügynök azon törte a fejét, miféle módon üthették ki az őrsvezetőt a nyeregből. Korholta önmagát, amiért csak egy embert küldött erre a fontos pontra és az elkövetett hibából tételt vezetett le ama rendőri vezérfonál számára, amelyet saját használatára készített. Ha a zsandárt lerázták nyakukról, - gondolta magában, - bizonyára megszabadultak Violette-től is. Az öt agyonhajszolt ló nyilván a négy összeesküvőt és Michut hozta vissza Páris környékéről az erdőbe. - Van-e Michunek lova? - kérdezte a zsandártól, aki az arcisi őrsből való volt.

- Van, még pedig pompás lova van, - válaszolt a zsandár, - hátszló, amely a néhai Simeuse marquis istállójából származik. Megvan vagy tizenöt esztendő, de azért csak annál jobban bírja az utat! Michu husz mérföldet is megtétet vele és szőre olyan száraz marad, akár a kalapom. Igaz, hogy gondját viseli, hiába kínáltak pénzt érte.

- Milyen a lova?

- Inkább feketés barna színű, fehér foltokkal a patái fölött, sovány, csupa ideg, akár egy arabs ló.

- Láttál már arabs lovat?

- Egy éve jöttem haza Egyiptomból, eleget ültem mameluk lovon. Tizenegy évi szolgálatom van a lovasságnál: Steingel tábornokkal a Rajnánál jártam, onnan Olaszországba mentem és Egyiptomba követtem az első konzult. Nemsokára örsvezetővé lépek elő.

- Ha Michuhöz érünk, eredj majd ki az istállóba s nézz szét! ha tizenegy éve lóval van dolgod, meg kell tudnod mondani, futott-e a lova az éjjel?

- Nézze csak, itt zuhant le a mi örsvezetőnk a földre, - szólt a zsandár és arra a pontra mutatott, ahol az ut a köröndbe torkollott.

- Mondd a kapitánynak, hogy jöjjön értem a pavillonba, együtt megyünk majd Troyes-ba.

Corentin kiszállt és egy darabig a terepet vizsgálta. Megnézte a két szilfát, amely szemközt állt egymással, az egyik a park fala mellett, a másik a körönd lejtőjén, amelyet a községi ut szelt át, azután meglátta, amit senki sem volt képes meglátni, egy egyenruha gombját az ut porában, és felvette azt. Midőn belépett a pavillonba, Violette-et és Michut a konyhában az asztalnál ülve találta. Még mindig vitatkoztak. Violette felállt, köszönt Corentinnak és itallal kínálta meg.

- Köszönöm, az örsvezetőt szeretném látni, - szólt a fiatalember, aki egy pillanat alatt kitalálta, hogy Violette már több mint tizenkét órája részeg.

- Feleségem ápolja odafenn, - szólt Michu.

- Nos, örsvezető, hogy van? - kérdezte Corentin, aki felsietett a lépcsőn, mikor a zsandárt fején borogatással Michuné ágyán meglátta.

Kalapja, kardja és löportartója egy széken hevert. Marthe, a női érzelmekhez hiven és egyébként mitsem tudva fia hőstettéről, anyja társaságában ápolta az örsvezetőt.

- Várjuk Varlet urat, az arcisi orvost, - szólt Michuné; - Gaucher elment érte.

- Hagyjanak kissé magunkra, - szólt Corentin, akit meglehetősen meglepett az a látvány, amely nyilvánvalóvá tette a két asszony ártatlanságát.

- Hol ütötték meg magát? - kérdezte aztán az örsvezetőtől, egyenruháját nézve.

- A mellemen, - felelt az örsvezető.

- Lássuk csak a szijakat, - szólt Corentin.

A fehérrel szegett sárga szijra, amelyet egy új törvény parancsolt rá a *nemzetinek* nevezett zsandárságra, (megszabva az egyenruházat legapróbb részleteit is), kis lemez volt erősítve, amely meglehetősen hasonlított a mai mezőőrökéhez és amelybe a törvénynek megfelelően ezek a sajátságos szavak voltak bevésve: *Tiszteld az embert és a tulajdont!* A kötél szükségképpen a szijjzatot kellett hogy érje és erősen meghorzsolta azt. Corentin elővette a zsandár kabátját és megnézte az uton talált gomb helyét.

- Hány órákor találtak magára? - kérdezte Corentin.

- Hát ugy virradatkor.

- És azonnal idehozták? - kérdezte Corentin, aki észrevette, hogy az ágy nem volt felbontva.

- Igenis.

- Ki hozta ide fel?

- Az asszonyok és a kis Michu, aki eszméletlenül talált.

- Ugy! hát nem feküdtek le, - szólt magában Corentin. - Az örsvezetőt nem érte sem lövés, sem botütés, mert ellenfelének, hogy ráüthessen, vele egy magasságban, lovon kellett volna ülnie, tehát csak utjába helyezett akadállyal fegyverezhették le. Fadarab? lehetetlen. Vaslánc? nyomokat hagyott volna. - Mit érzett, mikor elszédült? - kérdezte fennszóval az örsvezetőtől, akit újra megvizsgált.

- Oly hirtelen taszítottak le...

- Álla alatt fel van horzsolva a bőr.

- Ugy tetszik, - válaszolt az örsvezető, - hogy valami kötél szántott végig az ábrázatomon...

- Megvan, - szólt Corentin. - Kötelet feszítettek ki a két fa között, hogy elrekesszék az utat...

- Az bizony meglehet, - szólt az örsvezető.

Corentin visszament a lakószobába.

- No, vén gonosztevő, végezzünk már, - szólt Michu Violette-hez, közben azonban a kémre nézett. - Mindössze százhuszezer frank és odaadom minden földemet. Tőkepénzes leszek.

- Nincs többem hatvanezernél, olyan igaz, mint ahogy csak egy Isten van az égben.

- De hiszen a hátralékra haladékot adok! Most már tegnap óta úgy vagyunk és nem érjük az alku végét... Elsőrendű földek.

- A földek jók, - felelt Violette.

- Bort ide, asszony, - kiáltott Michu.

- Hát nem ittak még eleget? - kiáltott Marthe anyja. - Ez már a tizennegyedik üveg kilenc óra óta...

- Reggel kilenctől fogva ül itt? - kérdezte Corentin Violette-től.

- Nem, kérem, bocsánatot kérek. Tegnap este óta egy helyben ülök itt s még semmire sem mentem: minél jobban itat, annál drágábban árulja a birtokát.

- Alkunál az már úgy megy: aki itat, az emeli az árat is, - szólt Corentin.

Az asztal végén sorakozó üres üvegek, vagy egy tucat, igazolták az öreg asszony állítását. Ebben a pillanatban a zsandár kívülről intett Corentinnak és az ajtóban ezt sugta neki:

- Egy ló sincs az istállóban.

- Fiacskájukat lovon küldték a városba, - szólt Corentin a szobába visszatérve, - nemsokára itthon kell lennie.

- Nem, uram, - szólt Marthe, - gyalogszerrel ment.

- Hát akkor mit csináltak a lovukkal?

- Kölcsönadtam, - válaszolt száraz hangon Michu.

- Jöjjön csak idebb, atyámfia, - szólt Corentin az ispánhoz, - pár szót akarnék váltani magával.

Corentin és Michu kiment.

- A karabéllyal, amelyet tegnap négy óráját tisztogatott, az államtanácsost akarta megölni. Grévin, a jegyző látta magát, de ezért nem csíphetem nyakon, mert ha meg is volt a szándéka, nincsen rá elég tanu. Az este elaltatta Violette-et, nem tudom, hogyan s miképpen, és maga, felesége és porontya künn töltötték az éjszakát, értesítették Cinq-Cygne kisasszonyt megérkezésükről és segítettek megmenteni unokatestvéreit, akiket ide valahova rejtettek el, bár nem tudom még, hova. Fia és felesége meglehetősen szellemes módon elbánt az őrsvezetővel is. Szóval tul járt az eszükön. Maga határozottan ügyes fickónak látszik. De az utolsó szó még nincs kimondva, és aligha huzzuk mi a rövidebbet. Nem volna kedve megalkudni? gazdái csak jól járnának vele.

- Jöjjön errébb, itt beszélgethetünk, anélkül, hogy hallanának, - szólt Michu és a kémet a park felé a tóhoz vezette.

Mikor Corentin meglátta a vizet, merőn Michura nézett, aki kétségkívül erejére számított, hogy azt az embert három lábnyi vízbe és alatta hét lábnyi iszapba taszítja. Michu nem kevésbé merev pillantással válaszolt. Mintha csak sikos és hideg óriáskigyó nézett volna farkasszemet egy brazilai rőt jaguárral.

- Nem vagyok szomjas, - szólt a piperkőc, a rét szélén megállva és oldalzsebébe nyult, hogy kis törét elővegye.

- Mi nem érthetjük meg egymást, - mondta hidegen Michu.

- Viselkedjék okosan, kedvesem, az igazságszolgáltatás máris szemmel tartja magát.

- No, ha az sem lát tisztábban mint ön, akkor ugyan befellegzett a világnak - válaszolt az ispán.

- Szóval nem áll kötélnek? - szólt Corentin sokatmondó hangon.

- Vágják le inkább százszor a fejemet, ha ugyan le lehet vágni az ember fejét százszor, semhogy olyan gazfickóval egyezkedjem, mint te.

Corentin végigmérte Michut, aztán nagysietve kocsiba ült és otthagya a pavillont és Fürgét, amely megugatta. Troyes-n keresztülmenet néhány parancsot adott még ki, aztán visszatért Párisba. Valamennyi zsandárőrs parancsot és titkos utasításokat kapott tőle.

December, január és február hónapok egész folyamán nagy buzgalommal folytonos nyomozások folytak a legapróbb falvakban is. Minden csárdában hallgatóztak. Corentin három fontos dologról értesült: Lagny környékén egy kiszenvedt lovat találtak, amely hasonló volt Michuéhez. A nodesme-i erdőben eltemetett öt ló mindegyikét ötszáz-ötszáz frankért adták el a bérlők és molnárok valakinek, aki a személyleírás szerint csak Michu lehetett. Midőn meghozták a Georges bűnpártolóirol és bűntársairól szóló törvényt, Corentin a nodesme-i erdőre korlátozta felügyeletét. Mikor aztán elfogták Moreaut, a royalistákat és Pichegrut, nem láttak többé idegen alakokat a környéken. Michu ekkor elvesztette állását: az arcisi jegyző átadta neki a levelet, amelyben az államtanácsos, akiből szenátor lett, megkérte Grévin, hogy számoljon le az ispánnal és bocsássa el. Michu három napon belül kellő formában megkapta felmentvényét és szabad lett. A környék nagy csudálkozására Cinq-Cygne-ben telepedett le, ahol Laurence átadta neki a kastély valamennyi vadászterületének felügyeletét. Beiktatásának napja sajtáságosan összevágott Enghien herceg kivégzésével. Majdnem egész Franciaországban egyszerre értesültek a herceg letartóztatásáról, peréről, elítéléséről és haláláról, a szörnyű megtorlásról, amely megelőzte Polignac, Rivière és Moreau perét.

MÁSODIK FEJEZET. CORENTIN BOSSZUJA.

Mialatt a Michunek szánt major épülőfélben volt, az ál-Judás a gazdasági épületekben, az istálló fölött, a nevezetes rés közelében szállásolta el magát. Két lovat szerzett, egyet magának, egyet fiának, mert mindketten Gothardhoz csatlakoztak, hogy elkísérjék Cinq-Cygne kisasszonyt valamennyi kirándulásán, amelyeknek - mint gondolhatjuk - az volt a célja, hogy eleséggel lássák el a négy nemest és gondoskodjanak róla, hogy semmiben se szenvedjenek szükségletet. Laurence és Michu vitte az élelmiszereket, amelyeket Marthe, anyja és Catherine készítettek el a cselédség tudtán kívül, hogy szűk körre szorítsák a titkot, mert egyikük sem vonta kétségbe, hogy kémek vannak a faluban. Ezek a kirándulások, csupa óvatosságból, sohasem estek meg gyakrabban, mint hetenként kétszer, még pedig mindig más és más órában, hol nappal, hol éjjel. Ez a vigyázatosság addig tartott, ameddig Rivière, Polignac és Moreau pere. Midőn a szenátus határozatát, amely a császári trónra hitta meg a Bonaparte családot és császárrá nevezte ki Napoleont, elfogadásra a francia nép elé terjesztették, Hauteserre aláírta a lajstromot, amelyet Goulard vitt el hozzá. Végre megtudták, hogy a pápa maga jön Párisba megkoronázni Napoleont. Ezentul már Cinq-Cygne kisasszony sem ellenezte, hogy a két Hauteserre és unokatestvérei kérvényt nyújtsanak be, hogy töröljék őket az emigránsok lajstromáról és visszanyerjék polgári jogaikat. A derék Hauteserre azonnal Párisba sietett és meglátogatta a volt Chargeboeuf marquist, aki Talleyrandnak ismerőse volt. Ez a miniszter, aki akkor kegyben állt, a kérvényt eljuttatta Joséphine-hez, Joséphine pedig átadta férjének, akit már császárnak, felségnek, sire-nek neveztek, noha még nem ismerték a népszavazás eredményét. Talleyrand kihallgatáson fogadta Chargeboeuf-öt, Hauteserre-t és Goujet abbét, aki szintén Párisba jött, és a miniszter megígérte támogatását. Napoleon már megkegyelmezett az ellene irányuló nagy royalista összeesküvés főszereplőinek, de azért, bár a négy fiatal nemes éppen csak gyanuban állott, a császár egyizben az államtanácsból jövet, dolgozószobájába hitta Malin szenátort, Fouchét, Talleyrand-t, Cambacérèst, Lebrunt és Dubois-t, a rendőrfőnököt.

- Uraim, - szólt a leendő császár, aki még az első konzul öltözékét viselte, - Simeuse és Hauteserre urak, Condé herceg hadseregének tisztjei, felhatalmazást kérnek, hogy visszatérhessenek Franciaországba.

- Már itt is vannak, - szólt Fouché.

- Mint ezeken mások, akikkel Párisban találkozom, - válaszolt Talleyrand.

- Azt hiszem, - jegyezte meg Malin, - hogy ezekkel még nem igen találkozhatott, mert a nodesme-i erdőben rejtőznek, ahol otthon érzik magukat.

Óvakodott elmondani az első konzulnak és Fouchénak azokat a szavakat, amelyeknek életét köszönhette, de Corentin jelentéseire támaszkodva meggyőzte a tanácsot, hogy a négy nemes résztvett Rivière és Polignac összeesküvésében és Michut cinkostársuknak tette meg. A rendőrfőnök megerősítette a szenátor állításait.

- De hogyan tudhatta volna az az ispán, hogy az összeesküvést felfedezték, mikor akkor még csak a császár, a tanácsa és jó magam tudtunk a dologról? - kérdezte a rendőrfőnök.

Senki sem vetett ügyet Dubois megjegyzésére.

- Ha erdőben rejtőzködnék és hét hónap óta nem bukkantak rájuk, - szólt a császár Fouchéhoz, - akkor máris megvezekelték bűneikért.

- Már csak azért is, mert ellenségeim, - szólt Malin, aki megijedt a rendőrfőnök körültekintésétől, - követem őfelsége példáját. Perük törlését kérem tehát, felcsapok ügyvédjüknek őfelsége előtt.

- Kevésbé lesznek veszedelmesek önre nézve, ha visszanyerik jogaikat, mint ha emigránsok maradnak, mert felesküsznek a császárság alkotmányára és a törvényekre, - szólt Fouché, merőn ránézve Malinra.

- Milyen tekintetben fenyegetik őket a szenátor urat? - kérdezte Napoleon.

Talleyrand egy darabig halkán beszélgetett a császárral. Ugy látszott, hogy Simeuse és Hauteserre urak megkapják a pertörlést és visszanyerik polgári jogaikat.

- Sire, - szólt Fouché, - még hallhat majd ezekről az emberekről.

Talleyrand, Grandlieu herceg szorgalmazására, az érdekeltek nevében nemesi becsületszavát adta, hogy mit sem fognak a császár ellen kezdeni és hátsó gondolat nélkül alávetik magukat a törvényes rendnek. S Napoleon engedett.

- A legutóbbi események óta Hauteserre és Simeuse urak nem akarnak többé fegyvert fogni Franciaország ellen. Nem nagyon rokonszenveznek a császári kormányzattal, mert olyan emberek, akiket felségednek még meg kell hódítania, de be fogják érni azzal, hogy francia földön a törvényeknek engedelmeskedve élhetnek, - szólt a miniszter.

Bemutatott azután a császárnak egy levelet, amelyet az emigránsoktól kapott és amelyben ezek az érzelmek kifejezésre jutottak.

- Ha valaki ennyire nyílt, az szükségképp őszinte is, - szólt a császár, Lebrunre és Cambacérèsre nézve. - Vannak-e még ellenvetései? - kérdezte Fouchétól.

- Felséged érdekében, - válaszolt a leendő rendőrminiszter, - azt a megbízást kérem, hogy én adhassam át ezeknek az uraknak a pertörlést, mikor az *véglegesen engedélyezve lesz számukra*, - szólt fennhangon.

- Jól van, - szólt a császár, aki aggályos kifejezést látott Fouché arcán.

Ez a kis tanácsülés szétszözlött, anélkül, hogy az ügyet végérvényesen elintézte volna, meg volt azonban az az eredménye, hogy Napoleon emlékezetében valami kétely-félét hagyott hátra a négy nemes irányában. Hauteserre, aki hitt a sikerben, levélben jelentette a jó hírt. Cinq-Cygne lakói nem nagyon csodálkoztak tehát, midőn néhány nap múlva Goulard azt mondta Hauteserre-nének és Laurence-nek, hogy küldjék a négy nemest Troyes-ba, ahol a prefektus fogja nekik átadni a végzést, amely minden jogukba visszahelyezi őket, mihamar a császárság törvényeire felesküdtek. Laurence azt válaszolta a polgármesternek, hogy értesíteni fogja unokatestvéreit és a két Hauteserre-t.

- Hát nincsenek itt? - kérdezte Goulard.

Hauteserre-né aggodalmasan nézett Laurence-ra, aki otthagyta a polgármestert és kiment, hogy Michuval tanácskozzék. Michu semmi nehézséget sem látott arra nézve, hogy az emigránsokat azonnal ki ne szabadítsák. Laurence, Michu, ennek fia és Gothard tehát lóháton az erdőbe indultak s egy vezetéklövet vittek magukkal, hogy a grófnő Troyes-ba kíséresse a négy nemest és velük jöhessen vissza onnan. A cselédség meghallotta ezt a jó hírt és összesereglett a gyepen, hogy a vidám társaság elindulását láthassa. A négy fiatalember elhagyta rejtekhelyét és lóra ült, anélkül, hogy meglátták volna őket, aztán Cinq-Cygne kisasszonnyal együtt Troyes felé vette útját. Fiának és Gothardnak segítségével Michu elzárta a pince bejáratát és mindhárman gyalog mentek hazafelé. Utközben Michunek eszébe jutott, hogy az üregben felejtette az ezüst evőeszközöket és a serleget, amelyeket gazdái használtak és

magányosan visszament értük. Midőn a mocsár szélére ért, hangokat hallott a pincéből és a bozóton át egyenest a bejárat felé tartott.

- Bizonyára az ezüstnemüért jön, - szólt hozzá Peyrade mosolyogva és vastag vörös orrát kidugva a sűrűből.

Anélkül, hogy tudta volna miért, mert hiszen a fiatalemberek már biztonságban voltak, Michu fájdalmat érzett minden ízében: annyira élénk volt benne az a bizonytalan, meghatározhatatlan félelem, amelyet valami eljövendő szerencsétlenség érzése szokott okozni; mégis oda-sietett és ott találta a lépcsőn Corentint, aki pincelámpást tartott kezében.

- Mi nem vagyunk rossz emberek, - szólt Corentin Michuhöz, - már egy héttel ezelőtt elcsip-hettük volna a nemes urakat, de tudtuk, hogy megkegyelmeztek nekik... Maga derék legény és sokkal több bajt okozott nekünk, semhogy ki ne elégítenők legalább kíváncsiságunkat.

- Sokért nem adnám, - kiáltotta Michu, - ha megtudhatnám, kicsoda árult el és miképpen.

- Ha annyira furja ez a dolog az oldalát, fiacskám, - szólt mosolyogva Peyrade, - nézze meg jól a lova patkóit és meg fogja látni, hogy önmaga árulta el magát.

- No, ne haragudjék, - szólt Corentin és intett a zsandárkapitánynak, jöjjön közelebb a lovakkal.

- Az a nyomorult párisi munkás, aki olyan jól tudott angol módra lovat patkolni, s aki kevéssel azután elköltözködött Cinq-Cygne-ből, az ő emberük volt hát! - kiáltott Michu. - Lovaink patkói különös szegekkel voltak ellátva, és ez elég volt nekik ahhoz, hogy rőzse-szedőnek vagy orvvadásznak öltözött emberük a nedves talajon felismerhesse és követhesse nyomunkat. Kvittek vagyunk.

Michu csakhamar megvigasztalódott, mert elgondolta, hogy e rejtekhely felfedezése most már veszélytelen, mert hiszen a nemesek újból szabad francia állampolgárok. Mégis minden elő-érzete beigazolódott. A rendőrségnek, akárcsak a jezsuitáknak, megvan az a jótulajdonságuk, hogy sohasem hagyják cserben, sem ellenségeiket, sem barátait.

A derék Hauteserre megjött Párizsból és meglehetősen elcsodálkozott, hogy nem ő az első, aki a jó hirt meghozza. Durieu a legpompásabb ebédet készítette. A cselédség kiöltözött és türelmetlenül várták a bujdosókat, akik négy óra tájban érkeztek meg, vidáman s mégis megalázva, mert két évre a magas rendőrség felügyelete alá helyezték őket. Havonta egyszer jelentkezniök kellett a prefekturán és e két éven belül nem volt szabad Cinq-Cygne községét elhagyniök. „Aláírás végett átadom most önöknek ezt a végzést, - mondta nekik a prefektus. - Nehány hónap múlva aztán kérelmezhetik majd, hogy engedjék el ezeket a feltételeket, amelyeket egyébiránt Pichegru minden cinkostársára alkalmaztak. És én támogatni fogom kérelmüket.” Ezek a meglehetősen megérdemelt megszorítások kissé elkedvetlenítették a fiatalembereket. Laurence azonban elnevette magát és így szólt:

- A franciák császára rossz nevelésű ember! Nem szokta még meg, hogy kegyelmet gyakoroljon.

A rácsos kapunál a fiatalemberek ott találták a kastély minden lakóját, az uton pedig a falubeliek nagy részét. Azért gyűltek össze, hogy lássák őket, hiszen kalandjaik az egész départementben híressé tették őket. Hauteserre-né hosszan magához ölelte fiait és arcát elárasztották könnyei; szólni sem tudott örömeiben és majdnem egész este kábult volt a boldogságtól. Mihelyt a Simeuse ikrek előtűntek és leszálltak lovaikról, az általános meglepetés hangos felkiáltásban tört ki, oly csodálatos volt hasonlatosságuk: ugyanaz a tekintet, ugyanaz a hang, ugyanaz a modor. Egyik is, másik is tökéletesen ugyanazzal a mozdulattal emelkedett fel nyergében, vetette át lábát a ló farán, hogy leszálljon, és hasonló mozdulattal dobta oda a

kantárszárat. Ruházatuk is, amely tökéletesen egyforma volt, hozzájárult ahhoz, hogy valóságos Ménechmeseknek nézzék őket. Szuvarov-szabásu szűk csizmát, testhezálló bőrnadrágot és dāmadvadbőr keztyűt viseltek. Ez a két harmincegyéves fiatalember, az akkori idők véleménye szerint, elbájolóan kedves gavallér volt. Termetük közepes, de helyes arányu, szemük élénk, hosszú pillájú és gyerekesen csillogó, hajuk fekete, homlokuk nyílt, arcszínük olajbarnába játszó, fehér. A szó szinte asszonyosan puhán folyt szép piros ajkukról. Modoruk elegánsabb és csiszoltabb volt, mint a vidéki nemesembereké és arra vallott, hogy a bőséges tapasztalás és életismeret abban a második nevelésben részesítette őket, amely még becsesebb az elsőnél és amely tökéletessé teszi az embereket. Michu jóvoltából soha se fogytak ki pénzükből az emigráció idején, s így sokat utazgattak, mindenütt jó fogadtatásban részesülve az idegen udvaroknál. Az öreg nemes és az abbé úgy találták, hogy kissé kevélyek; az ő helyzetükben azonban minden jellemes embernek szükségkép azzá kellett volna válnia. Megvoltak bennük a gondos nevelést jellemző apró vonások, és minden tekintetben rendkívüli volt testi ügyességük. Az egyetlen eltérő vonás, amely megkülönböztethette őket, felfogásukban rejlett. A fiatalabb éppoly elragadó volt vidámságával, mint bátyja a maga buskomorságával; ez a belső ellentét azonban csak hosszú ismeretség után volt észrevehető.

- Ó, kedvesem, - sugta Michu Marthe fülébe, - hogyan is ne szolgálnók ezt a két fiut!

Marthe, aki ugyis mint nő, ugyis mint anya, csodálta az ikreket, kedvesen bólintott fejével és megszorította férje kezét. A cselédeknek megengedték, hogy megöleljék uj gazdáikat.

A hét hónapi fogság idején, amelyre a négy fiatalember önmagát ítélte, több ízben elkövettek azt az eléggé szükséges meggondolatlanságot, hogy sétákat tettek, egyébiránt mindig Michu, ennek fia és Gothard kíséretében. E szép holdvilágos éjszakákon séta közben Laurence a jelenben újra átélte együtt töltött mult életüket és megérezte annak lehetetlenségét, hogy a két testvér közt valaha is válasszon. Az ikrek iránt táplált egyenlő és tiszta szerelme megosztotta szíve érzelmeit. Azt hitte, hogy két szíve van. A két Paul, a maga részéről, nem merte egymás közt szóba hozni, hogy vetélytársai lehetnek egymásnak. A véletlenre bízták talán mindhárman sorsukat. Jelenlegi lelki állapota kétségkívül hatott Laurencera, mert szemmel látható pillanatnyi tévovázás után mindkét testvérnek karját nyújtotta, úgy indultak együtt a szalonba, mögöttük a Hauteserre házaspár két fiukkal, akiket kérdésekkel halmoztak el. Ebben a pillanatban a cselédség elkiáltotta magát: Éljen a Cinq-Cygne és Simeuse család! Laurence, még mindig a két testvér között, hátrafordult és bájos mozdulattal mondott köszönetet.

Midőn ez a kilenc ember eljutott odáig, hogy megfigyelje egymást, - mert minden visszatérés alkalmából, még a család kebelében is, mindig bekövetkezik az a pillanat, amikor hosszú távollét után megfigyelik egymást, - Hauteserre-né és Goujet abbé az első pillantásból, amelyet Adrien d'Hauteserre Laurence-ra vetett és amelyet ők ellestek, úgy látták, hogy a fiatalember szereti a grófnőt. Adrien, a fiatalabbik a két Hauteserre fiu közül, gyengéd és szelid lelkű ember volt. Szíve tiszta és érintetlen, mint a serdülő ifjúé, mindama katasztrófák ellenére, amelyek a férfit próbára tették. E tekintetben hasonló volt sok katonához, akiknek lelke megőrzi szüzi tisztaságát a veszedelmek folytonossága közepette: a fiatalság szép félnksége sulyosan nehezedett rá. Egyáltalán nem hasonlított bátyjára, aki erőszakos megjelenésű férfi volt, nagy vadász, rettenthetetlen katona, elszánt akaratú, de anyagiás gondolkodású, és hijával mind az értelem mozgékonyságának, mind a szív dolgaiban való finom érzelmeknek. Az egyik csupa lélek volt, a másik csupa test, de mindkettőben ugyanegy mértékben ragyogott a becsület, amely a nemesi élet legelső feltétele. Adrien d'Hauteserre barna, kistermetű, sovány és szikár férfi volt, külseje mégis erőre vallott, míg magas termetű, sápadt és szőke bátyja gyengének látszott. Az ideges vérmérsékletű Adrient a lelke láttatta erősnek, míg a flegmatikus természetű Robert szívesen fitogtatta tisztára testi erejét. Testvérek közt elég gyakori az efféle furcsa ellentét, aminek az okát kutatni, aligha lenne az olvasóra érdektelen,

itt azonban csak annyiban lehet róla szó, amennyiben megmagyarázza, miért nem talált Adrien bátyjában vetélytársra. Robertben rokoni szeretet élt Laurence iránt. Érzelmi tekintetben az idősb Hauteserre fiu azok közé az emberek közé tartozott, akik a nőt a férfitől függő lénynek tekintik, akinek egyetlen joga, hogy gyermekük anyjává legyen, megkövetelik tőle sok tekintetben a tökéletességet, anélkül azonban, hogy azzal számolnának. Szerintük a nő szerepre jutása társadalomban, politikában, családban, egyértelmű a társadalmi felfordulással. Mi oly távol állunk ma a primitív népeknek ettől az elavult felfogásától, hogy majdnem minden nő, még ha különben nem is kérne az új szekták által felkínált végzetes szabadságokból, megütközhetnék Robert d'Hauteserre sajnálatosan ósdi felfogásán. Robert középkori ember volt, öccse már az újkor embere. Ezek a különbségek éppen nem akadályozták a két testvér egymás iránt való szeretetét, sőt még szorosabbra fűzték azt. A plébános, Goujet kisasszony és Hauteserre-né már az első estétől kezdve felismerték és mérlegelték ezeket az árnyalati különbségeket és miközben bostont játszottak, már sejtették a jövő elkövetkező bonyodalmait.

Most, huszonhárom éves korában, sok magányos szemlélődés és a meghiusult nagy vállalkozással járó aggodalmak után, Laurence-ban újra felébredt a nő, és roppantul érezte a szeretet szükségét. Szellemének minden tüzét elragadóan ragyogtatta. Tizenöt éves kisleány naivságával tárta fel gyengesége bájait. Az utóbbi tizenhárom év alatt Laurence-nak csak a szenvedés jutott ki az asszonyi sorsból; most kárpótolni akarta magát. Épp oly szeretetteljesnek és kacérnak mutatkozott tehát, mint amilyen elszánt és erős volt eddig. A négy öreget, akik utolsónak maradtak a szalonban, meglehetősen nyugtalanította is a bájos leánynak ez a szokatlan viselkedése. Micsoda erőre kaphat a szenvedély egy fiatal nőben, akinek ilyen a jelleme és szívbéli nemessége! A két testvér egyformán szerette ugyanazt a nőt, vak gyengeséggel; kettőjük közül melyiket fogja választani Laurence? és ha az egyiket választja, nem öli-e meg ezzel a másikat? Mint grófnőnek, a saját jogán, rang, cím, kiváltságok, régi családi dicsőség a hozománya és ezekre az előnyökre gondolva, Simeuse marquis talán fel fogja áldozni magát és átengedi Laurence-t öccsének, akinek a régi törvények értelmében sem címe, sem vagyona nincsen. Kérdés azonban, hajlandó lesz-e majd a fiatalabbik megfosztani bátyját attól a nagy boldogságtól, hogy Laurence legyen a felesége? A távolból ez a szerelmi tusa nem látszott olyan súlyosnak és különben is, ameddig a két testvér veszélyek közt élt, az ütközetek véletlene megoldhatta ezt a nehézséget, de mi lesz most, hogy mindketten hazakerültek? Ha Marie-Paul és Paul-Marie, mindketten abban a korban, amelyben a szenvedélyek teljes erővel tombolnak, osztozkodni kénytelenek unokatestvérük pillantásaiban, szeretetében, figyelmességeiben, szavaiban, nem fog-e közöttük olyan féltékenység elharapózni, amelynek következményei rettentők lehetnek? Hova lesz az ikrek eddigi együtt és egyformán folyó szép élete? Ezekre a feltevésekre, amelyeket a játékosok egyenként vetettek oda az utolsó boston-játszma közben, Hauteserre-né azt felelte, hogy nem hiszi, hogy Laurence valamelyik unokatestvééhez menne férjhez. Az est folyamán az öreg hölgyet ama megmagyarázhatatlan sejtelmek egyike lepte meg, amelyek egyedül az édesanyák és Isten titkai. Lelke mélyén Laurence sem volt kevésbé megijedve, midőn szemtől-szembe került unokatestvéreivel. Az összeesküvés izgalmas drámájára, a két testvért fenyegető veszélyekre olyan dráma következett, amilyenre Laurence sohasem gondolt. Ez a nemes leány nem folytathatott ahhoz az erőszakos eszközökhöz, hogy az ikrek egyikét se válassza, hanem valaki harmadikat; sokkal becsületesebb volt, semhogy úgy menjen férjhez ellenállhatatlan szenvedéllyel valaki iránt a szívében. Az, hogy hajadon marad, a határozatlanságával kedvét szegi unokatestvéreinek és végül majd azt választja férjül, aki szeszélyei ellenére is kitart mellette: olyan elhatározás volt, amelyet nem keresett, de amely ott lebegett előtte. Elalvás közben azt gondolta magában, hogy a legokosabb, ha a véletlenre bizza magát. A szerelemben a véletlen a nők gondviselése.

Másnap reggel Michu Párisba utazott és néhány nap múlva négy szép lovat hozott onnan új gazdái számára. Hat hét múlva megkezdődött a vadászat, és a fiatal grófnő bölcsen gondolta el, hogy a mozgalmas szórakozás talán enyhíteni fog a kastélybeliek egymástkinzó lelki feszültségén. Első sorban is olyan előre nem látott valami következett be, amely meglepte e különös szerelmi helyzet tanuit és egyszersmind felkeltette csodálatukat is. A két testvér minden meggondolt szándék nélkül vetélkedett egymással az unokatestvérük iránt való előzenységben és gyengédségben és olyan lelki gyönyörűséget talált ebben, amely látszólag kielégítette őket. Köztük és Laurence között az élet éppoly testvéri volt, mint amilyen testvéri érzés fűzte egymáshoz is az ikreket. Mi sem természetesebb ennél. A hosszú távollét után szükségét érezték, hogy közelebbről kiismerjék unokatestvérüket és hogy Laurence minél mélyebben lelkükbe láthasson, mielőtt kettőjük között választana. Ebben a próbában az a kölcsönös szeretet támogatta őket, amely kettőjük életét összeforrasztotta. A szerelem éppoly kevésbé volt képes a két testvért megkülönböztetni, mint az anyai érzés. Hogy felismerje és össze ne tévessze őket, Laurence kénytelen volt különböző színű nyakkendőket ajándékozni nekik, fehérét az idősebbnek, feketét az ifjabbiknak. E tökéletes hasonlatosság, kettőjük életének e rendkívüli azonossága nélkül, amely mindenkit csalódásba ejtett, az ilyen helyzet méltán lehetetlennek látszana. Nem is magyarázható meg semmiképpen, egyszerűen tény, amelyet el kell fogadnunk, ha látjuk, - de ha láttuk is, eszünk csak annál nehezebben lel magyarázatot a tényre, amelyet elfogadott. Mikor Laurence megszólalt, hangja egyképpen visszhangzott két egyformán szerető és hű szívében. Mikor valami szellemes, kedves vagy szép gondolatot fejezett ki, Laurence a gyönyörűség kifejezését fedezte fel két tekintetben, amelyek minden mozdulatát követték, legapróbb kívánságait is kitalálták és mind ragyogóbb arckifejezéssel mosolyogtak rá, vidáman az egyik, gyengéd mélabuval a másik. Ha a szeretett leányról volt szó, a két testvér szinte titkos szívbéli sugallatra cselekedett egyöntetűen, olyan sugallatra, amely Goujet abbé szerint megközelítette a magasztosságot. Így gyakran, mikor valamit el kellett hozni, vagy aféle apró szívessegről volt szó, amit a férfiak oly szíves örömet tesznek meg a szeretett nőnek, az idősbik testvér öccsének engedte át a teljesítés örömét és megható, de büszke pillantást vetett unokatestvérére. Öccse viszont alig várta az alkalmat, hogy bátyja jóságát hasonlóval viszonyozhassa. Ez a nemes versengés, oly érzelmen belül, amely az embert az állat féltékeny kegyetlenségéig szokta ragadni, valóságos forrongást idézett elő a nézőkként szereplő öregek gondolataiban.

Ám az ilyen semmiségek gyakran könnyeket csaltak a grófnő szemébe is. Csak egyetlen érzés, amely azonban némely kiváltságos lényekben végtelenre nőhet, adhat fogalmat Laurence érzelmeiről: gondoljunk két gyönyörű hangnak harmonikus egymásbaolvadására, amilyen például Sontag és Malibran kettőse volt, avagy két hangszer tökéletes összhangjára kiváló mesterek kezében, mikor a dallamos hangok úgy belélopóznak lelkünkbe, mint egyetlen szenvedélyes lény sóhajai. Olykor, midőn azt látta, hogy Simeuse marquis karosszékbe mélyedve átható és mélabus pillantást vet öccsére, aki Laurence-szal csevegett és nevetgélt, a plébános képesnek tartotta őt a legnagyobb áldozatra, csakhamar azonban a legyőzhetetlen szenvedély villanását vette észre szemében. Valahányszor az ikrek egyike magára maradt Laurence-szal, azt hihette, hogy a lány csak őt szereti.

- Ilyenkor mintha csak egyé válna a kettő, úgy érzem, - mondta a grófnő Goujet abbénak, mikor ez szíve hajlandóságairól kikérdezte. S a papnak be kellett látni, hogy Laurenceban nyoma sincs a kacérságnak. Laurence csakugyan nem érezte, hogy két férfi szereti.

- De, kedves kicsikém, - szólt hozzá egy este Hauteserre-né, akinek fia hallgatag senyedett el Laurence iránt való szerelmében, - egyszer mégis csak választanod kell!

- Hadd legyünk boldogok, - válaszolt Laurence. - Isten majd megmutatja a kivezető utat!

Adrien d'Hauteserre emésztő féltékenységet rejtett szíve mélyén, de titokban tartotta gyötrelmeit, mert tudta, mily kevés reménye lehet. Beérte azzal a boldogsággal, hogy láthatta ezt a bájos teremtet, aki az alatt a néhány hónap alatt, amíg ez a küzdelem tartott, teljes fényében ragyogott. Valóban Laurence most, körülrajongott nők módjára, sokkal több gondot fordított öltözködésére. Divatos ruhákat rendelt és nem egyszer csak azért utazott Párisba, hogy az onnan hozott ruhákban és újdonságokkal még inkább felfokozza fiatalsága szépségeit. Végül pedig, hogy unokatestvéreit az otthon legapróbb gyönyörűségeiben is részesíthesse, amelyekből oly soká meg voltak fosztva, kastélyát gyámja jajveszékelése ellenére a leglakályosabbá alakította át, úgyhogy akkoriban nem is akadt egész Champagneban párja.

Robert d'Hauteserre mitsem értett meg ebből a néma drámából. Nem vette észre fivérének Laurence iránt táplált szerelmét. Ami pedig a leányt illeti, ugratni próbálta kacérsága miatt, mert azt, hogy tetszeni vágyott, összetévesztette ezzel a csuf hibával, amint hogy érzelmek, jóízűség és műveltség dolgában legtöbbször tévedett. Így tehát valahányszor Laurence a középkori emberrel szóba elegyedett, szinte tudtán kívül az orránál fogva vezette és azzal mulattatta unokatestvéreit, hogy vitába bocsátkozva Roberttel apró léptekkel olyan ingoványok közepébe csalta, ahol az ostobaság és tudatlanság elmerült. Laurence nagy mestere volt ezeknek a szellemes misztifikációknak, amelyek csak akkor sikerülnek igazán, ha az áldozatnak is öröme válnak. Akármilyen faragatlan volt is azonban Robert természeténél fogva, e szép korszakban, amely az egyedüli boldog korszak volt e három bájos lény életében, sohasem lépett a Simeuse fiuk és Laurence közé oly férfias szóval, amely eldöntötte volna talán a kérdést. A két testvér őszintesége hatott rá. Kétségkívül kitalálta, mennyire retteghetett a lány attól, hogy valamelyiküknek gyengédsége oly jeleket találja adni, amelyekben a másik nem részesült, vagy amelyek megszorították volna, valamint azt is, mennyire boldog volt az egyik testvér, ha a másikat valarni jó érte és mégis mennyire szenvedhetett szíve mélyén emiatt. Robertnek ez a tartózkodása csodálatosan megmagyarázza ezt a helyzetet, amelyet bizonyára kiváltságosan oldottak volna meg a hitnek ama korszakaiban, midőn a szentatyának megvolt az a hatalma, hogy közbelépjen és kettévágja a leghomályosabb rejtelmekkel határos ily ritka tünetemények gordiusi csomóját. A forradalom azonban mélységes vallásossággal töltötte el újra e tiszta szíveket és így a vallás szigorú dogmái még inkább kiélezték ezt a válságot, mert a jellemek nagysága csak növeli a kibontakozás nehézségeit. Így sem a Hauteserre házaspár, sem a plébános és nővére nem várhattak semmi hétköznapi életet a két testvér, vagy Laurence részéről.

Ez a dráma, amely a család szűk keretein belül játszódott le, ahol mindenki hallgatag szemlélője maradt, olyan hirtelen támadt és mégis olyan lassu lefolyású volt s annyi nem várt gyönyörrel, apró küzdelemmel, csalódott vággyal, meghiusult reménnyel, keserves várakozással, a kimagyarázkodásnak másnapra való halogatásával, néma vallomással járt, hogy Cinq-Cygne lakói ügyet sem vetettek Napoleon császár megkoronázására. Ezek a szenvedélyek egyébként rövid időre amúgy is fegyverszünetet kötöttek a vadászat mozgalmas szórakozása közepette, amely fizikailag kifárasztja a küzdőket és megfosztja lelküket az alkalomtól, hogy az ábrándozás veszedelmes pusztáin barangoljanak. Sem Laurence, sem unokatestvérei nem gondoltak a közügyekre, mert mindegyik napnak megvolt a maga ingerlő érdekessége.

- Valóban nem tudom, - szólt egy este Goujet kisasszony, - melyik szeret a leghivebben e sok szerető szív közül?

Adrien egymaga volt a szalonban a négy boston-játékkal, tágranyilt szemmel pillantott rájuk és elsápadt. Néhány nap óta már csak az a gyönyörűség tartotta benne a lelket, hogy látta Laurence-ot és hallotta a szavát.

- Azt hiszem, - szólt a plébános, - hogy a grófnő, nő léte, sokkal önfeledtebben szeret.

Néhány perc múlva belépett Laurence a két testvérrel és Roberttel. Éppen akkor hozták az ujságokat. Látván az ország belsejében megkísérelt összeesküvések hatástalanságát, Anglia egész Európát felfegyverezte Franciaország ellen. A trafalgari katasztrófa meghiusította a legendakivülibb tervek egyikét, amelyet az emberi szellem valaha kieszelt és amellyel, ha sikerül, Napoleon az angol hatalom összeomlásával fizethetett volna Franciaországnak az ő császárrá választásáért. Ebben a pillanatban a boulogne-i tábor már feloszlott. Napoleon, akinek katonái számra nézve, most is, mint mindig, hátrányban voltak, Európával készült szembeszállani, olyan csatatereken, ahol eleddig még nem harcoltak a seregei. Az egész világ ennek a hadjáratnak kimenetelét leste.

- Ó, ez alkalommal ő marad alul - szólt Robert, befejezve az ujság olvasását.

- Ausztria és Oroszország minden hadereje áll vele szemben, - szólt Marie-Paul.

- Sohasem hadakozott még Németországban, - toldta meg Paul-Marie.

- Kiről beszéltek? - kérdezte Laurence.

- A császárról, - felelt a három nemes. Laurence olyan megvető pillantást vetett két szerelmesére, amely megalázta őket, Adrien pedig felujjongott. A megvetett szerelmes csodálkozó mozdulata, büszke tekintete önkénytelenül elárulta, hogy neki Laurence, s meg újra csak Laurence minden gondolata.

- Lám! a szerelem elfeledtette vele, hogy gyűlölte a császárt azelőtt, - szólt halkán Goujet abbé.

Ez volt az első és utolsó, egyetlen szemrehányás, amelyet a testvérek magukra vontak, ebben a pillanatban azonban mindkettőjüknél erősebbnek bizonyult Laurence szerelme, aki két hónappal utóbb csak abból a vitából értesült a bámulatos austerlitz-i győzelemről, amelyet a derék Hauteserre két fiával folytatott. Tervéhez híven az öreg azt akarta, hogy gyermekei katonai szolgálatot vállaljanak; kétségkívül megtarthatnák rangjukat és szép katonai pályát futhatnának még meg. Cinq-Cygneben a tiszta royalista párt kerekedett fölül. A négy nemes és Laurence gunyolódott a meggondolt öreg ur fölött, aki aggódott jövőjükön. Az okosság talán nem is annyira szellemi kiválóság, mint inkább a lélek egyik *érzékének* frissesége és készsége, ha ugyan egymás mellé állíthatjuk ezt a két szót; kétségkívül el fog azonban jönni az az idő, midőn a fiziologusok és filozofusok elismerik majd, hogy az érzékek bizonyos tekintetben a lélekből kiinduló élénk és átható működés színhelyének tekintendők.

Midőn 1806 február havának vége felé Franciaország és Ausztria közt megkötötték a békét, a család egyik rokona, aki a pertörlési kérvény alkalmából közbenjárt Simeuse-ék érdekében és aki később még inkább tanujelét adja majd a család iránt való ragaszkodásának, a volt Chargeboeuf marquis, akinek uradalmi a Szajna és a Marne mellől átnyulnak Aube départementbe, hintónak csufolt batáron birtokáról Cinq-Cygnebe érkezett. Mikor a nyomoruságos kocsis a kövezetre gördült, a kastély lakói, akik éppen reggelinél ültek, kacagásra fakadtak a mulatságos látványtól. Hauteserre azonban felismerte az aggastyán kopasz fejét, amint a batár két bőrfüggönye közt megjelent, s mikor megmondta nekik, kicsoda az öreg ur, valamennyien felugráltak, hogy a Chargeboeuf nemzetség fejének üdvözlésére siessenek.

- Nem járja, hogy megvártuk, míg ő keres fel bennünket, - szólt Simeuse marquis öccséhez és Hauteserre-ékhez, - rég el kellett volna már mennünk hozzá köszönetet mondani.

A parasztruhás kocsis durva bőrtokba dugva fuvarosostorát, leugrott a bakról, és segített lekászolódni a marquis-nak, de Adrien és a fiatalabbik Simeuse megelőzte, kigombolta a rézgombokhoz erősített ajtóellenzőt és tiltakozása ellenére kíségette az öreget. A marquis igényt tartott reá, hogy bőrellenzővel ellátott sárga batárját kitűnő és kényelmes kocsinak

tartsák. A kocsis, Gothard segítségével hamarosan kifogta a fényesre hizott két hatalmas lovat, amelyeket kétségkívül nemcsak parádés lónak, hanem mezei munkára is használtak.

- Ilyen hidegben utra kelni! De hiszen ön a régi idők daliája, - szólt Laurence öreg rokonához, karon fogta és bevezette a szalonba.

- Ön csak nem látogathat meg egy ilyen magamfajta vénembert, - szólt finoman a marquis, ilyen módon téve szemrehányást fiatal rokonának.

- Vajjon mi szél hordozza erre? - kérdezte magában a derék Hauteserre.

Chargeboeuf marquis, hatvanhét éves, takaros aggastyán, világos térdnadrágot viselt, vékonyka lábszárát selyemharisnya takarta, rizsporos haja kétoldalt füle fölé volt fésülve. Aranygombos zöld vadászruháját aransujtások díszítették. Fehér mellényén káprázatosan nagy aranyhimzések ékeskedtek. Ez a viselet, amely öreg embereknel még divatban volt, jól illett ábrázatához, amely meglehetősen hasonlított Nagy Frigyeséhez. Sohasem tette fel háromszögletű kalapját, nehogy lerontsa a rizsporréteg hatását, amely félholdat rajzolt koponyájára. Jobb kezével kampósvégű botjára támaszkodott és botját is, kalapját is olyan mozdulattal tartotta, amely méltó lett volna XIV. Lajoshoz. A tisztes aggastyán kibontakozott selyem lebernyegéből és egy karosszékre süppedve olyan eleganciával fektette térdére háromszögletű kalapját és botját, amelynek titka csakis XV. Lajos udvaroncainak volt sajátja. Keze szabadon maradt, hogy ujjai a mindig értékes burnótszelencével játsz hassanak. A marquis csakugyan pompás burnótszelencét vett elő mellényzsebéből, amely aranyhimes arabeszkekkel, leffentyűvel záródott. Miközben előkészítette adagját és nyájas pillantásokról kísért bájos mozdulattal körben kínálta a burnót, észrevette, hogy látogatása örömet okozott. Ekkor nyilván megértette, miért mulasztották el a fiatal emigránsok iránta való kötelességüket. Mintha csak azt mondta volna magában: Aki szerelmes, az persze hogy nem gondol látogatásokra!

- Néhány napig itt marasztjuk most, - szólt Laurence.

- Lehetetlen, kedvesem - válaszolt a marquis. - Ha az események nem választanának el annyira egymástól... mert önök most messzebbre távolodtak tőlünk, mint amekkora valóságban a távolság közöttünk... akkor tudhatná, édes gyermekem, hogy leányaim, menyem, unokáim vannak. Bizony mindnyájan nyugtalankodnának, ha ma este nem lennék otthon, pedig tizen-nyolc mérföldet kell megtennem.

- De pompás lovai vannak, - szólt Simeuse marquis.

- Ó, Troyes-ből jövök, ahol tegnap dolgom volt.

A családra, Chargeboeuf marquisnéra és mindazokra a valójukban közömbös dolgokra vonatkozó köteles kérdések után, amelyek iránt csupa udvariasságból élénken érdeklődni szokás, Hauteserre úgy vette észre, hogy Chargeboeuf azért jött, hogy fiatal rokonait esetleges meggondolatlanságoktól visszatartsa. A marquis szerint nagyon is megváltoztak az idők és senki sem tudhatja, mi lesz még a császárból.

- Talán Isten, - szólt Laurence.

A jó öreg arról beszélt, hogy engedményeket kellene tenni. Midőn Hauteserre hallotta, hogy a marquis sokkal nagyobb határozottsággal és nyomatékkal fejtegeti az alkalmazkodás szükségességét, mint amilyennel ő maga képes volt elméletét támogatni, majdnem könyörgő pillantást vetett fiaira.

- Ön talán hajlandó volna szolgálni azt az embert? - kérdezte Simeuse marquis Chargeboeuf marquistól.

- Hogyne, ha a családom érdeke megkívánja.

Végül az aggastyán, noha csak határozatlanul, távoli veszedelmeket sejtetett, és midőn Laurence magyarázatot kért, figyelmeztette a négy nemest, hogy ne vadászgassanak a környéken, hanem maradjanak szép csendesen odahaza.

- Még mindig úgy tekintik a gondrevillei uradalmat, mintha a sajátjuk volna, - szólt a két Simeuse-höz, - és ezzel rettenetes gyűlöletet szítanak maguk ellen. Csodálkozásukból úgy látom, mintha nem tudnák, hogy Troyes-ban, ahol nem felejtették el bátorságukat, némelyek rosszindulattal vannak irányukban. Tartózkodás nélkül mesélik, mint menekültek meg a császárság állami rendőrségének nyomozása elől, némelyek dicsérik, mások azonban a császár ellenségének tekintik önöket. Vannak haramiák, akik csodálkoznak, hogy Napoleon megkegyelmezett önöknek. Mindez azonban még nem volna baj. Olyan embereket játszottak ki, akik ravaszabbaknak tartották magukat önöknél és az alárendelt helyzetű emberek sohasem bocsájtják meg az ilyesmit. Az igazságszolgáltatás, amelyet ebben a départementban ellenségük, Malin szenátor irányít, mert a hatalom mindenüvé elhelyezte a maga kreaturáit, megtömté velük még a minisztériumokat is, ez az igazságszolgáltatás aligha nagyot nem ugrik örömeiben, ha azt látja, hogy valami csinybe keverednek bele. Megtörténhetik, hogy valami paraszt beléjük köt, ha az ő földjén találja önöket: önöknél töltött fegyverek vannak és csupa heveségből könnyen baj származhatik. Az önök helyzetében százszorosnak kell lenni az igazságuknak, hogy ne önök legyenek a hibásak. Nem ok nélkül beszélek így. A rendőrség még mindig felügyelet alatt tartja ezt a járást és megbízottat tart Arcisban, abban a kis fészekben, csak azért, hogy megvédje a császárság szenátorát az önök vállalkozásai ellen. Fél önöktől és nyíltan ki is mondja azt.

- Csupa rágalom! - kiáltott az ifjabbik Simeuse.

- Rágalom! én elhiszem önnek. De elhiszi-e a közönség? Ez a fontos. Michu célbavette a szenátort, aki nem feledkezett meg róla. Az önök visszatérése után a grófnő szolgálatába fogadta Michut. Sok embernek, a közönség többségének szemében Malinnak tehát igaza van. Nem tudják, milyen kényes az emigránsok helyzete azokkal szemben, akik most javaik birtokosai. A prefektus, aki értelmes ember, tegnap olyasféle kétértelmű kijelentéseket tett önökről, amelyek nyugtalanítanak. Szóval, nem szeretném, ha...

Ezt a választ mély megdöbbenéssel fogadták. Marie-Paul hevesen csengetett.

- Gothard, - szólt az odasiető emberkéhez, - szaladj Michuért.

Az egykori gondreville-i ispán nem váratott magára sokáig.

- Michu, barátom, - kérdezte Simeuse marquis, - igaz-e, hogy meg akartad ölni Malint?

- Igaz, marquis ur és ha még egyszer beteszi ide a lábát, megint csak megkísérlem.

- Tudod-e, hogy gyanuba fogtak, hogy mi bujtogattunk fel tégedet? hogy unokatestvérünket, aki bérlőjének fogadott, azzal vádolják, hogy be van avatva tervedbe?

- Jóságos ég! - kiáltott Michu, - hát el vagyok átkozva? hát sohasem szabadithatom már meg önöket, csöndesen, Malintól?

- Nem, fiam, nem, - válaszolt Paul-Marie. - Hanem itt kell hagynod az országot és házunkat; gondoskodni fogunk rólad, módját találjuk majd, hogy vagyonodat gyarapithasd. Adj el mindent, amid van, tedd pénzzé értékeidet és elküldünk Triesztbe egyik barátunkhoz, akinek nagy összeköttetései vannak és aki igen előnyösen fog alkalmazni mindaddig, míg mindnyájunkra nézve legjobb, ha messze vagy tőlünk.

Könnyek szöktek Michu szemébe és nem mozdult helyéből.

- Látta-e valaki, mikor elbujtál, hogy Malint lelődd? - kérdezte Chargeboeuf marquis.

- Grévin, a jegyző beszélgetett vele és az, amit mondott, gátolt meg szerencsére abban, hogy lelőjsem. A grófné öméltósága tudja, miért, - szólt Michu és urnőjére nézett.

- Ez a Grévin nem az egyedüli, akinek tudomása van a dologról, - mondta Chargeboeuf marquis, akit ez a kihallgatás, noha csak családi körben történt, szemmel láthatólag kellemetlenül érintett.

- Tudott róla az a kém is, aki akkoriban azért jött ide, hogy behálózza gazdáimat, - válaszolt Michu.

Chargeboeuf felállt, mintha a kertet akarná megtekinteni.

- Hanem azért jól gazdálkodtok itt Cinq-Cygne-ben! - vetette oda, s kifelé indult a két testvérrel és Laurence-szal, akik kitalálták e kihallgatás értelmét.

- Önök nyílt és nemes szívű emberek, - szólt hozzájuk az aggastyán, - de meggondolatlanok. Mi sem természetesebb, mint hogy tudomásukra hozom azt a nyilvános szóbeszédet, *amely rágalom kell hogy legyen*, s most önök valósággá nyilvánítják olyan gyenge idegzetű emberek füle hallatára, mint Hauteserre ur és felesége meg a fiaik. Ó, fiatalság, fiatalság! Itt kellene hagyniok Michut és önöknek kellene elmenniök! Mindenesetre azonban, ha itthon is maradnak, irjanak egy pár sort a szenátornak Michu dolgában, mondják el neki, hogy az én révemen értesültek a róla keringő mendemondákról és hogy elbocsátották őt.

- Mi! - kiáltott a két testvér, - mi irjunk Malinnak, apánk és anyánk gyilkosának, vagyonunk arcátlan megrablójának!

- Mindez igaz, de ő ma a császári udvar legnagyobb személyiségeinek egyike és Aube királya.

- És annak idején megszavazta XVI. Lajos halálát vagy legalább is életfogytiglani fogságát, arra az esetre, ha Condé hadserege benyomul Franciaországba, - szólt Cinq-Cygne grófnő.

- Sőt talán Enghien herceg halálát is tanácsolta! - kiáltott Paul-Marie.

- Ej, ha fel akarják sorolni az ő nemességének jogcimeit, - kiáltott a marquis, - hát ő volt az, aki kabátja szárnyánál fogva ráncigálta Robespierre-t, hogy ledöntse, midőn látta, hogy azok, akik bukására törnek, nagyobb számmal vannak; ő volt az, aki agyonlövötte volna Bonaparte-ot, ha brumaire 18.-a nem sikerül, ő az, akit az erősebb mindig maga mellett fog találni, hogy átnyujtsa neki a kardot vagy pisztolyt, amellyel olyan ellenfélnek adjuk meg a kegyelem-döfést, aki félelmet kelt! De... annál inkább meg kell tenniök, amit mondtam!

- Ugyancsak mélyre sülyedtünk, - szólt Laurence.

- Gyerekek, - szólt az öreg Chargeboeuf marquis, mindhármukat kézen fogta és félrevonta az egyik gyepágy felé, melyet akkor könnyű hórétteg takart, - lehet, hogy meg fognak haragudni egy okos ember tanácsa hallatára, de én tartozom ezzel önöknek. Tudják, hogy csinálnám én a dolgot? Közvetítőnek keresnék egy magamfajta öreg embert, megbíznám, hogy kérjen Malintól egy milliót, melynek ellenében önök jóváhagyják Gondreville eladását... Ó, bizonyosan beleegyezne és tiiokban is tartaná a dolgot. A mai kamatláb szerint így százezer frank járadékuk lenne és Franciaország egy másik zugában vásárolhatnának valami szép birtokot. Cinq-Cygne-t Hauteserre ur gondjaira bíznák és szalmaszállal sorsot huznának, hogy kettőjük közül melyik legyen a szép örökös nő férje. De az öreg ember beszéde olyan a fiatalok fülében, mint a fiatalok beszéde az öreg ember fülében, pusztán hang, értelem híján.

Az öreg marquis intett három rokonának, hogy nem kíván választ és visszatért a szalonba, ahova beszélgetésük alatt Goujet abbé és nővére is megérkezett. Az az ajánlat, hogy szalmaszállal huzzanak sorsot unokatestvérük kezéért, felháborította a két testvért, Laurence pedig szinte megundorodott ettől az orvosságtól. Mindhárman hüvösebben kezdtek viselkedni az aggastyánnal szemben, bár továbbra is udvariasak maradtak. A kölcsönös vonzódás azonban

megszakadt, Chargeboeuf megérezte ezt a hidegséget és több alkalommal szánakozó pillantást vetett erre a három bájos teremtésre. Ámbár közben másra terelődött a szó, visszatért az eseményekhez való alkalmazkodás szükségére és megdicsérte Hauteserre urat állhatatosságáért, amellyel kívánságához, hogy fiai katonai szolgálatba lépjenek, ragaszkodott.

- Bonaparte, - mondta, - herceggé tett egynéhány embert. Császári hűbéreket állított fel, grófságot is fog adományozni. Malin Gondreville grófja akar lenni. Ez olyan gondolat, amely, - jegyezte meg, a két Simeuse-re pillantva, - önökre nézve előnyös lehet.

- Avagy végzetes, - szólt közbe Laurence.

Mihelyt lovait befogták, a marquis távozott. Mindenki kikísérte. Midőn már kocsijában ült, odaintette magához Laurence-t, aki egy madár könnyedségével lépett a kocsi hágsójára.

- Ön nem közönséges nő, és meg kellene értenie engem, - sugta a fülébe. - Malinnak sokkal rosszabb a lelkiismerete, semhogy békén hagyná önöket. Valami kelepécét fog állítani. Ajánlom, hogy jól ügyeljenek minden cselekedetükre, még a legapróbbakra is! s alkudjanak meg a körülményekkel, ez az utolsó szavam.

A két testvér unokatestvérük mellé szegődve a gyep közepén állt és mélységes mozdulatlan-ságban nézett a batár után, amely megkerülte a rácsot és az uton Troyes felé tartott. Laurence elismételte nekik az öreg marquis utolsó szavait. A tapasztalatnak mindig az a hibája, hogy batárban, selyemharisnyában, tarkóján copffal jelenik meg. E fiatal szívek egyike sem tudta megérteni azt a változást, amely Franciaországban végbement. Méltatlankodás feszítette idegeiket és nemes vérükkel minden erükben becsület lüktetett.

- A Chargeboeuf család feje! - szólt Simeuse marquis. - Akiknek az a jelszavuk: *Jöjjön, ha ki erősebb!* (*Adsit fortior!*). A legszebb csatakiáltások egyike!

- Már csak a *boeuf* (ökör) maradt belőle, - szólt Laurence, keserűen mosolyogva.

- Hja, már nem élünk Szent Lajos korában. - jegyezte meg a fiatalabbik Simeuse.

- *Dalolva mindhalálig!* - kiáltott a grófnő. - A nemzetségünket megalapító öt leány jelszava lesz az enyém is.

- És a miénk: *Cy meus!* (*Inkább itt haljak meg!*) Egyszóval nem alkuszunk! - válaszolt az idősebb Simeuse, - mert ha jól meggondolnók, azt találnók, hogy rokonunk, az *Ökör*, bölcsen kérődzött azon, amit elmondott nekünk. Hogy egy Malin viselje a Gondreville nevet?

- S ez a kastély legyen az otthona? - kiáltott öccse.

- Mansard a nemesség számára tervezte s most a nép akarná porontyaival benépesíteni! - szólt az idősbik.

- Inkább lássam porig leégve, semhogy ez váljék Gondrevilleből! - kiáltott Cinq-Cygne kis-asszony.

Az istállóból lejövet egy falubeli ember, aki eljött megnézni egy borjut, amelyet a derék Hauteserre adott el neki, meghallotta ezt a nyilatkozatot.

- Gyerünk be, - szólt mosolyogva Laurence, - majdnem meggondolatlanságot követtünk el megint s a borju miatt majd hogy nem igaza lett most az ökörnek. Szegény Michum! - szólt visszatérve a szalonba, - megfeledkeztem csinyedről, a környéken azonban nem állunk a szentség hírében, ne kompromittálj hát bennünket. Nyomja-e még valami bünöcske a lelkiismeretedet?

- Az nyomja, hogy nem öltem meg öreg gazdáim gyilkosát, mielőtt fiaiknak segítségére siettem.

- Michu! - kiáltott a plébános.

- De itt nem hagyom az erdőt addig, - folytatta az, ügyet se vetve a plébános felkiáltására, míg nem tudom őket teljes biztonságban! Olyan fickókat látok itt ólálkodni, akik éppen nem tetszenek nekem. Legutóbb is, mikor az erdőben vadásztunk, odajött hozzám az a csőszféle, aki Gondreville-ben helyembe lépett és megkérdezte, vajjon a magunk földjén vadásztatunk-e? „Hja, fiacskám”, - feleltem neki, - „nehéz ám két hónap alatt leszokni arról, amit két évszázad óta cselekszünk.”

- Nincs igazad, Michu, - szólt Simeuse marquis, aki elégedetten mosolygott.

- Nos és mit szólt rá? - kérdezte Hauteserre.

- Azt mondta, - válaszolt Michu, - hogy tájékoztatni fogja a szenátort a dologról.

- Gondreville grófot! - kiáltott az idősb Hauteserre. - Micsoda maskara! De hiszen Bonaparte-ot is *felség*-nek szólítják!

- A bergi nagyherceget pedig *fenségnek*, - szólt a plébános.

- Hát az kicsoda? - kérdezte Simeuse marquis.

- Murat, Napoleon sógora, - mondta az öreg Hauteserre.

- Nagyszerű, - szólalt meg Cinq-Cygne kisasszony. - Akkor talán Beauharnais marquis özvegyét is *felségnek* szólítják?

- Ugy bizony, kisasszony, - felelt a plébános.

- El kellene mennünk Párisba, hogy meglássuk ezt a színjátékot! - kiáltott Laurence.

- Én már láttam, kisasszony, - szólt Michu, - bekísértem a fiamat a liceumba, és esküszöm, hogy nem tréfa dolog az, amit császári testőrségnek neveznek. Ha az egész testőrség így van megszervezve, akkor a dolog aligha tovább nem tart, mint gondoltuk.

- Beszélnek nemesi családokról, akik katonai szolgálatot vállalnak, - szólt Hauteserre.

- A jelenlegi törvények értelmében pedig, - jegyezte meg a plébános, - fiaik is kénytelenek lesznek szolgálni. A törvény nem ismer többé rangot, nevet.

- Ez az ember többet árt nekünk udvarával, mint a forradalom ártott bárdjával! - kiáltott Laurence.

- Az egyház imádkozik érte, - szólt a plébános.

Ezek a megjegyzések, amelyek egymást érték, megannyi kommentárul szolgálhattak az öreg Chargeboeuf marquis bölcs szavaihoz, de a fiatalemberekben sokkal több volt a hit és becsület, semhogy megalkuvásba belemenjenek. Azzal is áltatták magukat, amivel a legyőzött pártok minden időben vigasztalódni szoktak, hogy a győztes párt szerencséje véget fog érni, hogy a császárt csak a hadsereg támogatja, hogy az erőszaknak előbb-utóbb vereséget kell szenvednie a joggal szemben, stb. A figyelmeztetések ellenére beleestek a verembe, amelyet nekik ástak, holott a derék Hauteserre-hez hasonló okos és tanulékony emberek kikerültek volna. Ha az emberek őszinték volnának, talán elismernék, hogy a baj soha sem szakadt nyakukba anélkül, hogy előzőleg valami nyílt vagy rejtett figyelmeztetést ne kaptak volna. Sokan azonban csak a szerencsétlenség megtörténte után eszmélnek rá e titokzatos vagy nyílt figyelmeztetés mély értelmére.

- Akárhogy forduljon is a dolog, a méltóságos grófnő tudja, hogy én nem mehetek el erről a vidékről, míg le nem számoltam, - szólt Michu egészen halkán Cinq-Cygne kisasszonyhoz.

Laurence nem szólt, csak megértően bólintott a bérlő felé, aki távozott. Michu csakhamar el is adta földjeit Beauvisage-nak, a bellache-i bérlőnek, pénzéhez azonban csak három hét múlva juthatott hozzá. Így tehát egy hónappal a marquis látogatása után Laurence, aki közölte unokatestvéreivel vagyonuk titkát, azt ajánlotta nekik, hogy bőjtközép napján ássák ki az erdőben eltemetett milliót. A nagy havazások mindeddig megakadályozták Michut abban, hogy a kincstér menjen és örült, hogy gazdáival együtt igazithatja el ezt a dolgot. Feltétlenül el akarta hagyni a vidéket, félt önmagától.

- Malin hirtelen Gondreville-be érkezett, senki sem tudja, miért, - szólt urnőjéhez - és én nem tudnék ellenállni a kísértésnek, hogy a tulajdonos elhalálozása folytán áruba ne bocsájtassam Gondreville-t. Szinte vétkesnek érzem magam, amiért nem követem sugallataimat!

- Mi lehet az oka, hogy tél közepén otthagyja Páris?

- Egész Arcis erről beszél, - válaszolt Michu, - családját Párisban hagyta és csak komornyikja kísérte el. Grévin, az arcisi jegyző, Marion, az aube-i főadószedő felesége, annak a Marionnak sógornője, aki Malinnak odaadta nevét, ez az ő társasága.

Laurence kiválóan alkalmas pillanatnak tekintette a bőjtközép napját, mert lehetővé tette, hogy senki sem zavarja meg munkájukat. A maskarák a városba vonzották a parasztokat, senki sem járt ilyenkor a földeken. A nap megválasztása azonban éppen a végzetet mozdította elő, amely sok bűnügyben szerepet játszott már. A véletlen éppoly ügyesen számított, mint Cinq-Cygne kisasszony.

Hauteserre urnak és feleségének akkora nyugtalanságot okozott volna az a tudat, hogy egy millió százezer aranyfrankot egy erdőszéli viskóban rejtegetnek, hogy maga a két Hauteserre fiu is, akiket megkérdeztek, azt tanácsolta, hogy ne szóljanak nekik róla. Hosszas számítgatás után kisütötték, hogy minden ló hátán egy-egy zsákban negyvennyolcezer frankot hozhatnak haza egyszerre. Háromszor kell hát fordulniok. Óvatosságból megegyeztek abban, hogy mindenkit, akinek kíváncsisága veszedelmes lehetne, elküldenek Troyes-ba, megnézni a bőjtközép multságait. Catherine, Marthe és Durieu, akikre számíthattak, fogják a kastélyt őrizni. A cselédség szívesen fogadta a kínálkozó szabadságot és még napkelte előtt utnak indult. Gothard, Michu segítségével kora reggel ellátta és felnyergelte a lovakat. A karaván átvonult a cinq-cygne-i kerteken, aztán mind az urak, mind kísérőik nekivágtak az erdőnek. Abban a pillanatban, midőn lóra ültek, mert a park kapuja oly alacsony volt, hogy mindenki gyalog ment át a parkon és lovát kantárszáron vezette, az öreg Beauvisage, a bellache-i bérlő toppant eléjük.

- Ejnye! - kiáltott Gothard, - ki mászkál itt?

- Csupán csak én, - szólt a becsületes bérlő. - Hát mégis csak vadászni mennek, a prefektura rendeletei ellenére is? Én ugyan nem fogok panaszt emelni, de vigyázzanak! Nemcsak jóbarátaik vannak, hanem ellenségeik is!

- Ó - szólt mosolyogva a kövér Hauteserre, - adná Isten, hogy sikerüljön a vadászatunk és megint mi legyünk a te gazdáid!

Ezek a szavak, amelyeket az események egészen más értelemmel ruháztak fel, Laurence szigorú pillantását vonták Robertre. Az idősebbik Simeuse azt hitte, hogy váltság ellenében Malin visszaadná nekik Gondreville-t. Ezek a gyerekek éppen az ellenkezőjét akarták tenni annak, amit Chargeboeuf marquis tanácsolt nekik. Robert osztozott reményeikben és erre gondolt, midőn ezeket a végzetes szavakat kimondta.

- Mindenesetre mozogj, öregem! - szólt Beauvisagehoz Michu, aki utolsónak indult el és magához vette a kapu kulcsát.

Ama szép márciusvégi napok egyike volt, midőn a levegő száraz, a föld tiszta, az idő derült, úgyhogy a hőmérséklet szinte rácsfolni látszik a lombtalan fákra. Az idő oly enyhe volt, hogy helyenkint zöld foltok látszottak a mezőkön.

- Kincset keresni megyünk, pedig te vagy a családunk igazi kincse, Laurence, - szólt nevetve az idősb Simeuse.

Laurence elől haladt, lova mellett kétoldalt két unokatestvére. Mögöttük lovagolt a két Hauteserre, akiket Michu követett. Gothard legelől ment, hogy felderítse az utat.

- Minthogy vagyonunk legalább részben megkerül, légy a bátyám felesége, - szólt halkan a fiatalabb. - Imád téged és oly gazdagok leszte, amilyeneknek manapság a nemesembereknek lenniök kell.

- Nem! Hagyd csak meg neki az egész vagyonát és én hozzád megyek feleségül, elég kettőnknek az én vagyonom, - felelt Laurence.

- Ugy legyen, - kiáltott Simeuse marquis. - Én meg majd elmegyek és keresek magamnak feleséget, aki méltó lesz arra, hogy testvéretek legyen.

- Tehát kevésbé szeretsz, mintsem gondoltam, - szólt Laurence és féltékeny kifejezéssel nézett reá.

- Nem, hanem jobban szeretlek mindkettőtöket, mint ahogy ti szerettek engem, - válaszolt a marquis.

- Egy szóval feláldoznád magad? - kérdezte Laurence az idősb Simeuse-től és olyan pillantást vetett reá, amely arra vallott, hogy pillanatnyilag őt részesíti előnyben.

A marquis elhallgatott.

- Akkor én mindig csak te rád gondolnék és ez türhetetlen lenne férjemre nézve, - szólalt meg Laurence, akit a marquis hallgatása türelmetlenné tett.

- Hogy válhatnék én el tetőled? - kiáltott a fiatalabb, bátyjára nézve.

- Pedig hát mégsem lehetsz mindkettőnk felesége, Laurence, - szólt a marquis. - És, - jegyezte meg érdes hangon, mint akit szíven találtak, - ideje, hogy eldöntsük végre a dolgot.

Előre tuszkolta lovát, hogy a két Hauteserre ne hallhasson semmit. Öccsének és Laurence-nek lova biztatás nélkül nyomába eredt. Mihelyt megfelelőre nőtt a távolság közöttük és három utitársuk között, Laurence beszélni akart, de először is csak könnyei jutottak szóhoz.

- Inkább én megyek majd zárdába, - szólalt meg végre.

- Hogyne! hogy kihaljon veled a Cinq-Cygne-család? - szólt rá a fiatalabb Simeuse. - És egy boldogtalan helyett, aki beleegyezik abba, hogy az legyen, ketten váljunk azzá! Nem! Az, aki kettőnk közül csak a testvéred lesz, bele fog törődni sorsába. Megtudván, hogy nem vagyunk oly szegények, mintsem gondoltuk, megbeszéltük ketten a dolgot, - folytatta a marquisra nézve. - Ha engem választasz, egész vagyonom bátyámé. Ha pedig én leszek a boldogtalan, nekem adja a vagyont, ugyszintén a Simeuse címet is, mert belőle Cinq-Cygne grófja válik! Mindenképpen megvan a mód rá, hogy az, amelyikünknek nálad nem lesz szerencséje, másban találjon kárpótlást. Ha pedig úgy érzi, hogy belehal bánatába, beléphet a hadseregbe, hogy ott keresse a halált, nehogy megszorítsa a másik kettő házasesetét.

- Igazi középkori lovagok vagyunk, méltók apáinkhoz! - kiáltott az idősb Simeuse. - Válassz közöttünk, Laurence.

- Nem halogathatjuk tovább, - szólt az ifjabb.

- Ne hidd, Laurence, hogy az önfeláldozásban nincs gyönyör, - szólt az idősb.

- Drága szeretteim, - szólt Laurence, - nem tudok választani köztetek. Mindkettőtöket úgy szeretlek, mintha egyek lennétek és ahogy anyátok szeretett benneteket! Isten meg fog segíteni. Én nem választok. Bizzuk a véletlenre a döntést, csak egy feltételt fűzök hozzá.

- És pedig?

- Azt, hogy aki közületek csak a testvérem lesz, velem marad mindaddig, míg meg nem engedem neki, hogy elhagyjon. Magam akarok a távozás időszerűségének egyedüli bírója lenni.

- Jól van, - szólt a két testvér, anélkül, hogy megmagyarázták volna maguknak unokatestvérük ötletét.

- Kettőtök közül az lesz a férjem, akit ma este az asztali imádság után Hauteserre-né először szólít meg. De egyiktek se folyamodjék csalárdsághoz és ne hozza őt abba a helyzetbe, hogy kérdeznie kelljen.

- Nyílt kártyával fogunk játszani, - szólt az ifjabb.

Mindkét testvér megcsókolta Laurence kezét. A megoldás reménye és mindkettőjüknek bizakodása, hogy az reá nézve kedvező lehet, rendkívül vidámmá tette az ikreket.

- Kedves Laurence, a te réveden mindenképpen Cinq-Cygne grófja lesz valaki, - szólt az idősebbik.

- Az a kérdés, melyikünk marad meg Simeusenek, - szólt az öccse.

- Ugy látom, hogy öméltósága nem soká marad hajadon, - szólt Michu a két Hauteserre mögött. - Gazdáim ugyancsak vidámak. Ha urnóm választott, egy tapodtat se tágitok innen, látni akarom a lakodalmát.

A két Hauteserre egyike sem válaszolt. Hirtelen egy szarka röppent fel közöttük és Michu között, aki a primitív emberek babonás érzésével halotti harangozást vélt hallani. A nap vidáman kezdődött tehát a szerelmesekre nézve, akik ritkán látnak szarkákat, ha együtt vannak az erdőben. Michu a helyszinrajz segítségével megtalálta a helyeket, valamennyien ásót fogtak és csakhamar megtalálták a pénzösszegeket. Az erdőnek az a része, ahol azokat elrejtették, elhagyatott, járatlan és lakatlan volt, így tehát az arannyal megrakott karaván senkivel sem találkozott útjában. Ez volt a baj. Mert mikor az utolsó kétszázezer frankért jöttek Cinq-Cygne-ből, a karaván, amelyet a siker felbátorított, egyenesebb utat választott annál, amelyet először követett. Ez az út egy kis magaslaton vezetett keresztül, ahonnan látni lehetett a gondreville-i parkot.

- Tűz van! - kiáltott fel Laurence, aki kékes füstoszlopot vett észre.

- Bizonyosan örömtűzet gyújtottak! - válaszolt Michu.

Laurence, aki az erdő legkisebb ösvényeit is ismerte, otthagyta a karavánt és megsarkantyúzva lovát, a cinq-cygnei pavillonhoz, Michu egykori lakóhelyéhez vágatott. Noha a pavillon elhagyatott és zárva volt, a rácsos kapu nyitva állt és több ló patkónyoma tünt Laurence szemébe. A füstoszlop az angol park egyik rétjéről emelkedett felfelé, ahol Laurence feltevése szerint füvet égettek el.

- Ó, hát a kisasszony is velük tart, - kiáltott Violette, aki nagyvágatva jött gebéjén a parkból és Laurence előtt megállt. - Ugy-e, csak farsangi tréfa? nem fogják megölni?

- Kicsodát?

- Ugy-e nem akarják unokatestvérei sem a halálát?

- Kiét?

- A szenátorét.

- Megbolondultál, Violette!

- Nos, hát akkor mit keres itt? - kérdezte Violette.

Arra a gondolatra, hogy unokatestvérei veszélyben forognak, a rettenthetetlen amazon megsarkantyuzta lovát és visszarahant oda, ahol a zsákokat töltötték.

- Fel, fel! nem tudom, mi történik, de siessünk haza Cinq-Cygne-be!

Mialatt a négy fiatal nemes az öreg marquis megmentett vagyonának elszállításával foglalatzkodott, a gondreville-i kastélyban különös jelenet játszódott le.

Délután két órakor a szenátor barátjával, Grévinnel, a földszinti nagy szalonban, a tűz mellett sakkozott. Grévinné és Marionné a kandalló szögletében pamlagon ülve beszélgettek. A kastély egész cselédsége elment megnézni azt a nevezetes látványosságot, amelyet már régóta hirdettek az arcisi járásban. Odament annak a felügyelőnek családja is, aki Michu helyét a cinq-cygne-i pavillonban elfoglalta. Csakis a szenátor komornyikja és Violette maradt a kastélyban. A házmester, a két kertész és feleségük otthon voltak ugyan, de az ő pavillonjuk az udvaruk bejáratánál, az arcisi út végén emelkedik és akkora távolság választja el a kastélytól, hogy puskalövés sem hallatszik oda. Különben is ezek az emberek a kapuban álltak és a félmérföldnyire fekvő Arcis felé bámultak, abban a reményben, hogy megláthatják az onnan érkező álarcos menetet. Violette a tágas előszobában arra várt, hogy a szenátor fogadni fogja és Grévinnel megtárgyalhatja bérlete meghosszabbításának ügyét. Ebben a pillanatban őt álarcos és keztyűs ember, aki termetre, modorra és fellépésre nézve Hauteserre és Simeuse urakhoz, valamint Michuhöz hasonlított, megrohanta a komornyikot és Violette-et, zsebkendővel betömte szájukat és a tálalóban a székekhez kötötte őket. A támadók gyorsasága ellenére mindez nem történhetett meg anélkül, hogy a komornyik és Violette ne hallasson egy-egy kiáltást, amely behallatszott a szalonba. Az asszonyok tüstént veszedelmet gyánítottak.

- Hallga csak! - szólt Grévinné, - tolvajok!

- Ugyan, - felelt Grévin, - csak farsangi kiabálás! Ugy látszik, álarcosok jöttek a kastélyba is.

Ez a párbeszéd időt adott az öt ismeretlennek arra, hogy a diszudvar oldaláról bezárják az ajtókat és elcsukják a komornyikot és Violette-et. Grévinné meglehetősen fejes asszony léteire feltétlenül tudni akarta a lárma okát, felkelt és épen beleütközött az öt álarcosba, akik vele is úgy elbántak, ahogy Violette-et és a komornyikot ellátták, azután berohantak a szalonba, a két legerősebb megragadta Gondreville grófot, betömte száját és a parkon keresztül elhurcolta, míg a másik három Marionné és a jegyzőt kötözte hozzá ugyanugy egy-egy karosszékhez. A merénylet végrehajtása nem tartott tovább egy fél óránál. A három ismeretlen, akikhez csakhamar a szenátor elhurcolói is csatlakoztak megint, a pincétől a padlásig átkutatta a kastélyt. Minden szekrényt kinyitottak, anélkül, hogy egyetlen zárat is feltörtek volna, megvizsgálták a falakat, egész az esti órákig ott garázdálkodtak. Végre a komornyiknak sikerült fogával eltépni a köteleket, amelyekkel Violette kezei össze voltak kötözve. Violette, mielőtt szájából kikerült a pecek, segítségért kiáltozott. E kiabálás hallatára az öt ismeretlen kirohant a kertbe, a cinq-cygne-iekhez hasonló lovakra szállt és elmenekült, mégsem elég gyorsan azonban ahhoz, hogy Violette észre ne vehette volna őket. Gyorsan kiszabadította a komornyikot, aki feloldotta az asszonyokat és a jegyzőt, azután felpattant gebéjére és a gonosztevők után vágatott. A pavillonhoz érve éppugy meglepte, hogy a rácsos kapu mindkét szárnya nyitva volt, mint az, hogy ott találta Cinq-Cygne kisasszonyt.

Alighogy a fiatal grófnő eltűnt, Violette-et utólérte Grévin, szintén lóháton, a gondreville-i községi mezőőr kíséretében, akinek a házmester a kastély istállójából adott lovat. Violette azonnal elmondta a jegyzőnek, hogy Laurence-szal találkozott és hogy ez a merész leány, akinek mély és elszánt jellemét ismerték, elmenekült.

- Lesben állott, - szólt Violette.

- Csak nem a cinq-cygne-i nemesek követték el a csinyt? - kiáltott Grévin.

- Hogyan! - válaszolt Violette, - hát nem ismerte fel azt a vastag Michut? Ő rohant rám elsőnek! Megéreztem az öklén. Különben is az őt ló csakugyan Cinq-Cygne-ből való volt.

A körönd és a park homokján élesen meglátszott a patkók nyoma. Láttukra a jegyző a mező-
őrt odaállította ügyelni a rácsos kapuhoz, hogy e becses nyomokra vigyázzon, Violette-et pedig elküldte az arcisi békebiróért, hogy ez hivatalosan állapítsa meg azokat. Azután rögtön visszatért a gondreville-i kastély szalonjába, ahova csakhamar megérkezett a császári zsandárság hadnagya és alhadnagya, négy ember és egy őrsvezető kíséretében. Ez a hadnagy, mint gondolhatjuk, az az őrsvezető volt, akinek két évvel azelőtt François betörte a fejét és akit Corentin akkor megismertetett álnok ellenfelével. Ez az ember, névszerint Giguët, akinek testvére a katonaságnál szolgált és a legjobb tüzérezredesek egyike lett, mint zsandártiszt, nagy képességekről tett tanúságot. Utóbb az aube-i zsandárszázad parancsnokává lépett elő. Az alhadnagyot Welffnek hívták. Ez volt az a zsandár, aki annak idején Corentin kocsiját Cinq-Cygne-től a pavillonig és innen Troyes-ba hajtotta. Utközben a párisi kellőképpen kitanította az egyiptomit afelől, mi mindent fel nem tételez ő Laurence-ról és Michuról, ezekről az elvetemült emberekről. Természetes tehát, hogy a két tiszt meglehetősen ellenséges indulattal volt eltelve Cinq-Cygne lakói ellen. Malin és Grévin, mindkettő a másik számlájára, résztvett a IV. év brumaire haváról nevezett törvénykönyv készítésében. Ezt a törvényt, amely a nemzetinek nevezett konvent jogászai alkotása volt, a direktorium hirdette ki. Grévin tehát, aki töviről-hegyire ismerte ezt a törvényt, rettenetes gyorsasággal járhatott el a jelen ügyben, ama bizonyossággá vált feltevés hatása alatt, hogy csak Michu, Hauteserre-ék és Simeuse-ék lehetnek a tettesek. Ma már legfeljebb néhány öreg tisztviselő emlékszik annak az igazságszolgáltatásnak szervezetére, amelyet Napoleon éppen akkor döntött meg törvénykönyveinek kihirdetésével és a Franciaországban ma uralkodó rendszer felállításával.

A IV. év brumaire-jének törvénykönyve a département bíróságának igazgatója számára tartotta fenn a Gondreville-ben elkövetett vétség közvetlen üldözésének jogát. Jegyezzük meg mellesleg, hogy a konvent kitörölte a jogászai nyelvből a büntett szót. Csak a törvény ellen elkövetett vétségeket ismert el, amelyek pénzbírságot, bebörtönzést, megbecstelenítő vagy testi büntetéseket vontak maguk után. A halál testi büntetés volt. Igaz, hogy a halállal való testi büntetésnek a béke helyreállításával meg kellett volna szünnie s huszonnégy évi kényszermunka lett volna a legnagyobb büntetés. A konvent értékelése szerint tehát huszonnégy évi kényszermunka felért a halálbüntetéssel. Mit szóljunk akkor ahhoz a törvénykönyvhöz, amely életfogytiglani kényszermunkát szab ki? A Napoleon államtanácsa által akkor előkészített szervezet megszüntette a bírósági igazgatók állását, akiknek kezében csakugyan óriási hatalom egyesült. A vétségek üldözését és a vád alá helyezést illetően a bíróság igazgatója némely tekintetben rendőrügynök, királyi ügyész, vizsgálóbíró és királyi törvényszék volt egy személyben. Csakhogy eljárása és az általa emelt vád lefolytatása alá volt vetve a végrehajtó hatalom megbízottja és nyolc esküdt ellenőrzésének. Ezeknek mutatta be vizsgálata eredményeit, ezek hallgatták ki a tanukat, a vádlottakat és ők mondták ki az első, ugynevezett vád alá helyező ítéletet. Az igazgató azonban szükségkép olyan befolyást gyakorolt az ő hivatalában egyesített esküdtekre, hogy ezek csak munkatársai lehettek. Ezek az esküdtek alkották a vádтанácsot. Voltak más esküdtek is, akik a vádlottak fölött való ítélkezésre illetékes törvényszék esküdtszékét alkották. A vádтанács esküdteivel ellentétben ezeket ítélő esküdteknek

nevezték. A büntető törvényszék elnökből, négy bíróból, a közbíróból és a kormánynak egy megbízottjából állott. Mindamellett 1790. és 1806. között ugynevezett különleges törvényszékek is működtek, amelyek egyes départementokban egyes bűncselekmények fölött esküdtek nélkül ítélkeztek s amelynek tagjai a polgári törvényszék bírái közül kerültek ki. A különleges igazságszolgáltatás és a bűnügyi igazságszolgáltatás surlódása az illetékességre vonatkozó kérdéseket vont maga után, amelyek fölött a semmitő törvényszék ítelt. Ha Aube départementnak meglett volna a maga különleges törvényszéke, akkor a császárság egyik szenátora ellen elkövetett merénylet bizonyára az elé kerül, ebben a csendes kerületben azonban nem volt ilyen kivételes igazságszolgáltatás. Grévin tehát a troyes-i bíróság igazgatójához menesztette az alhadnagyot. Az egyiptomi lóhalálában elvágatott és Gondreville-be hívta ezt a szinte mindenható tisztviselőt.

A troyes-i bíróság igazgatója valamikor törvényhatósági hadnagy volt, majd a konvent egyik bizottságának díjazott titkára: jó barátja Malinnak, aki elhelyezte őt. Ez a tisztviselő, névszerint Lechesneau, a régi büntető igazságügyben igen jártas volt és Grévinhez hasonlóan sokat segített Malinnak a konventben kifejtett jogászai tevékenységében. Malin be is ajánlotta őt Cambacérèshez, aki Olaszországba főügyésznek nevezte ki. Pályája szerencsétlenségére azonban Lechesneau viszonyt kezdett egy torinói előkelő hölgygel, úgyhogy Napoleon kénytelen volt őt elmozdítani, csak hogy kivonja őt az alól a büntető pör alól, amelyet a férj indított ellene, amiért a házasságtörésből született gyermeket magánál tartotta. Lechesneau, aki mindent Malinnak köszönhetett és átlátta az ilyen merénylet jelentőségét, a zsandárkapitányon kívül egy tizenkét emberből álló szakaszt is hozott magával.

Elindulás előtt természetesen értekezett a prefektussal, aki az éj beállta miatt már nem használhatta a távirót. Futárt menesztettek Párisba, hogy a hallatlan büntényt a rendőrminiszter, az országbíró és a császár tudomására hozzák. Lechesneau Marionnet, Grévinnet, Violette-et, a szenátor komornyikját és az írnokával megjelent békebíró taláta a gondreville-i szalonban. A kastélyban már megkezdték a nyomozást. A békebíró Grévin segítségével gondosan felvette a vizsgálat első adatait. A tisztviselőt elsősorban is az a mély meggondoltság lepte meg, amelyet mind a napnak, mind az órának megválasztása árult el. A késő óra megakadályozta, hogy azonnal nyomokat és bizonyítékokat keressenek. A téli időszakban félhatkor, mire Violette a tetteseket üldözőbe vehette, már öreg este volt, és a gonosztevőkre nézve a sötétség gyakran büntetlenséget jelent. Multságok napját választani, midőn mindenki Arcisba megy, hogy a látványosságban része legyen, úgy hogy a szenátort lehetőleg egyedül találják otthon: nem a tanúk eltávolítását jelenti-e ez?

- Igazságot kell szolgáltatnunk a rendőrfőnökség ügynökei éleslátásának, - szólt Lechesneau. - Szüntelen óvatosságra intettek a cinq-cygne-i nemesekkel szemben és azt mondták, hogy előbb-utóbb valami csinyt fognak elkövetni.

Megbizva az aube-i prefektus tevékenységében, aki a Troyes körüli összes prefekturákba futárokat küldött, hogy az őt álarcos embernek és a szenátornak nyomára akadjanak, Lechesneau hozzáfogott a vizsgálathoz. Ez a munka gyorsan ment, két olyan erős jogászfej segítségével, amilyenel Grévin és Pigoult, a békebíró dicsekedhetett. Ez utóbbi valamikor első segéd volt abban az irodában, ahol Malin és Grévin a prókátorságot Párisban tanulta volt, három hónap múlva pedig az arcisi törvényszék elnökévé nevezték ki. Ami Michut illetve, Lechesneau ismerte azokat a fenyegetéseket, amelyekkel ez az ember Mariont elhalmozta és tudott a parkbeli merényletről, amely elől a szenátor megmenekült. Ezt a két tény, amelyeknek egyike a másíknak következménye volt, a mostani merénylet előzményének kellett tekinteni, és ezek mindegyike annál inkább a volt ispánra, a gonosztett értelmi szerzőjére háritotta a gyanút, mert Grévin felesége, Violette és Marionné kijelentették, hogy az őt álarcos egyén egyikében Michuhöz tökéletesen hasonló embert ismertek fel. Hajának, pofaszakállának

színe, zömök termete majdnem szükségtelenné tette alakoskodását. Különben is kinyithatta volna ki kulccsal a cinq-cygne-i rácsoskaput, ha nem Michu? A felügyelő és felesége, mikor Arcisból hazaértek, a hozzájuk intézett kérdésekre azt vallották, hogy a két kapuszárnyat kulccsal zárták be. A kapu, amelyet a békebíró a mezőőr és őrnök segítségével megvizsgált, a betörés semmi nyomát sem mutatta.

- Mikor kitettük a szűrét, magánál tarthatta a kastély kulcsainak másodpéldányait, - szólt Grévin. - De valami roppant kétségbeesett lépésre készülhetett, mert husz nappal ezelőtt a birtokát is eladta, tegnapelőtt vette fel az irodámban az árát.

- Bizonyára mindent a nyakába sóztak, - kiáltott Lechesneau, akit meglepett ez a körülmény. - Ugy látszik, ő volt a rossz szellemük.

Ki ismerhette jobban a kastély helyszíni körülményeit, mint Simeuse-ék és Hauteserre-ék? Keresés közben a támadók egyike sem tévedett, mindenre teljes biztonsággal rátaláltak, ami annak a tanúsága, hogy a csapat nagyon is jól tudta, mit akar és főképpen, hogy honnan vegye azt elő. A nyitva maradt szekrények egyikét sem törték fel. Így tehát a tetteseknél megvoltak azoknak kulcsai és - ez a legkülönösebb a dologban! - a legcsekélyebb apróság sem hiányzott azokból. Nem lehetett tehát rablásról szó. Végül pedig Violette, miután felismerte a cinq-cygne-i kastély lovait, a felügyelő pavillonja előtt ott látta leskelődni a grófnőt. A tényeknek és vallomásoknak ebből az összességéből a legkevésbé elfogult igazságszolgáltatás számára is olyan feltevések következtek Simeuse és Hauteserre urak, valamint Michu bűnösségét illetően, amelyek a bíróság igazgatójának szemében bizonyossággá váltak. De mit akarthattak Gondreville leendő grófjával? Arra kényszeríteni, hogy mondjon le a birtokról, amelynek megvásárlására az ispán állítása szerint neki már 1799 óta megvoltak a tőkái? A jelek nem erre mutattak.

A tudós büntetőjogász legelőbb is azt akarta kideríteni, mi lehetett a kastélybeli kutatás, mindent felforgatás célja. Ha bosszuról lett volna szó, a tettesek megölhették volna Malint. A szenátor talán meg is halt és el is temették. Elhurcolása mégis arra vallott, hogy zár alá helyezték. Mire való azonban az elzárás a kastélyban végzett kutatások után? Bizony bolondság lett volna azt hinni, hogy a császárság egyik főméltóságának elhurcolása sokáig titokban maradhat! E merénylet hírének szükségképpen gyors elterjedése pedig lerontja annak kitervelt eredményeit.

Ezekre az ellenvetésekre Pigoult azzal válaszolt, hogy az igazságszolgáltatás sohasem találhatja ki a gonosztevők teljes szándékát. Minden bűnperben maradnak homályos részletek a bíró és a bűnös, s a bűnös meg a bíró között; a lelkiismeretnek olyan mélységei vannak, amelyekbe az emberi világosság csakis a bűnös vallomása alapján hatolhat be.

Grévin és Lechesneau helyeslőleg bólintottak, de azért mégis arra a homályra szegezték szemüket, amelyet fel akartak deríteni.

- De hisz a császár meg is kegyelmezett nekik, - szólt Pigoult Grévinhez és Marionnéhoz, - ki-törölte őket a lajstromból, ámbátor részesek voltak az ellene tervezett utolsó összeesküvésben!

Lechesneau további habozás nélkül egész zsandárságát kiküldte a cinq-cygne-völgyi erdőségbe. Giguét mellé a békebírórt rendelte kíséretül, aki annak, a törvénykönyv kifejezései szerint, rendőri segédtsíztje lett; megbizta őt, hogy Cinq-Cygne községben szedje össze a vizsgálat elemeit, szükség esetén intézze az összes vallatásokat, sőt még tovább ment és tollbamondta, majd aláírta az elfogató parancsot Michu ellen, akinek bűnrészessége nyilvánvalónak látszott. A zsandárok és a békebíró távozása után Lechesneau hozzálátott a Simeuse-ék és Hauteserre-ék nevére kiállítandó elfogató parancsok megszövegezésének fontos munkájához. A törvénykönyv szerint ezeknek az okmányoknak magukban kellett foglalniuk a tetteseket terhelő összes körülményeket. Giguét és a békebíró oly gyorsan igyekezett Cinq-Cygne felé, hogy

utközben találkoztak a kastélynak Troyesből visszajövő cselédségével. Letartóztatták és a polgármesterhez kísérték őket, ahol vallatóra fogva, nem lévén válaszuk jelentőségének tudatában, mindegyikük naivul azt mondta, hogy előző nap engedélyt kapott arra, hogy egész napra Troyes-ba menjen. A békebíró kérdésére egyértelműleg azt válaszolták, hogy a grófnő ajánlotta fel nekik ezt a szórakozást, amelyre ők nem is gondoltak. Ezek a vallomások oly súlyosaknak tűntek fel a békebíró szemében, hogy Gondreville-be szalasztotta az egyiptomit, felkérni Lechesneaut, hogy hajtsa végre a cinq-cygne-i nemesek letartóztatását, azalatt ők majd megpróbálják a majorban kézrekeríteni Michut, a gonosztevők vélt fejét. Ezek az újabb szálak oly döntőknek látszottak, hogy Lechesneau azonnal Cinq-Cygne-be indult, miután Grévinnek lelkére kötötte, hogy őriztesse gondosan a lovaknak a parkban maradt patkónyomait. A bíróság igazgatója tudta, mily örömet fog okozni Troyes-ban a volt nemesek, a nép ellenségei, most a császár ellenségei ellen való eljárása.

Hasonló körülmények közt akármilyen tisztviselő könnyen nyilvánvaló bizonyítékoknak vette volna a puszta feltevéseket is. Mégis utban Gondrevilleből Cinq-Cygne felé, magának a szenátornak kocsijában, Lechesneau, akiből bizonyára kiváló tisztviselő vált volna ama szenvedélye nélkül, amely miatt kegyvesztett lett, mert a császár komolyan vette a jó erkölcsöket, ugyancsak bolondnak találta a fiatalemberek és Michu vakmerőségét, amely egy cseppet sem volt összhangban Cinq-Cygne kisasszony szellemével. Magában más szándékban hitt, mintsem abban, hogy a szenátortól Gondreville visszaadását akarták volna kicsikarni. Mindenben, még a tisztviselő hivatalos eljárásában is van valami, amit a mesterség lelkiismeretének nevezhetünk. Lechesneau tétozása abból a lelkiismeretességből fakadt, amellyel mindenki igyekszik a kedvére való kötelességeket teljesíteni és amelyet a tudós a tudomány, a művész a művészet, a bíró az igazságszolgáltatás terén tanusít. És ez a bírói lelkiismeret talán erősebb mentsvára a vádlottaknak, mint az esküdtek szava. A tisztviselő csak az eszében bizik meg, míg az esküdt az érzelm hullámaintól ragadtatja el magát. A bíróság igazgatója több kérdést adott fel önmagának és azok kielégítő megoldását éppen a tettesek letartóztatásában szándékozott keresni. Ámbár Malin elhurcolásának híre már izgalomban tartotta Troyes városát, nyolc órakor Arcisban még nem tudtak a dologról, mert mindenki vacsoránál ült, mikor a zsandárokért és a békebíróért jöttek, és senki sem tudott róla Cinq-Cygne-ben, amelynek völgyét és kastélyát most már másodízben zárták körül, ez alkalommal azonban az igazságszolgáltatásnak, és nem a rendőrségnek emberei: amazzal lehetséges volt a megalkuvás, ezzel legtöbbször lehetetlen.

Elég volt Laurence-nak csak annyit mondania, hogy Marthe, Catherine és Durieu-ék maradjanak a kastélyban, ne menjenek és ne is nézzenek ki onnan, máris szigorúan engedelmesskedtek neki. A lovak minden fordulónál a mély utban, a réssel szemközt álltak meg, ahonnan Robert és Michu, a csapat vasgyurói, titokban elszállíthatták a résen át a zsákokat a Kisasszony-torony lépcsője alatt levő pincébe. A négy nemes és Michu félhat tájt érkezett a kastélyba és azonnal hozzálátott, hogy elrejtse az aranyat. Laurence és Hauteserre-ék célszerűnek tartották az üreg befalazását. Michu vállalkozott erre a műveletre, Gothard segédkezésével, aki a majorba futott az építkezésből ottmaradt néhány zsák gipszért, Marthe pedig hazament, hogy a zsákokat titokban odaadja Gothardnak. A Michu építette major azon a magaslaton állott, ahonnan ő annak idején a zsandárokra észrevette, és a mélyuton lehetett odajutni. Michu, aki nagyon éhes volt, annyira sietett, hogy félnyolc tájt már elkészült munkájával. Hazafelé igyekezett és meg akarta akadályozni, hogy Gothard még egy utolsó zsák gipszet vigyen oda, amelyről azt hitte volt, hogy szüksége lesz még rá. Majorját már körülzárta a cinq-cygne-i mezőőr, a békebíró, őrök és három zsandár, akik elbujtak lépteit hallatára, és megvárták, míg eltűnik a házban.

Michu találkozott Gothardral, zsákkal a vállán, és messziről odakiáltott neki:

- Készen van már fiam, vidd csak vissza, és ebédelj velünk.

Michu izzadt homlokkal, gipsztől és a vár omlós, sáros kötörmelékétől mocskos ruhában, nagy vigán lépett be majorja konyhájába, ahol Marthe és anyja, akik csak ő reá vártak, kiáltalták a levest.

Abban a pillanatban, midőn Michu kinyitotta a kut csapját, hogy kezet mosson, irnoka és a mezőőr kíséretében előállt a békebiró.

- Mit akar tőlünk, Pigoult ur? - kérdezte Michu.

- A császár és a törvény nevében letartóztatom! - szólt a békebiró.

Erre előbujt a három zsandár is, magukkal hozva Gothardot. A szegélyes kalapok láttára Marthe és anyja rémült pillantást váltott egymással.

- Ugy? És vajjon miért? - kérdezte Michu, aki asztalhoz ült és így szólt feleségéhez: - Adj ennem, mert éhen halok.

- Épp oly jól tudja, mint mi, - szólt a békebiró és intett irnokának, hogy kezdje el a jegyzőkönyvet, miután az elfogatási parancsot felmutatta a bérlőnek.

- Mit bámulsz úgy, Gothard? Akarsz-e ebédelni, vagy sem? - szólt Michu a fiuhoz. - Hadd írják csak a maguk ostobaságait.

- Elismeri, hogy csupa por és piszok a ruhája? - kérdezte a békebiró. - És hogy mit mondott az előbb az udvaron Gothardnak?

Michu, akit hidegvére fölött csodálkozó felesége kiszolgált, mohó étvággyal evett és nem felelt; szája tömve, szíve ártatlan volt. Gothard étvágját szörnyű félelem rontotta el.

- Nézzük csak, - sugta Michu fülébe a mezőőr, - mit csináltak a szenátorral? Az igazság emberei szerint magára ezért halálbüntetés jár!

- Ó Istenem! - kiáltott Marthe, aki e szavak hallatára mintegy villámsujtotton összeesett.

- Violette követhetett el valami csinyt ellenünk! - kiáltott Michu, akinek eszébe jutottak Laurence szavai.

- Ugy hát tudja meg, hogy Violette meglátta magukat, - mondta a békebiró.

Michu ajkát harapdálta és elhatározta, hogy egy szót sem szól többé. Gothard is hallgatott. Mikor a békebiró látta, mennyire hasztalan erőlködik, hogy Michut megszólaltassa, s mert különben is tudta, milyen megátalkodott gonosz embernek ismerik Michut a környéken, kiadta a parancsot, hogy kötözzék meg mind az ő, mind Gothard kezeit és kísérik őket a cinq-cygne-i kastélyba, ahová ő is elindult, hogy a bíróság igazgatójával találkozzék.

A nemesek és Laurence sokkal éhesebbek voltak és sokkal inkább izgatta őket az ebéd, semhogy átöltözködéssel késleltették volna azt. Laurence lovaglóruhában, a férfiak fehér bőrnadrágban, lovaglócsizmával és zöld posztóujjasban mentek a szalonba Hauteserre-hez és feleségéhez, akik meglehetősen nyugtalanok voltak. A derék embernek feltűnt a sok jövés-menés és különösen a bizalmatlanság, amellyel vele szemben viseltettek, mert Laurence nem vethette őt alá a cselédségnek adott rendelkezésnek. Mikor tehát egyik fia kitért az elől, hogy válaszoljon neki és megszökött, így szólt feleségéhez:

- Attól félek, hogy Laurence megint be talál nekünk fűteni valamivel!

- Merre felé vadásztatok ma? - kérdezte Hauteserre-né Laurence-tól.

- Majd megtudják még idejében, miben törték gyermekeik a fejüket! - felelt nevetve Laurence.

Ezek a szavak, noha csak tréfából mondta őket, megremegtették az öreg hölgyet. Catherine jelentette az ebédet. Laurence Hauteserre-nek nyújtotta karját és mosolygott, hogy így megtréfálta unokatestvéreit, egyiköket arra kényszerítvén, hogy az öreg hölgynek nyujtsa karját, aki megegyezésük értelmében most orákulumuk lett.

Simeuse marquis vezette az asztalhoz Hauteserre-nét. A helyzet ekkor oly ünnepélyessé vált, hogy az asztali imádság végeztével mind Laurence-nak, mind két unokatestvérének hevesen dobogott a szive. Kiszolgálás közben Hauteserre-nét meglepte a két Simeuse arcán tükröződő szorongás és Laurence bárányarcának elváltozása.

- Talán valami rendkívüli dolog történt? - kiáltott fel és mindnyájukon végignézett.

- Kitől kérdi ezt, asszonyom? - kérdezte Laurence.

- Mindnyájatokról, - felelt az öreg hölgy.

- Ami engem illet, - szólt Robert, - olyan éhes vagyok, mint egy farkas.

Hauteserre-né, még mindig megzavarodva, Simeuse marquishoz nyújtott egy tányért, amelyet öccsének szánt.

- Ugy jártam most, mint az édesanyjuk szokott: mindig összetévesztem magukat, nyakkendőik ellenére is. Azt hittem, hogy öccsét szolgálom ki, - szólt Simeuse marquishoz.

- Még pedig bőkezűbben, mintsem gondolja, - mondta elsápadva az ifjabb Simeuse. - Cinq-Cygne grófjává tette ezzel a szavával.

Ez a szegény gyermek, aki oly vidám volt előbb, örökre elszomorodott most, de még volt ereje, hogy mosolyogva nézzen Laurence-ra és magába fojtsa halálos fájdalmát. A szerelmes egy pillanat alatt testvérré változott.

- Hogyan! a grófnő választott? - kiáltott az öreg hölgy.

- Nem, - szólt Laurence, - a sorsra bíztuk a döntést, és ön volt a sors eszköze.

Elmondta a reggel megkötött egyezséget. Az idősb Simeuse, látván öccse arcának fokozódó sápadtságát, pillanatokra úgy érezte, hogy oda kell kiáltania: „Vedd el te, én meg majd elpusztulok.” Éppen midőn a csemegét szolgálták fel, Cinq-Cygne lakói az ebédlő ablakán, a kert felőli oldalon, zörgetni hallottak. Az idősb Hauteserre, aki ablakot nyitott, beeresztette a plebánost, akinek nadrágja elszakadt a rácson, mikor átmászott a park falán.

- Meneküljenek, el akarják fogni önöket!

- Miért?

- Még nem tudom, de eljárás van önök ellen.

Ezeket a szavakat általános nevetés fogadta.

- Ártatlanok vagyunk! - kiáltották a nemesek.

- Akár ártatlanok, akár bűnösök, - szólt a plebános, - üljenek lóra és igyekezzenek a határ felé. Ott éppugy bebizonyíthatják ártatlanságukat. A távollevő felett hozott ítéleteket meg lehet másítani, de nem lehet megmásítani a jelenlétükben hozott ítéletet, amelyet népszenvédek hoztak létre és előítéletek készítettek elő. Gondoljanak Harlay elnök mondására: „Ha azzal vádolnának, hogy elloptam a Notre-Dame tornyait, szökésen kezdeném.”

- De szökni, nem egyet jelent-e az a bűn beismerésével? - szólt Simeuse marquis.

- Ne szökjete!... - szólt Laurence.

- Mindig ezek a fenkölt ostobaságok, - mondta kétségbeesetten a plebános. - Ha Isten hatalmával rendelkeznék, erőszakkal cipelném el innen önöket. De ha itt találunk, önök ellen és én ellenem fordítják még ezt a különös látogatást is, hát menekülök, amerre jöttem! Gondolják meg! még van idő. Az igazságszolgáltatás emberei nem gondoltak a paplak közös falára, másfelől minden oldalról körül vannak zárva.

Közeledő lépések zaja s a zsandárok kardcsörtetése töltötte be az udvart és hallatszott be az ebédlőbe, néhány pillanattal azután, hogy eltávozott a szegény plebános, akinek nem volt több sikere figyelmeztetésével, mint Chargeboeuf marquisnak a maga tanácsaival.

- Közös a sorsunk, lásd, - szólt Laurence-hoz mélabusan az ifjabb Simeuse, - különös sors, és különös a mi szerelmünk is. A különösség varázsa nyerte meg szivedet. Mindazok az ikrek, akiknek történetét ismerjük, talán azért voltak szerencsétlenek, mert a természet törvényei voltak bennük felforgatva. Ami bennünket illet, láthatod, mily kitartóan üldöz minket a balsors. Döntésedet most a végzet késlelteti.

Laurence egészen elkábult és csak zümmögésként hatoltak fülébe a bíróság igazgatójának baljóslatu szavai:

- A császár és a törvény nevében! letartóztatom Paul-Marie és Marie-Paul Simeuse, Adrien és Robert d'Hauteserre urakat. Az urak, folytatta, - miközben a kíséretében levőknek megmutatta a foglyok ruháin látható sáros nyomokat, - nem fogják tagadni, hogy a mai nap egy részét lóháton töltötték?

- Mivel vádolják őket? - kérdezte büszkén Cinq-Cygne kisasszony.

- A kisasszonyt nem tartóztatja le? - kérdezte Giguet.

- Kezesség ellenében szabadlábon hagyom mindaddig, míg közelebből meg nem vizsgáltam az őt terhelő gyanúkat.

Goulard felajánlotta a maga kezességét és egyszerűen becsületszavát kérte a grófnőtől, hogy nem fog megszökni. Laurence azonban oly büszke pillantással sujtotta le, amely halálos ellenségévé tette a Simeuse család egykori lovászát; könny tölült szemébe, a düh ama könnyeinek egyike, amelyek a fájdalom poklát árulják el.

A négy nemes rettenetes pillantást váltott, de nem moccant. Hauteserre és felesége, abban a hiszemben, hogy a négy fiatalember és Laurence félrevezette őket, halálra rémültek. Karos-székükbe roskadva, megdermedve nézték, mint szakítják el tőlük gyermekeiket, akikért annyit rettegetek s akik alig csak hogy visszakerültek közéjük: néztek, de nem láttak, figyeltek, de nem hallottak.

- Kell-e kérnem, hogy legyen a kezesem, Hauteserre ur? - kiáltott Laurence egykori gyámjának, aki felébredt erre a hangra, amely oly tisztán és metszően csengett fülébe, mint az utolsó ítélet harsonája.

Az aggastyán letörölte a szemébe toluló könnyeket, mindent megértett és gyenge hangon így szólt rokonához:

- Bocsásson meg, grófnő! hisz jól tudja, hogy testtel, lélekkel az öné vagyok.

Lechesneau, akit először meglepett a nyugodtan ebédelő bűnösök higgadtsága, most újra gyanút fogott, mikor a szülők megdöbbenését és Laurence elgondolkodó arckifejezését látta. A grófnő igyekezett kitalálni, mi módon akarják törbe csalni őket.

- Uraim, - szólalt meg udvariasan a bíró, - önök sokkal jobb nevelésű emberek, semhogy hasztalan ellenkezni próbálnának; kövessenek mind a négyen az istállóba, ahol az önök jelenlétében fogjuk leszedni lovaik patkóit, amelyek a per fontos tényezői lesznek és igazolni fogják az önök ártatlanságát vagy bűnösségét.

A cinq-cygne-i kovácsot és segédjét, mint szakértőket idézte meg Lechesneau. Mialatt az istállóban dolgoztak, a békebíró elővezettette Gothardot és Michut. A patkók leszerelése, összepárosítása és pontos megjelölése, hogy a merénylet tetteseinek patkónyomát a leszedettekkel összehasonlíthassák, időbe került. Lechesneau, akit közben Pigoult megérkezéséről értesítettek, bement az ebédlőbe, hogy tollbamondja a jegyzőkönyvet, a békebíró pedig megmutatta neki Michu ruháinak állapotát és elmondta letartóztatásának körülményeit.

- Bizonyára megölték a szenátort és befalazták valahová, - mondta végül Pigoult.

- Most már magam is attól tartok, - válaszolt Lechesneau. - Hova vitted a gipszet? - kérdezte Gothardtól.

Gothard sirva fakadt.

- Fél az igazságszolgáltatástól, - szólt Michu, aki, mint a csapdába került oroszlán, ölni tudott volna a szemével.

A ház cselédjei, akiket a polgármester hallgatott ki, most értek haza és ellepték az előszobát, ahol Catherine és Durieu-ék sirdogáltak és értésükre adták, mily fontosak voltak vallomásaik. Gothard az igazgató és a békebíró minden kérdésére zokogással válaszolt, végül pedig olyan ideges, görcsös sirásban tört ki, amely megijesztette vallatóit, úgy hogy békében hagyták. A kis huncut látván, hogy nem ügyelnek már rá, mosolyogva nézett Michure, aki egy pillanattal adott kifejezést helyeslésének. Lechesneau otthagya a békebírot, hogy a szakértők munkáját siettesse.

- Uram, - kérdezte végül Hauteserre-né Pigoult-tól, - megtudná-e nekünk magyarázni e letartóztatások okát?

- Ezeket az urakat azzal vádolják, hogy fegyveres kézzel elhurcolták és zár alá helyezték a szenátort, mert a látszat ellenére sem tételezzük fel, hogy megölték volna.

- És milyen büntetés jár ki ezért a bűnért? - kérdezte a derék Hauteserre.

- A törvények értelmében, ha csak a jelenlegi törvénykönyv meg nem változtatta azokat, halál volna a büntetése, - válaszolt a békebíró.

- Halálbüntetés! - kiáltott fel Hauteserre-né és elájult.

Ebben a pillanatban a plebános jelent meg nővérével, aki magához hívta Catherine-t és Durieu-nét.

- De hiszen még csak a színét se láttuk a ti átkozott szenátoroknak! - kiáltott Michu.

- Marionné, Grévin ur és felesége, a szenátor komornyikja és Violette ugyan nem ezt mondják, - válaszolt Pigoult a maga dolgában biztos tisztviselő savanyu mosolyával.

- Semmit sem értek az egészből, - szólt Michu, akit ez a válasz megdöbbsentett és aki ettől fogva azt kezdte hinni, hogy gazdáival együtt valami fondorlatba hálózták be.

Ebben a pillanatban mindenki visszatért az istállóból. Laurence Hauteserre-néhez sietett, aki magához térve egyre csak azt hajtogatta:

- Halálbüntetés!

- Halálbüntetés!... - ismételte Laurence is, végignézve a négy nemesen.

Ez a szó olyan rémületet keltett, amelyet Giguët, aki Corentin tanítványa volt, azon nyomban kihasznál.

- Még minden rendbejöhét, - szólt Simeuse marquishoz, akit az ebédlő egyik sarkába vezetett, - meglehet, hogy csak tréfáról van szó! Az ördögbe is! hiszen katonák voltak. Katonák megértik egymást. Mit csináltak a szenátorral? Ha megölték, akkor mindennek vége, de ha elrejtették, hát adják ki! Láthatják, hogy meghiusult a dolog. Meg vagyok róla győződve, hogy a bíróság igazgatója a szenátor hozzájárulásával beszünteti az eljárást.

- Kérdései teljesen érthetetlenek előttünk, - szólt Simeuse marquis.

- Ha ezt a hangot pendíti meg, aligha lesz jó vége, - mondta a hadnagy.

- Kedves Laurence, - szólt Simeuse marquis, - börtönbe hurcolnak, de ne nyugtalankodj, néhány óra múlva visszatérünk: olyan félreértések vannak ebben az ügyben, amelyek ki fognak derülni.

- Kivánom, hogy úgy legyen, uraim, - szólt a tisztviselő és intett Giguët-nek, hogy vezesse ki a négy nemest, Gothardot és Michut. - Ne kísérje őket Troyes-ba, - szólt a hadnagyhoz, - tartsa őket az arcisi örsön; holnap reggel ott kell lenniök, mikor lovaik patkóit összehasonlítják a parkban hagyott nyomokkal.

Lechesneau és Pigoult csak Catherine, a Hauteserre házaspár és Laurence kihallgatása után távoztak. Durieuék, Catherine és Marthe kijelentették, hogy csak reggelinél látták gazdáikat; Hauteserre pedig azt mondta, hogy három órákor látta őket. Midőn Laurence éjfélkor Hauteserrével és feleségével, Goujet abbéval és nővérével magára maradt, a négy fiatalember nélkül, akik tizennyolc hónap óta élete minden örömét, boldogságát jelentették, hosszú ideig mély hallgatásba merült, amelyet senki sem mert megtörni. Soha bánat mélyebb és teljesebb nem volt. Végre sóhajtás hallatszott, odanéztek.

Marthe, akit az egyik sarokban felejtettek, felállt és így szólt:

- Halálra ítélik... meglátja, grófnő, hogy megölik őket, ha ártatlanok is.

- De hát mit csináltak? - szólt a plebános. Laurence válasz nélkül ott hagyta őket. Egyedüllétre volt szüksége, hogy az előre nem látott szerencsétlenség közepette visszanyerje erejét.

III. FEJEZET. POLITIKAI PER A CSÁSZÁRSÁG ALATT.

Harmincnégy esztendő múltán, mely idő alatt három nagy forradalom játszódott le, ma már csak az öreg emberek emlékezhetnek arra a hallatlan megdöbbenésre, amelyet a francia császárság egyik szenátorának eltűnése Európa-szerte okozott. Egyetlen per sem ért fel érdekesség és sajátosság tekintetében a Malin eltüntetésével vádolt fiatalemberek perével, - legfeljebb a császárság alatt Trumeau, a Saint-Michel-téri fűszeres és özvegy Morinné, a restauráció idején Fualdès és Castaing, a jelenlegi kormányforma alatt pedig Lafarge-né és Fieschi pereit. A szenátusának egyik tagja ellen intézett merénylet felkeltette a császár haragját, akivel majdnem egy időben tudatták a tettesek letartóztatását és a büntény elkövetését, valamint a nyomozás negatív eredményét. Az erdő minden mélységét felkutatták, összevisszajárták Aube-ot és a szomszédos départementokat, mégsem akadtak Gondreville gróf útjának és rejtékhelyének legcsekélyebb nyomára sem. Az országbíró a rendőrminiszternél tájékozódott, azután kifejtette Napoleon előtt Malin helyzetét Simeuse-ékkal szemben. A császár, akit akkor komoly dolgok foglaltak el, az előzményekben találta meg az ügy kulcsát.

- Azok a fiatalemberek bolondok, - szólt Napoleon. - Nem azért jogász Malin, hogy vissza ne szivhassa bármikor az erőszakkal kicsikart engedményt. Ügyeljenek csak rájuk, hogy megtudjuk, milyen módon fogják Gondreville grófot szabadonbocsájtani.

Utasította az országbíró, hogy a legnagyobb gyorsasággal nyomozzanak ebben az ügyben, amely felfogása szerint intézményei ellen irányuló merénylet volt, a forradalom intézményeivel való szembehelyezkedés végzetes példája, a nemzeti javak nagy kérdésének érintése, nemkülönben akadály a pártok amaz összeolvadásának, amely a császárt belső politikájában állandóan foglalkoztatta.

- Fouché jóslata beteljesedett, - kiáltott Napoleon, akinek eszébe jutottak a jelenlegi rendőrminiszter két évvel azelőtti kijelentései, amelyek egyébiránt csakis annak a jelentésnek benyomásából fakadtak, amelyet Corentin adott le Laurence-ról.

Alkotmányos kormányzás idején, midőn senki sem érdeklődik a vak és néma, hálátlan és hideg „közügyek” iránt, el sem képzelhetjük most, mily buzgalomra indította akkor a császár egy szava az egész politikai és közigazgatási gépezetet. Mintha az ő hatalmas akarata éppúgy megszállta volna a dolgokat, mint az embereket. Mihelyt kimondta ezt a szót, a császár, akit meglepett az 1806. évi szövetség, az egész ügyről megfeledkezett. Megvivandó új csatákra gondolt és ezredei átcsoportosításával foglalkozott, hogy szíven találja a porosz monarchiát. A gyors igazságszolgáltatásra irányuló kívánsága azonban hatalmas előmozdítóra talált abban a bizonytalanságban, amely a császárság minden egyes tisztviselőjének helyzetét megnehezítette. Cambacérès mint főkancellár és Régnier országbíró éppen akkor készítették elő az elsőfoku törvényszékek, a császári kuriák és a semmitő törvényszékek intézményét; meghánytákvetették a hivatalos jelmezek kérdését, amelyet Napoleon joggal olyan fontosnak tartott; megrostálták a személyzetet és felkutatták a megszüntetett parlamentek maradványait. Aube département tisztviselői természetesen arra gondoltak, milyen kitűnő ajánlás lenne számukra, ha Gondreville gróf eltüntetésének ügyében tanúságot tehetnének buzgalmukról. Napoleon feltevései tehát az udvaroncok és tömegek szemében bizonyossággá váltak.

Még béke uralkodott Európában és a császárt egyformán csodálta mindenki egész Franciaországban. A császár dédelgette az érdekeket, a hiúságokat, a személyeket és intézményeket, szóval mindent, még az emlékeket is.

Az elkövetett bűntettet tehát mindenki valamennyiük boldogsága ellen irányuló merényletnek tekintette, és a szegény, ártatlan nemesekre nyilvános gyalázat zúdult. A nemesek, akik csekély számmal voltak és birtokaikon kellett meghuzódniok, egymás közt fájlalták az ügyet, de egyikök sem merte a száját kinyitni. Hogyan is szállhattak volna szembe a fékevesztett közvéleménnyel? Az egész département lázban volt. Exhumálták a Cinq-Cygne palota kapuja előtt 1792-ben elesett tizenegy ember holttestét és halálukért vádat emeltek a gyanúsítottak ellen. Félték, hogy az emigránsok most valamennyien erőszakoskodni fognak javaik új birtokosaival, hogy visszaszerezzék azokat. Mi másért is tiltakoztak volna különben ily módon az igazságtalan jogfosztás ellen? Ugy bántak tehát ezekkel a nemesekkel, mint haramiákkal, zsidókkal, gyilkosokkal, és kivált Michu cinkossága volt végzetes rájuk nézve. Erről az emberről, akinek kezéhez, valamint apósáéhoz, annyi vér tapadt a rémuralom idején, a legnevetesegebb hírek keringöztek a départementban. Az elkeseredés annál erősebb volt, mert Malin volt az, aki Aube département majdnem minden tisztviselőjét elhelyezte volt. Nem akadt egyetlen nagylelkű hang sem, amely a közvéleménynek ellentmondott volna. Végül a szerencsétleneknek nem állott semmi törvényes eszköz rendelkezésükre, hogy a vád ellen küzdjenek, mert a IV. év brumaire-jének törvénykönyve, amely esküdtekre bízta mind a vádat, mind az ítélezést, nem adhatta meg a vádlottaknak az elfogultság jogcímén alapuló fellebbezés hatalmas biztosítékát. A letartóztatásukat követő másodnapon Cinq-Cygne kastély gazdáit és szolgálait a vádtanács elé idézték. Cinq-Cygne-t a bérlő gondjaira bízta, Goujet abbé és nővére felügyelete alatt, akik odaköltöztek. Cinq-Cygne kisasszony, Hauteserre és felesége Durieu házikójába ment lakni, amely a Troyes városa körül elterülő hosszú és keskeny külvárosok egyikében állt. Laurence-nak elszorult a szíve, mikor látta a tömegek dühét, a polgárság rosszindulatát és a hatóságok ellenségeségét, azokból az ismétlődő apró mozzanatokból, amelyek mindig megesnek a bűnügyekbe keveredett egyének rokonaival azokban a vidéki városokban, ahol fölöttük ítéleznek. Bátorító vagy résztvevő szavak helyett célzatos beszélgetésekből rémitő bosszuvágy tör elő; a gyűlölet nyilvánulásai lépnek a pusztá udvariasság vagy az illem parancsolta tartózkodás helyébe. A közönséges embereket azonban leginkább a rideg zárkózottság bántja, amelyet annál hamarabb megéreznek, mert a szerencsétlenség gyanakvást kelt. Laurence, aki egész erejét visszanyerte, előbb-utóbb kiderülő ártatlanságukban bizott és sokkal inkább megvetette a tömeget, semhogy megrémitette volna az a rosszaló hallgatás, amellyel a városkában fogadták. Ő tartotta a Hauteserre házaspárban a lelket, miközben arra a küzdelemre gondolt, amely az eljárás gyorsaságának megfelelően csakhamar le fog játszódni a büntetőtörvényszék előtt. Olyan csapás várt azonban rá, amelyről nem is álmodott és amely megrendítette bizakodását. E szerencsétlenség és a mindenünnen felviharzó rosszindulat közepette, midőn az elszomorodott család mintegy sivatagban találta magát, akadt egy ember, aki egyszerre megnőtt Laurence szemében és jellemének egész szépségét kimutatta. Másnapra rá, hogy a vádat a tanács feje az „*igenis, helyén való*” kezdetű végzéssel helybenhagyta és áttette a közvádlóhoz, és midőn a vádlottak ellen kibocsájtott elfogató parancsot fogvatartási parancssá változtatták át, Chargeboeuf marquis bátran felkászolódtott a maga régi batárjára, hogy fiatal rokonának segítségére siessen. Előrelátván a bíróság hamarságát, e nagy család feje sebtén megjárta Páriszt és magával hozta onnan a régi idők legravaszabb és legtisztességesebb prókátorainak egyikét, Bordint, aki vagy tiz éven át a nemesség jogtanácsosa volt Párisban és akinek Derville, a híres ügyvéd lett az utóda. Ez az érdemes prókátor a normandiai parlament egyik volt elnökének unokáját szemelte ki védőnek, aki hivatalos pályára készült és az ő gyámsága alatt végezte tanulmányait. Ezt a fiatal ügyvédet (hogy egy a császárság alatt eltörölt névvel illessük, bár utóbb a császár ismét megújította ezt a címet) a jelen per után csakhamar főügyész-helyettesnek nevezték ki Párisba, ahol leg-híresebb tisztviselőink egyike lett. Granville elfogadta ezt a védelmet, megragadva a kínálkozó alkalmat, hogy kiváló képességeiről ország-világ szeme láttára tanúságot tegyen. Abban az időben hivatalos védőkkel helyettesítették az ügyvédeket. Így a védelem joga nem esett kor-

látózás alá és bármelyik polgár az ártatlanság védelmére kelhetett, de a vádlottak mégis inkább volt ügyvédek fogadtak védőjüknek. Az öreg marquis, aki megijedt ama pusztítás láttára, amelyet a bánat Laurence-on okozott, csudálatos jóízléssel és tapintattal járt el. Nem emlegette hiábavaló tanácsait; úgy mutatta be Bordint, mint valóságos orákulumot, akinek tanácsait szószerint kell követni és a fiatal Granville-t mint olyan védőt, akiben teljesen meg lehet bízni.

Laurence odanyujtotta kezét az öreg marquisnak és olyan hevesen szorította meg az övét, hogy elbűvölte őt.

- Igaza volt, - szólt Laurence.

- Meghallgatja most a tanácsaimat? - kérdezte a marquis.

A fiatal grófnő, éppugy mint a Hauteserre házaspár, igent bólintott.

- Gyerünk át akkor énhozzám. Én a város középpontjában, a törvényszék közelében lakom. Mind önöknek, mind ügyvédeknek jobb szállásuk lesz ennálam. Itt ugyanis szűk a hely, meg tulságosan messze is vannak a csatatérről. Minden nap végig kellene menniök a városon.

Laurence beleegyezett a költözködésbe; az aggastyán őt is, Hauteserre-nét is házába fogadta, amely a per tartama alatt a védők és a cinq-cygne-i lakók otthona lett. Ebéd után, zárt ajtók mögött, Bordin elmondatta Laurence-szal az ügy körülményeit és megkérte, hogy ne mellőzön egyetlen részletet se, noha némely előzményeket már a marquis is elmondott Bordinnek és a fiatal védőnek, mialatt Párisból Troyes-ba utaztak. Bordin lábát a tüznél melengetve, minden fontoskodás nélkül hallgatta szavait. A fiatal ügyvéd figyelme azonban megoszlott: bámulta Cinq-Cygne kisasszonyt, ám azért pillanatra sem feledkezett meg a figyelemről, amellyel az ügy részleteinek tartozott.

- Ez az egész? - kérdezte Bordin, mikor Laurence elmesélte a dráma eseményeit, úgy, ahogy elbeszélésünk folyamán megismertük azokat.

- Igen, - felelt Laurence.

Néhány pillanatig a legmélyebb csend uralkodott a Chargeboeuf-palota szalonjában, ahol ez a jelenet lejátszódott, a legkomolyabb és egyuttal a legritkább jelenetek egyike, amelyek az életben előfordulhatnak. Minden pert az ügyvédek bírálják el, mielőtt a bírák döntenének, éppugy, ahogy a beteg halálát az orvosok érzik előre, az előtt a tusa előtt, amelyet némelyek a természettel, mások az igazságszolgáltatással készülnék megvívni. Laurencenak, a Hauteserre házaspárnak és a marquisnak tekintete a vén prókátor öreg, fekete himlőhelyes arcán csüggött, mintha az élet vagy a halál ígését lesné a ajkáról. Hauteserre verejtéket törölt le homlokáról. Laurence a fiatal ügyvédre nézett és észrevette, hogy arca elszomorodott.

- Nos, kedves Bordin? - szólt a marquis és megkínálta burnótszelencéjével, amelyből a prókátor szórakozottan csippentett.

Bordin megsimogatta durva fekete selyemharisnyába bujtatott lábikráit, mert fekete térdnadrágot és olyan kabátot viselt, amelynek szabása az ugynevezett francia kabátokéhoz hasonlított; gunyos pillantásának félénk kifejezést akart adni, midőn ügyfeleire nézett, de megdermesztette őket.

- Megengedik-e, hogy pontról-pontra taglaljam a hallottakat és egészen nyíltan beszéljek önök előtt?

- Csak rajta, uram! - szólt Laurence.

- Még az is, amit jól csináltak, terhelő körülménnyé válik ellenük, - mondta az öreg jogász. - Rokonaikat nem lehet megmenteni, legfeljebb a büntetést lehet enyhíteni. Azt a parancsot,

amelyet Michunek adtak, hogy adja el, amije van, a szenátor ellen irányuló bűnös szándékaik legnyilvánvalóbb bizonyítékának fogják tekinteni. Szándékosan Troyes-ba küldték cseléd-ségüket, csak hogy egyedül lehessenek, ami annál hihetőbb lesz, mert megfelel a valóságnak is. Az idősb Hauteserre olyan rettenetes dolgot mondott Beauvisage-nak, amely mindnyájukat elveszitheti. Ön is olyan kijelentést tett az udvarban, ami már sokkal előbből bizonyítja rosszindulatát Gondreville ellen. Ráadásul pedig a támadás pillanatában, ott látták a major kapujánál és ha ön ellen nem indítottak eljárást, ez azért van, nehogy valami érdekeltséget vigyenek bele a dologba.

- Ügyük tarthatatlan, - szólt Granville.

- Annál inkább az, - folytatta Bordin, - mert nem mondhatjuk meg az igazságot. Michunek, valamint Simeuse és Hauteserre uraknak egyszerűen csak azt szabad állítaniok, hogy önnel együtt az erdőbe mentek, ott töltötték a nap egy részét és reggelizni Cinq-Cygne-be tértek vissza. De ha kimutathatjuk, hogy három órákor, amikor a merénylet történt, ott voltak, kik a tanuink? Marthe az egyik vádlott felesége, Durieu-ék és Catherine a szolgálatukban állanak, Hauteserre ur és felesége a két vádlott szülei. Az ő vallomásuk értéktelen, a törvény nem fogadja el őket ellenünk, a józan ész pedig visszautasítja, ha mellettünk vallanak. Ha szerencsétlenségükre azt mondanák, hogy egymilliószázezer arany frankért mentek az erdőbe, valamennyi vádlottat rablásért juttatnák gályarabságra. Közvádoló, esküdtek, bírák, hallgatóság, egész Franciaország azt hinné, hogy Gondrevilleből hozták ezt az aranyat és hogy azért zárták el a szenátort, hogy csinyüket végrehajthassák. Ha olyannak vesszük a vádat, amilyen jelenleg, az ügy nem világos, míg ha teljes valóságában tisztázódnék: az esküdtek a rablással magyaráznák meg minden homályos részletét, mert a royalista elnevezés ma egyértelmű a zsvánnnyal! Egyetlen magyarázat, ha politikai színezetű bosszunak minősítjük a dolgot. A vádlottak halálbüntetésnek néznek elébe, ami azonban nem mindenki szemében megbecsületlenítő, míg ha belekeverjük az értékek eltulajdonítását, amely sohasem fog jogosnak látszani, le kell mondanunk arról a csekélyke részvétről is, amelyet az ítélet kelt az emberekben, ha bűnük megbocsáthatónak tűnik fel. Azon melegiben, mikor megmutathatták volna rejtekhelyeiket, az erdő helyszínrajzát, a bádogtokokat, az aranyat, hogy igazolják, mivel töltötték napjukat, pártatlan tisztviselőkkel szemben még kihuzhatták volna magukat a bajból, de ahogy ma állanak a dolgok, hallgatni kell. Adja Isten, hogy a hat vádlott egyike se rontotta légyen el a dolgot! Majd csak megpróbáljuk valahogy kihallgatásukat hasznukra fordítani.

Laurence kétségbeesésében kezét tördelte és vigasztalan pillantást vetett az ég felé. Most ismerte csak fel teljes mélységében a szakadékot, amelybe unokatestvérei beleestek. A marquis és a fiatal védő helyeselte Bordin rettenetes fejtegetéseit. A derék Hauteserre sirt.

- Miért is nem hallgattak Goujet abbéra, aki meg akarta szöktetni őket? - szólt Hauteserre-né magánkivül.

- Ó, - kiáltott a prókátor, - ha megszöktethették volna őket és nem tették, sajátmaguk ásták meg sirjukat! Távollétükben időt nyerhettünk volna. Közben kiderülhetett volna ártatlanságuk. De így, ez a leghomályosabb ügy, amelyet valaha láttam, pedig életemben sokat bogoztam ki.

- Mindenki, még magunkra nézve is megmagyarázhatatlan, - szólt Granville. - Ha a vádlottak ártatlanok, akkor mások követték el a csinyt. Öt ember nem terem csak úgy ott, mintegy varázslatra valahol, nem szerez magának éppugy megpatkolt lovakat, mint a vádlottak lovai, nem ölti magára azok hasonlatosságát és nem dugja Malint gödörbe, csak azért, hogy Michut, Hauteserre és Simeuse urakat elveszítse. Az ismeretleneknek, az igazi tetteseknek, volt valami érdekük, hogy a négy ártatlannak bőrébe bujjanak; hogy felfedezzük, hogy kinyomozzuk őket, nekünk is, mint a kormánynak, annyi rendőrügynökre, annyi hatóságra lenne szükségünk, ahány község van egy husz mérföldes körletben.

- Ez lehetetlen, - szólt Bordin. - Ne is gondoljunk rá. Mióta csak igazságszolgáltatás van a világon, sohasem sikerült módját ejteni, hogy a megvádolt ártatlanság éppugy tüzzel-vassal kereshesse a maga igazát, mint ahogy a hatóság a bűnösökkel szemben eljár. Az igazságszolgáltatás nem kétoldalú. A védelemnek nincsenek kémei, rendőrei, és védence javára nem rendelkezhetik a társadalom hatalmával. Az ártatlanság mellett csak az okoskodás szól, de az okoskodás, amely megkaphatja a bírakat, gyakran hatástalan az esküdtek elfogult elméire. Az egész környék ellensége önöknek. A nyolc esküdt, aki a vád alá helyezést szentesítette, nemzeti javak birtokosa. És nemzeti javak megvásárlói, eladói avagy hivatalnokok lesznek az ítélő esküdtek is. Szóval Malin-féle bíróságunk lesz. Így tehát a védelemnek valóságos rendszerre van szüksége, amelyet nem szabad megszegni. Hadd ítéljék csak el őket, ha ártatlanok is... Megfellebbezzük az ítéletet a semmitőszéknél és iparkodunk lehetőség szerint huzni a dolgot. Ha időközben sikerülne az önök javára szóló bizonyítékokat szerezni, kegyelemért fogunk folyamodni. Ime, ez az ügy anatómiája és az én véleményem. Valóságos csoda lesz, ha diadalmaskodunk (ámbátor az igazságszolgáltatásban minden lehetséges), ügyvédjük azonban mindazok közül, akiket ismerek, leginkább képes megcselekedni ezt a csodát, és én is segítségére leszek ebben.

- Az egész kérdésről azt hiszem, egyedül Malin adhatna felvilágosítást, - jegyezte meg Granville, - mert az ember maga tudja legjobban, ki és miért haragszik reá? Látom, mint hagyja el Páris a hét végén, mint érkezik egymaga Gondreville-be, ahol bezárkózik jegyzőjével és ugyyszólván kiszolgáltatja magát öt embernek, akik elcipelik.

- Az bizonyos, - szólt Bordin, - hogy az ő viselkedése legalább is éppoly különös, mint a miénk, de az ellenünk fordult közhangulattal szemben miképpen léphetnének fel vádlók gyanánt, mikor magunk is vádlottak vagyunk? Szükségünk lenne a kormány jóindulatára, támogatására, s több bizonyítékra, mint valami közönséges bűnügyben. Előzetesen és pedig ugyancsak alaposan megfontolták a dolgot ismeretlen ellenfeleink és jól kellett tudniok, milyen viszonyban vannak Michu és Simeuse urak Malinnal. Árva szót nem szóltak! Semmit el nem loptak! Micsoda okosság! Egészen másvalamit látok én ezek alatt az álarcok alatt, nem gonosztevőket. De hogy mondjunk el ilyesmit olyan esküdteknek, amilyeneket kapni fogunk!

A magánügyeknek ez az éles meglátása, amely némely ügyvédnek és tisztviselőnek kiválósága, meglepte és megzavarta Laurence-ot; a félelmes logika hallatára szíve összeszorult.

- Száz bűnügy közül - mondta Bordin, - tiz sincsen, amelyet az igazságszolgáltatás egész terjedelmében kimerítene, és talán jó egyharmadrészének titka ismeretlen előtte. Az önök ügye azok közé tartozik, amelyek mind a vádlottakra és vádlókra, mind az igazságszolgáltatásra és közönségre nézve kibetűzhetetlenek. Ami az uralkodót illeti, neki más dolga van, mint megmenteni Simeuse urakat, még hogy ha nem akarták volna is megbuktatni őt. De ki az ördög haragudhatott Malinra? És mit akarhattak tőle?

Bordin és Granville egymásra néztek. Ugy látszott, mintha kételkedtek volna Laurence igazmondásában. Ez a mozzanat az ügy ezer fájdalma közül reá nézve a legsajgóbbak egyike volt, és olyan pillantást vetett a két védőre, amely minden rossz gyanujukat eloszlatta.

Másnap átadták a periratokat a védőknek, akik érintkezésbe léphettek a vádlottakkal. Bordin tudatta a családdal, hogy a vádlottak, mint jóra való emberek, *derekasán tartották magukat*, ahogy ügyvédi nyelven mondani szokás.

- Granville ur Michut fogja védeni, - mondta. Bordin.

- Michut?... - kiáltott Chargeboeuf, csodálkozva a változtatás fölött.

- Az ő sorsától függ a többieké is, azért, - válaszolt a vén prókátor.

- Ha ő a legexponáltabb, akkor igazságosnak tartom a dolgot! - kiáltott Laurence.

- Kedvező körülményekre bukkantunk, - szólt Granville - és jól áttanulmányozzuk azokat. Ha megmenthetjük a vádlottakat, ez csak Hauteserre ur vallomásának köszönhető. Azt vallotta, hogy ő parancsolta Michunek, hogy javítsa ki a mélyút korlátjának egyik cölöpét és hogy azért mentek az erdőbe, mert farkast láttak ott. A büntető törvényszék előtt most minden a tárgyalásoktól függ és a tárgyalások apróságok körül fognak forogni, amelyek - majd meglátják - óriásira dagadnak.

Laurence-on az a belső levertség vett erőt, amely szükségképp elcsüggeszti a cselekvő és gondolkodó emberek lelkét, mielőtt a cselekvés és gondolkodás hasztalanságát felismerik. Már nem arról volt szó, hogy hü emberek segítségével megbuktassanak egy embert vagy hatalmasságot, nem volt szó rejtek fanatizmusról, titkos rokonszenvről, - azt látta csak, hogy az egész társadalom felfegyverkezve áll vele és unokatestvéreivel szemben. Egyedül nem lehet rohammal bevenni egy börtönt és nem lehet a foglyokat az ellenséges lakosság köréből, a vádlottak állítólagos vakmerősége által felserkentett rendőrség szemeláttára, kiszabadítani. Így tehát, midőn a fiatal védő ijedten látta a nemes és bátor hajadon kábultságát, amelyet arkifejezése még tompábbá tett, és bátorítani igyekezett őt, Laurence így felelt:

- Hallgatók, szenvedek és várok.

A hangsúly, mozdulat, pillantás olyan magasztossá tette ezt a választ, hogyha nem ilyen szűk családi körben hangzik el, szállóigévé hiresedhetett volna. Nehány pillanat múlva a derék Hauteserre így szólt Chargeboeuf marquishoz:

- Mennyit törtem magam két szerencsétlen fiamért! Máris közel nyolcezer frank állami járadékot kuporgattam össze számukra. Ha hajlandók lettek volna katonai szolgálatba lépni, most már magas rangjuk lehetne és gazdagon nőülhetnének. Minden tervem füstbement.

- Hogy is gondolhatsz anyagi érdekeikre, - mondta Hauteserre-né, - midőn becsületük és életük forog kockán.

- Hauteserre ur mindenre gondol, - szólt a marquis.

Mialatt a cinq-cygne-iek a büntetőtörvényszék tárgyalásainak megnyitására vártak, és megújra sikertelenül kérelmezték, hogy a foglyokat meglátogathassák, a kastélyban, a legmélyebb titokban, rendkívül komoly esemény ment végbe. Marthe visszatért Cinq-Cygne-be, röviddel azután, hogy a vádtanács előtt megtette vallomását, amely annyira jelentéktelen volt, hogy a közvádlnak nem is idézte meg a büntetőtörvényszék elé. Mint a tulzott érzékenységu egyének általában, Michuné szánalomraméltón, összetörve gunnyasztott a szalonban, Goujet kisasszony társaságában. Sem ő, sem a plebános, se senki azok közül, akik nem tudták, mivel töltötték a vádlottak napjukat, nem tudtak hinni ártatlanságukban. Voltak pillanatok, midőn Marthe azt hitte, hogy Michu, gazdái és Laurence valami módon bosszút álltak a szenátoron. A boldogtalan asszony ismerte Michu odaadását és így megérthette, hogy valamennyi vádlott közül ő forog a legnagyobb veszélyben, részben előélete, részben amiatt a szerep miatt, amely a merényletben neki osztályrészül jutott. Goujet abbé, nővére és Marthe a legkülönbözőbb feltevések közt ingadoztak, amelyek e felfogás alapján felmerülhettek és addig töprengtek, míg elméjük rá nem bukkant a legvalószínűbb lehetőségre. A feltétlen kételkedés, amint azt Descartes kívánja, épp oly megvalósíthatatlan az emberi agy számára, mint ahogy nem található légüres tér a természetben, és az a szellemi működés, amely előidézhethetné, mint a lég-szivattyúé, kivételes és rendellenes helyzet volna. Akármiről van is szó, valamiben mégis csak hiszünk. Marthe is annyira félt a vádlottak bűnösségétől, hogy félelme egyenértékű volt a hittel, és ez a lelki állapot végzetessé vált reá nézve. Őt nappal a nemesek letartóztatása után, este tíz óra tájt, éppen mikor lefeküdni készült, anyja, aki gyalog jött a majorból, az udvarra hívta.

- Egy troyes-i munkás izenetet hozott neked Michutól és a mélyutban vár reád, - szólt Marthe-hoz.

Mindketten a legrövidebb utat választották és a réten mentek át. Az éj sötétjében Marthe csak az alakja körvonalait tudta megkülönböztetni a várakozónak, amint a homályból kibontakozott.

- Szóljon, asszonyom, hogy megtudjam, csakugyan Michuné-e, - szólalt meg az ember meglehetősen nyugtalan hangon.

- Én vagyok, - szólt Marthe. - Mit akar tőlem?

- Helyben vagyunk, - szólt az ismeretlen. - Adja ide a kezét, ne féljen tőlem! - Marthe füléhez hajolt és így folytatta: - Michu megbizásából, izenettel jövök. A börtön alkalmazottja vagyok és ha feljebbvalóim megtudnák, hogy itt jártam, mindnyájunknak rossz vége lenne. Bizzék bennem. Annak idején apja ura juttatott állásomhoz. Ezért számított reám Michu is.

Levelet nyomott Marthe kezébe és eltűnt az erdőben, anélkül, hogy válaszra várt volna. Marthe szinte megborzongott, arra gondolván, hogy most kétségkívül meg fogja tudni a dolog nyitját. Anyjával a majorba sietett, bezárkózott és elolvasta a levelet:

„Kedves Marthe, számíthatsz annak az embernek titoktartására, aki ezt a levelet viszi hozzád. Nem tud sem írni, sem olvasni. Részesé volt Baboeuf összeesküvésének és egyike a legmegbízhatóbb republikánusoknak; apád is gyakran igénybe vette szolgáltatát; olyan valaki, aki árulónak tekinti a szenátort. Malin szenátort ugyanabba az üregbe falaztuk be, ahová gazdáinkat rejtettük volt el. A nyomorultnak csak öt napra van élelmiszere, mivel pedig érdekünkben van, hogy életben maradjon, mihelyt elolvastad ezt a pár szót, vigyél neki legalább öt napra való eleséget. Az erdő bizonyára őrizet alatt áll, légy tehát éppoly óvatos, mint amilyen óvatosak voltunk fiatal gazdáink esetében. Ne szólj Malinhoz, ne is beszélj vele. A pince egyik lépcsőfokán álarcot találsz, azt öltsd magadra. Ha nem akarod kockára tenni életünket, hallgasd el feltétlenül ezt a titkot, amelyet kénytelen vagyok rád bízni. Szót se szólj róla Cinq-Cygne kisasszonnak, aki esetleg *kikotyoghatná*. Engem ne félts. Meg vagyunk róla győződve, hogy ügyünk jól áll, és ha szükség lesz rá, maga Malin lesz a megmentőnk. Mondanom, sem kell, hogy mihelyt elolvastad ezt a levelet, azonnal égesd el, mert fejembe kerülhetne, ha csak egyetlen sorát is megtalálnák nálad. Sokszor ölellek

Michu”

Az erdő közepén emelkedő magaslat alatti üregről nem tudott senki más, csak Marthe, a fia, Michu, a négy nemes és Laurence; legalább is így hihette Marthe, akinek férje mitsem szólt arról, hogy Peyrade-dal és Corentinnal találkozott ott. Így tehát a levél, amelyben Michu írását és aláírását ismerte fel, csakis tőle származhatott. Bizonyos, hogy ha Marthe azonnal megkérdezi urnőjét és ennek két tanácsadóját, akik tudták, hogy a vádlottak ártatlanok, a ravasz prókátor némi felvilágosítást nyert volna arra az álnok cselszövényre nézve, amellyel védencét behálózták. Marthe azonban, mint a nők tulnyomó része, ösztönét követte és meggyőzve a szembeötlő okoktól, a kandallóba dobta a levelet. Mégis az óvatosság különös ihletétől indítatva kiszedte a tüzből a levél be nem irt oldalát és az öt első sort, amelyek tartalma senkit sem kompromittálhatott és bevarrta a ruhája aljába. Meglehetősen megijedt attól a gondolatától, hogy a fogoly már huszonnégy óra óta koplal odakint, és még az éjszaka bort, kenyeret és hust akart neki vinni. Kíváncsisága is éppoly kevésbé engedte meg, hogy másnapig várjon, mint embersége. Befűtött kemencéjébe és anyja segítségével nyul- és kacsapástétomot, rizskalácsot és két kerek cipőt készített, megsütött két csirkét, előszedett három üveg bort. Éjjeli félhárom tájt aztán utnak indult az erdő felé, az elemózsiát gondosan összehajtogatva. Vele volt Fűrge is, amely már az előző kirándulásaik alkalmával bámulatos

ügyességgel teljesített felderítő szolgálatot. Óriási távolságból megszimatolta az idegeneket és ha valaki gyanus alak járt a környéken, visszatért asszonyához, halkan morgott, feltekintett reá és a veszedelem irányába fordította orrát.

Marthe hajnali három óra körül ért a mocsárhoz, ahol Fürgét őrszemnek hagyta hátra. Félórai munkájába telt, mire szabaddá tette a bejáratot és tolvajlámpával az üreg ajtajához ért, arcát eltakarva az álarccal, amelyet csakugyan ott talált az egyik lépcsőfokon. Látszott, hogy a szenátor bebörtönzését már jó eleve megfontolták. Az üreget elzáró vasajtó felső részébe egy négyzetlátnyi nyílást hevenyésztek, amelyet Marthe előzőleg sohasem látott ott, de hogy Malin a rabok rendelkezésére álló idővel és türelemmel el ne mozdíthassa valahogy az ajtót elrekeszelő vaspántot, függő lakatot akasztottak rá. A szenátor, mohágyáról felemelkedve, felsőhajtott, mikor az álarcos alakot megpillantotta és nyomban kitalálta, hogy még nincs kiszabadításáról szó. Amennyire a tolvajlámpa egyenlőtlen fénye megengedte, megfigyelte Marthet és ruhájáról, teste alkatáról, mozdulatairól ráismert. Midőn a nyíláson át benyújtotta neki a pástétomot, Malin nem az étel után nyult, hanem a kezéhez kapott és rendkívüli gyorsasággal le akarta huzni ujjáról két gyűrűjét, a jegygyűrűt és egy kis gyűrűt, amelyet Cinq-Cygne kis-asszonytól kapott volt ajándékba.

- Ugy-e nem tagadja, hogy maga az, kedves Michuné, - szólalt meg a szenátor.

Mihelyt megérezte a szenátor ujjait, Marthe azonnal ökölbe szorította kezét és erősen mellbevágta. Azután szó nélkül levágott egy elég erős vesszőt és annak végéről nyújtotta be a szenátornak az élelmiszerek hátralevő részét.

- Mit akarnak tőlem? - kérdezte Malin. Marthe válasz nélkül elmenekült. Útközben hazafelé, mikor úgy öt óra tájt az erdő szélére ért, Furge figyelmeztette, hogy valaki idegen jár a közelben. Visszafordult és a pavillon felé tartott, ahol oly soká lakott, mikor azonban kiért a nagy utra, távolról a gondreville-i mezőőr bukkant elébe. Marthe ekkor elhatározta, hogy egyenesen feléje tart.

- Ugyancsak korán kelt fel, Michuné! - szölitotta meg a mezőőr.

- Olyan szerencsétlenek vagyunk, - válaszolt Marthe, - hogy úgy kell dolgoznom, mint egy szolgálonak. Bellache-ba megyek magvakért.

- Hát Cinq-Cygne-ben nincs vetőmag? - kérdezte az őr.

Marthe nem felelt. Folytatta útját és a bellache-i majorhoz érve, betért vetőmagot kérni Beauvisage-tól. Azt mondta neki, hogy Hautesserre ur küldte, mert fel akarja frissíteni veteményeit. Midőn Marthe távozott, a gondreville-i mezőőr fordult be a majorba, hogy megtudja, miért járt ott Marthe. Hat nap múlva Marthe, aki óvatossá vált, már éjfélkor utnak indult az élelmiszerekkel, hogy az örök, akik nyilván felügyeltek az erdőre, meg ne lephessék. Mikor már harmadszor vitt volt eleséget a szenátornak, rémülettel hallotta, amint a plebános felolvasta a vádlottak nyilvános kihallgatását, mert akkor már megkezdődtek a tárgyalások. Michuné félrevonta Goujet abbét és miután megeskette, hogy éppugy megőrzi a közlendő titkot, mint ha gyónás lenne, megmutatta a Michutól kapott levél töredékeit, elmondta annak tartalmát és beavatta a szenátor rejtekhelyének titkába. A plebános azonnal megkérdezte Marthet, nincsenek-e férjétől való levelei, hogy össze lehessen hasonlítani az írásokat. Marthe hazament a majorba és idézést talált ott, hogy tanuként jelenjen meg a törvényszék előtt. Midőn visszatért a kastélyba, a vádlottak kívánságára már Goujet abbé és nővére is meg volt idézve. Kénytelenek voltak tehát azonnal Troyes-ba utazni. Így a dráma valamennyi szereplője azokkal együtt, akik bizonyos tekintetben csak statiszták voltak, összegyűlt abban a teremben, ahol akkor két család sorsának kellett eldőlnie.

Alig akad tárgyalóterem Franciaországban, ahol az igazságszolgáltatás a külsőségekkel is előmozdítaná azt a tekintélyt, amelynek mindig együtt kellene járnia vele. A vallás és királyság mellett nem az igazságszolgáltatás-e a társadalom legfontosabb intézménye? Mindenütt, még Párisban is, a helyiség hitványsága, a rossz térelosztás és a disz hiánya (annál a nemzetnél, amely műemlékek dolgában ma a leghibb és legszínvonalasabb), leszállítja ennek az óriási hatalomnak hatását. Az elrendezés majdnem minden városban ugyanaz. Valamely négyszögű terem háttérében ott látni a dobogón a zöld posztóval borított asztalt, amely mögött a bírák közönséges karosszékekben ülnek. Balra a közvádlnó trónol, a fal mentén oldalt az esküdteknek szánt hosszú emelvény húzódik - egy sor székekkel. Az esküdtekkel szemközt egy másik emelvényen pad van elhelyezve, a vádlottak és az őrizetükre rendelt zsandárok számára. Az írnok a dobogó alatt levő asztalhoz ül, ahová a bűnjeleket helyezik. A császári igazságszolgáltatás megszervezése előtt mind a kormánybiztosnak, mind a bíróság igazgatójának volt egy-egy széke és asztala, egyik jobbra, a másik balra a bíróság asztalától. Két teremőr jár-kezel a dobogó előtt azon a talpalatnyi kis helyen, amelyet a tanúk kihallgatására tartanak fenn. A védők a vádlottak emelvénye alatt tartózkodnak. A terem másik vége felé fakorlát köti össze a két emelvényt és az így elkerített részbe padokat helyeznek a már kihallgatott tanúk és a kíváncsiak számára. Szemközt a törvényszékekkel legtöbbször hitvány karzat emelkedik a hatóságok és a départementbeli előkelő hölgyek számára, akiknek sorát a hallgatóság fölött intézkedő elnök szabja meg. A nem kíváncsi közönség állva marad a terem ajtaja és a korlát közt fennmaradó területen. A francia törvényszékeknek és a mai esküdtszékeknek ezt a szabályszerű képét mutatta a troyes-i büntetőtörvényszék is.

1806 április havában sem a négy bírónak, sem az elnöknek, akik a törvényszéket alkották, sem a közvádlnónak s a bíróság igazgatójának, sem a kormánybiztosnak, sem a bűnösöknek, avagy védőknek, senkinek a zsandárok kivételével nem volt semmi disz vagy megkülönböztető jel a ruháján, ami a terem sivárságát enyhítette volna. Szürke alakok zsufolódtak egybe. Feszület sem volt a teremben, hogy intő példával szolgáljon úgy az igazságszolgáltatásnak, mint a vádlottaknak. Minden szomorú és köznapias volt. A látványosság, amely oly szükséges a társadalom érdeklődése szempontjából, talán a bűnösre nézve is vigasz. A közönség kíváncsi volt, amilyen ilyen alkalmakkor lenni szokott, és amilyen lesz is mindaddig, míg meg nem reformálják az erkölcsöket Franciaországban és be nem látják az emberek, hogy a közönségnek mint hallgatóságnak megtűrése a teremben, nem egyértelmű a nyilvánossággal és hogy a tárgyalások nyilvánossága a legtöbbször büntetést jelent, amelyet a törvényhozónak eszéágában sem volt kiróni. Az erkölcsök gyakran kegyetlenebbek a törvényeknél. Az erkölcsök maguk az emberek, ám a törvény az ország gyepője kell hogy legyen. Az erkölcsök, noha gyakran nincs értelmük, a törvény fölé kerekednek. Csődület támadt a palota körül. Mint minden híres pernél, az elnök kénytelen volt katonaságot kirendelni az ajtó elé. A korlát mögött álló hallgatóság a fulladásig szorongott. Granville, Michu védője, Bordin, aki Simeuse-éket és egy troyes-i ügyvéd, aki Hauterres-éket és Gothardot, a legkevésbé kompromittált vádlottakat védte, már az ülés megnyitása előtt helyükön voltak és arcukon bizakodás tükröződött. Ahogy az orvos nem árulja el aggodalmait betege előtt, az ügyvéd is mindig reményteljes ábrázatot mutat védencének. Ez ama ritka esetek egyike, midőn a hazugság erény. Mikor a vádlottak beléptek, jóindulatu suttogás támadt a négy fiatalember láttára, akik a nyugtalanságban töltött háromheti fogságtól kissé halaványak voltak. Az ikrek rendkívüli hasonlatossága óriási feltűnést keltett. Talán mindenki arra gondolt, hogy a természetnek különös kegyelme hozhatta csak létre ezt a ritka jelenséget és titkon mindenki hajlandó lett volna jóvátenni, amit a sors ellenük vétett. Nemes, egyszerű, a legkevésbé sem szégyenkező, de nem is kihívó magatartásuk nagyon meghatotta a nőket. A négy nemes és Gothard ugyanugy volt öltözve, mint letartóztatásuk idején, Michu azonban, akinek ruhái a bűnjelek közé tartoztak, legjobb köntösét vette fel: kék kabátot, Robespierre-szabású barna bársonymellényt és fehér nyakkendő. A szegény embernek vezekelnie kellett ellenszenves külsejéért.

Ha csak rátekingett világos sárga szemével a gyülekezetre, ha csak meg is moccan, az irtózat suttogása futott végig a termen. A hallgatóság Isten ujját vélte felismerni abban, hogy ide került a vádlottak padjára, ahová apósa annyi áldozatát ültette volt. Ez az igazán nagy ember ironikus mosolyt fojtott el, midőn gazdáira nézett. Mintha azt mondta volna nekik: Csak ártok itt nektek! Az öt vádlott meleg üdvözlét váltott védőivel, Gothard még most is hülyének tette magát.

A védők tiltakozása után, akik nagy körültekintéssel gyakorolták ezt a jogukat (a közelükben ülő Chargeboeuf marquis tájékoztatása alapján), megalakult a bíróság, felolvasták a vádhatározatot és elkülönítették a vádlottakat, hogy egyenkint hallgassák ki őket. Mindannyian figyelemreméltó egyértelműséggel vallottak. Jókor reggel kilovagoltak az erdőbe, egy óra felé kerültek haza Cinq-Cygne-be reggelizni; étkezés után, három órától félhatig ismét az erdőben jártak.

Mindegyik vádlottra nézve ez volt a közös alap, amelynek változatai az egyesek külön-külön helyzetéből folytak. Midőn az elnök felszólította a két Simeuse-t, okolnák meg, miért mentek el oly korán hazulról, mindketten azt vallották, hogy visszatérésük óta foglalkoztak Gondreville visszavásárlásának tervével, s az volt a szándékuk, hogy mielőtt az előző nap megérkezett Malinnal tárgyalásba bocsátkoznának, unokatestvérükkel és Michuvel ajánlatuk megalapozása végett felbecsülik előbb az erdőt. Időközben a két Hauteserre, unokatestvérük és Gothard arra a farkasra vadásztak, amelyet a környékbeli emberek láttak a napokban. Ha a bíróság igazgatója éppoly gonddal állapította volna meg az ő lovaik nyomát az erdőben, mint azokét, akik a gondreville-i parkban jártak, bizonyítékok állanának rendelkezésükre, hogy jó messze jártak a kastélytól.

A két Hauteserre kihallgatása megerősítette Simeuse-ék vallomását és összhangban volt a vizsgálatkor tett állításaikkal. Annak szüksége, hogy kilovaglásukat megokolják, mindegyik vádlottat arra a gondolatra vezette, hogy a vadászattal takarózzanak. Nehány nappal azelőtt a parasztok farkast jeleztek az erdőben, és ez mindegyiküknek jó ürügyül szolgált.

A közvádoló azonban ellenmondásokat talált első kihallgatásuk, mely szerint valamennyien együtt vadásztak és a tárgyaláson elhangzott vallomásuk közt, amely szerint a két Hauteserre s Laurence vadászni voltak, míg Simeuse-ék az erdőt becsülték fel.

Granville arra utalt, hogy a bűntényt csak két óra és félhat között követték el, hitelt kell tehát adni a vádlottaknak, amidőn azt adják elő, mivel töltötték a délelőttöt.

A vádló azt válaszolta, hogy a vádlottaknak érdekében áll, hogy a szenátor elrejtésének előkészületeit eltitkolják.

A védelem ügyessége ekkor mindenkinek szemébe ötlött. A bírák, az esküdtek, a hallgatóság csakhamar megértették, hogy várakozásuk ellenére heves küzdelem fog a győzelemért kifejlődni. Mintha Bordin és Granville mindent előrelátott volna. Az ártatlanság világosan és meggyőzően tartozik számot adni cselekedeteiről. A védelemnek tehát az a feladata, hogy valószínű regényt állítson a vád valószínűtlen regényével szembe. A védőre nézve, aki ártatlannak tekinti védencét, a vád mesévé válik. A négy nemes kihallgatása meglehetősen az ő javukra magyarázta ki a dolgokat. Eddig rendben is volt minden. Hátra volt azonban még Michu kihallgatása, akinek vallomása körül vihar kerekedett. Most értették csak meg, miért vállalta Granville inkább a szolgáló védelmét, mint gazdáját.

Michu bevallotta, hogy megfenyegette Mariont, de tagadta a fenyegetés állítólagos hevességét. Arra nézve, mintha Malinra leselkedett volna, azt mondta, hogy véletlenül épp az erdőben járkált akkor, s a szenátor és Grévin nyilván megijedhettek puskája csövétől, azt gondolva, hogy rájuk céloz vele, bár egyáltalán nem volt támadó szándéka. Utalt arra, hogy az olyan ember, aki nem szokott vadászni, este könnyen azt hiheti, hogy reá céloznak a puskával,

akkor is, ha az vállra van vetve. Azt az állapotot, amelyben ruhái letartóztatásakor voltak, azzal magyarázta, hogy hazatérőben elesett a résben.

- Nem láttam már az utat a szürkületben és ugyszólván legurultam a töltésről, a kövek pedig rám omlottak, midőn beléjük kapaszkodtam, hogy a mélyuton feljussak.

Ami a gipszet illeti, amelyet Gothard vitt neki, most is, mint minden vallatásakor, azt felelte, hogy az a mélyut korlátja egyik cölöpének megerősítésére szolgált.

A közvádoló és az elnök magyarázatot kívánt tőle arra nézve, hogy került a kastélymelletti részhez, ha a mélyut fölött huzódó korlát cölöpjén dolgozott? Hisz a zsandárok meg a mezőőr is amonnan hallották jönni. Michu azt mondta, hogy Hauteserre ur szemrehányásokat tett neki, amiért nem végezte el ezt a kis javítást, amelyet azért tartott olyan fontosnak, hogy perbe ne keveredjenek az ut miatt a községgel; elment tehát hozzá, hogy a korlát karbahozását bejelentse neki.

Hauteserre csakugyan korlátot helyeztetett a mélyut fölé, így akarta megakadályozni, hogy a község elbirtokolja azt. Michu, mikor látta, mily fontos szerep jut ruhái állapotának és a gipsznek, amelyet nem lehetett letagadni, ezt a kibuvót találta ki. Ha az igazságszolgáltatásban a valóság gyakran meséhez hasonlít, a mese is gyakran nagyon hasonló a valósághoz. Mind a védő, mind a vádló nagy jelentőséget tulajdonított ennek a körülménynek, amely mind a védő erőfeszítései, mind a vádló gyanuja következtében elsőrendű fontosságúvá vált.

A tárgyaláson Gothard, akit kétségkívül Granville oktatott ki, bevallotta, hogy Michu hozatta el vele a gipszes zsákokat. Eleddig mindig sirvafakadt, valahányszor kérdéseket intéztek hozzá.

- Mi az oka, hogy sem maga, sem Gothard nem vezette a békebirót és a mezőőrt azonnal ahhoz a korláthoz? - kérdezte a közvádoló.

- Soha sem hittem, hogy főbenjáró vádat emelhetnek ellenünk, - szólt Michu.

Gothard kivételével valamennyi vádlottat kiküldték. Mihelyt Gothard magára maradt, az elnök lelkére beszélt, hogy a saját érdekében mondja meg az igazságot, állítólagos hülyeségének ugyanis befellegzett már. Az esküdtek közül senki sem hisz gyengeelméjűségében. Ha a bíróság előtt hallgat, súlyos büntetésnek teszi ki magát, míg ha igazat mond, valószínűleg kiszabadul a csávából. Gothard sirt, habozott, végül is azt mondta, hogy Michu megkérte, hozna neki néhány zsák gipszet, de minden alkalommal találkozott vele a majorja előtt. Megkérdezték, hány zsákkal vitt?

- Hárommal, - volt a válasz.

Vita fejlődött ki Gothard és Michu között arra nézve, vajjon a három zsákba beszámítandó-e az, amelyet letartóztatásakor hozott, ami kettőre szállítaná le a zsákok számát, vagy pedig az utolsón kívül még háromról van-e szó. Ez a vita Michu javára dőlt el. Az esküdtek úgy látták, hogy csak két zsákot használtak fel; Bordin és Granville jónak látták jóllakatni őket gipszszel és úgy kifárasztani a vallatással, hogy utoljára egy kukkot se értsenek az egészből. Granville előadta következtetéseit, amelyeknek az volt a célzata, hogy a korlát állapotának megvizsgálása végett küldjenek ki szakértőket.

- A bíróság igazgatója, - mondta a védő, - beérte azzal, hogy kimenjen a hely színére, nem annyira azért, hogy szigorú szakértői szemlét tartson ott, hanem inkább azért, hogy Michu kibuvóját felismerje; szerintünk azonban nem teljesítette kötelességét és mulasztása a mi javunkra irandó.

A törvényszék csakugyan szakértőket küldött ki; hogy megállapítsák, vajjon a korlát egyik cölöpét ujonnan állították-e fel? A közvádló a maga részéről még a szakértői szemle előtt hasznót akart huzni ebből a körülményből.

- Hogy lehet az, - szólt Michuhöz, - hogy olyan későn fogott hozzá a munkához, hat és hét óra közt, amikor már sötétedni szokott?

- Hauteserre ur nagyon összeszidott.

- Ámde, - folytatta a közvádló, - ha a korláthoz használta fel a gipszet, vályuval és vakolókanállal kellett dolgoznia. Már most ha oly sietve ment el Hauteserre urhoz, elmondani neki, hogy teljesítette parancsát, lehetetlen megmagyaráznia, miért hozott Gothard még azután is gipszet. Hiszen magának el kellett mennie majorja előtt, akkor pedig le kellett tennie szerzőségeit és szólhatott volna Gothardnak.

Ezek a lesújtó érvek szörnyű csendet idéztek elő a hallgatóság soraiban.

- Vallja csak be, - szólt a vádló, - hogy nem is cölöpöt ástott be a földbe.

- Csak nem gondolja, hogy a szenátort ástam el? - kérdezte Michu mélységes ironiával.

Granville formálisan felszólította a közvádlót, hogy magyarázkodjék ki e pontra nézve. Michut azzal vádolják, hogy elhurcolta, elrejtette a szenátort, szó sem eshetik tehát gyilkosságról. Ez a felszólalás rettentőt nyomott a latban. A IX. év brumaire-jének törvénykönyve megtiltotta a közvádlónak, hogy bármely új vádponttal lépjen fel a tárgyaláson: semmiség terhe alatt tartozott a vádhatározathoz alkalmazkodni.

A közvádló azzal vágott vissza, hogy Michunek, a merénylet főszerzőjének, aki gazdái érdekében magára vállalta az egész felelősséget, szüksége lehetett arra, hogy elzárja annak a még ismeretlen helynek bejáratát, ahol a szenátor senyved.

Michut feldühítették a keresztkérdések, Gothard vallomása, mely ellenmondásba keverte; ráűtött öklével a vádlottak emelvényének mellvédjére és így szólt:

- Semmi részem sincs a szenátor elhurcolásában! Hajlandó vagyok azt hinni, hogy ellenségei egyszerűen elzárták. De ha előkerül, meglátják, hogy a gipsznek semmi szerepe sem volt az egész ügyben.

- Jól van, - szólt a közvádlóhoz az ügyvéd, - többet tett védencem érdekében, mint mindaz, amit én elmondhattam volna.

Ez után a merész kijelentés után, amely meglepte az esküdteket és előnyére vált a védelemnek, berekesztették az első tárgyalást. A város ügyvédjei és Bordin lelkesen üdvözölték a fiatal védőt. A közvádló, akit ez a kijelentés nyugtalanított, attól félt, hogy kelepcebe került és csakugyan belement a védők által igen ügyesen kivetett hálóba, amelyhez Gothard bámulatosan játszott el szerepét. A város rossz nyelvei azt mondták, hogy kigipszelték az ügyet, hogy a közvádló beleesett a gipszbe és hogy Simeuse-ék oly fehérek lettek, mint a gipsz. Franciaország a tréfák országa. Tréfát faragnak itt mindenre: tréfa terem a verpadon, a Berezinánál, a barrikádokon, és bizonyára akadnak majd franciák, akik az utolsó ítélet törvényszéke előtt is tréfálkozni fognak.

Másnap a terhelő tanukat hallgatták ki: Marionnét, Grévinnet, a szenátor komornyikját, Violette-et, akiknek vallomásai könnyen érthetők a történetek után. Mindannyian felismerték az öt vádlottat, kisebb-nagyobb tétovázással a négy nemes szerepét, de teljes határozottsággal Michuét illetőleg. Beauvisage megismételte Robert d'Hauteserre kifakadását. A paraszt, aki a borjut akarta megvenni, elmondta Cinq-Cygne kisasszony kijelentéseit. Kihallgatták a szakértőket, akik megerősítették a patkónyomok és a négy nemes lova patkóinak összehasonlításáról beadott jelentésüket, hogy ugyanis azok, mint a vádban foglaltatik, tökéletesen

hasznók. Ez a körülmény természetesen heves vitára indította Granvillet és a közvádlót. A védő kikérdezte a cinq-cygne-i kovácsot és sikerült a tárgyaláson bebizonyítania, hogy néhány nappal korábban a környéken ismeretlen egyének hasonló patkókat verettek lovaikra. Egyébiránt a kovács azt is kijelentette, hogy nemcsak a cinq-cygne-i kastély lovait szokta ilyen patkókkal vasalni, hanem rajtuk kívül sokakét még a kerületben. Ráadásul meg még az is kiderült, hogy Michu lovát legutóbb különös véletlen folytán Troyesban patkolták, és ennek a patkónak nyoma nem volt a parkban megállapított nyomok között fellelhető.

- Michu hasonmása alkalmasint nem tudott erről, - szólt Granville az esküdtekre nézve - és a vád nem bizonyította be, hogy a tettesek a kastély lovait használták.

Granville Violette vallomásaiba is belekapaszkodott. Hogy állithatta, hogy a kastélyból valók voltak a lovak, mikor csak távolról és hátulról látta azokat! A védő hihetetlen erőfeszítései ellenére a pozitív tanuvallomások tömege kudarcra fenyegette Michut. A védő és a hallgatóság, a törvényszék és az esküdtek, mindnyájan érezték, ahogy a védelem már eleve érezte, hogy a szolga bűnössége maga után vonja a gazdákét. Bordin helyesen állapította meg a per csomópontját, midőn Michu védelmét Granville-re bízta, csak hogy a védelem ezzel titkait is elárulta. Csakugyan, mindaz, ami a volt gondreville-i ispánra vonatkozott, izgatón érdekes volt. Michu egyébiránt nagyszerűen tartotta magát. A tárgyalások alatt összeszedte minden szellemességét, amivel csak a természet felruházta, és annak láttára a közönség elismerte felsőbbbségét; ámde, csudálatos! csak annál is inkább őt tartották a merénylet értelmi szerzőjének. Ugy látszott, mintha a mentő tanúk, akik az esküdtek és a törvény szemében kevésbé voltak komolyak a vád tanuínál, csak kötelességüket teljesítették volna, és csakis a lelkiismeret megnyugtató végett hallgatták meg őket. Sem Marthet, sem Hauteserret, sem feleségét nem eskették meg vallomásukra, ugyancsak a cselédjeiket, Catherinet és Durieu-ékét sem. Hauteserre valóban azt mondta, hogy megparancsolta Michunek a kidőlt cölöp felállítását. A szakértők felolvasták jelentésüket és nyilatkozatuk megerősítette az öreg nemes vallomását, de egyúttal a bíróság igazgatójának malmára is hajtották a vizet, midőn kijelentették, hogy a munka végrehajtásának időpontját lehetetlen meghatározni: husz hét is eltelhetett azóta, épp úgy, mint husz nap. Cinq-Cyghe kisasszony megjelenése a legélénkebb érdeklődést keltette, de midőn huszonhárom nap múltán most a vádlottak padján látta viszont szeretteit, oly erős megindultság vett rajta erőt, hogy mindenki bűnösnek hitte. Roppant vágyat érzett, hogy az ikrekhez szegődjön és - mint utóbb mondta - minden erejét meg kellett feszítenie, hogy türtőztesse dühét, amely arra ösztökölte, hogy belefojtsa a szót a közvádlóba, s ő maga is unokatestvérei sorsára jusson. Naivan mondta el, hogy midőn Cinq-Cygne-be visszatért és füstöt látott a parkban, tűzvészre gondolt. Eleinte azt hitte, hogy ez a füst gaz elégetéséből származik.

- Utóbb azonban, - folytatta Laurence, - olyasvalamire lettem figyelmes, amit az igazságszolgáltatásnak is figyelmébe ajánlok. Lovaglórúhám sujtásait és nyakfodrom ráncait a szél égett papírfoszlányokkal hordta tele.

- Magasra csapott a füst? - kérdezte Bordin.

- Igen, - válaszolt Cinq-Cygne kisasszony, - azt kellett hinnem, hogy tűz ütött ki.

- Ez megváltoztathatja a per képét, - szólt Bordin, - kérem a törvényszéket, vizsgálta meg azonnal a tűz színhelyét.

Az elnök elrendelte a vizsgálatot.

Grévint, akit a védők kívánságára visszahittak, kikérdezték erre a körülményre nézve, de ő kijelentette, hogy mitsem tud róla. Bordin és Grévin azonban olyan pillantásokat váltottak egymással, amelyek elárulták, hogy beleláttak egymás kártyáiba.

- Itt van a kutya eltemetve, - gondolta magában a vén prókátor.

- Nyomon vannak, - állapította meg hangtalan a jegyző.

A két ravasz róka egyformán jól tudta, hogy a vizsgálat felesleges. Bordin meg volt győződve, hogy Grévin hallgatni fog, mint a megholt, Grévin pedig dicsérte az eszét, amiért a tűz nyomait eltüntette. Hogy elintézzék ezt a pontot, amely a tárgyalásnak csak járuléka volt és gyerekesnek tűnhetnék, ha nem volna olyan elsőrendű jelentőségű annak az igazolásnak szempontjából, amellyel a történelem e fiatalembereknek tartozik, a szakértők és Pigoult, akiket a park megvizsgálására kiküldtek, kijelentették, hogy sehol setnmi nyomát nem találják a tűznek. Bordin megidéztetett két munkást, akik azt vallották, hogy a felügyelő parancsára felásták a rétnek azt a részét, ahol a fű el volt égve, azt mondták azonban, hogy nem figyelték meg, mit tüzelhettek ott el. A felügyelő, akit a védők indítványára újra kihallgattak, azt mondta, hogy éppen akkor, midőn Arcisba indult megnézni a maskarát és elhaladt a kastély előtt, a szenátor megparancsolta neki, hogy a rétnek ezen a részén dolgoztasson, amely a szenátornak reggeli sétája közben szemébe tünt.

- Gazt, vagy papirost égettek el ott?

- Semmi olyast sem láttam, ami arra vallana, mintha papirosokat égettek volna el, - válaszolt a felügyelő.

- De végtére is, - mondták a védők, - ha gazt égettek el, valakinek csak oda kellett azt vinnie és fel kellett gyújtania, nemde?

A cinq-cygne-i plebános és Goujet kisasszony vallomása kedvező benyomást keltett. Midőn a kastélyból hazafelé igyekeztek, látták, amint a négy ifju és Michu a kastélyból az erdőbe lovagolt. Goujet abbé állása és jelleme súlyt adott szavainak.

A közvádlnak, aki meg volt róla győződve, hogy az ítélet marasztaló lesz, olyan vádbeszédet mondott, aminők az ilyen beszédek rendesen lenni szoktak. A vádlottak Franciaország, az intézmények és törvények javíthatatlan ellenségei. Szeretnek a zavarosban halászni. Ámbár bele voltak keverve a császár élete ellen intézett merényletekbe és Condé hadseregéhez tartoztak, a nagylelkű uralkodó törölte őket az emigránsok lajstromáról. Ime, így fizettek meg kegyességéért. Azok a szónokias szólamok következtek ezután, amelyeket a Bourbonok nevében a bonapartisták ellen annyiszor elismételtek, és amelyeket most a császár nevében vágtak meg újra a republikánusok és legitimisták fejéhez. Ezek a közhelyek, amelyeknek tartós uralom idején meg volna az értelmük, legalább is komikusaknak fognak feltűnni, ha a történelem változó korszakaiban változatlanul találkozunk velük minduntalan az államhatárolom képviselői részéről. Róluk is elmondhatjuk azt a régebbi hullámlásokról eredő mondást: A cégér ugyan változott, de a bor csak a régi maradt! A közvádlnak, aki egyébként a császárság legjelesebb főügyészeinek egyike volt, a büntetést a visszatért emigránsok ama szándékának tulajdonította, hogy javaik elbitorlása ellen tiltakozzanak. Meglehetősen sikerült a hallgatóságot megindítania a szenátor helyzete tekintetében. Azután csoportosította a bizonyítékokat, a fél-bizonyítékokat s a lehetőségeket, oly tehetséggel, amelyet buzgalmának biztos jutalma még inkább fokozott, és nyugodtan ült le, várva a védők beszédeinek kereszttüzét.

Granville csak ez egyetlen alkalommal szerepelt védőként bűnügyben, de ez az egy szereplése ismertté tette nevét. Első szavával megtalálta védőbeszédéhez az ékesszólásnak azt a lendületét, amelyet ma Berryernél csudálunk. Azután meg rendíthetetlenül hitt a vádlottak ártatlanságában, már pedig a meggyőződés a szó leghatalmasabb rugóinak egyike. Védőbeszédének, amelyet az akkori újságok a maga egészében közöltek, főpontjai a következők voltak: Elsősorban is valódi világításában mutatta be Michu egész életét. Szép volt ez az élet, a legnemesebb érzelmek csendültek össze benne, s a hallgatóságban rokonszenvet ébresztettek. Annak láttára, hogy ez az ékesszóló hang igazságot szolgáltat neki, egyszerre csak

könnyek tolultak Michu sárga szemébe és végigperegtek rettenetes ábrázatán. Akkor tűnt ki a maga valódi mivoltában: egyszerű és ravasz ember volt, mint egy gyerek, de olyan ember, akinek élete csak egyetlen gondolatot ismer. Egyszerre érthetővé vált egész lénye, főleg a könnyei révén, amelyek megindították még a bírakat is. Az ügyes védő felhasználta az érdeklődésnek ezt a nyilvánulását, hogy a vádpontok megvitatásába behatoljon.

- Hol a corpus delicti? hol a szenátor? - kérdezte. - Azzal vádolnak bennünket, hogy bebörtönöztük, sőt kövekkel és gipsszel befalaztuk! De hiszen akkor csak mi tudhatjuk, hogy hol van, minthogy pedig huszonhárom napja börtönben tartanak bennünket, élelem híján ezóta éhen kellett halnia. Gyilkosok vagyunk és mégsem emeltek ellenünk gyilkosság miatt vádat. Ha azonban él a szenátor, akkor cinkostársaink kell hogy legyenek. Ámde, ha így volna, miért ne hoznánk akkor ide a szenátort, hogy tanuságot tegyen mellettünk! Azok a szándékok, amelyeket nekünk tulajdonítanak, ugyanis meghiusultak már, miért súlyosbitanók hát helyzetünket haszontalanul? Bűnbánattal elnyerhetnők a meghiusult bosszu bocsánatát, hihető-e hát, hogy mégis továbbra fogva tartunk valakit, akinek rabságából semmi hasznunk nem lehet? Hagyjon békét nekünk a gipsszel, nem bizonyít az semmit, - szólt a közvádlóhoz, - mert vagy együgyű bűnösök vagyunk, amit aligha hisz, vagy ártatlanok, oly körülmények áldozatai, amelyek nekünk époly megmagyarázhatatlanok, mint önnek! Inkább azt kutassák, miféle iratokat égettek el a szenátornál. A mieinknél erőszakosabb érdekekről van itt szó: ez az egyetlen magyarázata a szenátor elhurcolásának.

A védő csudálatos ügyességgel fűzte tovább feltevéseit. Hangsúlyozta a mentő tanúk jellemét, mély vallásosságukat, a jövőről, az örökké tartó büntetésekről való meggyőződésüket. A fenkölséggig emelkedett és mély megindulást váltott ki.

- Hogyan! - folytatta beszédét, - ezek a bűnösök nyugodtan ebédelnek és csak unokatestvérük révén értesülnek a szenátor elhurcolásáról. Mikor a zsandártiszt módot akar nekik nyújtani arra, hogy az egésznek véget vessenek, nem akarják kiadni a szenátort, azt sem tudják, mit akarnak tőlük!

Valami titokzatos ügyet sejtetett a védő, amelynek kulcsa az idő kezében van és az idő fogja ezt az igazságtalan vádat leleplezni. Erre a térre lépve merész és szellemes fordulattal feltételezte, hogy ő maga is esküdt, elmondta esküdttársaival folytatott eszmecserejét, riasztó színekkel festette le, milyen boldogtalanság szakadna rá, ha igazságtalan ítéletnek lenne okozója, ha későn eszmélne rá a tévedésre. Oly megrázón ecsetelte lelkifurdalásait és oly erővel fejtegette azokat a kételyeket, amelyeket a védőbeszéd keltene benne, hogy könnyű szorongást idézett elő az esküdtekben.

Az esküdtek nem tompultak még el az ilyesfajta szónoklatok iránt; akkor még az ujság varázsa volt meg bennük és a bíróság megrendült tőle. Granville izzó védőbeszéde után az esküdteknek végig kellett még hallgatniuk az elmés és ravasz prókátort, aki új szempontokat sorakoztatott fel, utalt a per minden homályos részletére, és arra, mennyire megfejthetetlen az egész ügy. Módszere a szellemre és értelemre hatott, míg Granville a szívhez és képzelethez szólt. Szóval, oly komoly meggyőződéssel hálózta be az esküdteket, hogy a közvádló összedőlni látta a maga épületét. Oly világossá vált ez, hogy a két Hauteserre és Gothard ügyvédje az esküdtek bölcsességére bízta magát, úgy találván, hogy védenecével szemben ugyanis el kell hogy ejtsék a vádat. A vádló azt kívánta, hogy az esküdtek választát másnapra halasszák. Bordin, aki az esküdtek szeméből felmentést olvasott ki, ha a védőbeszéd hatására alatt határozóznának, jogi és ténybeli érvekkel hiába ellenezte, hogy még egy éjszaka aggodalmi gyötörhessék ártatlan védenecék szívét. A törvényszék másképp határozott.

- Az én szememben a társadalom érdeke felér a vádlottakéval, - mondta az elnök. - A törvényszék vétene a méltányosság követelményei ellen, ha megtagadná a védelem hasonló kívánságát, teljesítenie kell tehát a vádét is.

- Minden csak a szerencsétől függ, - szólt Bordin, védenecire nézve. - Ma este felmenthetik, holnap elítélhetik önöket.

- Bárhogy legyen is, csak hálával és köszönettel tartozunk önöknek, - felelte az idősebb Simeuse.

Cinq-Cygne kisasszonynak könnyek szöktek a szemébe. A védők nyilvánította kételyek után már nem hitt ily sikerben. Szerencsét kívántak neki és mindenki azt jósolta, hogy unokatestvéreit fel fogják menteni. Erre az ügyre azonban még a legcsattanósabb, legvégzetesebb és legváratlanabb meglepetés várt, amely valaha bünperre várhatott!

A Granville védőbeszédét követő napon, öt órakor reggel a troyes-i országuton találtak rá a szenátorra. Ismeretlen megszabadítói álmában vették le bilincseit és most Troyes-ba igyekezett, mitsem tudva a perről, se arról, hogy nevét egész Európa visszhangozza, boldogan szitta be a levegőt. Az az ember, aki a dráma sarkpontja volt, épp annyira elbámult azon, amit elmondtak neki, mint ahogy láttára elbámultak azok, akik vele találkoztak. A bérlő odakölcönözte neki kocsiját és gyorsan Troyes-ba hajtottak a prefektushoz. A prefektus azonnal értesítette a bíróság igazgatóját, a kormánybiztost és a közbírókat, akik Gondreville gróf elbeszélése alapján Marthet, Durieu-ék házából, még ágyából ráncigálták elő, mialatt a bíróság igazgatója elfogatási parancsot fogalmazott és bocsájtott ki ellene. Cinq-Cygne kisasszonyt, aki csak kezesség ellenében volt szabadlábon, szintén az álom ama ritka perceinek egyikéből ragadták ki, amelyekben állandó aggodalmai közepette része volt, és a prefekturára vitték, hogy kihallgassák. Parancs ment a börtön igazgatójához, hogy a vádlottak senkivel, még az ügyvédekkel se érintkezhessenek. Tíz órakor arról értesült az összegyűlt tömeg, hogy a tárgyalást délután egy órára halasztották.

Ez a meglepetés, amely összeesett a szenátor kiszabadulásának, Marthe és Cinq-Cygne kisasszony letartóztatásának hírével és a vádlottakkal való érintkezés eltiltásával, rémülettel töltötte el Chargeboeuf marquist. Az egész város és a kíváncsiak serege, akik a tárgyalásra Troyes-ba özönltek, a hírlapok gyorsírói, sőt maga a nép is könnyen érthető izgalomban voltak. Goujet abbé tíz óra tájt felkereste Hauteserre-éket és a védőket. Éppen reggeliztek, már ahogy hasonló körülmények közt reggelizni lehet; a plebános félrevonta Bordint és közölte vele Marthe vallomását és a neki küldött levél töredékeit. A két védő egymásra nézett, aztán Bordin így szólt a plebánoshoz:

- Szót se többet! úgy látszik, mindennek vége, de vágjunk legalább jó képet a rossz játékhoz!

Marthenak nem volt annyi lelkiereje hogy a hatóság igazgatója és a közbíró egyesült támadásának ellenállhatott volna. Egyébiránt bőséges bizonyítékok voltak ellene. A szenátor utasítására Lechesneau elküldött a kenyér héjáért, amelyet Marthe legutóbb a szenátornak vitt, és amelyet Malin az üregben hagyott, továbbá az üres üvegekért és egyéb tárgyakért. A fogság hosszú órái alatt Malin sokat töprengett helyzetén és adatokat keresett, amelyek ellenségei nyomára vezethetnék; megfigyeléseit természetesen közölte az igazgatóval. Michu ujonnan épült majorjában új sütőkemencének kellett lennie és a téglák, amelyeken a kenyér nyugodott, hézagaikkal valamiféle rajzot adtak. Így tehát arra nézve, hogy kenyere ebben a kemencében sült-e, úgy lehetett bizonyítékot találni, ha lenyomatot készítenek a kemence aljáról, amelynek vonalai a kenyérhéjon ismétlődnek. Az üvegek is, amelyek zöld viasszal voltak lepecsételve, kétségkívül hasonlóak voltak a Michu pincéjében levő üvegekhez. Ezek a finom megfigyelések, amelyek alapján a békebíró Marthe jelenlétében a nyomozást végezte, a szenátor által előrelátott eredményre vezettek. Marthe, annak a látszólagos előzékenységnek áldozata, amellyel Lechesneau, a közbíró és a kormánybiztos értésére adták, hogy csakis teljes vallomás mentheti meg férje életét, abban a pillanatban, midőn a nyilvánvaló bizonyítékok rázudultak, bevallotta, hogy a rejtekhelyet, amelybe a szenátort dugták, csak Michu és Simeuse és Hauteserre urak ismerték, és hogy ő vitt három izben, éjnek idején élelmiszereket a

szenátornak. Laurence, akit a rejtekhelyre nézve kikérdeztek, kénytelen volt bevallani, hogy Michu fedezte azt fel és még jóval a merénylet elkövetése előtt mutatta meg neki, hogy oda rejtse el a nemeseket a rendőrség üldözése elől.

Mihelyt ezek a kihallgatások befejeződtek, értesítették a bíróságot és az ügyvédek, hogy a tárgyalást folytatják. Három órákor az elnök megnyitotta az ülést és bejelentette, hogy a tárgyalás új alapokon fog újból megindulni. Az elnök felmutatott Michu előtt három boros üveget és megkérdezte, vajjon a saját üvegeinek ismeri-e el azokat, egyúttal pedig rámutatott arra, hogy két üres üvegen ugyanolyan pecsétviasz van, mint azon a telt üvegen, amelyet dél előtt a békebíró, felesége jelenlétében foglalt le a majorban. Michu nem akarta sajátjainak elismerni az üvegeket, az esküdtek azonban kellőképpen méltányolták ezeket az új bizonyítékokat, midőn az elnök megmagyarázta, hogy az üres üvegeket azon a helyen találták, ahol a szenátort fogva tartották. Mindegyik vádlottat kihallgatták a kolostor romjai alatt rejlő üregre nézve. Valamennyi terhelő és mentő tanu újabb tanuvallomása után a tárgyalás során megállapítást nyert, hogy ezt a rejtekhelyet, amelyet Michu fedezett fel, csak ő, Laurence és a négy nemes ismeri. Képzeltető, milyen hatást gyakorolt a hallgatóságra és az esküdtekre, midőn a közvádó bejelentette, hogy az az üreg, amelyet csakis a vádlottak és két tanu ismertek, szolgált a szenátor börtönül. Elővezették Marthet. Megjelenése a legélénkebb aggodalmat váltotta ki a hallgatóságból és a vádlottakból. Granville felállt, hogy tiltakozzék a férje ellen tanuskodó feleség kihallgatása ellen. A közvádó megjegyezte, hogy saját vallomásai alapján Marthe cinkostártnak tekintendő: nem kell esküt tennie, sem tanuskodnia, csakis az igazság érdekében kell kihallgatni őt.

- Elég egyébiránt, ha csak a bíróság igazgatója előtt történt kihallgatását olvassuk fel, - mondta az elnök, aki az irnokkal felolvastatta a reggel felvett jegyzőkönyvet. - Megerősíti ezeket a vallomásokat? - kérdezte az elnök.

Michu feleségére nézett és Marthe, aki megértette tévedését, elájult erre a pillantásra. Tulzás nélkül mondhatjuk, hogy a villám sujtott le a vádlottak padjára és védőikre.

- Sohasem irtam a börtönből feleségemnek és a börtön egyetlen alkalmazottját sem ismerem, - szólt Michu.

Bordin átadta neki a levél töredékeit. Michu csak egy pillantást vetett rájuk és felkiáltott:

- Hamisították az írást!

- A tagadás az utolsó menedéke, - szólt a közvádó.

Erre, a fogadtatására előirt szertartásokkal, bevezették a szenátort. Belépése szinpadi csattanó volt. Malin, akit a hatóság emberei, könyörület nélkül e szép urilak egykori tulajdonosai íránt, Gondreville grófnak szólitottak, az elnök felszólitására hosszasan és a legnagyobb figyelemmel szemlélte a vádlottakat. Elismerte, hogy merénylőinek ruhái tökéletesen megegyeztek a nemesek ruháival, de kijelentette, hogy elhurcolása pillanatában érzékei sokkal erősebben megzavarodtak, semhogy állithatná, hogy csakugyan a vádlottak voltak a tettesek.

- Sőt mi több, - folytatta, - meg vagyok róla győződve, hogy ennek a négy urnak semmi része sincs a dologban. A kezek, amelyek az erdőben szememet bekötötték, érdesek voltak. Azért, - szólt Malin és Michu nézett, - inkább azt hinném, hogy egykori ispánom vállalta magára ezt a teendőt, kérem azonban az esküdt urakat, hogy mérlegeljék gondosan vallomásomat. Gyanum ebben a tekintetben igen felszines és a legkevésbé sem vagyok benne biztos. Ennek oka a következő. A két ember, aki hatalmába kerített, lóra ültetett, a mögé az ember mögé, aki szememet bekötötte és akinek haja éppoly vörös volt, mint Michu vádlotté. Akármilyen különös is megfigyelésem, szóvá kell tennem, mert a vádlottra nézve kedvező meggyőződésnek az alapja, és kérem a vádlottat, hogy ne ütközzék meg rajta. Mikor az ismeretlen hátához

voltam kötve, a gyors lovaglás ellenére is, éreznem kellett a szagát. Nos, én nem ismertem rá arra a szagra, amely Michu sajátja. Ami azt a személyt illeti, aki három izben élelmiszereket hozott nekem, bizonyos vagyok benne, hogy az a személy Marthe, Michu felesége. Az első alkalommal arról a gyűrőről ismertem reá, amelyet Cinq-Cygne kisasszonytól kapott, és elfelejtett ujjáról lehuzni. Az igazságszolgáltatás és az esküdt urak méltányolni fogják az ezekben a tényekben mutatkozó ellenmondásokat, amelyeket még magam sem tudok megmagyarázni magamnak.

Jóindulatu suttogás és egyértelmű helyeslés fogadta Malin vallomását. Bordin engedélyt kért a törvényszéktől, hogy néhány kérdést intézhessen ehhez a fontos tanuhoz.

- Azt hiszi tehát a szenátor ur, hogy fogságának más okai voltak, mint azok az érdekek, amelyeket a vád tulajdonít a vádlottaknak?

- Feltétlenül! - válaszolt a szenátor. - De nem ismerem ezeket az indító okokat, mert kijelentem, hogy husz napos fogságom alatt senkit sem láttam.

- Hiszi-e? - kérdezte a közbíró, - hogy gondreville-i kastélyában lehettek olyan feljegyzések, okmányok, értékek, amelyek Simeuse urak részéről házkutatást tettek volna szükségessé.

- Nem hiszem, - szólt Malin. - Képtelenségnek tartom, hogy ezek az urak erőszakkal igyekeztek volna hatalmukba keríteni azokat. Csak hozzám kellett volna fordulniok, hogy megkapják valamennyit.

- Szenátor ur nem égetett el iratokat a parkjában? - kérdezte hirtelen Granville.

A szenátor Grévinre nézett. Miután a jegyzővel gyors és ravasz pillantást váltott, amelyet Bordin felfogott, azt felelte, hogy nem égetett el semmit. Midőn a közbíró felvilágosítást kért tőle a parkbeli merényletről, amelynek majdnem áldozatul esett, és arra nézve, hogy nem tévedhetett-e a puszka irányát illetőleg, a szenátor azt felelte, hogy Michu akkor a fán ülve esett rá. Ez a válasz, amely megegyezett Grévin tanuvallomásával, mély benyomást keltett. A nemesek érzéketlenek maradtak ellenségük vallomásával szemben, amely nagylelkűséggel halmozta el őket. Laurence a legszörnyűbb kinokat szenvedte el és pillanatonként Chargeboeuf marquisnak kellett támogatni őt. Gondreville gróf kimenőben köszönt a négy nemesnek, akik nem viszonzták köszönését. Ez a nyilvánvaló gőg felháborította az eskütteket.

- Végük van, - sugta Bordin a marquis fülébe.

- Sajnos! megint csak a hajthatatlan büszkeségük miatt, - válaszolt Chargeboeuf.

- Feladatunk tulkönnyűvé vált, uraim, - szólt a közbíró felállva és az esküttekre nézve.

A két zsák gipsz felhasználását annak a vashorognak megerősítésével magyarázta, amelyre szükség volt, hogy fel lehessen akasztani az üreg ajtaját elzáró reteszt biztosító függőlakatot. Ennek leírása megvolt a reggel Pigoult által felvett jegyzőkönyvben. Könnyen bebizonyította, hogy csak a vádlottak tudtak az üreg létezéséről. A csodamódra feltárult új bizonyítékok segítségével kimutatta a védelem hazugságait, porrá zúzta minden érvét. 1806-ban még nagyon is közel voltak az 1793. év „legfőbb lényéhez”, semhogy az isteni igazságról lehessen beszélni: a vádló tehát elengedte az eskütteknek az istenség közbenjöttét. Végül azt mondta, hogy az igazságszolgáltatás szemmel fogja tartani az ismeretlen cinkostársakat, akik a szenátort kiszabadították, azután leült és bizakodva várta az ítéletet.

Az esküdték látták, hogy valami titok lappang az ügy mögött, mindannyian meg voltak azonban győződve, hogy e titokzatosságnak maguk a vádlottak az okai, akik rendkívül fontos magánérdekből elhallgatnak valamit.

Granville, aki előtt nyilvánvaló volt, hogy valami mesterkedés történt, szólásra emelkedett, de levertnek látszott, pedig nem annyira az újabb felmerült tanuvallomások sujtották le, mint

inkább az esküdtek szemmel láthatólag megváltozott magatartása. Tőle telhetőleg igyekezett felülmulni előző napi védőbeszédét. Ez a második védőbeszéd talán még logikusabb és tömörebb volt, mint az első. De érezte, hogy minden fáradozása csütörtököt mond az esküdtbírók ridegségével szemben, be kellett lássa, hogy hiába beszél! Rettenetes, dermesztő helyzet. Rámutatott arra, mennyire megerősíti a szenátornak mintegy varázslat útján, de bizonyára a vádlottak, vagy Marthe segédkezése nélkül történt kiszabadulása az ő első okfejtését. Tegnap a vádlottak bizonyára hihettek felmentésükben, ha pedig ahogy a vád feltételezi - tőlük függött csak, hogy a szenátort fogvatartsák vagy kieresszék, csak az ítélet után szabadították volna ki. Megértetni igyekezett, hogy csakis sötétben bujkáló ellenségeiktől eredhetett ez a meglepetés.

Különös! Granville csak a közvádlo és a tisztviselők lelkiismeretét zavarta fel, mert az esküdtek csupán kötelességből hallgatták végig. Maga a hallgatóság is, amely mindig a vádlottakkal tart, meg volt ezuttal győződve bűnösségükről. A gondolatoknak is megvan a maguk atmoszférája. A törvényszéki tárgyalásoknál a tömeg gondolatai ránehezedenek a bírakra és esküdtekre, és megfordítva. Belátva, hogy a közhangulat érezhetőleg megváltozott, a védő utolsó szavaiban a meggyőződése okozta ideges lelkesülésig jutott el.

- A vádlottak nevében előre is megbocsátom önöknek a végzetes tévedést, amelyet, úgy látszik, lehetetlen eloszlatnom! - kiáltott fel. - Mindannyian ismeretlen és machiavellikus hatalmak játékszerei vagyunk! Marthe Michu aljas álnokság áldozata, amire azonban a társadalom csak akkor fog rájönni, mikor az okozott bajok helyrehozhatatlanok lesznek.

Bordin a szenátor vallomásával fegyverkezett fel, midőn a nemesek felmentését kérte.

Az elnök annál pártatlanabban foglalta össze a tárgyalások eredményét, mert az esküdtek szemmel láthatólag meg voltak győzve. Sőt a vádlottak javára billentette a mérleget, midőn a szenátor vallomására hivatkozott. Ez az előzékenység nem ártott a vád sikerének. Este tizenegy órakor, az esküdtek fejének az egyes vádlottak bűnösségére adott különböző feleletei után, a törvényszék Michut halálra, a két Simeuse-t huszonnégy évi, a két Hauteserre-t tíz évi kényszermunkára ítélte. Gothardot felmentették. Az összes jelenlevők látni akarták az öt bűnös magatartását abban a végső pillanatban, midőn szabadon a törvényszék elé lépnek, hogy az ítéletet meghallgassák. A négy nemes Laurence-ra nézett, akinek száraz szeméből a vértanúk pillantása lángolt feléjük.

- Ha felmentő volna az ítélet, sirna örömeiben, - mondta az ifjabb Simeuse bátyjának.

Soha vádlottak derültebb arccal és méltóságosabb magatartással nem fogadtak igazságtalan ítéletet, mint e szörnyű cselszövény öt áldozata.

- Védőnk megbocsátott önöknek! - mondta az idősb Simeuse a törvényszéknek.

Hauteserre-né megbetegedett és három hónapig feküdt a Chargeboeuf-palotában. A derék Hauteserre békésen visszatért Cinq-Cygne-be, de belül szakadatlan emésztette a bánat, amelyet nála nem enyhíthettek már a fiatalság szórakozásai, és így gyakran az önfeledtség oly pillanatai lepték meg, amelyekből a plebános észrevehette, hogy a szegény apa még mindig a végzetes ítélet közvetlen hatása alatt áll. A szép Marthe fölött nem kellett itélkezni; husz nappal férje elítéltetése után meghalt a börtönben, Laurence karjai között, akinek gondjaiba ajánlotta fiát. Mihelyt az ítélet ismeretessé vált, a legnagyobb jelentőségű politikai események háttérbe szorították e per emlékét, és szó sem esett többé róla. A társadalom olyan, mint az óceán: vihar után visszanyeri nyugodt felszínét, szokott simaságát. A szerencsétlenség nyomát elborítják falánk érdekeinek hullámai.

Lelkének szilárdsága és unokatestvérei ártatlanságának tudata híján Laurence talán belepusztult volna a szörnyű csapásba, így azonban új bizonyítékait adta jelleme nagyságának, és

azzal a látszólagos derűtséggel keltette fel Granville és Bordin bámulatát, amellyel a legvégső szerencsétlenség ruházta fel a szép lelkeket. Virrasztott és ápolta Hauteserre-nét és naponta két órát töltött a börtönben. Arról beszélt, hogy feleségül megy egyik unokatestvéréhez, ha gályarabságra kerülnek.

- Gályarabságra! - kiáltott Bordin. - Hova gondol, kisasszony! Minden követ meg kell moztatnunk, hogy a császártól kegyelmet eszközöljünk ki számukra.

- Kegyelmet, egy Bonaparte-tól? - kiáltott Laurence irtózáttal.

A tisztas öreg prókátor szemüvege lecsuszott orráról, de elkapta, mielőtt leesett volna, és ránézett a fiatal grófnőre, aki most asszonyhoz hasonlított; most értette csak meg egész nagyságában ezt a jellemet; megragadta Chargeboeuf karját és így szólt hozzá:

- Marquis ur, siessünk Párisba és mentsük meg őket a grófnő segítségével!

Simeuse-ék, Hauteserre-ék és Michu fellebbezése volt az első ügy, amelyet a semmitő törvényszéknek kellett elbírálnia. Az ítéletet tehát szerencsére késleltették a törvény beiktatásának formaságai.

Szeptember vége felé, három tárgyalás után, amelyeket a védőbeszéd és a személyesen felszólaló Merlin főügyész vádbeszéde töltöttek ki, a fellebbezést elvetették. A párisi császári törvényszék megalakult, és Granville-t nevezték ki oda főügyész-helyettesé, minthogy pedig Aube département ennek a törvényszéknek hatáskörébe tartozott, Granvillenak módjában volt hivatalos működése közben lépéseket tenni az elítéltek érdekében. Sokat is unszolta pártfogóját, Cambacérèst. Bordin és Chargeboeuf az ítélet jóváhagyását követő napon keresték fel marais-i házában, és házasságának mézeshetei közepette találták, mert időközben megházasodott. Mindazon események ellenére, amelyek volt ügyvédje életében végbementek, Chargeboeuf a fiatal ügyész elszomorodottságáról látta, hogy hű maradt ügyfeleihez. Vannak ügyvédek, mesterségük művészei, akik számára ügyeik olyanok, mintha szeretőik volnának. Ritka kivétel, el ne bizakodjunk! Mihelyt volt ügyfelei egyedül maradtak vele dolgozószobájában, Granville így szólt a marquishoz:

- Nem vártam meg, míg önök jönnek hozzám, máris egész hitelemet kihasználtam. Tegyenek le arról, hogy Michut megmentsék, mert akkor Simeuse urak sem kapnak kegyelmet. Valaki kell, hogy áldozatul essék!

- Istenem! - szólt Bordin, megmutatva a fiatal tisztviselőnek a három kegyelmi kérvényt, - magamra vehetem-e, hogy egykori védence folyamodványát mellőzzem? Ha tűzbe dobom ezt az írást, annyi, mintha a fejét vágnám le.

Megmutatta Michu aláírását; Granville kezébe vette és hosszan elnézte.

- Nem mellőzhetjük, de tudják meg, hogy ha sokat kérnek, nem kapnak semmit.

- Ráérünk-e még Michuval tanácskozni? - kérdezte Bordin.

- Rá. A kivégzést a főügyészség intézi és néhány napi haladékot ki lehet még eszközölni. Gyilkolni gyilkolnak az emberek, - szólt a keserűség egy nemével, - de a formaságokat betartják, kivált Párisban.

Chargeboeuf már az országbírótól is olyan értesítéseket szerzett, amelyeket szóról-szóra megerősítettek Granville e szomorú szavai.

- Michu ártatlan, tudom és meg is mondom, - folytatta az ügyész, - de mit tehetünk mindenki ellen? És gondolják meg, hogy most hallgatás a szerepem. Nekem kell felállítanom a vérpadot, ahol egykori védencemet lefejezik.

Chargeboeuf jól ismerte Laurence-t és tudta, hogy ő nem akarja majd Michu rovására megmenteni unokatestvéreit. A marquis tehát egy utolsó kísérlethez folyamodott. Kihallgatást kért a külügyminisztertől, hogy megtudja, nem lehetne-e a magas diplomáciában valami mentő szalmaszálla találni. Magával hívta Bordint is, aki ismerte a minisztert és szolgálatakat is tett neki. Midőn a két öreg meglátogatta Talleyrand-t, a miniszter a kandallónál ült és előre nyújtva lábát, az asztalra könyökölt, fejét kezére támasztotta, ujságja a földön hevert. Épp akkor olvasta a semmitőszék ítéletét.

- Foglaljon helyet, marquis ur, - szólt a miniszter, - ön pedig, Bordin, - folytatta az asztalnál álló székre mutatva, - írja a következőket:

„Felség,

négy ártatlan nemes, akiket az esküdtbiróság bűnösöknek jelentett ki, most a semmitő törvényszéktől megkapta ítélete megerősítését.

Császári Felséged már csak kegyelmet gyakorolhat fölöttük. Ezek a nemesek csak azért kérik ezt a kegyet Felséged fenkölt irgalmasságától, hogy alkalmuk legyen Felséged oldalán küzdve halálukkal hazájukat szolgálni.

Mély tisztelettel, császári és királyi felséged... stb.”

- Csak hercegek képesek ily szivességre, - szólt Chargeboeuf marquis, kivéve Bordin kezéből a négy nemes által aláírandó kérvény fogalmazványát. Azt remélte, hogy még legfőbb rangu más aláírásokat szerezhet hozzá.

- Rokonainak élete, marquis ur, - szólt a miniszter, - most a csaták véletlenétől függ; iparkodjék győzelmet követő napon megérkezni a táborba, akkor megmenekülnek!

Tollat vett kezébe, sajátkezűleg bizalmas levelet irt a császárnak, tizsoros levelet Duroc marsallnak, azután csengetett, diplomáciai utlevelet kért titkárától és nyugodtan kérdezte meg a vén prókátort:

- Mi a komoly véleménye erről a perről?

- Hát nem tudja hercegséged, ki hálózott be minket ilyen ügyesen?

- Gondolom. De szeretnék bizonyosságot szerezni e tekintetben - felelt a herceg. - Menjen vissza Troyes-ba és hozza el ide Cinq-Cygne grófnőt, holnap, ugyanebben az órában, de titokban; forduljanak a feleségemhez, akit értesíteni fogok látogatásukról. Cinq-Cygne kisasszonyt úgy fogjuk elhelyezni, hogy láthassa azt az embert, akivel beszélgetni fogok és ha felismeri benne azt, aki Polignac és Rivière összeesküvése idején ott járt nála, akármit mondok is én, akármit felel is az, ne szóljon, meg se moccanjon! Ne gondoljanak egyébként másra, csak Simeuse urak megmentésére és ne törődjenek az erdőkerülővel, azzal a rossz csonttal.

- Derék ember az, hercegséged, - kiáltott Bordin.

- Micsoda lelkesedés! Embernek kell lennie a talpán, ha ön így beszél róla, Bordin! Uralkodónkban csudálatos mértékben megvan az önbizalom, marquis ur, - folytatta, más tárgyra térve át, - ki fogja adni utamat, hogy ellenmondás nélkül csinálhasson bolondságokat. Nagy katona ő, aki képes megváltoztatni a tér és idő törvényeit, de nem képes megváltoztatni az embereket, pedig saját céljai szerint szeretné átformálni őket. Most pedig ne feledkezzék meg róla, hogy rokonai megkegyelmezését csak egyvalaki eszközölheti ki és ez... Cinq-Cygne kisasszony.

A marquis egyedül utazott Troyes-ba és elmondta Laurence-nak a dolgok állását. Laurence engedélyt kapott a császári ügyésztől, hogy Michut meglátogathassa. A marquis a börtön ajtajáig kísérte és ott várakozott reá. Laurence könnyes szemekkel jött ki.

- Szegény szerencsétlen, - mondta a marquisnak, - térdre akart előttem borulni, hogy megkérjen, ne gondoljak többé vele! Elfelejtette, hogy a lábai meg vannak vasalva! Ó, marquis, szószólója leszek ügyének. Igen, megcsókolom a császárnak még a csizmáját is. És ha nem érek célra, gondom lesz rá, hogy legalább az emléke örökké éljen családjában. Nyujtsa be kegyelmi kérvényét, csak hogy időt nyerjünk, el akarom készíttetni az arcképét. Induljunk.

Másnap, midőn a miniszter a megállapított helyről megtudta, hogy Laurence helyén van, csemetett ajtónállójának és parancsot adott, hogy bocsássa be Corentin urat.

- Kedvesem, ön ügyes ember, - szólt hozzá Talleyrand, - nagy terveim vannak önnel...

- Hercegséged...

- Hallgasson ide. Fouché szolgálatában mindig lesz pénze, de sohasem lesz becsülete, sem olyan társadalmi rangja, amivel dicsekedhetnék, míg ha engem szolgál, mint legutóbb Berlinben tette, tekintélyes emberré teszem.

- Hercegséged nagyon kegyes...

- Gondreville-i legutóbbi csinye nem mindennapi tehetségről tanuskodik...

- Miről beszél hercegséged? - kérdezte Corentin, akinek arckifejezése nem árult el különösebb hüvösséget, vagy meglepődést.

- Uram, - válaszolt szárazon a miniszter, - ön semmire sem fogja vinni az életben, mert fél...

- Mitől félnék, hercegséged?

- A haláltól! - szólt a miniszter mélyen csengő, szép hangján. - Isten vele, kedvesem.

- Ő volt, - szólt Chargeboeuf marquis; - csaknem életébe került a grófnőnek, annyira megviselte e pár perc izgalma!

- Kivüle senki sem képes ilyen csinyekre, - válaszolt a miniszter. - Abban a veszedelemben forog uram, hogy nem éri el célját. Látszólag Strassburg felé vegye útját, majd küldök önnek kitöltetlen kettős utleveleket. De gondoskodjék helyettesesekről, cserélje fel ügyesen az utat és főleg a kocsit, intézze úgy a dolgot, hogy Strassburgban helyetteseiket tartóztassák fel önök helyett, utazzanak Svájcban és Bajorországon át Poroszországba. Csak csendesen és óvatosan! A rendőrség megszimatolt valamit, és önök még nem tudják, mi az a rendőrség!...

Cinq-Cygne kisasszony megfelelő összeggel rávette Robert Lefebvre-t, hogy menjen Troyes-ba és fesse le Michut. Granville minden lehető könnyebbséget megígért a festőnek, aki akkor hirnévnek örvendett. Chargeboeuf ódon batárjában indult utnak, Laurence és egy németül beszélő inas társaságában. Nancy felé azonban találkozott Goujet kisasszonnyal és Gotharddal, akik már korábban kitűnő hintóban indultak el. A marquis elvette tőlük a hintót és átengedte a batárt. A miniszternek igaza volt. Strassburgban a főrendőrbiztos metagadta az utasok utleveleinek láttamozását és szigorú parancsokra hivatkozott. Ugyanakkor a marquis és Laurence diplomáciai utleveleikkel Besançonon át már átlépték a határt. Laurence október hónap első napjaiban utazott Svájcban keresztül, de a legkisebb figyelemre sem méltatta a nagyszerű vidéket. Olyan zsidbadtan, dermedten gubbasztott hintaja mélyén, mint a bűnös, mikor tudja, hogy büntetésének órája közeledik. Gomolygó párák borítják el ilyenkor az egész természetet és a legköznapiabb dolgok is fantasztikus képet öltenek. Ez a gondolat: „Ha nem érek célra, megölik magukat”, úgy sujtott le lelkére, mint egykor a kerékbetörés büntetésénél sujthatott a hóhér dorongja az elítélt tagjaira. Mind megtörtebbnek érezte magát, minden

erélyét elvesztette ama kegyetlen döntő és futó pillanat vártában, mikor szemtől-szemben fog állani azzal az emberrel, akitől a négy nemes sorsa függött. Ellenállás nélkül engedte át magát ernyedtségének, hogy ne tékozzon el erélyét hasztalanul. A marquis képtelen volt megérteni az erős lelkeknek ezt a számítását, amely kifelé különféleképpen nyilvánul meg, mert vannak felsőbbrendű lelkek, akik e végső várakozásban meglepően vidámaknak mutatkoznak, és attól félt, hogy Laurence nem éli meg a találkozást, amely ugyan csak rájuk lesz ünnepélyes, de mindenesetre meghaladja a hétköznapi szokott kereteit. Laurencera nézve az, hogy megalázkodjék az előtt az ember előtt, aki gyűlöletének és megvetésének tápja volt, minden nemes érzelmének halálát jelentette.

- Az a Laurence, - mondta - aki tud fogja élni e napot, nem lesz többé ahhoz hasonló, aki belepusztul.

Mégis lehetetlen volt a két utasra nézve, hogy ne vegyék észre az embereknek és dolgoknak azt az óriási hullámzását, amelybe Poroszországba érve belekerültek. A jénai hadműveletek már megkezdődtek! Laurence és a marquis látta a francia hadsereg nagyszerű hadosztályait, amelyek úgy fejlődtek fel és parádéztak, akár a Tuileries előtt. A katonai pompa e nyilvánulásaival szemben, amelyek csak a biblia szavaival és képeivel ecsetelhetők, az az ember, aki ezeket a tömegeket megelevenítette, óriási arányokat öltött Laurence képzeletében. Csakhamar a győzelem szavai visszhangzottak fülükben. A császári hadseregek épp most arattak két jelentős sikert. A porosz herceg előző nap esett el, mintsem a két utas Saalfeldbe érkezett, igyekezve utolérni Napoleont, aki villámsebességgel haladt előre. Végre október 13-án, e baljóslatu napon, Cinq-Cygne kisasszony egy folyó mentén folytatta útját, a nagy hadsereg hadtesteinek közepette. Nem látott egyebet zürzavarnál, egyik faluból a másikba, egyik hadosztálytól a másikhoz küldték, és rémülten eszmélt rá, hogy egyedül van egy öreg ember társaságában, százötvenezer ember óceánján hanyatva, akik más százötvenezer emberrel néznek farkasszemet. Belefáradt annak a folyónak látásába, amely egy domb oldaláról, a sáros ut sővényei mögött tünt elő, és megkérdezte a nevét egy katonától.

- Ez a Saale, - felelt a katona és megmutatta neki a porosz hadsereget, amely nagy tömegekben csoportosult a vízfolyás másik oldalán.

Beesteledett. Laurence látta a kigyuló tábortüzeket és a fegyverek csillogását. Az öreg marquis, akinek rettenthetetlensége lovagi volt, új inasa mellé ülve, maga hajtotta a két jó lovat, amelyeket előző nap vásárolt. Jól tudta, hogy a csataterre érve nem fognak már sem postillonokat, sem lovakat találni. A vakmerő hintót, amely valamennyi katona csudálkozásának tárgya volt, hirtelen megállította egy tábori zsandár, aki odavágtatott a marquishoz és rákiáltott:

- Kicsoda ön? hova megy? kit keres?

- A császárt, - felelte Chargeboeuf marquis; - fontos levelem van a minisztertől Duroc tábornagy számára.

- Mindegy, itt nem maradhatnak, - szólt a zsandár.

Cinq-Cygne kisasszony és a marquis azonban már csak azért is kénytelen volt ott maradni, mert már sötétedett.

- Hol vagyunk? - kérdezte Cinq-Cygne kisasszony, megállítva két feléjük közeledő tisztet, akiknek egyenruháját posztóköpönyeg takarta el.

- A francia hadsereg előőrsei előtt, asszonyom, - válaszolt az egyik tiszt. - Nem maradhatnak itt, mert ha az ellenség megmozdul és a tüzéség munkába kezd, két tűz közé kerülnek.

- Úgy, - szólt Laurence közönyös hangon.

Erre az *ügy!*-ra a másik tisztt is megszólalt:

- Hogy került ide ez a nő?

- Egy zsandárra várunk, - felelt Laurence. - Duroc urhoz ment, aki pártfogolni fog bennünket, hogy a császárral beszélhessünk.

- A császárral akarnak beszélni?... - szólt az első tisztt. - Hova gondol? döntő ütközet előestéjén?

- Igaza van, - szólt Laurence, - holnapután kellene vele beszélnem, mikorra a győzelem kegyessé teszi.

A két tisztt husz lépéssel odébb helyezkedett el mozdulatlan lovaikon. A hintót ekkor tábornokok, tábornagyok, tisztek csapata vette körül. Valamennyien rendkívül pompásak voltak és tiszteletben tartották a kocsit, éppen azért, mert azon a helyen volt.

- Istenem, - szólt a marquis Cinq-Cygne kisasszonyhoz, - attól félek, hogy nem beszélhetünk a császárral!

- A császárral? - szólt egy vezérezredes, - de hiszen ott áll a császár!

Laurence odapillantott. Nehány lépésnyire tőle, a többiektől külön válva, azt a tisztt vette észre, aki azt kérdezte volt: „Hogy kerül ide ez a nő?” Zöld egyenruhája fölé hires köpenyege borult, és gazdagon felkantározott fehér lovon ült. Távcsővel szemlélte a porosz hadsereget a Saale tuloldalán. Most értette csak meg Laurence, miért maradhatott ott a hintó és miért tartotta tiszteletben a császár kísérete. Lázasan izgalom fogta el, az óra elérkezett. Csapatok lármája, tompa fegyverzörgés hallatszott, ágyukat vontattak fel a fensikra. És mintha az ütegeknek nyelvük lett volna, a szerkocsik dübörögtek, az érc csillogott.

- Lannes tábornagy egész hadtestével előre nyomul, Lefebvre tábornagy és a gárda ezt a magaslatot foglalja el, - szólt a másik tisztt, Berthier vezérőrnagy.

A császár leszállt lováról. Első mozdulatára odasiettek, hogy lova gyepelőjét fogják. Laurence oda volt ámulatában, nem tudott hinni ekkora egyszerűségben.

- Ezen a fensikon fogom tölteni az éjszakát, - mondta a császár.

Ebben a pillanatban Duroc főttábornagy, akit a zsandár végre megtalált, jött oda Chargeboeuf marquishoz és jövetelének okáról kérdezősködött. A marquis azt válaszolta, hogy a külügy-miniszter levele majd megmondja, miért oly sürgős, hogy őt és Cinq-Cygne kisasszonyt kihallgatáson fogadja a császár.

- Öfelsége kétségkívül táborhelyén fog ebédelni, - szólt Duroc, átvéve a levelet - és ha megtudom, miről van szó, majd közlöm önnel, lehetséges-e a kihallgatás. - Örsvezető, - szólt a zsandárhoz, - kísérje ezt a kocsit hátra, a kunyhó közelébe.

Chargeboeuf követte a zsandárt és kocsijával fából és földből épült nyomoruságos viskó mögé hajtattott, amelyet néhány gyümölcsfa vett körül és lovas és gyalogos szakaszok őriztek. Mondhatni, hogy a háboru nagyszerűsége itt bontakozott ki teljes ragyogásában. Erről a magaslatról láthatók voltak a két hadseregnek a holdtól megvilágított hadállásai. Egyórai várakozás után, miközben a szárnysegédek szakadatlanul jöttek-mentek, került elő Duroc. Cinq-Cygne kisasszonyért és Chargeboeuf marquiséért jött. Beeresztette őket a kunyhóba, amelynek padlója, akár a pajta szérúje, döngölt földből való volt. Terítetlen asztal és nyers fából rakott füstölgő tűz előtt otromba széken ült Napoleon. Csizmája tele volt sárral, jeléül a hosszú lovaglásnak. Levetette nevezetes felöltőjét; hires zöld egyenruhája, amelyen a vörös rendjelszalag vonult végig, és amelyet kasmir nadrágjának és mellényének fehérsége még inkább kiemelt, csudálatosan érvényre juttatta rettenetes, cézári ábrázatát. Keze térdére

helyezett kibontott térképen nyugodott. Ott állt Berthier, a császárság al-connétable-jának fényes ruhájában, míg Constant, a komornyik, tálcán szolgálta fel a császár kávéját.

- Mi a kívánsága? - kérdezte szinlelt durvasággal a császár, és tekintetének sugara szinte keresztültűzött Laurence-on. - Nem fél már attól, hogy ütközet előestéjén beszéljen velem? Miről van szó?

- Felség, - szólt Laurence és nem kevésbé merőn nézett a császárra, - én Cinq-Cygne kisasszony vagyok.

- Nos, és? - kérdezte Napoleon haragosan, mert a grófnő tekintetéből kihívást olvasott ki.

- Nem érti, felséged? Cinq-Cygne grófnő vagyok és kegyelmet kérek öntől. - Azzal térdre esett és átnyújtotta a császárnak a kérvényt, amelyet Talleyrand szerkesztett és a császárné, Cambacérès és Malin láttamozott.

A császár nyájasan emelte fel a könyörgőt, szelid pillantást vetett rá és így szólt:

- Győz hát a jobbik esze végre! Megérti most már, mivé kell lennie a francia császárságnak?

- Ó, ebben a pillanatban csak a császárt értem meg, - szólt Laurence, annak a közvetlenségnek hatása alatt, amellyel a végzet embere ezeket a kegyelmet sejtető szavakat kimondta.

- Ártatlanok az elítéltek? - kérdezte a császár.

- Valamennyien, - felelt lelkesen Laurence.

- Valamennyien? No-no! az az erdőkerülő veszedelmes ember, képes volna megölni szenátoromat, anélkül, hogy az ön véleményét kikérné.

- Ó, felség, - szólt Laurence, - ha egy barátja oly hűséges lett volna önhöz, cserben tudná-e hagyni? Nemde...

- Ön igazi nő, - szólt Napoleon a tréfa némi árnyalatával.

- Ön pedig vaskezü férfi! - vágott vissza Laurence oly hévvel, amely megtetszett Napoleonnak.

- Azt az embert az ország igazságszolgáltatása ítélte el, - szólt a császár.

- De ártatlanul.

- Gyermek!... - szólt Napoleon. Fölkelt, kézen fogta Cinq-Cygne kisasszonyt és kivezette a fensikra. - Látja, - szólt egyéni ékesszólásával, amely bátrakká változtatta a gyávákat, - látja ezt a háromszázezer embert! Ezek is ártatlanok! És holnapra harmincezer meghal közülük, meghal a hazájáért! A poroszok soraiból talán egy nagy feltaláló, egy filozófus, egy lángelme fog megsemmisülni. A magunk részéről bizonyára el fogunk veszteni ismeretlen nagy embereket. Talán azt is meg fogom látni, mint hal meg legjobb barátom! Vádolni fogom-e ezért Istent? Nem. Hallgatni fogok. Tudja meg, kisasszony, hogy éppugy meg kell halni a haza törvényeiért, ahogy itt a haza dicsőségéért halnak meg, - szólt a császár és visszavezette Laurence-t a kunyhóba. - Térjenek nyugodtan vissza Franciaországba, - mondta végül a császár és a marquisra nézett, - parancsaimat utánuk fogom küldeni.

Laurence Michu büntetésének megváltoztatásában hitt és túlradó hálaérzetében térdet hajtott és megcsókolta a császár kezét.

- Chargeboeuf ur? - kérdezte ekkor Napoleon, a marquis felé fordítva figyelmét.

- Az vagyok, felség.

- Vannak gyermekei?

- Sok gyermekem van.
 - Szívesen tenném apródommá egyik unokáját...
 - Ó, most kibujik belőle a volt hadnagy, - gondolta Laurence, - fizetséget akar a kegyelemért.
- A marquis szó nélkül meghajolt. Szerencsére Rapp tábornok rontott a kunyhóba.
- Felség, a gárdalovasság és a bergi nagyherceg lovassága nem találkozhat holnap délnél hamarább.
 - Nem baj, - szólt Napoleon Berthier felé fordulva, - számunkra is megvannak a kegyelem órái, csak ki kell tudni használni őket.

Egy intésre a marquis és Laurence távozott és kocsiba ült. Az őrsvezető utbaigazította és egy faluig kísérte őket, ahol az éjszakát töltötték. Másnap mindinkább eltávolodtak a csatamezőtől, miközben nyolcszáz ágyu hat óra hosszat dörgött és estére kelve értesültek a csudálatos jénai győzelemről. Nyolc nap múlva megérkeztek Troyes elővárosába. Az országbírónak a troyes-i elsőfoku törvényszék császári ügyészéhez intézett átirata elrendelte, hogy a nemeseket biztosíték ellenében bocsássák szabadlábra addig is, míg a császár és király döntené, ugyanakkor azonban az ügyészség megküldte a Michu kivégzésére vonatkozó parancsot is. Ezek a parancsok éppen aznap reggel érkeztek meg. Két óráját Laurence utazóruhában elment a börtönbe. Engedélyt kapott, hogy Michu mellett maradjon, akin akkor hajtották végre az „öltöztetés” szomorú szertartását. A jó Goujet abbé azt kérte, hogy a vesztőhelyig kísérhesse, és már feloldozta ezt az embert, aki csak azon bánkódott, hogy gazdái sorsa felől való bizonytalanságban hal meg. Midőn Laurence megjelent, örömeiben felkiáltott:

- Most már meghalhatok!
- A többiek kegyelmet kaptak! Nem tudom, miféle feltételek mellett, de megkapták, - mondta Laurence - teéretted is mindent elkövettem, Michu, pártfogóim tanácsai ellenére is, s azt hittem, hogy sikerült is megmentenem téged, de a császár uralkodói nyájasságával becsapott.
- Így volt megírva a sors könyvében - szólt Michu, - hogy a házőrző kutya is ott pusztuljon, ahol öreg gazdái végezték: a vérpadon.

Az utolsó óra gyorsan elmúlt. Michu az indulás pillanatában csak azt a kegyet merete kérni, hogy Cinq-Cygne kisasszony kezét megcsókolhassa, de a grófnő az arcát nyujtotta oda a nemes áldozat áhitatos csókjának. Michu nem akart a taligába szállni, azt mondta:

- Az ártatlanoknak gyalog illik odamenni. Nem fogadta el Goujet abbé karját, méltóságosan és elszántan ment a vesztőhelyig. Abban a pillanatban, midőn lefeküdt a deszkára, megkérte a hóhért, hogy hajtsa vissza nyakig érő kabátját és így szólt hozzá:
- Ruhám a magáé lesz, vigyázzon, el ne hasítsa!

A négy nemesnek alig volt ideje, hogy Cinq-Cygne kisasszonnyal pár szót váltsanak. A hadosztály vezénylő tábornokának küldönce elhozta nekik hadnagyi kinevezésüket egyazon lovasezredbe, azzal a paranccsal, hogy azonnal vonuljanak be Bayonne-ba csapattestükhöz. Szívtettépőn bucsuztak, mert mindnyájan megéreztek sorsukat; s azután Cinq-Cygne kisasszony visszatért elhagyatott kastélyába.

A két testvér együtt esett el a császár szemeláttára Sommo-Sierránál, egymást védelmezve. Mindketten századparancsnokok voltak. Az volt utolsó szavuk: „Laurence, *cy meurs!*”

Az idősb Hautesserre mint ezredes esett el a moszkvai sánc ellen vívott küzdelemben. Öccse lépett örökébe.

A drezdai csatában dandártábornokká nevezték ki Adrient, de ugyanakkor súlyosan megsebesült és hazajött Cinq-Cygne-be, hogy ott ápoltassa magát. A grófnő iparkodott megmenteni az életnek ezt az utolsót a négy nemes közül, akiket egykor maga körül látott és akkor, harminckét éves korában, férjhez ment hozzá. De már csak összetört szíve szeretetével ajándékozhatta meg. Adrien azzal is beérte: aki szeret, az semmiben sem kételkedik, vagy mindenben kételkedik.

A restauráció nem keltett Laurence-ban lelkesedést. Reá nézve a Bourbonok már későn jöttek, noha panaszra nem volt oka: férje, akit Cinq-Cygne marquis címmel Franciaország főrendjének neveztek ki, 1816-ban altábornagy lett és a kék szalag-renddel jutalmazták meg kiváló szolgálataiért.

Michu fia, akiről Laurence úgy gondoskodott, mint saját gyermekéről, 1816-ban ügyvéd lett. Miután két évig ezt a foglalkozást üzte, az alençoni törvényszéken helyettes bírónak nevezték ki, majd 1827-ben az arcisi törvényszéken királyi ügyész lett. Laurence ügyelt fel Michu tőkéinek felhasználására és a fiatalember nagykorúságának napján tizenkétezer frank járadékról szóló kötvényt adott át neki, utóbb pedig elvétette vele a troyes-i gazdag Girel kisasszonyt. Cinq-Cygne marquis 1829-ben Laurence, apja, anyja és szerető gyermekei karjai közt halt meg. Halálakor még senki sem látott bele a szenátor elhurcolásának titkába. XVIII. Lajos nem vonakodott jóvátenni a per előidézte szerencsétlenséget; a szerencsétlenség okait azonban sohasem árulta el Cinq-Cygne marquisenak, úgyhogy Laurence a katasztrófa büntársának hitte őt.

BEFEJEZÉS.

A boldogult Cinq-Cygne marquis a maga, valamint apja és anyja megtakarított pénzét a Faubourg du Roule utcában levő pompás palota megvásárlására fordította, amely hozzátartozott a főrendi minőség fenntartása céljából szervezet hitbizományhoz. A marquisnak és szüleinek piszkos fukarsága, amely gyakran bántotta Laurence-t, ezzel magyarázatot nyert. A palota megvásárlása óta a marquisné, aki birtokán élt és minden fölös jövedelmét a gyermekei számára rakta félre, annál szívesebben töltötte Párisban a telet, mert leánya, Berthe és fia, Paul olyan korban voltak, midőn nevelésük megkívánta, hogy Párisban töltsék az évnek egy részét. Cinq-Cygne-né keveset forgott társaságban. Férje előtt nem maradhatott rejtve a bánat, amely az asszony szívét emésztette, ő azonban a legfigyelmesebb gyengédséget tanusította iránta és úgy halt meg, hogy kivüle senkit sem szeretett a világon. Ez a nemes szív, amelyet egyideig félreismertek, amelyet azonban az utolsó években a büszke Cinq-Cygne leány éppannyi szeretetben részesített, amennyit tőle kapott, végre is elérte a legfőbb boldogságot. Laurence egészen családjának élt. Nem volt Párisban asszony, akit barátai jobban szerettek, tiszteltek volna. Bejáratosnak lenni házába: megtiszteltetés. Szelidségével, elnézésével, szellemével és főleg egyszerűségével bűvöli el a kiváltságos lelkeket, vonzza őket magához, noha meglátszik rajta a bánat. Mintha mindenki oltalmazná ezt az annyira erős asszonyt és talán éppen a titkos oltalom érzése teszi barátságát oly vonzóvá. Élete, amely fiatalságában oly fájdalmas volt, most élete alkonyán, szép és derült. Ismerik szenvedéseit. Sohasem kérdezi senki, ki volt a modellje Robert Lefebvre ama képének, amely az ispán halála óta a szalon legfőbb és leggyászosabb ékessége. Laurence arca a nehezen fejlődő gyümölcs érettségét mutatja. Vallásos büszkeség ragyogja be a homlokát, amelyet annyi megpróbáltatás ért. Midőn a marquisné házát jóbarátainak megnyitotta, vagyona, amelyet a kárpótlásokról szóló törvény még gyarapított, kétszázezer frank járadékra rugott. A Simeuse-hagyaték egy millió százezer frankját Laurence örökölte, ettől fogva évenként százezer frankot költött, míg a többi Berthe hozományául félrerakta.

Berthe anyjának eleven képmása, de nem olyan harcias, merész; egészen anyja, de finoman, szellemesen „és nőiesebben”, ahogy Laurence mélabusan mondani szokta. A marquisné nem akarta husz éves kora előtt férjhezadni leányát. A család megtakarított vagyona, amelyet az öreg Hauteserre okosan kezelt és 1830-ban, midőn a járadékok estek, gyümölcsözően befektetett, körülbelül nyolcvanezer frank járadékból álló hozományt biztosított Berthenek, aki 1833-ban töltötte be huszadik évét.

Ez időtájt Cadignan hercegasszony, aki meg akarta házasítani fiát, Maufrigneuse herceget, néhány hónappal ezelőtt bemutatta őt Cinq-Cygne marquisnének. Georges de Maufrigneuse hetenkint háromszor a marquisnénél ebédelt, a leányt és anyját elkísérte az olasz operába, a Bois-de-Boulogne-ban hintójuk mellett lovagolt, mikor kikocsikáztak. Ekkor nyilvánvaló lett Saint-Germain negyed lakói előtt, hogy Georges szereti Berthet. Csakhogy senki tudhatta, vajjon Cinq-Cygne-né óhajtotta-e, hogy leányából előbb Maufrigneuse, majd Cadignan hercegasszony legyen, vagy a hercegasszony kívánt-e fiának ilyen szép hozományt? vajjon a híres Diána kereste-e a falusi nemességet, vagy a falusi nemesség félt-e Cadignanné hirnevétől, kedvteléseitől, pazar életmódjától. Hogy utjában ne legyen fia boldogságának, a hercegasszony, akit megszállott a vakbuzgóság, elzárkózott a világ elől és a négy évszakot egy genfi villában töltötte.

Egy este Espard marquisné és Marsay miniszterelnök voltak Cadignan hercegasszony vendégei. Ezen az estén utolszor látta ezt a régi szeretőjét, aki a következő évben meghalt. Rajtuk kívül Rastignac, helyettes államtitkár Marsay minisztériumában, két követ, a főrendiház két híres szónoka, az öreg Lenoncourt és Navarreins hercegek, Vandenesse gróf fiatal feleségével

és Arthez gyűltek össze nála. Elég tarka társaság volt, amelynek összetétele könnyen megmagyarázható: utlevelet kellett kieszközölni a miniszterelnöktől Cadignan herceg számára. Marsay, aki nem akarta ezt a felelősséget magára vállalni, azt mondta a hercegasszonynak, hogy a dolog jó kezekben van. Még az est folyamán meg fogja hozni egy öreg politikus a döntést. Cinq-Cygne marquisné és leányát jelentették be. Laurence, akinek hajthatatlan elvei voltak, inkább megütközött, mintsem meglepődött, mikor a legitimizmusnak mindkét kamarához tartozó legkiválóbb képviselőit beszélgetni és nevetgélteni látta annak az embernek miniszterelnökével, akit ő mindig csak az orleansi hercegnő fenségének nevezett. Marsay, mint az elalvófélben levő lámpák, végső fényét ragyogtatta. Ezen a helyen szívesen megfedkezett a politikáról. Cinq-Cygne marquisné úgy bánt Marsayvel, ahogy - mint mondták - az osztrák udvar bánt Saint-Aulaire-rel: a nagyvilági embert látta benne, nem a minisztert. Midőn azonban azt hallotta, hogy Gondreville grófot jelentik be, úgy felpattant ültéből, mintha széke izzó vasból lett volna.

- Isten vele, - szólt a hercegasszony száraz hangon.

Berthe-tel együtt nyomban elkészönt Laurence, és úgy számította ki lépteit, hogy ne találkozzék ezzel a végzetes emberrel.

- Aligha meg nem hiusította ezzel Georges házasságát, - szólt a hercegasszony halkán Marsayhoz.

Az egykori arcisi irnok, egykori népképviselő, egykori thermidoriánus, egykori tribun, egykori államtanácsos, egykori császári gróf és szenátor, XVIII. Lajos egykori főrendje, most juliusi főrend, szolgálai hajbókolással köszöntötte Cadignan hercegasszonyt.

- Ne remegjen már, szép asszony, nem viselünk hadat a hercegek ellen, - szólt Malin, a hercegasszony mellé ülve.

XVIII. Lajos megbecsülte Malint, akinek tapasztalata nem volt reá nézve felesleges. Nagyban hozzájárult Decazes megbuktatásához és tanácsaiban részesítette a Villèle-minisztériumot. X. Károly hidegen fogadta és Talleyrand érezte vele neheztelését. Akkoriban nagy kegyben állt a tizenkettedik kormánynál, amelyet 1789 óta szolgálnia megadatott, de tizenöt hónap óta szakított azzal a barátsággal, amely harminchat éven át diplomatáink legnagyobbikához fűzte. Éppen ezen az estén történt, hogy erről a nagy diplomatáról a következőket mondta:

- Tudják-e, mi okozza az ellenséges érzületet a bordeauxi herceggel szemben?... a trónkövetelő túl fiatal...

- Ugyancsak különös tanácsot ad ezzel a fiataloknak, - válaszolt Rastignac.

Marsay, aki a hercegasszony szavain nagyon elgondolkodott, nem vett részt ebben a tréfálkozásban; alattomosan nézett Gondreville grófra és szemmel láthatólag a korán fekvő aggastyán távozására várt, hogy megszólalhasson. A jelenlevők, tanui Cinq-Cygne-né távozásának, amelynek okai ismeretesek voltak, Marsayról vettek példát. Gondreville, aki nem ismert rá a marquisnéra, nem tudta ugyan ennek az általános hidegségnek az okát, de a közügyekben töltött élete és a politikai erkölcsök tapintatossá tették és különben is eszes ember volt: érezte, hogy jelenléte feszélyezi a többieket, s kerekét oldott. Marsay, aki a kandallónál állt, komoly gondolatokba mélyedve nézett a lassu léptekkel távozó hetvenéves aggastyán után.

- Hibáztam, asszonyom, hogy nem neveztem meg önnek ügyvivőmet, - szólalt meg végre a miniszterelnök, midőn a kocsi dübörgését hallotta. - De jóváteszem hibámat és módot adok önnek arra, hogy Cinq-Cygne-ékkel megbékélhessen. Most már több, mint harminc éve történt a dolog, éppoly régi, mint IV. Henrik halála, amely bizony, magunk közt mondván, a közmondás ellenére is, éppugy mint sok más történeti katasztrófa, a legkevésbé sem ismert esemény. Esküszöm különben, hogy ez a történet nem lenne kevésbé érdekes akkor sem, ha

nem is vonatkozna a marquisnéra. Végül pedig világot vet modern évkönyveink egyik híres helyére, a Szent-Bernát hegyén való átkelésre. A követ urak majd meg fogják látni, hogy mélység tekintetében mai politikusaink ugyancsak távol állanak azoktól a Machiavelliktől, akiket a népszerűség hullámai 1793-ban a viharok fölé vetettek és akik némelyike, mint a nóta mondja: *révbe ért*. Csak az lehet ma Franciaországban valaki, aki azoknak az időknek fergetegeiben sodródott.

- Ugy találom, azonban, - szólt mosolyogva a hercegasszony, - hogy ebből a szempontból az ön helyzete nem igen hagy kívánni valót hátra.

Rejtek mosoly suhant át minden arcon és Marsay nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjon. A követek türelmetlenkedni látszottak, Marsayt köhögési roham lepte meg és mindenki elhallgatott.

- Az 1800. év júniusának egyik éjszakáján, - beszélt a miniszterelnök, - hajnali három óra tájt, midőn a napfény már elsáppasztotta a gyertyák fényét, két ember, aki belefáradt a kártyázásba, vagy csak azért játszott, hogy a többit foglalkoztassa, az akkor a Rue du Bac utcában levő külügyminisztérium szalonjából átment egy kisebb terembe. Ez a két ember, akiknek egyike meghalt, másika pedig *féllábbal* már a sirban van, egyformán rendkívüli, mindegyik a maga nemében. Mindketten papok voltak és mindketten kiugrottak. Meg is házasodtak. Az egyik egyszerű oratóriánus szerzetes volt, a másik püspöksüveget hordott. Az elsőt Fouchénak hívták, a másiknak nevét nem mondom meg; mindketten egyszerű francia polgárok voltak, de azért csöppet se voltak közönséges emberek. Midőn azok, akik akkor még ott voltak, látták, hogy a kisterembe mennek, valamennyien kíváncsian néztek utánuk. Egy harmadik is követte őket. Ennek az utóbbinak, aki sokkal erősebbnek hitte magát a két elsőnél, Sieyès volt a neve és önök mindnyájan tudják, hogy a forradalom előtt ő is az egyház embere volt. A sántalábu akkor külügyminiszter volt, Fouché rendőrminiszter. Sieyès lemondott volt a konzulságról. Egy rideg és szigorú emberke felkelt a helyéről, a másik három után ballagott és valaki előtt, aki elmondta nekem, fennhangon így szólt: „Félek a papok ütköztetőitől.” A hadügyminiszter volt. Carnot mondása nem nyugtalanította a szalonban játszó két konzult. Cambacérès és Lebrun akkor miniszterei kezében voltak, akik sokkalta erősebbek voltak náluk. Ezek az államférfiak már majdnem mindnyájan meghaltak, mivel sem tartozunk már nekik: alakjuk a történelemé, s ennek az éjszakának rettenetes volt a története; én mondom ezt önöknek, mert csak én tudom egyedül; XVIII. Lajos nem mondta el a szegény Cinq-Cygnenének, a jelenlegi kormányra nézve pedig közömbös, hogy tudja-e. Mind a négyen leültek. Még mielőtt egy szót is kiejthettek volna, a sántának be kellett zárnia az ajtót, sőt - mint mondják - még a reteszt is előretolta. Csak a jól nevelt emberekben van meg az ilyen aprólékos figyelem. Önök tudják, hogy a három pap arca sápadt és merev volt. Csak Carnotnak volt élénk arcszíne. Csakugyan ő, a katona szólalt meg elsőnek:

„- Miről van szó?

„- Franciaországról, mondhatta a herceg, akit korunk legrendkívülibb embereinek egyike gyanánt csodálok.

„- A köztársaságról, - vetette oda bizonyára Fouché.

„- A hatalomról, - lehetett Sieyès válasza.

A hallgatók egymásra néztek. Hangjával, tekintetével és taglejtésével Marsay bámulatosan jellemezte a három embert.

- A három pap nagyszerűen megértette egymást, - folytatta elbeszélését. - Carnot bizonyára eléggé méltóságos arccal nézett kollégáira és a volt konzulra. Azt hiszem, hogy amellet meg lehetőségen megdöbbsen.

„- Hisz a sikerben? - kérdezte Sieyès.

„- Bonaparte-tól minden kitelik, - válaszolt a hadügyminiszter, - szerencsésen átkelt az Alpokon.

„- Ebben a pillanatban, - szólt kiszámított lassusággal a diplomata, - mindenét kockára teszi.

„- Mondjuk ki végre, - szólt Fouché - mitévők leszünk, ha az első konzult legyőzik? Lehetséges-e új hadsereget toborozni? Továbbra is alázas szolgái leszünk?

„- Ma már nincs köztársaság, - jegyezte meg Sieyès, - Napoleon tíz esztendőre konzul.

„- Nagyobb hatalma van, mint Cromwellnek volt, - szólt a püspök - és nem szavazott a király halálára.

„- Ő a mi urunk, - mondta Fouché - hűvei maradunk-e, ha elveszti a csatát, vagy visszatérünk a tiszta köztársasági formához?

„- Franciaország - magyarázta Carnot - csak akkor lesz képes ellenállást kifejteni, ha újra a konvent erejére támaszkodhatik.

„- Ebben egyetérték Carnot-val, - szólt Sieyès. - Ha Bonaparte legyőzve tér haza, végezni kell vele; beszélni eleget beszélt hét hónap alatt!

„- Övé a hadsereg, - jegyezte meg Carnot elgondolkodva.

„- A miénk lesz a nép! - kiáltott Fouché.

„- Ugyancsak kurtán végez, uram! - szólt a nagyúr mély basszus hangján, amely még ma is olyan mély és dörgő, és amely érzékenyen érintette az oratorióust.

„- Csak őszintén, uraim! - szólalt meg egy volt konventtag, felütve fejét, - ha Bonaparte győz, imádni fogjuk, ha legyőzik, el fogjuk temetni!

„- Végighallgatta a tanácskozásunkat, - szólt a házigazda Malinhez minden nyugtalanság nélkül, - csatlakozzék hozzánk.

- Ennek a körülménynek köszönhető, hogy ez a személyiség, aki meglehetősen ismeretlen konventtag volt, azzá lett, aminek még ma is ismerjük. Malin titoktartó volt és a két miniszter hű maradt hozzá, egyszersmind azonban tengelye is volt a gépezetnek és lelke az egész mesterkedésnek.

„- Azt az embert nem győzték le még! - kiáltott Carnot a meggyőződés hangján, - most pedig felülmulta Hannibalt.

„- Baj esetén itt a direktórium, - jegyezte meg ravaszul Sieyès, mindnyájukkal megértetve, hogy öten vannak.

„- És - mondta a külügyminiszter - mindnyájunknak érdeke, hogy a francia forradalom fennmaradjon, mindhárman sutba dobtuk a reverendát, a tábornok pedig a király halálára szavazott. Ami önt illeti, - szólt Malinhoz - ön emigránsok birtokát kapta meg.

„- Mindnyájunknak közösek az érdekeink, - szólt Sieyès határozottan - és érdekeink meg-egyeznek a haza érdekeivel.

„- Ami ritkaság, - szólt mosolyogva a diplomata.

„- Cselekedni kell, - folytatta Fouché - megkezdődik a csata és Melas tulnyomó erővel rendelkezik. Genuát visszavették és Masséna azt a hibát követte el, hogy Antibes felé hajózik, nem bizonyos tehát, hogy elérheti Bonaparte-ot, aki csak a maga segédforrásaira lesz utalva.

„- Kitől tudja ezt? - kérdezte Carnot.

„- Biztos értesüléseim vannak, - válaszolt Fouché. - A tőzsde megnyitásakor itt lesz a futár.

„- Azok ugyan nem sokat teketóriáztak, - szól Marsay mosolyogva és egy pillanatra elhallgatott.

„- De hát, - folytatta Fouché, - akkor már nem szervezhetjük meg a klubokat, nem szíthatjuk fel a hazafiasságot, nem változtathatjuk meg az alkotmányt, ha egyszer megjött a vereség hire. A mi brumaire 18-ánknak készen kell lennie.

„- Bizzuk a rendőrminiszterre, - szól a diplomata, - óvakodjunk Lucientől (Lucien Bonaparte akkor belügyminiszter volt).

„- Majd letartóztatom, - szól Fouché.

„- Uraim, - kiáltott Sieyès, - a mi direktoriumunk nem lesz többé anarchikus váitozásoknak alávetve. Oligarchikus hatalmat fogunk szervezni, életfogytiglan kinevezett szenátust, választott képviselőházat, amelyet kezeinkben tartunk, mert okulnunk kell a múlt hibáin.

„- Ezzel a rendszerrel fenntartom a békét, - szól a püspök.

„- Keresünk egy megbízható embert, akinek a révén érintkezésbe léphetünk Moreauval, mert a németországi hadsereg lesz egyedüli segítségünk! - kiáltotta Carnot, aki mély gondolatokba merült.

- Valóban, - szól Marsay rövid hallgatás után, - nekik igazuk volt, uraim! E válság közepette nagyok voltak és én is csak úgy viselkedtem volna, mint ők.

„- Uraim! - kiáltott Sieyès komoly, ünnepélyes hangon, - folytatta elbeszélését Marsay.

„- Ezt az *uraim* szót tökéletesen megértették: mindnyájuk tekintete ugyanazt a hitet, ugyanazt az ígéretet fejezte ki, a feltétlen hallgatás, a teljes szolidaritás ígéretét arra az esetre, ha Bonaparte diadalmasan térne haza.

„- Mindnyájan tudjuk, mi a teendők, - jegyezte meg Fouché.

Sieyès óvatosan félretolta a reteszt, papi füle nem csalódott. Lucien lépett be.

„- Jó hirt hozok, uraim! egy futár üzenetet hozott Bonaparte-nének az első konzultól. Montebellónál győzelmet aratott.

A három miniszter egymásra nézett.

„- Döntő ütközet volt? - kérdezte Carnot.

„- Nem, de elég véres csata! Lannes derekasan megállta a helyét. A maga tizezer emberével tizenhatszáz ember támadta meg és a segítségére küldött hadosztálynak köszönhetve megmenekülését. Ott tábornok megfutamodott. Szóval Mélas hadműveleti vonala el van vágva.

„- Mikor volt az ütközet? - kérdezte Carnot.

„- Nyolcadikán, - szól Lucien.

„- Ma tizenharmadika van, - folytatta a tudós miniszter, - így hát minden arra vall, hogy Franciaország sorsa éppen most dől el, miközben itt beszélgetünk. (Csakugyan, a marengói ütközet június 14-én hajnalban kezdődött.)

„- Négy napi halálos várakozás! - szól Lucien.

„- Halálos? - szól hidegen a külügyminiszter.

„- Négy nap, - szól Fouché.

Egy szemtanu állítása szerint a két konzul csak akkor értesült ezekről a részletekről, midőn ők hatan visszatértek a szalonba. Reggel négy óra volt. Fouché távozott elsőnek. Ez a titokzatos, mély, rendkívüli, kevéssé ismert lángelme, aki bizonyára felér II. Fülöp, Tiberius vagy Borgia lángelméjével, pokoli és néma tevékenységhez látott. A Walcheren-ügy alkalmából tanúsított magatartása a tökéletes katona, nagy politikus, előrelátó tisztviselő magatartása volt. Napoleonnak nem volt külömb minisztere önála. Tudják, hogy akkor megriasztotta Napoleont. Fouché, Masséna és a herceg diplomácia, hadviselés és kormányzás tekintetében a három legnagyobb ember, a három legerősebb fej, akiket ismerek; ha Napoleon nyíltan belevonta volna őket a maga munkájába, ma már nem volna Európa, csak egy hatalmas francia birodalom. Fouché csak akkor szakadt el Napoleontól, midőn látta, hogy Sieyès és Talleyrand herceget mellőzték. Három nap leforgása alatt Fouché, titkon piszkálva, szitva a tüzhely paraszát, megszervezte azt az általános szorongást, amely egész Franciaországra ránehezedett és felélesztette az 1799. évi republikánus erélyt.

Történetünknek ez a homályos pontja még felderítésre vár, megemlítem tehát, hogy ez az agitáció, amely Fouchétól indult ki, aki az egykori hegypárt minden szálát kezében tartotta, azokra a republikánus összeesküvésekre vezetett, amelyek a marengói győzelem után az első konzul életét veszélyeztették. Ismervén azt a rosszat, amelynek ő volt a szerzője, Bonaparte ellenkező véleménye ellenére is rámutathatott arra, hogy ezekben a vállalkozásokban a republikánusok inkább benne vannak, mint a royalisták. Fouché bámulatos emberismerő volt: csalódott becsvágya miatt számított Sieyèsre, Talleyrandra azért, mert nagyur volt, Carnotra tökéletes becsületességéért. Csak attól az embertől félt, aki azon az estén bukkant fel és őt a következőképpen hálózta be. Abban az időben ő csak Malin volt, Malin, aki XVIII. Lajossal levelezett. A rendőrminiszter arra kényszerítette, hogy megszerkessze a forradalmi kormány kiáltványait, határozatait, rendeleteit, brumaire 18.-a részeseinek törvényen kívül helyezését, sőt mi több, éppen ő, aki akarata ellenére vált cinkostárssá, nyomatta ki azokat a szükséges számú példányokban, amelyeket kötegelve házánál készenlétben tartott. A nyomdászt, mint összeesküvőt letartóztatták - mert forradalmár nyomdászt választottak - és a rendőrség csak két hónap múlva bocsájtotta szabadon. Ez az ember 1816-ban halt meg és hegypárti összeesküvésben hitt. A Fouché rendőrsége által eljárásolt jelenetek közül kétségkívül az a legérdekesebbek egyike, amelyet amaz idők leghíresebb bankárának első futára idézett elő, mikor a marengói ütközet elvesztését hozta hírül. Délben a pénzvilág akkori királya által a harctérre küldött ügynök megsemmisültnek látta a francia hadsereget és sietve hazaküldte a futárt. A rendőrminiszter plakátkiragasztókért, kikiáltókért küldött és egyik megbízottja ép akkorra ért oda a nyomtatványokkal megrakott taligával, midőn lóhalálában megérkezett az esti futár, aki elterjesztette a diadal hírét, amely egész Franciaországot megrészegítette. A tőzsde lázban volt. Erre a hirre a Bonaparte törvényen kívül helyezésének, politikai halálának kihirdetésére kirendelt plakátkiragasztók és kikiáltók gyülekezetét mindaddig visszatartották, míg az első konzul kiáltványát és a győzelmét dicsőítő falragaszt ki nem nyomták. Gondreville-re hárulhatott volna ilyképen az összeesküvés egész felelőssége, s ettől annyira megijedt, hogy taligákra rakta a nyomtatványkötegeket és éjnek idején kivitette Gondreville-be, ahol ezeket a veszedelmes papirosokat kétségkívül annak a kastélynak pincéibe rejtette el, amelyet nemrégiben vásárolt meg valaki másnak a neve alatt... az egyik császári törvényszék elnökévé nevezte ki... hogy is hitták csak?... Marion! Azután idejekorán visszatért Párisba, hogy az első konzult üdvözlhesse. A marengói csata után Napoleon - mint tudják - ijesztő gyorsasággal sietett haza Franciaországba, azokra nézve azonban, akik alaposan ismerik ama kor titkos történetét, bizonyos, hogy sietségének célja Lucien üzenete volt. A belügyminiszter felismerte a hegypárt magatartását és noha nem tudta, merről fuj a szél, vihartól tartott. Egyáltalán nem gyanakodott a három miniszterre és a mozgalmat a bátyja által brumaire 18-án szított gyűlöletnek, valamint annak a biztos tudatnak tulajdonította, amelyben a még életben levő 1793-asok ringatóztak: hogy t. i. Olaszországban helyrehozhatatlan katasztrófa történt. A

Saint-Clouban elhangzott kiáltás: „Halál a zsarnokra!” benne visszhangzott még Lucien fülében. A marengói csata június 25.-ig marasztotta Napoleont a lombardiai síkságon. Julius 2-án érkezett csak vissza Franciaországba. Képzeljék el, minő ábrázattal gratulált az öt összeesküvő a Tuileries-ben az első konzulnak győzelméhez. A szalonban még azt mondta Fouché a tribunnak - mert ez a Malin, akit most itt láttunk, tribun is volt egy időben, - hogy várjon, mert még nincs mindennek vége. Talleyrand és Fouché csakugyan úgy találta, hogy Bonaparte nem házasodott annyira össze a forradalommal, mint ők, és azért, saját biztonságuk okából, Enghien herceg ügyével igyekeztek szorosabbra fűzni ezt a köteléket. A herceg kivégzése felismerhető elágazások útján azzal függ össze, amit a marengói hadjárat alatt a külügyminisztérium palotájában koholtak. Arra nézve, aki jól értesült emberekkel állt összeköttetésben, világos ma már, hogy Talleyrand és Fouché úgy kijátszotta Bonaparte-ot, mint valami gyerkőcöt, mert visszavonhatatlanul össze akarták veszíteni a Bourbon-házzal, amelynek követői akkor az első konzullal tárgyalásokat kezdtek.

- Talleyrand egy este Luynes-nénél whistezett, - szólt meg a hallgatók egyike - hajnali három órakor előveszi az óráját, félbeszakítja a játékot és hirtelen, minden átmenet nélkül azt kérdezi a másik három játékostól: vannak-e Condé hercegnek Enghien hercegen kívül még gyermekei. A váratlan és naiv kérdés a legnagyobb meglepetést keltette. „Miért kérdi tőlünk, amit maga is jól tud?” - mondják neki. - „Csak azért, hogy tudtukra adjam, hogy a Condé-ház ebben a pillanatban kihalt.” Ki se tette a lábát egész este a Luynes-palotából, mégis teljes bizonyossággal tudta, hogy Napoleon nem kegyelmezhetett meg.

- Csak azt nem értem, - szólt meg Rastignac Marsayhoz fordulva, mi köze van mindehhez Cinq-Cygne-nének?

- Hja, persze, ön nem tudhatja, kedvesem. Elfelejtettem a végét elmondani. Ismeri Gondreville gróf elhurcolásának ügyét, amely maga után vonta a két Simeuse és az idősbik Hauteserre halálát, míg ennek öccse Cinq-Cygne kisasszonnyal kötött házassága révén előbb Cinq-Cygne gróf, majd marquis lett.

Többen, akik nem ismerték az ügyet, megkérték Marsayt, mesélje el. Erre aztán elbeszélte a per történetét, s elmondta, hogy az öt ismeretlen álarcos a császári rendőrség fogdmege volt, akiket azért küldtek ki, hogy megsemmisítsék a nyomtatványokat. Gondreville gróf maga is azért ment oda, hogy elégesse azokat, mert akkor már hitt a császárság megszilárdulásában.

- Gyanitom, hogy Fouché ugyanakkor bizonyítékokat kerestetett Gondreville és XVIII. Lajos levelezésére vonatkozólag is, akivel mindig, még a rémuralom alatt is, összeköttetésben állt. Ebben a rettenetes ügyben azonban nyilván szerepe volt a főrendörügynök szenvedélyének is. Ma is él még ez a rendkívüli képességekkel megáldott tisztviselő, aki a maga nemében olyan kiváló volt, hogy soha sem fogják pótolni. Ugy látszik azonban, Cinq-Cygne kisasszony alaposan elbánt vele, mikor Simeuse-ék letartóztatása végett a kastélyukban járt.

Ez a nyitja a rejtélynek, asszonyom, s a mondottak alapján most már azt is megértetheti Cinq-Cygne marquisnéval, miért hallgatta el előle mindezt XVIII. Lajos.

Páris, 1841. január.

EPIZÓD A RÉMURALOM IDEJÉBŐL.

Guyonnet-Merville úrnak ajánlom!

1793. január 22-én este nyolc óra tájt egy öreg hölgy ment lefelé azon a meredek lejtőn, amely a Saint-Martin városrészben, Szent Lőrinc temploma előtt végződik. Egész nap annyit havazott, hogy a léptek alig voltak hallhatók. Az utcák elhagyatottak voltak. A csend okozta, eléggé természetes félelmet még növelte az a rémség, amely alatt akkor egész Franciaország nyögött. Csakugyan, az öreg hölgy eddig még senkivel sem találkozott, egyébként látóképessége annyira meggyöngült, hogy a lámpák fényénél nem vehette észre a városrész roppant főútján árnyak módjára hébe-hóba fel-feltünedező járókelőket. Bátran haladt egyedül ebben a magányban, mintha éveinek száma olyan talizmán lett volna, amely minden bajtól megóvja.

Midőn túlhaladt a Halottak-utcáján, háta mögül valakinek sulyos és biztos lépteit vélte hallani. Képzeldőtt, hogy csak most hallja meg és attól félt, hogy üldözik; még jobban iparkodott, hogy mielőbb elérjen egy elég jól kivilágított bolthoz, abban a reményben, hogy annak fényénél tisztába jöhet a gyanuval, amely megszállta. Mihelyt a boltból vízszintesen kisugárzó fény körébe ért, hirtelen hátranézett és egy emberi alakot vett észre a ködben. Ez a tétova látvány elég volt számára. Egy pillanatra megingott a reá nehezedő rémület sulya alatt, mert ekkor már nem kételkedett benne, hogy az ismeretlen első lépésétől fogva a nyomában volt, mióta csak hazulról elindult, de aztán felülkerekedett benne a menekülés vágya. Képtelen volt az okoskodásra, és megkettőztette lépteit, mintha bizony megmenekülhetne egy ember elől, aki szükségképpen fürgébb kellett, hogy legyen nála. Nehány percnyi sietség után odaérkezett a cukrászbolthoz, belépett és inkább lerogyott, mintsem leült a pénztár előtt álló székre.

Mihelyt az ajtókilincs nyikorgását meghallotta, egy fiatal asszony, aki himzéssel foglalatoskodott, felütötte a fejét, a kirakat üvegtábláján keresztül felismerte az öreg hölgy régimódi lilaselyem-köpenyét és sietve kihúzott egy fiókot, mintha olyasvalamit akarna onnan elővenni, amit amannak akar adni. Az asszony mozdulatával és arckifejezésével nemcsak azt a vágyat árulta el, hogy mielőbb lerázza magáról az idegen nőt, mintha olyan valaki volna, akit nem látott szívesen, hanem türelmetlenségének is kifejezést adott, mikor üresen találta a fiókot. Azután, rá sem nézve a hölgyre, nagysietve otthagya a pénztárt, a bolt hátsó rekesze felé ment és előhívta a férjét, aki iziben ott termett.

- Hova is tetted?... - kérdezte tőle titokzatos arccal és be sem fejezve a mondatot, szemével az öreg hölgy felé intett.

Ámbár a cukrász csak a lila szalagokkal diszitett óriási fekete selyemfőkötőt láthatta, amely az ismeretlen nő fejét borította, azonnal eltűnt, olyan pillantást vetve közben feleségére, mintha azt akarta volna mondani: „Azt hiszed talán, hogy majd a pénztárban hagyom?...”

A cukrásznő elcsodálkozott az öreg hölgy hallgatásán és mozdulatlanságán, odament hozzá, láttára szájalom fogta el és talán némi kíváncsiság is. Noha az öregasszony arca természetből fogva fakó volt, mintha titkos nélkülözések emésztették volna, könnyű volt felismerni, hogy valami pillanatnyi izgalom is oka volt rendkívüli sápadtságának. Főkötője úgy ült a fején, hogy eltakarta a haját, amelyet kétségkívül az idő fehéritett meg, mert ruhája gallérjának tisztasága arra vallott, hogy nem használ hajport. Ez az egyszerűség mintegy vallásos szigorúságot adott arcának. Hajdanában az előkelő emberek modora és szokásai annyira eltértek a többi osztályhoz tartozókéétól, hogy könnyen rá lehetett ismerni a nemesemberekre. A fiatal

asszony csakugyan meg is volt róla győződve, hogy az ismeretlen hölgy azelőtt dáma volt és az udvarhoz tartozott.

- Asszonyom?... - szólt hozzá önkénytelenül és tisztelettel, megfedkezvén róla, hogy ez a megszólítás tilos.

Az öreg hölgy nem felelt. Szemét a bolt kirakatablakára szegezte, mintha valami ijesztő rémség rajzolódott volna oda.

- Mi bajod, polgártársnő? - kérdezte a házigazda, aki hamarosan visszatért.

A cukrász polgártárs felriasztotta a hölgyet álmodozásából és kék papirossal borított kis kartondobozt adott át neki.

A hölgy felnézett a cukrászra, mintha pillantásával köszönetet akarna neki mondani, midőn azonban vörös sapkát pillantott meg a fején, elkiáltotta magát.

- Ó!... elárultatok!

A fiatal asszony és férje az irtózat olyan mozdulatával válaszolt, amelytől az ismeretlen nő elpirult, akár mert meggyanúsította őket, akár örömeiben.

- Bocsássanak meg, - szólt gyermeki szelidséggel.

Azután egy Lajos-aranyat vett elő zsebéből és átnyújtotta a cukrásznak.

- Itt a megállapított ára, - jegyezte meg.

Van a szükölködésnek egy olyan neme, amelyet a szükölködők kitalálhatnak. A cukrász és felesége egymásra néztek, meg az öreg asszonyra, mintegy figyelmeztetve egymást ugyanarra a gondolatra: Ez a Lajos-arany bizonyára a legutolsó volt. A hölgy kezei remegtek, amint odanyújtotta ezt a pénzdarabot, amelyet fájdalmasan és fös vénység nélkül nézett, de látszott, hogy ismeri az áldozat teljes nagyságát. Éppoly könnyen leolvasható vonásokkal volt a koplás és nyomor arcára vésve, mint a félelem és aszkétai életmód. Ruházatán még megvoltak az egykori fény nyomai. A selyem kopott volt, a köpeny tiszta, de avult, a csipkéken gondos javítás látszott: a jó mód rongyai! A kereskedő és felesége, félig szánakozva, félig érdeklődve, szavakkal akartak lelkiismeretükön könnyíteni.

- Polgártársnő, úgy látom, meglehetősen rossz bőrben vagy.

- Nem enne valamit, asszonyom? - kérdezte a cukrászné, férje szavába vágva.

- Pompás huslevesünk van, - tódította a cukrász.

- Olyan hideg van odakint, talán meghült utközben; pihenje csak ki magát és melegedjék fel kissé.

- Nem vagyunk ám olyan feketék, mint az ördög, - kiáltott a cukrász.

A könyörületes boltosok szavából áradó jóindulat hatása alatt a hölgy bevallotta, hogy valaki üldözte és hogy fél egyedül hazamenni.

- Csak ez a baj? - válaszolt a vörössapkás férfi. - Várj egy kicsikét, polgártársnő.

Átadta a Lajos-aranyat feleségének, majd attól a hála-félettől indítatva, amely a kereskedő lelkébe lopózik, ha közepes értékű árujáért tulzott árat kap, felvette nemzetőri egyenruháját, feltette kalapját, felövezte kardját és így felfegyverkezve jelent meg. Időközben azonban felesége meggondolta a dolgot. Mint sok más szivben is, a meggondolás összeszorította a jótettre nyíló kezét. Nyugtalankodva és attól félve, hogy férje kellemetlenségbe kerülhet, az asszony kabátja csücskénél fogva vissza akarta tartani a férfit, de a derék ember engedett a könyörület érzésének és azonnal felajánlotta kiséretét az öreg hölgynek.

- Ugy látszik, hogy az az ember, aki a polgártársnőt megijesztette, még mindig ott ólálkodik a bolt körül, - szólt élénken a fiatal asszony.

- Attól félek én is, - szólt naivan a hölgy.

- Hátha kém? hátha összeesküvés az egész! Ne menj ki és vedd tőle vissza a dobozt...

Ezek a fülébe sugott szavak lehűtötték a cukrász hirtelen támadt bátorságát.

- Ej, mit! kimegyek, beszélek a fejével és tüstént megszabadítom önt tőle! - kiáltott a cukrász, kinyitotta az ajtót és kisietett.

Az öreg hölgy gyerekes gyámoltalansággal, szinte kábán ült vissza helyére. A becsületes kereskedő csakhamar visszatért. Arca, amely természetből fogva elég vörös volt és amelyet azonkívül a sütőkemence tüze is vörössé tett, hirtelen fakóvá változott; akkora volt az ijedtsége, hogy lábai remegtek és szeme olyan zavaros lett, mintha részeg volna.

- Azt akarod tán, hogy a fejünkbe kerüljön a multság, nyomorult arisztokrata?... - kiáltott dühösen. - Szedd az irhádát, ide ne gyere többé, és ne számíts reám, hogy anyagot szolgáltatok neked az összeesküvéshez!

E szavak után a cukrász vissza próbálta venni az öreg hölgytől a kis dobozt, amelyet az egyik zsebébe tett. Alig nyultak azonban a cukrász vakmerő kezei ruhájához, az ismeretlen nő, aki tisztára az ég kegyelmére bízva magát, inkább szembeszállt az ut veszedelmeivel, semhogy elveszítse azt, amit imént vásárolt, visszanyerte fiatalos fürgeségét, az ajtóhoz rohant, hirtelen kinyitotta azt és eltűnt a megdöbbszent és remegő férj és feleség szeme elől.

Mihelyt az ismeretlen nő kinn volt a boltból, sietni kezdett, erői azonban csakhamar felmondták a szolgálatot, mert maga mögött hallotta az őt könyörtelenül üldöző kémet, akinek sulyos léptei alatt nyikorgott a hó. Kénytelen volt megállni; a férfi is megállt. Az asszony nem merte megszólítani és rá sem mert nézni, akár az őt lenyűgöző félelem miatt, akár azért, mert nem tudta, mit szóljon neki. Lassabban folytatta útját, az az ember is meglassította lépteit, hogy olyan távolságban maradjon, amely mellett szemmel tarthatta őt. Mintha az ismeretlen férfi magának az öreg asszonynak árnyéka lett volna. Kilencet ütött az óra, midőn a hallgatag pár újra elhaladt Szent Lőrinc temploma előtt.

Mindenkinek, még a leggyengébb lelkeknek is természetükben rejlik, hogy a nyugalom érzése követi a heves izgalmakat, mert ha az érzések végtelenek is, szerveink korlátozottak. Így az ismeretlen nő is, midőn vélt üldözője részéről semmi rosszat sem tapasztalt, hajlandó volt benne titkos barátot látni, aki oltalmazni akarja őt; összeszedte mindazokat a körülményeket, amelyek az idegen ismételt megjelenéseit kísérték, mintha csak valószínű érveket keresne ehhez a vigasztaló véleményhez és végül is inkább jó, mint rossz szándékokat ismert fel benne. Megfeledkezvén a rémületről, amelyet ez az ember a cukrászban keltett volt, biztos léptekkel haladt tovább a Saint-Martin városrész magasabb részeiben.

Félórai ut után eljutott egy házhoz, amely a városrész főutcájának és a pantini sorompó felé vezető utcának elágazása mellett állott. Ez a hely még ma is Páris legelhagyottabb helyeinek egyike. A Saint-Chaumont és belleville-i magaslatok felől jövő északi szél süvöltött a házak, vagy inkább kunyhók között, amelyek gyéren voltak elszórva ebben a majdnem lakatlan völgyben, ahol a falak földből és csontokból épültek. Mintha a nyomor és kétségbeesés természetes menedékhelye lett volna ez a vigasztalan környék. A férfit, aki oly szívosán üldözte ezt a szegény teremtet éjnek idején a néma utcákon tett vakmerő útján, szemmel láthatóan meglepte az eléje táruló látvány. Elgondolkodva, tétovázva állt meg, csak gyengén megvilágítva egy utcai lámpától, amelynek bizonytalan fénye alig hatolt keresztül a ködön. A félelem megnyitotta az öreg asszony szemét és az ismeretlen arcvonásaiban valami baljóslatot vélt felfedezni; érezte, hogy újból elfogja a rémület és felhasználta azt a bizonytalanságfélélt,

amely a férfi lépteit megállította, hogy az árnyékban a magányos ház kapujához surranjon; megnyomott egy rugót és fantasztikus gyorsasággal eltűnt.

A mozdulatlanul álló férfi nézte a házat, amely e városrész nyomoruságos lakóhelyeinek ugyszólván tipusa volt. A törmelékkövekből épült düledező viskót sárga vakolatréteg borította, amely annyira megrepedezett, hogy a legcsekélyebb szélre is lehullással látszott fenyegetni. A mohlepte barna cserepekből álló tető több helyütt oly korhadt volt, mintha a hó súlyának engedett volna. Mindegyik emeletnek három ablaka volt, amelyeknek a nedvességtől elkorhadt és a napfény hatása alatt megereszkedett keretei elárulták, hogy a hidegnek be kell hatolnia a szobákba. Ez az elszigetelt ház régi toronyhoz hasonlított, amelyet az idő elfelejtett lebontani. Gyenge világosság szűrődött át azokon az ablakokon, amelyek a nyomoruságos épület felső befejezésül szolgáló manzardtetőt szabálytalanul metszették, míg a ház többi része tökéletes sötétségbe merült.

Az öreg asszony fáradtsággal ment fel a kezdetleges lépcsőn, amelynek hosszában korlát helyett kötélbe kellett kapaszkodni; titokzatosan kopogtatott a manzard-lakás ajtaján és sietve leült arra a székre, amelyet egy aggastyán tett elébe.

- Bujjon el, bujjon el, - szólt hozzá az öreg hölgy. - Ámbár csak igen ritkán megyünk el hazulról, utainkat ismerik, lépteinket kikémlelik.

- Mi az ujság? - kérdezte a tűz előtt ülő másik öregasszony.

- Az az ember, aki tegnap óta házunk körül ólálkodik, ma este utánam jött.

E szavakra a nyomoruságos hajlék három lakója egymásra nézett és mélységes rémület tükröződött arcukon. Hármuk közül az aggastyán volt a legkevésbé izgatott, talán azért, mert ő forgott leginkább veszélyben. Nagy szerencsétlenség súlya vagy üldözés járma alatt a bátor ember hovatovább ugyszólván feláldozza magát, és napjait immár csak a sors fölött aratott megannyi győzelemnek tekinti. A két nő pillantásaiból, amelyek az aggastyánon csüggttek, könnyen ki lehetett találni, hogy ő volt élénk aggodalmuk egyetlen tárgya.

- Miért vesztenők el Istenbe vetett reményünket, testvéreim, - szólt a férfi tompa, de keneteljes hangon, - hiszen az ő dicséretét énekeltük a gyilkosok és haldoklók kiáltozása közepette a karmeliták kolostorában. Ha Isten úgy akarta, hogy megmeneküljek abból a mészárlásból, kétségkívül azért tette, hogy olyan sorsnak tartson meg, amelyet zugolódás nélkül kell vállalom. Isten megoltalmazza övéit, tetszése szerint rendelkezhet velük. Önökkel kell törődnünk, nem énvelem.

- Nem, - szólt a két öregasszony egyike - micsoda a mi életünk egy pap életéhez képest?

- Attól fogva, hogy a chelles-i zárdából kiűztek bennünket, halottnak tekintettem magamat, - kiáltott az egyik apáca, az, amelyik otthon maradt.

- Ime, - szólt a másik, aki most jött haza és a kis dobozt átnyújtotta a papnak, - itt vannak a szent ostyák. De hallom, hogy valaki jön fel a lépcsőn, - kiáltott fel.

Ezekre a szavakra mindhárman hallgatózni kezdtek. A zaj elhallgatott.

- Ne ijedjenek meg, - szólt a pap, - ha valaki önökhöz eljutni igyekszik. Valaki, akinek hűségére számíthatunk, bizonyára megtett minden intézkedést, hogy átvergődjön a határon és elvigye innen azokat a leveleket, amelyeket Langeais hercegnek és Beauséant marquisnak irtam, kérve őket, gondoskodnának valami módrról, hogy önök megmenekülhessenek ebből a rettenetes országból és a haláltól vagy nyomortól, amely itt önökre vár.

- Hát ön nem jön velünk? - kérdezte halkán a két apáca a kétségbeesés egy nemével.

- Az én helyem ott van, ahol áldozatok vannak, - felelt egyszerűen a pap.

A nők elhallgattak és áhitatos csodálattal néztek vendégükre.

- Marthe testvér, - szólt a pap ahhoz az apácahoz, amelyik az ostyákat hazahozta, - az a küldönc *fiat voluntas*-szal fog válaszolni a *Hozsánna* szóra.

- Valaki járkál a lépcsőn! - kiáltott a másik apáca és kinyitott egy rejtkehelyet, amely a tető alatt volt alkalmazva.

Ezuttal könnyű volt a legmélyebb csend közepette egy ember lépteinek zaját meghallani, amint a megkeményedett sártól göröngyös lépcsőfokokon felfelé kapaszkodott. A pap nagynehezen belebujt valami szekrény-félébe és az apáca néhány rongyot dobott rá.

- Becsukhatja, Ágota testvér, - szólt fojtott hangon a pap.

Alig rejtőzött el a pap, midőn háromszor kopogtattak az ajtón. A két szent nő összereszt és kérdőleg nézett egymásra, anélkül, hogy csak egyetlen szót is mertek volna szólani. Mindketten körülbelül hatvan éveseknek látszottak. Negyven esztendeje elzárva a világtól, olyanok voltak, mint a növények, amelyek a melegház levegőjéhez szoktak és meghalnak, ha kiviszik őket onnan. Annyira hozzászoktak a zárdai élethez, hogy más életet már nem is képzelhettek. Egy reggel összezúzták rácsos kapuikat és ők remegtek, mikor szabadoknak látták magukat. Könnyen elképzelhető, milyen együgyűséget idéztek elő ártatlan lelkükben a forradalom eseményei. Képtelenek voltak zárdai eszméiket összeegyeztetni az élet nehézségeivel, még saját helyzetüket sem értették meg és olyan gyermekekhez voltak hasonlóak, akiknek eleddig gondját viselték és akik, midőn az anyai gondviselés nem örködött többé fölöttük, nem jajveszékeltek, hanem imádkoztak. Azzal a veszéllyel szemben is, amelyet most sejtettek, némák és mozdulatlanok maradtak, nem ismervén más védelmet, mint a keresztényi önmegadást.

A férfi, aki be akart menni a szobába, a maga módján értelmezte ezt a hallgatást; kinyitotta az ajtót és hirtelen belépett. A két apáca megremegett, midőn felismerték benne azt az embert, aki egy idő óta házuk körül ólálkodott és értesüléseket szerzett róluk; mozdulatlanul álltak ott, és nyugtalan kíváncsisággal nézegették, mint a vadóc gyerekek, akik hallgatva szemlélik az idegeneket. A férfi magas, vaskos termetű ember volt, de sem fellépésében, sem kifejezésében, sem arcában nem vallott semmire sem arra, hogy rossz ember volna. Moccanatlan állt a küszöbön, tekintetét lassan körülhordozva a szobában, amelybe belépett.

Deszkákra helyezett zsúpp szalma szolgált fekvőhelyül a két apácának. A szoba közepén csak egyetlen asztal állott, rajta rézgyertyatartó, néhány tányér, három kés és egy kerek kenyér. A kandallóban szerény tűz égett. Az egyik sarokban felhalmozott néhány darabka fa ugyancsak a két apáca szegénységéről tanuskodott. A falakon, amelyeket igen régi festékréteg borított, meglátszott a tető rossz állapota, amennyiben barna hálókhoz hasonló foltok jelezték az esővíz beszivárgását. A kandalló párkányát erekleje díszítette, amelyet kétségkívül még a chelles-i kolostorból mentettek meg. Három szék, két láda és egy hitvány fiókos szekrény egészítette ki a szoba butorzatát. A kandalló mellett nyíló ajtó arra vallott, hogy még egy második szobája is van a lakásnak.

Az az ember, aki oly rémes auspiciumok között tolakodott be e háztartás kebelébe, csakhamar tisztába jött a cella leltárával. A szájalom érzése tükröződött arcán és jóindulatu pillantást vetett a két hajadonra, akik legalább is éppoly zavarban voltak, mint ő. Csak rövid ideig tartott a különös csend, amelyet egyikük sem tört meg, mert az ismeretlen végül is kitalálta a két szegény teremtes lelki gyengeségét és tapasztalatlanságát és olyan hangon, amelynek élet enyhíteni iparkodott, így szólt hozzájuk:

- Nem mint ellenség jöttem, polgártársnők.

Elhallgatott, majd így folytatta:

- Testvéreim, ha valami baj érné önöket, higgyék el, én nekem nem lesz benne részem. Kérni akarok önöktől valamit.

A két apáca még mindig hallgatott.

- Ha alkalmatlan, ha... kellemetlen vagyok önöknek, mondják meg nyíltan... s én távozom, de higgyék el, hogy igaz hívük vagyok s hogyha valami jó szolgálatot tehetek önöknek, félelem nélkül rendelkezhetnek velem, és hogy talán csak én magam állok a törvény fölött, miután király már nincsen...

Olyan őszinteség csendült meg ezekben a szavakban, hogy Ágota testvér, aki a Langeais házhoz tartozott és akinek modora arra vallott, hogy az ünnepélyek fényét ismerte és az udvar levegőjét szitta valamikor, azonnal az egyik székre mutatott, mintha arra kérné vendégüket, hogy üljön le. Az ismeretlen megértette ezt a mozdulatot, szomorúsággal vegyes örömet árukt el, de csak akkor foglalt helyet, amikor a két tiszteletre méltó hajadon már leült.

- Menedéket adtak, - folytatta a férfi, - egy tisztelendő papnak, aki nem tette le az esküt és csodamódra menekült meg a karmeliták lemészárlásából.

- *Hozsánna!*... - szólt Ágota testvér, félbeszakítva az idegent, akire nyugtalan kíváncsisággal nézett.

- Azt hiszem, nem így hívják, - szólt amaz.

- De uram, - szólt élénken Marthe testvér, - semmiféle pap nincs itt és...

- Akkor nagyobb gondot és óvatosságot kellene tanusítaniok, - válaszolt szeliden az idegen és karját az asztal felé kinyújtva egy breviáriumot vett fel onnan. - Nem hiszem, hogy latinul tudnának és...

Nem folytatta tovább, mert a két szegény apáca arcán tükröződő rendkívüli felindulás láttára attól félt, hogy már is sokat mondott: remegtek és szemük könnyekkel telt meg.

- Nyugodjanak meg, - szólt hozzájuk nyílt hangon, - én ismerem mind vendégük, mind az önök nevét és három nap óta tisztában vagyok inségükkel és azzal az odaadással, amelyet a tisztelendő...

- Csitt! - szólt naivan Ágota testvér és ajkához emelte ujját.

- Láthatják, testvéreim, hogy ha az lett volna a rettenetes szándékom, hogy eláruljam önöket, már nem egyszer megtehettem volna...

E szavak hallatára a pap előbujt rejtekhelyéből és a szoba közepén termett.

- Nem hihetem, uram, - szólt az ismeretlenhez, - hogy ön üldözőink egyike és megbízom önben. Mít akar tőlem?

A pap szent bizalma, a minden vonásán előmlő nemesség még a gyilkost is lefegyverzete volna. A titokzatos személyiség, aki a nyomornak és lemondásnak ezt a színterét meg-elevenítette, egy pillanatig a három lény által alkotott csoportot nézte, azután a bizalom hangján a paphoz fordult:

- Szent atyám, azért jöttem, hogy megkérjem, mondana gyászmisét valakinek... egy... egy felszentelt személyiségnek lelkiüdvéért, akinek teste sohasem fog szentelt földben nyugodni.

A pap önkénytelenül megborzongott. A két apáca nem értette meg, hogy kiről akar az ismeretlen beszélni és kinyújtott nyakkal, a két férfi felé fordult arccal, kíváncsian állott ott. Az egyházi férfi a jövevényt vizsgálta: arca félreismerhetetlen aggodalmat árult el és pillantásai hó könnyörgést fejeztek ki.

- Jól van! - válaszolt a pap, - jöjjön vissza ma este, éjféltkor és én kész leszek elvégezni az egyetlen gyászszertartást, amelyet az ön által említett büntett kiengeszteléseképpen bemutatunk...

Az ismeretlen összerezsent, de úgy látszott, mintha valami édes és egyszersmind mély elégtétel diadalmaskodna titkos bánata fölött. Miután tisztelettel köszönt a papnak és a két szent hajadonnak, a néma hála oly tanujelével tünt el, amely a három nemes léleknél megértésre talált.

Körülbelül két órával e jelenet után az ismeretlen visszatért és halkán kopogtatott a padlás ajtaján. Beauséant kisasszony beeresztette és bevezette a szerény lakás belső szobájába, ahol már minden elő volt készítve a szertartás számára. A két apáca a kandalló két kürtője közé helyezte a régi, fiókos szekrényt, amelynek ósdi formáit zöldselyemből készült pompás oltárterítő takarta le. A sárga falra akasztott nagy ébenfa- és elefántcsont-feszület még inkább kiemelte annak kopárságát és szükségképpen magára vonta a figyelmet. Négy vékony viaszgyertyácska, amelyet az apácák csak nagynehezen, pecsétviasszal tudtak a rögtönzött oltárra ráerősíteni, sápadt fénye verődött vissza szomorkásan a falakról. Ez a gyenge fény csak alig világította meg a szoba többi részét, azáltal azonban, hogy csak a szent dolgokra áradt, mennyei fénysugarhoz hasonlított, amely e disz nélkül való oltárt érte. A padló nyirkos volt. A tető, amely - mint a padlásokon általában - két oldalt lejtősen huzódott alá, repedésein keresztüleresztette a jeges szelet.

Misem volt kevésbé pompás és mégis talán misem volt ünnepélyesebb, mint e gyászos szertartás. A mélységes csend, amelynek közepette az országu tról jövő leghalkabb kiáltást is meg lehetett volna hallani, valami komor méltóságot árasztott erre az éjszakai jelenetre. A cselekvény nagyszerűsége pedig oly erős ellentétben állt a dolgok szegényességével, hogy a vallásos rettegés érzését váltotta ki.

Az oltár két oldalán az apácák a padló téglaburkolatán térdeltek, anélkül, hogy annak halálos nedvessége nyugtalanította volna őket. Együtt imádkoztak a pappal, aki miseruhában elrendezte a drágakövekkel ékes aranykelyhet, amely kétségtelenül a kifosztott chelles-i kolostorból származott. E mellett a ciborium mellett, amely királyi bőkezűségről tett tanuságot, a szent áldozathoz való víz és bor két olyan üvegben állott, amelyek még a legutolsó korcsmához is alig voltak méltók. Miskönyv híján a pap breviáriumát tette le az oltár egyik sarkára. Közönséges tányér szolgált az ártatlan és vértől tiszta kezek megmosására. Minden óriási és mégis kicsiny volt, szegényes, de nemes, profán és mégis szent.

Az ismeretlen ájtatosan letérdelt a két apáca közé. Hirtelen azonban, midőn észrevette a helyre és feszületre helyezett gyászfátyolt, - mert nem lévén egyebe, amivel a gyászmise rendeltetését kifejezhesse, a pap magára Istenre adott gyászt, - az emlékezés oly hatalmas érzése vált fölötté urrá, hogy széles homlokán verejtékcseppek jelentkeztek. E jelenet négy hallgatag szereplője ekkor titokzatosan egymásra nézett, majd lelkeik kölcsönös hatásában érzelmeik egyesültek és vallásos gyászban olvadtak egybe: úgy látszott, mintha gondolatuk felidézte volna a vértanút, akinek maradványait elemésztette az oltatlan mész és mintha árnyéka teljes királyi felségében megjelent volna előttük.

Az elhunyt holtteste nélkül végezték a gyászszertartást. E rozoga tető cserepei és lécei alatt négy keresztény járult Isten elé, mint Franciaország egyik királyának közbenjárója, mint gyászoló gyülekezet koporsó híján. A legtisztább odaadás volt ez, a minden hátsó gondolat

nélkül megnyilatkozó hűség csudálatos cselekedete. Kétségkívül olyan volt ez Isten szemében, mint a pohár víz, amely a legnagyobb erényekkel felér. Az egész monarchia volt itt jelen a pap és a két szegény hajadon imáiban, de talán képviselve volt a forradalom is, annak a férfiúnak személyében, akinek arca sokkal nagyobb önvádat árult el, semhogy ne lehetett volna hinni, hogy a roppant bűnbánat keres itt enyhülést.

Ahelyett, hogy latinul mondta volna el e szavakat: *Introibo ad altare Dei*, stb., a pap Istentől megihletve ránézett három hívére, akik a keresztény Franciaországot jelképezték és hogy eltüntesse a hajlék nyomorúságát, így szólt:

- Isten oltára elé járulunk!

E megrázóan kenetteljes szavak hallatára szent rettegés szállta meg a jövevényt és a két apácát. A római Szent Péter templom boltozatai alatt sem nyilatkozhatott volna meg Isten felségesebben, mint itt, az inség e hajlékában e keresztény hivek előtt, - annyira igaz az, hogy az ember és Isten közt felesleges minden közvetítő és hogy Isten csak önmagából meríti nagyságát. Az ismeretlen buzgósága őszinte volt és egyértelmű az az érzelem, amely Isten és a király e négy szolgájának imáit egyesítette. A szent ígék mennyei zeneként hangzottak a csend közepette. Egyszerre sirás lepte meg az ismeretlent, a *Miatyánk* közben, amelyet a pap ezzel a latin imával toldott meg (s az ismeretlen kétségkívül megértette szavait): *Et remitte scelus regicidis sicut Ludovicus eis remisit semetipse*. (És bocsásd meg a királygyilkosok bűnét, ahogy maga XVI. Lajos is megbocsájtotta nekik).

A két apáca látta, amint két nagy könnycsepp gördült alá az ismeretlen férfias arcán és lehullott a padlóra. Elmondták a halottak zsoltosmáját. A halk hangon énekelt *Domine salvum fac regem* elérzékenyítette ezeket a hű royalistákat, mert arra gondoltak, hogy a gyermekkirály, akiért ebben a pillanatban az egek Urához könyörögnek, ellenségeinek foglya. Az ismeretlen megborzongott, midőn elgondolta, hogy még egy új büntetést is elkövethetnek a gyilkosok és hogy ő kétségkívül kénytelen lesz résztvenni benne.

Midőn a gyászszertartás véget ért, a pap intett a két apácának, akik erre visszavonultak. Mihelyt az ismeretlennel magára maradt, a pap szelid és szomoru arccal közeledett hozzá, majd atyai hangon így szólt:

- Fiam, ha a vértanu király vérébe mártotta kezeit, legyen bizalommal hozzám. Nincs oly hiba, amelyet Isten szemében el ne törölne az olyan megható és őszinte megbánás, amilyenek az öné látszik.

Az egyházi férfiú első szavaira az idegen önkénytelenül is megrémült, csakhamar azonban visszanyerte higgadt magatartását és elszántan nézett a meglepett papra.

- Szent atyám, - szólt hozzá észrevehetően megható hangon, - senkisésem ártatlanabb a kiöntött vérben...

- Hinnem kell önnek, - szólt a pap.

Elhallgatott és újból megnézte töredelmes hívét, majd - továbbra is abban a feltevésben, hogy ama félénk konventtagok egyike, akik kiszolgáltattak egy sérthetetlen és felszentelt fejet, csak hogy a magukét megmenthessék - komoly hangon folytatta:

- Gondolja meg, fiam, hogy e nagy bűn alól való feloldozáshoz nem elég, hogy magunk nem vettünk részt benne. Azoknak, akik képesek lettek volna megvédeni a királyt, de hüvelyben hagyták kardjukat, ugyancsak súlyos számadásuk lesz a mennyek Királya előtt... Ó igen! - ismételte az öreg pap, jelentőségteljesen csóválva fejét, - igen súlyos számadásuk... mert tétlenségük által e rémitő gaztett önkénytelen cinkostársai lettek...

- Azt hiszi, - kérdezte a megdöbben ismeretlen, - hogy a közvetett részvétel is büntetést nyer... Bűnös-e a katona, akit kivezényeltek, hogy sorfalat álljon?...

A pap tétovázott. Az idegen örült, hogy zavarba hozta a királyságnak ezt a puritánját, midőn egyrészt a passzív engedelmesség dogmája - amelynek a monarchia párthívei szerint a katonai törvénykönyvekben uralkodnia kell, - másrészt ama nem kevésbé fontos dogma közé szorította, amely a király személyét megillető tiszteletet szentesíti, és a pap habozásában oly kételyek megoldását volt hajlandó látni, amelyek nyilván kinozták őt. Azután, hogy a tiszteletreméltó jansenista töprengéseinek véget vessen, így szólt:

- Pirulnék bármiféle díjazást is felajánlani önnek a gyászmiséért, amelyet a király lelkiüdvéért és lelkiismeretem felmentéseért mondott. Megbecsülhetetlen dolgot nem lehet másképp megfizetni, csak olyan adománnyal, amelynek értéke szintén páratlan. Fogadja el tehát tőlem, uram, ezt a szent ereklyét, amelyet önnek ajándékozok... Talán eljön majd az idő, amidőn felismeri annak értékét.

E szavak után az idegen rendkívül könnyű kis dobozt nyújtott át a papnak, aki ugyszólván akaratlanul vette át, mert az ember ünnepélyes szavai, hangja, s az a tisztelet, amellyel a dobozt átnyújtotta, mélységes csodálkozásba ejtették. A két férfi ekkor bement a másik szobába, ahol a két apáca reájuk várt.

- Ez a ház, amelyben laknak, - szólt hozzájuk az ismeretlen, - Mucius Scaevoláé, a gipszművesé, aki az egész kerületben híres hazafiasságáról, pedig titokban a Bourbonok híve. Valamikor Conti herceg öfőméltóságának lovásza volt és neki köszöni szerencsáját. Ha nem mozdulnak ki innen, nagyobb biztonságban vannak, mint bárhol Franciaországban. Maradjanak itt. Jámbor lelkek fognak gondoskodni szükségleteikről és veszély nélkül várhatják meg a kevésbé rossz időket. Egy év múlva, január 21.-én... - (midőn ezeket a szavakat kimondta, nem tudta megindulását elpalástolni), - ha megmaradnak ezen a szomorú menedékhelyen, újra eljövök, hogy önökkel együtt részem legyen az engesztelő misében...

Nem fejezte be a mondatot. Köszönt a padlás néma lakóinak, utolsó pillantást vetett azokra a jelekre, amelyek inségükről tanuskodtak és eltűnt.

A két ártatlan apácára nézve az ilyen kaland olyan érdekes volt, mint valami regény, és így, miután a tisztelendő abbé közölte velük az ismeretlen titokzatos és ünnepélyes ajándékát, s a dobozt az asztalra tette, mindhármuk riadt s a gyertya fényétől csak gyengén megvilágított arcán leírhatatlan kíváncsiság tükröződött. Langeais kisasszony kinyitotta a dobozt, igen finom batisztzebkendőt talált benne, amelyet verejték mocskolt be és midőn szétbontották, foltokat láttak rajta.

- Vértoltok... - szólt a pap.

- És királyi korona van behimezve! - kiáltott a másik apáca.

A két testvér irtózáttal ejtette le a becses ereklyét. E két naiv lélekre nézve az idegent körülvevő rejtély megmagyarázhatatlan maradt, ami pedig a papot illeti, ő ettől a naptól fogva nem is próbálta meg, hogy megmagyarázza magának.

A három rab a rémuralom ellenére is csakhamar észrevette, hogy valami hatalmas kéz gondoskodik róluk. Elsősorban is fát és élelmiszereket kaptak, majd a két apáca kitalálta, hogy pártfogójuknak valaki asszony segitőtársa is lehet, mert fehérneműt és ruhákat küldtek nekik, amelyek lehetővé tették, hogy kijárjanak, anélkül, hogy kényszerüsből megtartott ruháik arisztokrata divatjával feltűnének; végül Mucius Scaevola két polgári igazolványt adott nekik. Gyakran érkeztek a pap szempontjából szükséges intelmek rejtett utakon és ezek a tanácsok oly időszerűek voltak, hogy csak olyan személyiségtől eredhettek, aki be van avatva az állam titkaiba. A Párisra nehezedő éhínség ellenére is e számkivetettek odujok ajtajánál

fehér kenyér-adagokat találtak, amelyeket láthatatlan kezek tettek oda. Ők Mucius Scaevolában vélték felismerni e mindig éppoly találékony, mint értelmes jótekonyság titokzatos szervét.

A nemes padlásalakók nem kételkedhettek benne, hogy pártfogójuk az a férfi, aki 1793. január 22-ének éjszakáján eljött meghallgatni az engesztelő szentmisét, így tehát különös tisztelet tárgya lett e három ember szemében, akik csak benne reménykedtek és csak általa éltek. Imáikba külön könyörgéseket iktattak be őérte; este és reggel az ő boldogságáért, az ő boldogulásáért, az ő üdvéért fohászkodtak, kérték Istent, tartaná távol minden törvetéstől, szabadi-taná meg ellenségeitől és adna neki hosszú és nyugodalmas életet.

Hálaérzetük ugyyszólván naponta megújult és szükségképpen a kíváncsiságnak napról-napra élénkebb érzésével párosult. Az idegen megjelenését kísérő körülmények beszélgetéseik tárgyai voltak; ezernyi feltevést fűztek hozzá és ez a bizonytalan találgatás, mely közben idejük elteltett, újfajta jótéteményt jelentett számukra. Azzal kecsegtették magukat, hogy barátjukká fogadják majd az idegent azon az estén, midőn ígérete szerint el fog jönni, hogy megünnepelje XVI. Lajos halálának szomorú évfordulóját.

Ez az éjszaka, amelyre oly türelmetlenül vártak, végre elérkezett. Éjfélkor az ismeretlen nehéz lépteinek zaja hallatszott a régi falépcsőn. A szobát fogadtatására feldiszitették, felállították az oltárt. Ez alkalommal az apácák már előre kinyitották az ajtót és mindketten siettek a lépcsőre világítani, sőt Langeais kisasszony néhány lépcsőfokon le is ment, hogy mielőbb lássa meg jótevőjét.

- Jöjjön, - szólt hozzá megindult és szeretetteljes hangon, - jöjjön... várjuk...

A férfi felütötte fejét, sötét pillantást vetett az apácára és nem felelt; a hajadon úgy érezte, mintha jeges ruha borulna reá és hallgatott; láttára a hála és kíváncsiság kihalt mindannyiok szívéből. Talán kevésbé volt hideg, kevésbé hallgató, kevésbé rettenetes, mint ahogy ezek előtt a lelkek előtt látszott, akiket érzelmeik felcsigázottsága a barátság áradására készített elő.

A három szegény rab megértette, hogy ez az ember idegen akar maradni számukra és bele-törődött. A pap mosolyt vélt felismerni az ismeretlen ajkain; de azonnal elnyomta azt, midőn észrevette az előkészületeket, amelyekkel fogadták. Végighallgatta a misét és imádkozott, majd rögtön távozott, miután néhány udvarias, de kitérő szóval köszönte meg Langeais kis-asszony meghívását, hogy ossza meg velük a számára is előkészített szerény vacsorát.

Thermidor 9.-e után az apácák és a pap már a legcsekélyebb veszély nélkül kimehettek Párisba. Az öreg pap első utja *A virágok királynőjéhez* címzett illatszeres boltba vezetett, amelyet Ragon polgártárs és polgártársnő vezettek, egykori udvari illatszerészek, akik hivek maradtak a királyi családhoz és akiknek segítségével a vendéiek a hercegekkel és a párisi royalista bizottsággal leveleztek. Az abbé a kor megkövetelte ruhában, a Saint-Roch-templom és a Frondeurök utcája közt levő bolt ajtajában állott, midőn a Saint-Honoré-utcát ellepő néptömeg megakadályozta további útjában.

- Mi az? - kérdezte Ragonnétól.

- Semmi, - felelte az asszony, - csak a taliga és a hóhér, amint a XV. Lajos-tér felé tartanak. Ó, ugyancsak gyakran láttuk a mult évben, ma azonban, négy nappal január 21.-ének évfor-dulója után, fájdalom nélkül nézhetjük ezt a szomorú menetet.

- Miért? - kérdezte az abbé; - nem keresztényi dolog így beszélni.

- Ej, Robespierre cinkostársait végzik ki; addig védekeztek, ameddig csak birtak, most azonban rajtuk a sor, hogy odajussanak, ahova annyi ártatlan embert juttattak.

A tömeg, amely a Saint-Honoré-utcát ellepte, tovább hömpölygött. A fel-alá hullámzó fejek fölött, Marolles abbé, engedve pillanatnyi kíváncsiságának, ott látta a taligán állva az ismeretlent, aki három napja miséjét meghallgatta volt.

- Ki az az ember, - kérdezte, - az, aki...

- A hóhér, - válaszolt Ragon, monarchikus nevén nevezve a legfőbb akarat végrehajtóját.

- Barátom! barátom! - kiáltott Ragonné, - az abbé ur meghal.

És az öreg hölgy ecetes üvegcsét vett elő, hogy magához térítse az ájult papot.

- Kétségkívül azt a zsebkendőt adta nekem, - szólt a pap, - amellyel a király megtörölte homlokát, midőn a vértanúság útját járta... Szegény ember! az acélkésnek szive volt akkor, midőn egész Franciaország szívtelen volt!...

Az illatszerészek azt hitték, hogy a szegény pap félrebeszél.

Páris, 1831 január.